COMISIA INTERNAȚIONALĂ PENTRU STUDIEREA HOLOCAUSTULUI ÎN ROMÂNIA

RAPORT FINAL

fragmente legate de Basarabia şi Bucovina

ИТОГОВЫЙ ОТЧЁТ

отрывки, связанные с Бессарабией и Буковиной

МЕЖДУНАРОДНАЯ КОМИССИЯ ПО ИЗУЧЕНИЮ ХОЛОКОСТА В РУМЫНИИ

Această publicaţie este realizată în cadrul proiectului «Studiem Holocaustul» (*Learning about Holocaust*), cu sprijinul

Claims Conference ועידת התביעות
The Conference on Jewish Material Claims Against Germany şi

Comitetului Unit Americano-Evreiesc de Distributie Joint

Данная публикация осуществлена в рамках проекта «Изучаем Холокост» (*Learning about Holocaust*) благодаря поддержке:

Claims Conference ועידת התביעות
The Conference on Jewish Material Claims Against Germany и

Американскому Еврейскому Объединенному Распределительному Комитету Джойнт

La elaborarea publicaţiei în cauză au fost utulizate materile din Raport final. Comisia internaţională pentru studierea Holocaustului în România; preşedinte comisie: Elie Wisel; ed/ Tuvia Fring, Radu Ioanid, Mihail E. Ionescu.- Iaşi; Polirom, 2005, precum şi materiale din Arhiva Naţională ale Republicii Moldova

При издании использованы материалы книги Итоговый отчет. Международная комиссия по изучению Холокоста в Румынии; председатель: Эли Визель (Elie Wiesel); ред. Тува Фрилинг (Tuvia Friling), Раду Янид (Radu Ioanid), Михаил Е. Ионеску (Mihail E. Ionescu). - Яссы: Polorom, 2005, а также архивные материалы Национального архива Республики Молдова

Întocmirea şi traducerea din româna D. Şlaen
Materialele de arhivă ne-au fost oferite cu generozitate de către absolventul facultăţii de Istorie şi Filosofie a USM, cercetătorul ştiinşific Al. Roitman
Macheta E.Goldşmidt

Составление и перевод с румынского Д.Шлаен
Архивные материалы представлены А.Ройтманом
Макет Е.Гольдшмидт

COMISIA INTERNAŢIONALĂ PENTRU STUDIEREA HOLOCAUSTULUI ÎN ROMÂNIA

RAPORT FINAL

fragmente legate de Basarabia şi Bucovina

ИТОГОВЫЙ ОТЧЁТ

отрывки, связанные с Бессарабией и Буковиной

МЕЖДУНАРОДНАЯ КОМИССИЯ ПО ИЗУЧЕНИЮ ХОЛОКОСТА В РУМЫНИИ

Fundalul şi precursorii Holocaustului. Rădăcini ale antisemitismului românesc. Antisemitismul Ligii Apărării Naţional-Creştine şi al Gărzii de Fier. Politicile antisemite ale Guvernului Goga şi ale dictaturii regale

(p.19-21; 58-67)

Rădăcinile antisemitismului românesc

Rădăcinile antisemitismului românesc se împletesc cu originile statului român modern şi cu apariţia bogatei tradiţii culturale naţionale care a însoţit unirea principatelor, independenţa şi crearea României Mari. Antisemitismul care s-a manifestat în România între cele două războaie mondiale a crescut direct din seminţele sădite în evenimentele majore ale dezvoltării ţării începute la jumătatea secolului al XIX-lea. Din motive care puteau diferi de la o persoană la alta sau de la un grup la altul, în viaţa politică, culturală şi spirituală a societăţii româneşti au existat, în forme variate şi cu diverse intensităţi, puternice curente antisemite. Acestea au fost prezente în cea mai mare parte a secolului care a precedat ascensiunea la putere a Partidului Naţional-Creştin în 1937, instalarea dictaturii regale în 1938 şi a statului naţional-legionar condus de Ion Antonescu în 1940 -cu alte cuvinte, a secolului ce a culminat cu Holocaustul.

Acţiunile antisemite ale acestor guverne succesive s-au inspirat din temele antisemite care pătrunseseră în lexiconul românesc de idei cu mult înainte de anii '30 şi de creşterea influenţei şi a puterii naziste în Germania. În timp ce fiecare dintre aceste trei guverne a amestecat în mod oarecum diferit elementele esenţiale ale unor concepte antisemite răspândite - accentuând mai mult sau mai puţin anumite teme, poate adăugând unor concepte locale noţiuni adaptate din exprimarea antisemită ne-românească şi propunând uneori mai multă, alteori mai puţină violenţă pentru îndeplinirea scopurilor lor, toate aceste guverne au reprezentat o continuitate esenţială cu ideile antisemite româneşti care îşi aveau originea în perioada de dinaintea primului război mondial. Este adevărat că politicienii cu vederi antisemite radicale au căpătat o mai mare legitimare în ochii publicului după venirea la putere a lui Hitler în Germania. Dar ceea ce a fost nou sub regimul Partidului Naţional-Creştin, în timpul dictaturii regale şi mai ales când puterea a fost preluată de Garda de Fier şi de Antonescu, nu a fost natura antisemitismului pe care ei l-au adoptat, ci faptul că antisemitismul a trecut din registrul expresiilor verbale şi al izbucnirilor ocazionale de violenţă în cel al politicii guvernamentale şi al acţiunii de stat.

Politicile antisemite ale guvernului Partidului Naţional-Creştin, ale dictaturii regale şi ale statului naţional-legionar au pregătit terenul pentru evenimentele mult mai grave care aveau să aibă loc în timpul războiului sub regimul Ion Antonescu. Acesta din urmă a dorit să elimine evreii din România prin românizare (deposedarea evreilor de bunurile şi

de mijloacele lor de existenţă), prin deportare şi, în fine, prin ucidere. Această schimbare a fost sprijinită - sau cel puţin acceptată - de majoritatea elitei politice, culturale şi religioase. Şi nici acest lucru nu e de mirare. Chiar şi această modificare a politicii s-a făcut în cadrul unei continuităţi fundamentale cu ideile care fuseseră parte integrantă din discursul politic, intelectual şi spiritual al luptei din secolul al XIX-lea pentru crearea unui stat românesc independent, pe care Antonescu şi acoliţii săi doreau să-l restabi¬lească.

Comunitatea evreiască în timpul României Mari

Comunitatea evreiască din timpul României Mari era diversă şi numeroasă, cu rădăcini în istoriile şi civilizaţiile Regatului, Austriei habsburgice, Ungariei de dinaintea primului război mondial şi Imperiului ţarist. Conform recensământului naţional din 1930, în România existau 756 930 de evrei, adică un procent de 4,2 din populaţia totală, cifră care, fără îndoială, a crescut în deceniul ce a urmat. Evreii constituiau 13,6% dintr-o populaţie urbană de aproximativ 3 632 000 de locuitori şi doar 1,6% din populaţia rurală, ce număra 14 421 000 de locuitori. Peste două treimi din evreii români locuiau în oraşe şi mai puţin de o treime în localităţi rurale. Populaţia evreiască nu era răspândită în mod egal în toată ţara, după cum arată următorul tabel:

*Evreii ca procent de populaţie, după provincii şi arii urbane/rurale, 1930**

	Populaţie		Evrei % din total	Evrei % din total arie urbană	Evrei % din total arie rurală
	Total	Evrei			
România	*18 057 028*	*756 930*	*4,0*	*13,6*	*1,6*
Oltenia	1 513 175	3 523	0,2	1,6	<0,1
Muntenia	4 029 008	94 216	2,1	7,8	<0,1
Dobrogea	815 475	4 031	0,5	1,8	<0,1
Moldova	2 433 596	162 268	6,5	23,1	1,2
Basarabia	2 864 402	206 958	7,2	26,8	4,3
Bucovina	853 009	93 101	10,8	30,0	3,9
Transilvania	3 217 988	81 503	2,4	8,6	1,3
Banat	939 958	14 043	1,2	5,8	0,2
Crişana-Maramureş	1 390 417	97 287	6,4	16,7	3,8

* Vezi Institutul Central de Statistică, *Recensământul general al populaţiei României din 29 decemvrie 1930*, 10 vol., Bucureşti, 1938-1940, vol. IX, pp. 440-443. Pentru o prezentare concisă a statisticilor, vezi Sabin Manuilă şi D.C. Georgescu, *Populaţia României*, Editura Institutului Central de Statistică, Bucureşti, 1938.

Chiar dacă împărtăşea multe interese şi preocupări comune în noul stat, populaţia evreiască era compusă din câteva comunităţi distincte, diferenţiate prin istoria politică a

regiunii în care trăiau, prin nivelul de asimilare în limba şi cultura române, prin gradul de vizibilitate a apartenenţei lor la tradiţia evreiască şi practica religioasă şi prin alţi factori.
Din păcate, efectiv fiecare segment al populaţiei evreieşti din România era privit ca duşman de către elitele româneşti care s-au succedat în perioada 1918-1920, când toţi românii au fost aduşi sub autoritatea unui stat unitar pentru prima dată în era modernă.
Evreii din Regat, asimilaţi mai mult în Valahia şi mai puţin în Moldova, erau percepuţi nefavorabil pentru toate motivele - politice, economice, culturale şi religioase - care au susţinut creşterea antisemitismului românesc în deceniile care au precedat războiul cel mare, dar şi pentru că ajutorul străin în lupta lor pentru obţinerea cetăţeniei a dus la răspândirea sentimentului că evreii, cu ajutorul puterilor din afara ţării, ar căuta să limiteze suveranitatea statului român. Evreii din Transilvania şi din Crişana-Maramureş, dintre care cei mai mulţi vorbeau atât limba maghiară, cât şi idiş, erau văzuţi ca „străini" nu doar fiindcă nu erau creştini, ci şi pentru că identitatea culturală şi lealitatea lor politică faţă de Austro-Ungaria de după 1867 erau îndreptate în mod evident spre majoritatea maghiară din Ungaria. Reprezentând 5% din populaţia Ungariei, evreii au fost socotiţi ca „unguri" la recensământul de identitate culturală de dinainte de război, permiţându-le astfel ungurilor să se declare majoritari în acest stat. Evreii erau percepuţi de către români ca fiind de acord sau potenţial de acord cu pretenţiile revizioniste maghiare. Cei din Bucovina, îndreptaţi spre cultura germanilor din monarhia habsburgică sau vorbind idiş, erau, de asemenea, stigmatizaţi de către români ca „străini" care trăiseră bine într-o regiune a Moldovei istorice ruptă de habsburgi în 1775 şi înapoiată României abia în 1918. În sfârşit, evreii din Basarabia – numeroşi, vorbitori în principal de idiş şi rusă, prezenţi mai ales în localităţi rurale decât în alte regiuni ale ţării – au servit ca model pentru stereotipul evreului străin, împotriva căruia antisemiţii din Regat se agitaseră timp de decenii.
În această atmosferă, nu surprinde faptul că antisemitismul era monedă comună în noul stat român lărgit, creat imediat după primul război mondial. Acest antisemitism se manifesta în trei forme – culturală/intelectuală, politică şi populară.

Relaţiile româno-germane înaintea şi în timpul Holocaustului

Antonescu şi Germania

Când Antonescu a venit la putere, în septembrie 1940, nu era deloc evident că va deveni favoritul Berlinului. Naziştii l-au identificat ca pe un potenţial lider prin ambasada lor de la Bucureşti; totuşi acceptarea lui Antonescu de către ambasador a fost însoţită de o notă de precauţie: Antonescu criticase Conferinţa de la Munchen şi politica de împăciuire dusă de Anglia şi Franţa[1]. Cu toate acestea, când România lui Antonescu s-a alăturat Axei, la 23 noiembrie 1940, Antonescu a demonstrat un angajament necondiţionat faţă de „opţiunea germană". Viziunea regimului Antonescu era aceea a unei Românii capabile de a-şi recupera teritoriile pierdute şi de a participa la noua ordine internaţională plănuită de Pactul Tripartit[2]. În pledoaria sa contra sprijinirii de către Germania a unui stat ucrainean sau a pretenţiilor teritoriale ale Bulgariei, vicepreşedintele Consiliului de Miniştri, Mihai Antonescu, a adăugat acestei viziuni, în timpul întâlnirii cu Hitler din 27 noiembrie 1941, un element rasial. „Pentru mine, cea mai mare provocare la adresa reconstrucţiei europene este rezolvarea problemei slave"; spre a se asigura o pace durabilă, era necesar „ca acţiunea germană contra slavilor să fie legată de cea a rasei latine; poziţia noastră faţă de slavi nu trebuie să fie afectată de ezitare şi orice politică ce ia în considerare izolarea, neutralizarea sau ocuparea teritoriilor slave poate fi considerată legitimă"[3]. Mihai Antonescu a mai precizat că sprijinul german pentru revendicările ucrainene şi bulgare ar fi echivalentul unei nedreptăţi faţă de România şi poporul român, care „este şi a fost antislav, la fel cum a fost dintotdeauna antisemit"[4]. Această retorică a fost bine primită de Hitler, care s-a folosit de ocazie pentru a declara că în Europa există loc doar pentru „rasele" germanică şi latină, acestea trebuind să coopereze contra slavilor, şi i-a promis lui Mihai Antonescu că poate „acapara oricât de mult [teritoriu] ar dori la Est", atâta vreme cât colonii români erau trimişi spre a ajuta la câştigarea „luptei comune contra rasei slave"[5] .Totuşi, Hitler nu a făcut promisiuni ferme de sprijinire a întoarcerii Transilvaniei de Nord sub suveranitatea României.

România, Germania şi Soluţia Finală

„Problema evreiască" sau tratamentul aplicat evreilor în România nu a fost un subiect de discuţie şi nici un motiv de conflict sau o cauză de dezacord între Germania şi guvernul naţional-legionar. Nu a avut nici un impact asupra atitudinii

1. Gheorghe Barbul, *Le troisieme homme de l'Axe*, Editions de la Couronne, Paris, 1950, p. 189.
2. Jean Ancel, *Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry During the Holocaust. – Ierusalim, 1986,* (*Documents*) ed. cit., vol. 9, pp. 134-135.
3. *Ibid.*, doc. 105, p. 280.
4. *Ibid.*, p. 281
5. *Ibid.*, p. 284

Germaniei naziste față de liderii regimului legionar din România. La început, Berlinul a privit ofensiva legionară împotriva proprietăților evreiești sau a evreilor înșiși ca pe unul dintre aspectele revoluției fasciste din România, similară celei care avea loc în Germania. În cele două întâlniri dintre generalul Ion Antonescu și Hitler (22-23 noiembrie 1940 și 14 ianuarie 1941), tratamentul evreilor nici măcar nu a fost abordat în mod serios. Complexa situație politică a României și interesele imediate ale Germaniei în timpul pregătirilor pentru războiul contra Uniunii Sovietice și a campaniei din Balcani au constituit fundalul unor legături speciale româno-germane. Guvernul nazist - Hitler, Ministerul de Externe și von Ribbentrop, Misiunea Militară Germană și Ambasada de la București - era interesat în primul rând de resursele României, în special de grâu, produse agricole și petrol, precum și de subordonarea față de Reich a armatei române în viitorul război. Politica antisemită, care avea deja o poziție centrală în ideologia noului guvern fascist român, prezenta mai puțin interes pentru germani. Un alt factor care a făcut din „problema evreiască" o chestiune de importanță secundară era acela că la momentul respectiv obiectivele și proporțiile „Soluției Finale" încă nu fuseseră clar formulate ; prin urmare, naziștii nu au făcut presiuni asupra României pentru a fi adoptată politica lor.

Unele dintre publicațiile de propagandă antisemită din România erau finanțate de Ambasada germană de la București prin mituirea unor jurnaliști de la diverse ziare, precum și prin furnizarea de sprijin financiar pentru cele două partide antisemite, Partidul Național-Creștin al lui Octavian Goga și A.C. Cuza și Garda de Fier. *Porunca vremii*, ziarul semioficial al mișcării antisemite, scria la 15 august 1940 că „orice încercare de a consolida România va eșua atâta timp cât problema evreiască din România nu va fi rezolvată după minunatul model german". Conform modelului nazist, soluția implica „o represiune fermă" și „expulzarea" evreilor din România. Acesta este doar un exemplu dintre sutele de articole de ziar de acest fel.

Legionarii credeau, și nu greșeau întru totul, că mișcarea lor avea sprijinul deplin al naziștilor și că garanțiile Reich-ului asupra frontierelor ciuntite ale României de după iunie-august 1940 vor fi asigurate de existența unui regim fascist în România. În ultima zi a rebeliunii (23 ianuarie 1941), când Armata română i-a ucis pe legionarii înarmați, Cuvântul, ziarul lor semioficial, îl avertiza pe Antonescu că distrugerea mișcării legionare va amenința însăși existența și suveranitatea statului român: „Doar existența în România a unei mișcări naționale similare celor național-socialiste și fasciste ne garantează viitorul"[6]. Antonescu credea și el că legionarii au toată încrederea și sprijinul germanilor[7].

Se părea că, în concepția lui Hitler și a naziștilor, „România nu putea fi condusă în opoziție față de Garda de Fier"[8]. La 15 octombrie 1940, Antonescu a trimis la Berlin un emisar special, Vaier Pop, cunoscut pentru sentimentele sale progermane, declarându-și disponibilitatea „pentru o strânsă cooperare politică, economică și militară cu Germania"[9].

---

6. *Cuvântul*, București, 24 ianuarie 1941
7. Horia Sima, *Era libertății. Statul național-legionar*, Editura Mișcării Legionare, Madrid, 1982, vol. 2, p. 79.
8. *DGFP*, vol. 11, doc. 652, p. 1094.
9. Jean Ancel, *Documents*, ed. cit., vol. 9, doc. 61, p. 129.

El a invitat apoi o misiune militară germană în România, pentru a instrui Armata română și pentru a consolida apărarea frontierelor. Ofițerii germani, comandați de generalul Tippelskirch, care au vizitat România au fost favorabil impresionați de Conducător, dar nu și de adjunctul său, Horia Sima, raportând aceasta la Berlin[10].

În ianuarie 1941, în timpul luptei dintre Antonescu și Garda de Fier, Fuhrerul s-a văzut obligat să aleagă între doi potențiali parteneri ai Reich-ului. Deși Garda de Fier era omologul ideologic al Germaniei naziste, Hitler l-a favorizat pe Antonescu, deoarece acesta a exercitat un control ferm asupra armatei și a menținut angajamentele economice pe care și le luase față de Reich. La întâlnirea sa cu Antonescu, din 14 ianuarie 1941, Hitler i-a dat mână liberă să-i zdrobească pe legionari. Chiar înainte de această întâlnire, devenise clar că personalitățile din aparatul militar de la Berlin îl sprijineau pe Antonescu: Hitler, generalii din Wehrmacht cu care acesta s-a întâlnit, comandantul delegației militare de la București, diversele servicii economice și ambasadorul de la București, Wilhelm Fabricius. Himmler și toate organizațiile sale, precum și Goebbels sprijineau Garda de Fier.

La 24 ianuarie, când încă nu știa că lupta fusese deja decisă, Goebbels scria în jurnalul său : „În România, încă nu este nimic clar. Legionarii continuă revolta lor, iar Antonescu a dat ordin de a fi împușcați. Fuhrerul, de partea sa, susține că dorește un acord cu un stat, nu cu o ideologie. Totuși, inima mea este cu ei"[11]. Câteva zile mai târziu, după ce a aflat de înfrângerea legionarilor, Goebbels scria în jurnalul său: *„Biem Fuhrer. Er steht zu Antonescu, weil er ihn Militärisch notig hat. Ein Gesichtspunkt. Aber man hätte die Legion nicht Auszuschalten brauchen"* [„Sunt cu Fuhrerul. El continuă să-l sprijine pe Antonescu, deoarece are nevoie de el din motive militare. Acesta este un punct de vedere. Dar nu era necesară eliminarea Legiunii"][12].

Emisarii lui Himmler în România i-au ajutat pe comandantul legionarilor, Horia Sima, și pe conducătorii mișcării să fugă în Germania. De-a lungul anilor de război, aceștia au rămas în Germania în condiții relativ confortabile, în ciuda unor limitări ale libertății lor de mișcare. Sima și acoliții săi puteau servi ca o alternativă la regimul lui Antonescu, dacă la București lucrurile nu ar fi mers bine.

Ca răspuns la sprijinul pe care aceștia l-au dat Gărzii de Fier, Antonescu i-a silit pe reprezentanții lui Himmler, pe trimișii Departamentului Extern al Partidului Nazist și pe agenții cunoscuți ai Gestapoului să plece din România, asigurându-și astfel controlul asupra afacerilor interne[13].

Trebuie menționat că această cooperare româno-germană nu era doar rezultatul consimțământului lui Antonescu de a satisface cele mai multe dintre cererile economice și militare germane, dar și al fricii sale de URSS. Timp de aproape patru ani, din septembrie 1940 până în august 1944, această teamă a fost mai mare decât frica de naziști și Germania.

---

10. *DGFP*, vol. 11, doc. 75, pp. 126-128.
11. Joseph Goebbels, *Tagebucher*, Ralf Georg Reuth, Miinchen-Zurich, seria Piper, voi 4 1940-1942 p. 1524.
12. *Ibid.*, p. 1525
13. *DGFP*, vol. 12, doc. 258, pp. 443-444.

Obligațiile economice acceptate de Antonescu au crescut de la lună la lună, devenind o povară grea pentru finanțele și resursele naturale ale României, mai ales în privința grâului și a petrolului cu care trebuia aprovizionată Germania. Totuşi, în România s-a creat o situație specială, care nu avea precedent în statele aliate sau satelite ale Germaniei naziste: partidul nazist local a fost în mod forțat desfiintat, membrii săi activi au fost arestați, iar liderii săi au fost în cele din urmă salvați de la pedeapsa cu moartea de către reprezentanții Partidului Național-Socialist și de către Gestapo. Astfel, în anii guvernului Antonescu, România nu a avut de fapt un partid fascist. După îndepărtarea elementului legionar de la putere, Guvernul Antonescu a continuat aplicarea măsurilor antievreieşti, care urmăreau în principal confiscarea proprietăților evreieşti şi eliminarea evreilor de pe piața națională a muncii. În ianuarie 1941, Hitler și Goring le-au dezvăluit lui Ion și Mihai Antonescu planul Barbarossa de invadare a Uniunii Sovietice şi au fost de acord cu participarea armatei române la recuperarea Basarabiei şi Bucovinei. Mihai Antonescu a declarat: „În urma acestor convorbiri, participarea României la război de partea Germaniei a fost acceptată, am fixat ziua, şi doar noi doi, mareşalul Antonescu şi cu mine, ştiam ziua când România şi Germania vor declara război Rusiei"[14]. Câteva luni mai târziu, în martie, „emisarii speciali ai Reich-ului și ai lui Himmler", aşa cum au fost descrişi de Mihai Antonescu, au sosit la Bucureşti pentru a discuta soarta evreilor din România. Emisarii au sosit imediat după reprimarea revoltei legionarilor, „când situația politică era încă nesigură"[15].

Aceasta a fost prima încercare a lui Himmler și a RSHA de a controla soarta evreilor din România, într-o perioadă critică, atunci când masive forțe germane, care numărau 680 000 de soldați, staționau pe pământul românesc. Mihai Antonescu a refuzat totuși să cedeze controlul și în această perioadă el și germanii au ajuns la anumite înțelegeri referitoare la deportarea și exterminarea evreilor din Basarabia şi Bucovina[16]

Sosirea ulterioară în România la sfârşitul lunii aprilie 1941 a lui SS-*Hauptsturmfuhrer* Gustav Richter a avut consecințe grave pentru soarta evreilor români,

Ricbter, un trimis special al RSHA, era un „expert" în „probleme evreieşti". În august 1941, crezând că Germania se alia aproape de victorie, Mihai Antonescu şi-a informat Cabinetul că a discutat rezolvarea problemei evreieşti cu reprezentanții Reich-ului: „Vă pot informa că am desfăşurat deja negocieri intense cu înalți reprezentanți ai unor organizații din Germania referitoare la problema evreiască. [Ei] au înțeles că problema evreiască va cere în final o rezolvare internațională și doresc să ne ajute să pregătim această rezolvare internațională"[17].

La 16 mai 1941, în raportul său către von Killinger, superiorul său direct, Richter îl informa despre primele rezultate și planuri:

14. Jean Ancel, *Documents*, ed. cit., vol. 9, doc. 162, p. 423. Protocolul oficial al întâlnirii nu menționează divulgarea operațiunii Barbarossa.
15. Telegramă a lui Mihai Antonescu către Legația României la Ankara. 14 martie X944, Ministerul Afacerilor Externe, dosar Ankara. TI. p. 108.
16. Transcrierea conversației dintre Ripbentrop și Mihai Antonescu (fragmente). 23 septembrie 1942. United Restituiion Organization (URO). *Sammlung*. URO, Frankfuri a.M. 1959. voi. IV. doc. 13. p. 578.
17. Stenogramă a şedinței Cabinetului de la 5 august 1941 (extras). Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, voi. 9. p. 40.

1. Toate proieclelc de lege emise de Suhsecreutriatul de Stal pentru românizare îmi vor fi trimise pentru confirmare înainte de a fi văzute de... Antonescu.
2. [Dizolvarea] tuturor organizațiilor politice, asociațiilor și uniunilor evreieşii, cu excepția comunităților religioase, blocarea conturilor bancare şi confiscarea proprietăților lor, interdicția totală a activității lor legale sau clandestine. Proprietățile lor vor fi transferate viitoarei Centrale a Evreilor.
3. Crearea unei Centrale a Evreilor cu caracter public legal, ca singura organizație evreiască autorizată.
4. Obligația de a raporta și declara toate proprictăple evreieşti.
5. Crearea unui fond de evacuare *(Aussiedlung)* de către Subsecretariatul de Stat pentru românizare, care va constitui resursa financiara pentru viitoarea evacuare a evreilor din România[18].

Acesta era programul de lucru al lui Richter - în esență, aplicarea în România a „directivelor pentru administrarea problemei evreieşti" (Soluția Finală), aşa cum fuseseră concepute la Berlin cu puțin înainte de invadarea Uniunii Sovietice. Acestea includeau de asemenea incitarea populației locale contra evreilor; tolerarea acțiunilor violente contra acestora; definirea calității de evreu; purtarea însemnelor distinctive galbene ; înființarea gbetourilor. Al treilea paragraf al directivelor includea următorul pasaj: „Unul dintre scopurile principale ale măsurilor germane trebuie să fie izolarea forțată a evreilor de restul populației"[19].

Înainte de războiul cu Uniunea Sovietică, relațiile militare româno-germanc au devenit mai strânse, iar pregătirile comune de război s-au intensificat. Antonescu încercând nu doar să obțină retrocedarea Basarabiei și a Bucovinei, ci și consolidarea României în fața „amenințării slave". Vizita lui Antonescu la Munchen din 12 iunie 1941 cu scopul de a finaliza detaliile cooperării militare româno-germane a avut un impact decisiv asupra destinului populației evreieşti din Basarabia și Bucovina. La acel moment, sub influența generalilor sfii. Hitler nu acorda prea malta încredere capacității operaționale a armatei române, atribuindu-i doar un rol secundar, adică „apărarea teritoriului românesc contra pătrunderii forțelor ruseşti".

În acelaşi timp, el dorea să accentueze aprecierea sa personală pentru dictatorul român. El i-a oferit lui Antonescu postul de comandant suprem al trupelor germane şi române în teritoriile româneşti, dându-i ca ajutor un comandament de legătură sub conducerea generalului Arthur Hauffe, şeful Misiunii Militare Germane din România[20]. Aceasta nu a fost singura manifestare de încredere şi apreciere pentru dictatorul român. Traducătorul lui Hitler, Paul Schmidt, a declarat mai târziu că Antonescu „a fost singurul străin căruia Hitler i-a cerut vreodată sfaturi militare, când era în dificultate"[21].

18. Jean Ancel, *Documents*, ed. cit., voi. 6. doc. 129, pp. 401-404 (copie microfilm JMI3102, Arhiva Yad Vashem).
19. *Der Protfss gegen die Hauptkriegsverbrecher vor dem Iniernosionalen MiUtârgerichlshofNQrnberg*. Numberg, 1947. vol. 14. doc. 218-PS, p. 302.
20. *DCFP*, voi. 12, ser. D, doc. 614. p. 105.
21. Paul K. Schmidt, *Hitler's Interpreter*. Macmillan, New York. 1951. p. 206.

După cum Mihai Antonescu i-a reamintit lui Ribbentrop, el a ajuns la înțelegeri (*Abmachungen)* cu SS în privința politicii față de evreii din Basarabia, Bucovina și Transnistria[22]. Pe baza întâlnirii de la Munchen, a discuțiilor cu delegația RSHA care au precedat-o și pe baza acelor *Abmachungen*, conducătorii români de la București au trasat propriile lor directive pentru forțele militare și jandarmerie. Soarta evreilor din Basarabia și Bucovina a fost prin urmare decisă rapid. întors la București de (a Munchen, Ion Antonescu - acum comandantul trupelor româno-germane din sudul Europei - va decide să-i imite pe naziști, aplicând propriul plan al Soluției Finale, pe care el l-a denumit „curățarea terenului"[23]. Înainte de declanșarea purificării etnice, conducătorii României, convinși de victoria Germaniei, au făcut cunoscute cercurilor apropiate din administrația civilă planurile lor referitoare la populația evreiască și la Basarabia și Bucovina, „provinciile pierdute", așa cum erau acestea denumite.

La 19 iunie, generalul Ilie Șteflea, unul dintre cei mai de încredere ofițeri superiori ai lui Antonescu. a comunicat armatei, printr-o circulară confidențială, ordinul lui Antonescu de a „identifica toți jidanii, agenții sau simpatizanții comuniști (...); Ministerul de Interne trebuie să știe unde se află, pentru a le interzice deplasările și pentru a putea să aplice ordinele care vor fi transmise la un moment dat"[24]. Acest ordin relua instrucțiuni date anterior Wehrmachl-ului de către feldmareșalul Wilhelm Keitel[25].

La sfârșitul lunii iulie 1941, Armata română a deportat rapid până la 25 000 de evrei la Moghilev, în Ucraina, dar armata germană i-a obligat să se întoarcă, împușcând aproximativ 12 000 dintre ei[26].

Antonescu a căutat sprijinul ambasadorului Killinger, argumentând că întoarcerea evreilor în Basarabia „este contrară directivelor pe care Fiihrerul le-a precizat la Miinchen referitor la tratamentul evreilor răsăriteni"[27]. Era evident că Ion și Mihai Antonescu nu erau întotdeauna pregătiți să dea atenție instrucțiunilor trimise de către consilierii germani, al căror scop era să-i ajute pe români în legătură cu „anumite migrații în teritoriile aflate sub administrație românească și sub administrație germană"[28].

Puțin înainte de 21 iunie 1941, Serviciul Special de Informații (SSI) a creat o unitate specială, denumită Eșalonul Special, care avea asemănări cu *Einsatzgruppen* și căreia i s-a încredințat

22. Vezi *supra*, nota 32
23. Jean Ancel, „The Rnmanian Way of Solving ihc «Jewish Qucstion* in Bcssarabia and Buktwina June-July 1941", *Yad Vashem Studies*, 19, 1988, pp. 187-232.
24. Jean Ancel, *Documents*, ed. cit., vol. 6, doc. 1, p. 1.
25. Procesele criminalilor de război în fața Tribunalului militar de la Numberg sub controlul Consiliului legal nr. 10, Govem ment Printing Office, Washington, D.C., 1951, vol. 10, pp. 990-994 (instrucțiunile speciale date de Înaltul Comandament al Wehnnacht-ului pentru desfășurarea operațiuni Barbarossa, 19 mai 1941, includeau și „directivele pentru conducerea trupelor în Rusia").
26. Telegrama gen. Rioșanu către gen. Antonescu, 18 iulie 1941, Arhivele Statului, fond Președinția Consiliu lui de Miniștri, Cabinet, dosar nr. 89/1941, f. 16.
27. DGFP, vol. 13, no. 207, pp. 318-319.
28. Lya Benjamin (ed.), *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri*, Hasefer, București, 1996, doc. 99, p. 265.

misiunea de a „apăra spatele frontului armatei române de spionaj, sabotaj și acțiuni teroriste"[29]. *Eșalonul Operativ*, cum mai era numit, era împărțit (ca și *Einsatzgruppen*) în mici formațiuni denumite echipe. Eșalonul era compus din 160 de oameni, personal de elită, și a fost imediat repartizat în Basarabia. Prima operațiune a Eșalonului a avut loc la Iași, în 29-30 iulie 1941. De la Iași, Eșalonul s-a deplasat împreună cu Armata a 4-a Română în Basarabia, unde a colaborat cu *Einsatzkommando 11 B* la execuțiile de la Bălți și Chișinău. Prin urmare, imediat ce jandarmeria, Eșalonul și alte unități militare românești implicate în uciderea evreilor au trecut Prutul, ele au colaborat cu *Einsatzkommandos*[30]. Cu toate acestea, relațiile dintre diferitele unități ale Einsatzgruppe D și armata, jandarmeria, poliția și Eșalonul Special române erau departe de a fi ideale. Germanii erau mulțumiți doar când românii acționau conform directivelor lor și erau dezamăgiți de dezordinea de care aceștia dădeau dovadă[31].

Emisarii lui Himmler, acționând în cadrul Wehrmacht-ului, și-au continuat misiunile lor în teritoriul ocupat de români din Ucraina, cunoscut ca Transnistria. Reprezentanții armatelor germană și română s-au întâlnit la 17 august 1941 la Tighina, pentru a discuta despre hotarele Transnistriei și împărțirea responsabilităților în interiorul provinciei. Dată fiind incapacitatea *Einsatzgruppen* de a ține pasul cu forțele atacatoare și a se „descurca" cu toți evreii, nu era posibilă în acel moment transferarea acestora dincolo de Bug; în schimb, ei trebuiau să fie

concentrați în lagăre de muncă până va fi fost posibilă evacuarea lor spre est, „după încheierea operațiunilor militare"[32]. Acest acord, semnat la 30 august 1941, împiedica regimul românesc să-i deplaseze în mod forțat peste Bug pe evreii rămași în viață în Basarabia și Bucovina și pe cei circa 200 000 de evrei ucraineni care au supraviețuit primului val de execuții făcute de *Einsatzgruppe D*.

La 7 august 1941, Mihai Antonescu i-a cerut lui Himmler să-l trimită înapoi la București pe consilierul pentru afaceri evreiești, Gustav Richter, care între timp se întorsese la Berlin în iulie după o activitate de succes în România[33]. El a elogiat activitatea acestuia, sperând să lucreze cu el din nou, „deoarece problema evreiască necesită o soluție internațională, radicală și finală, în special prin folosirea experienței germane în domeniu"[34].

Urmând sfaturile lui Richter și după anumite presiuni din partea Ambasadei Germaniei, autoritățile românești au înființat Centrala Evreilor din România, au interzis orice activitate sionistă, au făcut un recensământ al „persoanelor cu sânge evreiesc" și au început pregătirile tehnice pentru deportarea evreilor români în lagărul morții de la Belzec. Mai mult, masacrarea pe scară largă a evreilor și tenacitatea lui Antonescu în aplicarea Soluției

29. Matatias Carp, *Cartea neagră*, Socec, București, 1948, vol. 2, p. 43 (mărturia lui Eugen Cristescu, fost șef al SSI).
30. NO-2851, NO-2952, NOKW-3233.
31. NO-2651, NO-2934, NO-2939, NO-2949, NO-2950.
32. Acordul de la Tighina, încheiat între gen. Artur Hauffe și gen. Nicolae Tătăranu, 30 august 1941. Nurem berg Documents, PS-3319. Versiunea românească : Jean Ancei, *Documents*, ed. cit., vol. 9, doc. 83, pp. 188-191. Versiunea germană: ibid., vol. 5, doc. 62, pp. 59-63.
33. Luther către Killinger, 27 august 1941, Nuremberg Documents, NG-4962.
34. Jean Ancel, Documents, ed. cit., vol. 5, doc. 3, pp. 3-6.

Finale în teritoriile româneşti eliberate şi apoi în Transnistria au stârnit admiraţie printre nazişti şi lui Hitler în mod deosebit[35].

La 23 ianuarie 1942, două zile după Conferinţa de la Wannsee, Richter a cerut ca Mihai Antonescu să stopeze migraţia evreilor din România, „având în vedere iminenta Soluţie Finală a problemei evreieşti în Europa". Mihai Antonescu a acceptat în principiu, deşi vase ce transportau evreii continuau să părăsească România[36]. Totuşi, Ion Antonescu nu a avut răbdare să aştepte rezultatul german al Soluţiei Finale. În şedinţa guvernului din 16 decembrie 1941, el declara: „Chestiunea jidanilor este în curs de discuţie la Berlin. Germanii doresc să aducă jidanii din Europa în Rusia şi să-i aşeze în anumite zone, dar va mai trece timp până la îndeplinirea acestui plan"[37].

Potrivit comisarului pentru rezolvarea problemei evreieşti, Radu Lecca, omologul român al lui Richter, „când [el] l-a întâlnit prima oară pe Richter şi a discutat cu el despre reorganizarea evreilor, el [Richter] avea deja toate planurile gata"[38]. La sfârşitul lunii aprilie 1942, Richter a abandonat statutul său anonim şi - trecând peste guvernul român - i-a informat pe evreii din România că soarta lor era pecetluită. El a publicat un articol în ziarul ambasadei, sfătuindu-i pe evrei să nu se bizuie pe „speranţe false" în privinţa posibilităţii prevenirii Soluţiei Finale. „Problema evreiască în România va fi rezolvată în cadrul european", a declarat Richter[39]. El şi-a îndreptat atacul şi asupra mişcării sioniste şi a lui Haim Weizmann; într-adevăr, în lunile următoare, nu a avut linişte până ce nu a asigurat interzicerea activităţii sioniste şi închiderea birourilor mişcării sioniste din România[40].

Negocierile referitoare la „Soluţia europeană" – cu privire la evreii din Vechiul Regat şi sudul Transilvaniei – au fost conduse cu conştiinciozitate şi eficienţă. Aceşti evrei nu erau destinaţi exterminării în teritoriile răsăritene sau în Rusia, ci în lagărele morţii din Polonia. În iunie 1942, sub impactul impresionantelor victorii germane în URSS şi după înaintarea armatei române spre Caucaz şi trecerea Donului, Antonescu a fost de acord cu Soluţia Finală în cazul evreilor români, ceea ce implica deportarea lor[41]. În iulie-octombrie 1942 s-au făcut planuri pentru deportarea evreilor români în lagărele de exterminare din Guvernământul General. În primăvara anului 1942 mai rămăseseră circa 300 000 de evrei în România[42]. Cu excepţia oraşului Cernăuţi, Basarabia şi Bucovina erau deja *Judenrein* (curăţate de evrei).

---

35. Joseph Goebbels, op. cit., pp. 1659-1660.
36. Jean Ancel, *Documents*, vol. 3, doc. 311, pp. 494-495.
37. *Procesul marei trădări naţionale*, Bucureşti, 1946, pp. 34-35.
38. Transcrierea interogatoriului lui Radu Lecca la Securitatea din Bucureşti, 8 iulie 1953, Arhivele Ministe rului de Interne, dosar 40010, vol. 123, p. 82.
39. G. Richter, „Judische Fata Morgana", *Bukarester Tageblatt*, 26 aprilie 1942 ; copie : Jean Ancei, *Documents*, ed. cit., vol. 3, doc. 360, p. 588.
40. Jean Ancel, *Documents*, ed. cit., vol. 4, doc. 53, p. 98.
41. Jean Ancel, „Plans for Deportation of the Rumanian Jews and Their Discontinuation in Light of Documentary Evidence (July-October 1942)", *Yad Vashem Studies*, 16, 1984, pp. 381-420.
42. Potrivit recensământului „rezidenţilor de sânge evreiesc" efectuat în mai 1942, în România mai erau 292 192 de evrei.

Două documente germane datate 26 iulie şi 11 august 1942 menţionau viitoarele deportări ale evreilor români: primul, semnat de Heinrich Miiller, şeful Secţiei IV B din RSHA, era adresat Ministerului de Externe german, iar al doilea, un raport al lui Martin Luther de la Ministerul de Externe către comandantul Poliţiei de Securitate şi al S.D., *Reichsfuhrer*-ului SS, Heinrich Himmler[43].

În timpul interogatoriului său la Ierusalim, Adolf Eichmann a recunoscut că el însuşi a redactat scrisoarea care purta semnătura lui Miiller[44]. Scrisoarea îl informa pe subsecretarul Martin Luther, şef de departament (Inland II) în Ministerul de Externe, că deportarea evreilor români va începe la 10 septembrie 1942.

Gustav Richter a elaborat un plan nazist detaliat pentru deportarea a 275 000 de evrei în lagărul de la Belzec, Polonia, pentru a fi exterminaţi, şi care enumera principalele elemente ale procesului: pregătirea ideologică; instrucţiuni pentru aplicare, ce includeau logistica şi planificarea operaţională; măsuri de camuflare şi dezinformare, menite să îndepărteze teama populaţiei evreieşti; rezolvarea problemelor legale dintre România şi Germania; folosirea *Judenrat*-ului local. Potrivit planului lui Richter, deportaţii urmau să-şi piardă cetăţenia română după trecerea frontierei, iar cei „incapabili" de muncă trebuiau să fie supuşi unui „tratament special". Conform cu directiva emisă de RSHA, Richter a obţinut un angajament în scris din partea lui Mihai Antonescu, care exprima acordul său pentru deportări[45]. Faptul că Richter a făcut mari eforturi pentru a obţine o promisiune scrisă din partea adjunctului lui Ion Antonescu evidenţiază situaţia delicată şi specială a subordonaţilor lui Eichmann în state aliate cu Germania, precum Bulgaria, Ungaria, România, Italia, de unde naziştii nu puteau face direct deportări, fiind necesară cooperarea guvernelor respective.

La 19 august 1942, pregătirile pentru rezolvarea „problemei evreieşti" în România erau gata, atât în privinţa aspectelor politice implicate, cât şi a etapelor practice de parcurs. Planul lui Richter a fost precedat de o lungă perioadă de negocieri – de la sfârşitul lunii decembrie 1941 până în iulie 1942. Au existat două versiuni ale planului, română şi germană[46]. La 11 septembrie 1942, Lecca i-a prezentat lui Mihai Antonescu planul românesc, şi el rezultat al negocierilor cu Richter. Acest plan confirma acordul României pentru deportări şi stabilea o serie de excepţii, în timp ce propunerea germană era mult mai restrictivă. Ea prevedea şi deportarea din România a evreilor foşti cetăţeni ai Germaniei, Cehoslovaciei şi Croaţiei, deoarece aceştia îşi pierduseră naţionalitatea, conform unui acord între Germania şi acele ţări.

La planul românesc, Lecca a adăugat o stipulare care permitea emigrarea în Palestina a 3 000 de evrei, în schimbul a două milioane de lei. Banii urmau să fie plătiţi de Oficiul

---

43. Jean Ancel, *Documents*, ed. cit., vol. 4, doc. 41, p. 78, şi doc. 104-105.
44. Stenograma interogatoriului preliminar al lui Adolf Eichmann efectuat de poliţia israeliană (citate în continuare ca Adolf Eichmann, *Interogatoriu)*. Arhivele Yad Vashem, pp. 1768-1771. Eichmann a recunoscut că *Sonderbehandlung* („tratamentul special"), termenul folosit de Miiller, însemna „ucidere".
45. Jean Ancel, *Documents*, ed. cit., vol. 4, doc. 65, p. 120.
46. Referitor la planurile lui Richter şi Lecca, vezi *ibid.*, vol. 3, pp. 391-398 şi 406-415.

Retragerea din Basarabia şi Bucovina de Nord în iunie-iulie 1940 şi consecinţele ei supra relaţiilor interetnice în România

(p. 79-82)

Atitudini şi acţiuni ale evreilor în timpul evacuării Basarabiei, a nordului Bucovinei şi a Ţinutului Herţa

Un clişeu dominant în istoriografia românească despre perioada 28 iunie - 3 iulie 1940 este cel potrivit căruia evreii din Basarabia şi nordul Bucovinei s-au comportat vexatoriu faţă de autorităţile şi de trupele române în retragere. Această credinţă, deşi falsă, a fost folosită pentru a justifica acţiunile ulterioare antievreieşti ale românilor.

Situaţia evreilor din România (1919-1940)

La 9 decembrie 1919, în cadrul Tratatului de la Versailles, guvernul român a semnat, împreună cu Franţa, Anglia, Italia şi SUA, Tratatul asupra minorităţilor. Acest acord obliga România să le acorde cetăţenie tuturor persoanelor de naţionalitate austriacă şi ungară născute în teritoriile care s-au unit cu România în anul 1918 (Transilvania şi Bucovina). Prin acelaşi document, cetăţenia era recunoscută, cu drepturi egale, tuturor evreilor care locuiau în România şi care nu aveau altă cetăţenie. Aceste obligaţii asumate de statul român au fost consacrate de noua Constituţie a României (1923), care interzicea discriminarea bazată pe religie, confesiune, origine etnică sau limbă (art. 7 şi art. 8)[47]. Aceste prevederi şi-au găsit materializarea în Legea din 25 februarie 1924, prin care au dobândit cetăţenia română şi locuitorii foşti cetăţeni ai Imperiului Austro-Ungar şi ai celui rus, care aveau domiciliul administrativ în Transilvania, Banat, Crişana sau Maramureş la 1 decembrie 1918, în Bucovina la 28 noiembrie 1918 şi în Basarabia la 27 martie/9 aprilie 1918[48].

Acest cadru legislativ a fost în vigoare aproape un deceniu şi jumătate, timp în care evreii s-au implicat în toate domeniile vieţii societăţii româneşti. În acelaşi timp, s-a dezvoltat şi un curent antisemit, a cărui expresie politică au fost Liga Apărării Naţional-Creştine, condusă de A.C. Cuza, şi Garda de Fier (din 1930), cunoscută şi sub numele de Legiunea Arhanghelului Mihail. Funcţionând sub denumirea de „Totul pentru Ţară", numele de Garda de Fier fiind interzis, formaţiunea a obţinut, la alegerile parlamentare din decembrie 1937, 15,53% din totalul voturilor exprimate, situându-se pe locul al treilea. Întrucât la acest scrutin nici un partid nu a obţinut majoritatea de 40% din totalul voturilor, aşa cum cerea Legea electorală în vigoare la acel moment, regele Carol al II-lea, urmărind instaurarea regimului personal, a însărcinat Partidul Naţional-Creştin cu

47. Ioan Scurtu, Constantin Mocanu şi Doina Smârcea, *op. cit.*, p. 558.
48. Lya Benjamin, *Evreii din România între anii 1940-1944*, ed. cit., vol.1, *Legislaţia antievreiască*, pp 26-27.

formarea guvernului. Această formaţiune politică a fost creată în anul 1935, prin fuzionarea Ligii Apărării Naţional-Creştine, condusă de A.C. Cuza, cu Partidul Naţional-Agrar, condus de Octavian Goga. Guvernul Goga-Cuza, cum mai este denumită această formulă guvernamentală, a funcţionat timp de 44 de zile.

Guvernul condus de Octavian Goga a luat primele măsuri antisemite, publicând, la 21 ianuarie 1938, Decretul nr. 169 de revizuire a cetăţeniei, care cerea evreilor să prezinte acte din care să reiasă că nu s-au aşezat în România între 1918 şi 1924, în termen de 20 de zile de la publicarea listelor de naţionalitate de către autorităţile locale. Deşi în Vechiul Regat termenul a fost prelungit, mulţi evrei nu au putut să prezinte documentele aferente, iar numeroşi funcţionari români însărcinaţi cu acţiunea au făcut abuzuri.

Ca urmare, din cei 617 396 de evrei (84% din totalul de 728 115 evrei), 225 222 au pierdut cetăţenia română, fiind consideraţi rezidenţi străini. Ei puteau rămâne în România cu permise care se înnoiau anual.

Un preludiu la extinderea antisemitismului extern şi intern, revizuirea cetăţeniei a afectat sever situaţia evreilor români şi a anticipat o serie de măsuri antisemite care vor duce la tragedia evreilor români.

Evreii şi retragerea din Basarabia şi nordul Bucovinei

Există multe materiale de arhivă referitoare la situaţia civililor din Basarabia şi nordul Bucovinei în intervalul 28 iunie - 3 iulie 1940. Numeroase documente militare (jurnale de operaţii, dări de seamă, rapoarte informative, telegrame etc.) şi civile (rapoarte administrative, de poliţie, jurnale personale) indică participarea unora dintre evreii din Basarabia şi nordul Bucovinei la acţiunile antiromâneşti şi prosovietice în această perioadă. Cercetătorii care subliniază relevanţa acestor documente se referă la acţiuni precum: arborarea steagurilor roşii; manifestări de simpatie faţă de forţele sovietice; mitinguri de prietenie în cinstea armatei sovietice; ofense aduse însemnelor naţionale româneşti, monumentelor şi bisericilor; confiscarea unor bunuri aparţinând armatei sau diverselor instituţii civile; participarea la acţiunile trupelor sovietice de dezarmare a unităţilor şi subunităţilor româneşti; maltratări de militari români, chiar şi asasinate. Se mai arată că aceste acţiuni au fost mai frecvente în localităţile urbane în care populaţia evreiască era mai numeroasă - Cernăuţi, Storojineţ, Hotin, Soroca, Chişinău, Cetatea Albă, Bălţi, Ungheni, Ismail ş.a. - sau în satele situate pe rutele de retragere a marilor unităţi române. Unii istorici argumentează că marele număr de asemenea documente incriminatoare reflectă o realitate istorică: evreii din Basarabia şi nordul Bucovinei erau antiromâni[49].

Însă examinarea critică a documentelor şi mărturiilor conduce la concluzii departe de imaginea catastrofală prezentată opiniei publice din momentul cedării Basarabiei şi a nordului Bucovinei. Mai întâi, multe dintre documentele incriminatoare conţin generali

49. Jean Ancel, *op. cit.* Vezi şi Alexandru Safran, *Un tăciune smuls flăcărilor. Comunitatea evreiască din România, 1939-1947*, Hasefer, Bucureşti, 1996, p. 18.

Ştirile din Basarabia sunt tot mai triste. Din, păcate am avut dreptate cu aşa-numita reorganizare a F.R.N., mulţi dintre conducătorii de acolo s-au arătat complect bolşevizaţi, fiind cei dintâi care au primit cu drapele roşii şi flori trupele sovietice[50].

Confruntaţi cu o criză deosebit de gravă, care punea sub semnul întrebării şansele de supravieţuire a regimului, autorităţile au făcut din evrei un „paratrăsnet politic", canalizând valul nemulţumirii populare către această minoritate. Edificatoare în această privinţă este reacţia presei româneşti, care s-a dezlănţuit mai mult împotriva evreilor decât împotriva adevăratului agresor, care era Uniunea Sovietică. Cum presa era cenzurată în 1940, guvernul a trebuit să aibă un rol în această denaturare. O formă tipică de transformare anticipată în ţapi ispăşitori a fost cea de a-i informa pe liderii evrei că autorităţile româneşti ar putea lansa acte de represiune contra evreilor[51].

În *Memoriile* sale, Alexandru Şafran, rabinul-şef, nota că, la 26 iunie, Mihail Ghelmegeanu, ministrul de Interne, i-a convocat pe Şafran şi pe Filderman, cărora le-a cerut politicos să prevină populaţia evreiască din Basarabia şi nordul Bucovinei să nu facă provocări contra militarilor şi autorităţilor civile româneşti de acolo[52]. După sfârşitul lunii iunie, conducătorii evrei nu au mai avut acces la oficialii români de rang înalt. Acţiunile liderilor comunităţii evreieşti nu au fost de folos. Pentru a exprima dezaprobarea comunităţii evreieşti faţă de abuzurile comise contra trupelor româneşti în Basarabia, Federaţia Comunităţilor Evreieşti a decis ca rabinul-şef să ţină în Senat o cuvântare. Această cuvântare nu a mai putut fi prezentată, deoarece Senatul nu şi-a mai ţinut şedinţa. Poziţia oficială a fost exprimată în ziua doliului naţional (3 iulie 1940). În documentul oficial se aprecia loialitatea evreilor din Vechiul Regat faţă de România şi idealurile lor şi se reamintea că evreii şi-au dat vieţile ca soldaţi în Războiul de Independenţă din 1877, în Războiul Balcanic din 1913 şi în Marele Război[53].

În acelaşi timp, ziarul *Curierul israelit* din 10 iulie 1940 a publicat un articol în care se evidenţia diferenţa dintre evreii din Vechiul Regat şi cei din teritoriile cedate şi se criticau atitudinile antiromâneşti ale acelor cetăţeni evrei împotriva autorităţilor şi a trupelor române din timpul evacuării[54]. Asemenea iniţiative aveau scopul de a diminua violenţele împotriva evreilor de la vest de Prut şi de a salva conlucrarea cu populaţia românească.

Armata română care se retrăgea din Basarabia şi nordul Bucovinei a avut de înfruntat atât agresiunea trupelor sovietice, cât şi ostilitatea unei părţi din populaţia Basarabiei, inclusiv membri ai comunităţilor evreieşti locale. Pornind de la această situaţie reală, autorităţile au proiectat, implicit sau explicit, în opinia publică românească imaginea „vinovăţiei colective" a evreilor, ceea ce a avut drept consecinţă o suită de violenţe împotriva populaţiei evreieşti din teritoriile aflate în administrarea statului român.

50. Carol al II-lea, *op. cit.*, p. 208.
51. *Ibid.*, p. 52.
52. Alexandru Şafran, *op. cit.*, pp. 51-52.
53. *Apud* Alex Mihai Stoenescu, *op. cit.*, pp. 106-107.
54. Jean Ancel, *op. cit.*, p. 251.

Propaganda antisemită şi retorica oficială despre primejdia „iudeo-bolşevismului". Evreii români şi comunismul în perioada 1938-1944

(p. 87-105)

Introducere

„Iudeo-bolşevismul", una dintre temele centrale ale ideologiilor de tip fascist, plasează alianţa dintre evrei şi comunişti la originile mişcării comuniste (ale revoluţiei bolşevice), considerându-i pe evrei adevăraţii inspiratori şi principalii responsabili ai subversiunii ordinii publice. Deşi este o variantă a unei mai vechi viziuni poliţiste a istoriei, complotul „iudeo-masonic" prefigurând-o, teoria complotului iudeo-bolşevic are o mult mai mare răspândire istorică şi implicaţii politice mai importante. În istoria antisemitismului, tema a fost abordată din cel puţin trei unghiuri diferite şi complementare: ca formulă epistemologică, structura cognitivă a gândirii preştiinţifice („primitive"), hiperdeterministă („cauzalitatea diabolică", analizată de Leon Poliakov[55]); în istoria propriu-zis politică, de studiile privind mişcările socialiste revoluţionare, poziţia lor faţă de antisemitism şi problema emancipării evreilor; în istoria socială a comunităţilor evreieşti europene, privind efectele violenţei fasciste şi staliniste. Constanţa diabolizării evreului considerat responsabil pentru orice criză socială indică forţa de reproducere a unor stereotipuri arhaice care traversează epocile şi limitele explicaţiilor ştiinţifice neputincioase faţă de asemenea ficţiuni ideologice. Aceasta justifică o analiză deopotrivă istorică şi transistorică, luând în considerare faptul că este vorba de avatarul unei teme mai vechi, care a cunoscut o serie de metamorfoze istorice. Ţinând cont de literatura ştiinţifică existentă şi de particularităţile perioadei 1938-1944 din istoria României, sunt necesare următoarele repere de studiu.

1. Din punctul de vedere al istoriei politice, adeziunea unor reprezentanţi ai minorităţii evreieşti la mişcarea socialistă şi muncitorească a fost una dintre modalităţile de integrare a acestei minorităţi în viaţa socială şi politică a României, reflectând aspiraţiile ei de emancipare. Prin caracterul său multietnic, non-religios, ateu şi internaţionalist, mişcarea socialistă se situa în perioada interbelică în avangarda procesului de modernizare a României. Pe de altă parte, militanţii de origine evreiască nu reprezentau din punct de vedere, politic comunitatea lor de origine, organizată în alte structuri reprezentative, iar originea confesională era lipsită de semnificaţie într-un partid militant ateu. Suprareprezentarea minorităţilor etnice în rândurile partidului comunist din acei ani constituia un efect direct al conflictelor de tip naţionalist din România interbelică şi al politicii de discriminare a minorităţilor. Este de menţionat de asemenea faptul că, deşi în general

55. Leon Poliakov, *La causalite diabolique: essai sur l'origine des persecutions*, Calman-Levy, Paris, 1980.

favorabili acordării de drepturi egale evreilor, nici socialiştii, nici comuniştii nu au evitat, în unele situaţii, preluarea unor stereotipuri antisemite, în special prin reprezentarea caricaturală a capitalismului şi a burgheziei (figura simbolică a cămătarului evreu). Critica plutocraţiei internaţionale a putut constitui un fond cultural comun pe a cărui bază s-au apropiat poziţiile naţionaliste şi socialiste, constituind una dintre rădăcinile istorice ale fascismului, naţional-socialismului şi, în România, a naţional-comunismului lui Ceauşescu.

2. Din punctul de vedere al istoriei ideilor politice, teoriile privind existenţa unui complot mondial evreiesc (între care se înscrie şi tema „iudeo-bolşevismului") sunt produsul unei reprezentări diabolice a istoriei[56], rezultatul laicizării superstiţiilor religioase (Karl Popper). „Cauzalitatea diabolică" este un hiperdeterminism specific formelor de sociologie spontană, care atribuie în mod sistematic unui grup sau unor indivizi anume puterea de a provoca evenimente malefice, deoarece acestea le-ar fi profitabile. „Cauzalitatea diabolică" (Leon Poliakov), specifică „mentalităţii primitive" (Levy-Bruhl), mai degrabă preştiinţifică decât prelogică (Leon Brunschvig), demonstrează perpetuarea unor forme de gândire mistică în societatea modernă ori unele manifestări de regresiune intelectuală în societăţile de tip sovietic[57]. O distincţie necesară trebuie făcută aici între capacitatea de reproducere a unor asemenea superstiţii în orice societate şi instrumentalizarea politică în construcţii ideologice cu efecte criminale de genul „iudeo-bolşevismului".

3. Un argument major împotriva tezei complotului iudeo-bolşevic al evreilor este istoria socială profund neviolentă a comunităţilor evreieşti europene de până la Holocaust. Contrar tezelor antisemite, ataşamentul general al evreilor faţă de regimurile de tip democratic-burghez se baza pe un dublu proces istoric, de asimilare şi de mobilitate socială. Adeziunea la ideologiile salvării revoluţionare era în realitate statistic neglijabilă, fiind un efect direct al ascensiunii naţionalismului politic antisemit începând cu sfârşitul secolului al XIX-lea[58]. Absenţa unei „morale a dominaţiei", nerecunoaşterea legitimităţii practicilor violente şi în special a violenţei fizice caracterizau habitusul istoric al evreilor. Raportul evreilor faţă de violenţa care a dat naştere „mentalităţii fascist-staliniste" din anii '30-'40, în Europa Centrală, a fost unul extrem de redus în comparaţie cu cel al altor comunităţi etnoreligioase. Acest fapt este demonstrat statistic de o serie de indicatori: raporturile socioeconomice, pedagogice, relaţiile de statut, raporturile intercomunitare, de vecinătate sau familiale, viaţa sexuală maritală şi extramaritală, formele de sociabilitate (între care raportul faţă de alcool şi alcoolismul) etc. Ansamblul acestor factori constituia o formă de cenzură colectivă care limita manifestările violente în rândul comunităţii evreieşti. Cultura tradiţională non-violentă a evreilor se datora de asemenea, în bună

56. Printre exemple poate fi citată şi teza „terorii istoriei" la Mircea Eliade.
57. *Cf.* Leszek Kotakowski ori Alexandre Zinoviev, citaţi, de asemenea, de Leon Poliakov.
58. Vezi, de exemplu, Victor Karady, „Les Juifs et la violence stalinienne", *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 120, decembrie 1997, pp. 3-31.

parte, excluderii lor pentru o perioadă istorică îndelungată de la instrucţia militară,imposibilitatea unei cariere militare însemnând concomitent excluderea evreilor de la exerciţiul ritualic al violenţei, familiar celorlalte grupuri etnoreligioase europene.

Iată cum descrie sociologul francez Victor Karady, pe baza unei investigaţii aprofundate, viaţa evreilor din Ungaria, în prima jumătate a secolului XX, asemănătoare în multe privinţe cu cea a evreilor din România:

> Dacă crimele şi delictele împotriva statului erau destul de rare, agresiunile împotriva persoanelor sunt încă şi mai reduse în rândurile populaţiei respective. Autorii de delicte printre evrei sunt cu atât mai puţini, cu cât violenţa acestor delicte are un grad mai înalt. Această cenzurare a agresivităţii priveşte deopotrivă daunele fizice (incendii) sau însuşirea bunurilor prin efracţie (furt, spargere) care afectează bunurile altora. Înclinaţia de a se abţine de la violenţele fizice de orice fel pare deci confirmată la modul general. Singura excepţie importantă o constituie duelul, care ţine de codul de onoare al elitelor, aparţinând sau fiind asimilate vechii nobilimi, însă reprimat de către Codul penal. Este îndreptăţit să se vadă în suprareprezentarea considerabilă a evreilor printre participanţii la dueluri excepţia care confirmă regula. (...) Pe scurt, acţiunile violente nu reprezintă decât a cincea parte (20,3%) din totalul infracţiunilor comise de evrei, faţă de o proporţie mai mult decât dublă, depăşind două cincimi (42,1 %) la non-evrei. (...) Judecata aceasta se poate găsi într-o varietate de expresii în toată presa timpului. În această ordine de idei, am evocat deja morala familială (şi, ca ipoteză, educaţia şcolară), raportul faţă de stat, faţă de sexualitate, de ocupaţiile din timpul liber etc, domenii în care s-a putut vedea că iudaismul asimilat din perioada vechiului regim maghiar (de până la război - n.n.) dă dovadă de o mai bună-stăpânire a agresivităţii şi a pulsiunilor corelative renunţării la folosirea forţei fizice[59].

În aceste condiţii, violenţa masivă exercitată împotriva evreilor în special în anii războiului şi experienţa Holocaustului au produs mutaţii profunde de tip identitar în rândul supravieţuitorilor. Ele au condus la ruperea unui pact moral cu vechea societate şi la adoptarea de strategii radicale, în direcţia dezasimilării sioniste şi, într-o mai mică măsură şi pentru o durată mai scurtă, a asimilării politice socialiste. În România, strategia dezasimilării a fost majoritară după 1944, consecinţă a mutaţiilor produse de Holocaust mai întâi, a politicii de asimilare forţată şi a discriminărilor naţionaliste ulterior.

„Iudeo-bolşevismul" în presa din timpul războiului

Un singur discurs

Ceea ce i se impune celui ce parcurge presa românească din perioada 1 ianuarie 1938 -23 august 1944 este, mai întâi, *monotonia ideologică*: ziarele şi mai toate revistele

59. Victor Karady, *op. cit.*, pp. 19-20.

acelui timp au, cel puțin atunci când abordează chestiunile politice interne și internaționale, aceeași opinie, aceeași viziune, aceleași credințe. Pluralitatea de voci, chiar dacă inegale, care caracteriza perioada anterioară se estompează o dată cu începutul anului 1938, pentru a fi curând complet înlocuită de o voce unică. Este vocea, se înțelege deja, a regimului politic : a guvernului Goga mai întâi, a regimului de dictatură regală apoi, a guvernelor Ion Antonescu în cele din urmă.

Interzicerea de către guvernul Goga, îndată după instaurarea sa, a ziarelor democratice din Sărindar - *Adevărul, Dimineața* și *Lupta* - anunță că de acum înainte presa are un alt regim, că ea este pusă sub controlul cenzurii. Când, mai târziu, în iunie 1940, regele Carol al II-lea transformă Frontul Renașterii Naționale în Partidul Națiunii, noua organizație politică fiind definită - cu vizibilă mândrie - „partid unic și totalitar", un decret-lege emis cu această ocazie criminalizează explicit „faptul de a propovădui prin viu grai sau prin scris schimbarea organizării politice a Țării așa cum este ea stabilită prin Decretul--lege de înființare a «Partidului Națiunii»"[60]. Nichifor Crainic avea să „desăvârșească" ceea ce fusese început de guvernul național-creștin, cum singur o spune : „Un splendid act de dreptate românească a săvârșit Octavian Goga când, în 1938, a suprimat *Adevărul, Dimineața* și *Lupta*. Restul abia în 1940 l-am putut duce la capăt eu, când, în calitate de ministru al Propagandei, am stârpit toate cotidienele și publicațiile săptămânale și lunare, evreiești din România. Dreptul sfânt de-a vorbi în numele românismului aparține exclusiv Românilor. Noi putem vorbi în numele străinilor de-aici, fiindcă suntem stăpânii acestui pământ"[61]. Iar în 1942, Mihai Antonescu, într-un bilanț triumfalist al guvernării Ion Antonescu, consacră un capitol special „Propagandei Naționale", prilej de a oferi date statistice privind acțiunile punitive ale regimului la adresa libertății cuvântului: „Acțiunea de românizare sănătoasă a presei a dus la suspendarea a 30 de ziare fără valoare, din care 12 cotidiene și 18 periodice; 4 străine și 26 românești; la suprimarea a 171 de mici ziare nefolositoare, suprimându-se publicațiile obscene și risipa neîngăduită a publicațiilor"[62]. În locul acestora, Ministerul Propagandei înființează propriile sale publicații - *Cuvântul Mareșalului către săteni, Basarabia, Bucovina, Transnistria, Argeșul, Pentru Jertfitori, Dacia Traiană, Soldatul, Der Soldat, Il Soldato* -, unde, se-nțelege, servitutea e totală.

Discursul politic unic nu se aude însă doar în aceste medii oficiale, ci și în ziarele și revistele aparent independente, în fapt oficioase, cu răspândire națională și definitorii pentru epocă: *Curentul, Viața, Universul, Gândirea, Convorbiri literare, Vremea (Războiului)*, chiar în *Revista Fundațiilor Regale* ș.a.m.d., pentru a nu le mai aminti pe cele precum *Porunca*

60. „Transformarea Frontului Renașterii Naționale în «Partidul Națiunii»", *Universul*, anul al 57-lea, nr. 170, 23 iunie 1940, p. 1.

61. Nichifor Crainic, „După douăzeci de ani", *Gândirea*, anul XX, nr. 10, decembrie 1941, p. 515. Nu numai ministrul Propagandei Naționale era partizanul cenzurii, considerând-o un factor al sănătății spirituale a națiunii, ci și oameni de cultură cu greutate în epocă. Ion Al. Brătescu-Voinești, de pildă, pleda pentru „necesitatea existenței și în timp de pace a unei instituții, care să nu mai îngăduie, ca în trecut, oricui să se erijeze în fabricant de opinie publică", motiv de a concepe „un plan de reorganizare a serviciului censurei" și a-l înainta Conducătorului Statului... Vezi Ion Al. Brătescu-Voinești, „Am văzut pe Mareșalul", *Curentul*, anul XVI, nr. 5408, 8 martie 1943, pp. 1, 5.

62. „Doi ani de guvernare a Mareșalului Antonescu. Expozeul d-lui prof. Mihai Antonescu la radio", *Viața*, anul II, nr. 501, 10 septembrie 1942, p. 7.

Vremii sau *Sfarmă Piatră*, ale căror vederi extremiste erau de mult de notorietate. Laitmotivul acestui discurs multiplicat în toată presa românească a epocii poate fi rezumat în două cuvinte: antidemocratismul și prototalitarismul. Ideea care cucerea spiritele atunci era aceea - cum o formula Pamfil Șeicaru, directorul și patronul importantului ziar *Curentul* - că „*democrația este lichidată* (s.a.)"[63], că o altă ordine politică, opusă, de genul fascismului sau național-socialismului[64], îi ia locul, că această schimbare ține de sensul istoriei și că ea este, și din punct de vedere românesc, dezirabilă, chiar imperativă. Asemenea premise duceau inevitabil spre cultul figurilor europene care întruchipau, prin politica lor, „noua direcție" a istoriei: Adolf Hitler, Mussolini, Salazar, Ion Antonescu ș.a.m.d. Presa românească a timpului este plină nu numai de ditirambi la adresa acestora[65], dar și de punctele lor de vedere, de cuvântările și articolele lor sau ale celor care-i secondau Goebbels, Alfred Rosenberg, von Ribbentrop, Manfred von Killinger, contele Ciano etc, etc. -, reproduse adesea integral ori generos rezumate, mereu superlativ apreciate.

De la „iudeo-democrație" la „iudeo-comunism/iudeo-bolșevism"

În exercițiul de demonizare a democrației, un argument deseori folosit era acela că această ordine politică înseamnă în esență „înscăunarea dominației străinilor, a jidanilor"[66], cum o spunea într-o conferință Traian Brăileanu, ministrul Cultelor și Artelor în guvernul „național-legionar". Asortată frecvent cu teza „iudeo-masoneriei"[67]sau cu cea a „plutocrației"[68], noțiunea de *democrație* astfel rezultată apărea, în opinia acestor critici, ca fiind eminamente evreiască sau ca servind exclusiv evreimea. În acest mod gândea, bunăoară, și Nichifor Crainic: „Dacă până mai ieri revendicările naționalismului românesc se lichidau în tragedie,

63. Pamfil Șeicaru, „Stat totalitar", *Curentul*, anul XIII, nr. 4458, 11 iulie 1940, p. 1. Vezi, pentru alte exemple, luate la întâmplare, Vasile Netea, „Stat și Națiune", *Vremea Războiului*, anul XIV, nr. 646, 3 mai 1942, p. 1; Nichifor Crainic, „Aliații lui Hitler", *Gândirea*, anul XX, nr. 7, septembrie 1941, pp. 337-340.

64. Iată două editoriale din *Viața* grăitoare prin chiar titlurile lor: Leonida C. Pop, „Național-socia-lismul - axă de purificare a Europei", *Viața*, anul I, nr. 77, 17 iunie 1941, p. 1; Mircea Pop, „Actualitatea fascismului", *Viața*, anul I, nr. 214, 2 noiembrie 1941, p. 1.

65. Este imposibil de inventariat articolele de acest gen. Câteva exemple lămuritoare prin chiar titlurile lor: „Adolf Hitler, sinteză a veacurilor", *Viața*, anul I, nr. 24, 24 aprilie 1941, p. 5 ; Ion Băleanu, „Adolf Hitler, omul providențial al Europei", *Viața*, anul I, nr. 22, 20 aprilie 1941, p. 6. Chiar și reviste mai sobre, sub semnături prestigioase, practică acest cult - vezi, de pildă, articolul lui C. Rădulescu-Motru, „Mareșalul Ion Antonescu", *Revista Fundațiilor Regale*, anul VIII, nr. 8-9, august-septembrie 1941, pp. 243-248, în care „Conducătorul" este văzut ca salvatorul României.

66. Vezi „Problema elitelor în Statul legionar. Conferința d-lui prof. Traian Brăileanu, ministrul Cultelor și Artelor", *Curentul*, anul XIV, nr. 4640, 13 ianuarie 1941, p. 3.

67. Două exemple la întâmplare: General Băgulescu, „Caracatița iudeo-masonică", *Curentul*, anul XIV, nr. 4648, 21 ianuarie 1941, p. 6; „Declarațiile d-lui prof. Ion Zelea Codreanu făcute presei", *Curentul*, anul XIII, nr. 4525, 16 septembrie 1940, p. 5.

68. Un exemplu la fel de întâmplător: articolul (anonim) „Între plutocrație și comunism", *Curentul*, anul XIV, nr. 4839, 6 august 1941, p. 3.

faptul se datora puterii internaționale iudaice, grefate pe democrațiile occidentale, care exercitau o adevărată teroare asupra guvernelor țării. Eram, în chip învăluit, vasalii acestei *iudeo-democrații*, iar naționalismul românesc nimic nu putea realiza dincolo de voința ei (s.n.)"[69].

Democrațiile occidentale care supraviețuiau erau prezentate la fel, ca fiind infiltrate și controlate de elementul evreiesc. Administrația prezidențială americană era descrisă ca fiind o marionetă aflată în mâinile evreilor[70], ca și guvernul britanic condus de inston Churchill[71].

În optica multor publicații românești, spiritul european originar al Marii Britanii fusese astfel pervertit de influența unui spirit non-european: „Războiul intercontinental de azi va avea de ales între spiritul european (întruchipat de Hitler - n.n.) și cel anglo-saxon pe care tot Europa l-a creat, dar pe care iudaismul l-a deformat. Victoria, ca în toate veacurile de altfel, nu poate fi decât de partea Europei, care reprezintă aristocrația spiritului"[72].

Presa românească a epocii este invadată, mai ales după iunie 1941, de retorica, zgomotoasă și mașinală, a Axei ca „apărătoare a Europei", în care se întâlnesc la tot pasul sintagme ca *războiul sfânt, cruciada, biruința Crucii* etc, acestea fiind considerate definitorii pentru „spiritul european" și pentru noțiunea de *Europa*[73]. „Rolul hotărâtor pe care îl joacă România în istoria bătrânului continent"[74]devine o temă obsedantă a ziarelor și revistelor[75]. Discursul public era puternic saturat de credințe jertfelnic--triumfaliste, eroizante, totul creionând o mitologie salvaționistă a războiului purtat de Germania și aliații săi.

Momentul încheierii alianței dintre Marea Britanie și Statele Unite, pe de o parte, și Uniunea Sovietică, pe de altă parte, este, privind retrospectiv, momentul-cheie în care „iudeo-democrația" virează brusc spre „iudeo-comunism". Alianța militară este explicată de presa românească prin reliefarea maniacală a ceea ce au „comun" cele

69. „Importanța decretului-lege pentru exproprierea imobilelor urbane ale evreilor. Declarațiile făcute presei de către d. Nichifor Crainic, ministrul Propagandei", *Viața*, anul I, nr. 3, 2 aprilie 1941, p. 7.

70. Vezi, de pildă, articolul „«Prietenii» lui Roosevelt. Un reportaj de cifre și nume extrem de clare și nu mai puțin semnificative", *Viața*, anul I, nr. 262, 20 decembrie 1941, p. 7. Textele care susțin asemenea puncte de vedere sunt extrem de abundente. Uneori ele sunt preluate din presa germană („Puterea reală în Statele Unite va fi acaparată de evrei. Evreul Bernard Baruch...", *Viața*, anul II, nr. 508, 17 septembrie 1942, p. 8) sau din cea italiană (Virginio Gayda, „Internaționalismul american nu este altceva decât un asalt disperat al iudaismului", editorial, pus sub titlul „Teze italiene", *Curentul*, anul XIV, nr. 4755, 12 mai 1941, p. 1).

71. Ștefan Ionescu, „Yankeii, lorzii și evreii...", *Viata*, anul I, nr. 259-260, 18 decembrie 1941, pp. 1, 3.

72. *Ibid.*, p. 3.

73. Un exemplu luat la întâmplare: „România, apărătoarea Europei", *Curentul*, anul XVI, nr. 5354, 1 ianuarie 1943, p. 1.

74. Romulus Dianu, „Înțelegerea", *Curentul*, anul XVI, nr. 5358, 17 ianuarie 1943, p. 1.

75. Nu numai *Curentul*, ci și directorul său excelează în a prezenta războiul României împotriva Uniunii Sovietice în această lumină. „La Stalingrad", conchidea el într-un editorial, în flagrant dezacord cu realitatea de pe front, „germanii și românii reprezintă tradiția milenară a onoarei militare ce a schimbat istoria Europei" *(idem*, „Profetului de la Stalingrad", *Curentul*, anul XVI, nr. 5374, 2 februarie 1943, p. 1). Directorul *Curentului* se arăta astfel consecvent, căci de mult considera că România îndeplinește o „misiune europeană" prin acest război (vezi, de exemplu, Pamfil Șeicaru, „Misiunea noastră europeană: fața la Est", *Curentul*, anul XIV, nr. 4856, 23 august 1941, p. 1).

două lumi: elementul evreiesc. În Anglia „s-a întronat definitiv lucrarea diavolească a jidanilor introduși în cetate ca s-o năruiască. (...) Patria lui Carlyle, apologetul eroismului, a devenit o junglă stăpânită total de hoardele fără suflet ale iudeo-masoneriei comuniste"[76].

Glisarea de la o atitudine la cealaltă era însă mai veche în cultura politică românească, manifestându-se frecvent în anii '30, astfel că bascularea bruscă și cvasi-generalizată din timpul războiului avea deja terenul pregătit. Tudor Teodorescu-Braniște, un remarcabil ziarist democrat, observa, chiar în ultimul număr care a mai putut apărea al ziarului *Adevărul*, această suprapunere dintre democrație și comunism cu care operau deja spiritele extremiste devenite tot mai ofensive:

> Dacă o bună parte din opinia publică este azi în rătăcire și repudiază ideea de libertate, ca să îmbrățișeze principiul dictaturii, nu este vina opiniei publice, ci a celor care au contribuit la rătăcirea ei. Să nu se uite că ani de zile, democrații sinceri, moderați au fost etichetați ca „bolșevici", deși chiar și cei care le aplicau eticheta știau foarte bine că au în fața lor oameni profund atașați ideii de libertate și legalitate, în cadrul actualului regim monarhic-consti-tuțional. În felul acesta, s-a căutat compromiterea și înăbușirea oricărei inițiative de reală și chibzuită democrație[77].

Democrația și comunismul apăreau astfel, în viziunea multora, ca strâns înrudite, organic legate între ele : comunismul n-ar fi (fost) altceva decât ipostaza esențializată și/ sau radicalizată a democrației.

Alianța militară dintre anglo-americani și sovietici a fost interpretată ca o probă irefutabilă și zdrobitoare a asemănării de fond dintre democrație și comunism. În ciuda unor neînțelegeri pasagere dintre cele două ordini politice, a deosebirilor lor de formă, recunoscute câteodată chiar de către cei care subliniau similitudinile de „esență", ambele ordini politice sunt prezentate tot mai stăruitor – o dată cu începutul anilor '40 – ca fiind opera aceluiași autor (iudaismul) și ca având același scop (dominația iudaică), funciar ostil Europei. Punctul de vedere oficial nazist – bazat pe ceea ce Hitler numea „complotul iudeo-bolșevic" și „complotul între evrei și democrați, bolșevici și reacționari"[78]împotriva națiunii germane – găsea astfel receptivitate și susținere în publicațiile românești care mai puteau apărea.

Teza „iudeo-bolșevismului"

Dacă teza „iudeo-democrației" era afirmată cu oarece economie în presa românească a timpului, cea a „iudeo-comunismului" se dezvoltă cu mult mai multă vigoare și devine

76. Theo Maiorescu, „Neomenie engleză... sau isterie iudaică", *Viața*, anul II, nr. 530, 9 octombrie 1942, p. 3.

77. Tudor Teodorescu-Braniște, „Criza democrației", *Adevărul*, anul 51, nr. 16.539, joi, 30 decembrie 1937, p. 1.

78. „A început războiul de salvare a țărilor din ghiarele bolșevismului. Textul integral al proclamației Fuererului adresată poporului german", *Viața*, nr. 85, anul I, 25 iunie 1941, p. 1. Vezi și discursul lui Hitler intitulat „Jidanul internațional, Anglia și Rusia sovietelor", *Viața*, anul I, nr. 225, 13 noiembrie 1941, p. 5, unde apar expresii ca „iudeo-bolșevism", „anglo-jidovimea" etc.

mult mai vizibilă, chiar dacă cele două noţiuni rămân interschimbabile în multe contexte[79].

Ultimatumul sovietic din iunie 1940, soldat cu pierderile teritoriale ştiute, şi, un an mai târziu, intrarea României în război alături de Axă împotriva Uniunii Sovietice au fost momentele care au adus o bruscă intensificare şi lăţire a prezenţei stereotipului „iudeo-bolşevic" în presa scrisă românească. Dacă reprezentarea evreimii ca infidelă şi trădătoare în raport cu statul român avea deja vechime, măsurile punitive începute în ianuarie 1938 fiind astfel justificate, de-acum, după pierderile teritoriale din 1940, percepţia media-tică - derivată din cea oficială - a minorităţii evreieşti cunoaşte o nouă simplificare: propensiunea spre comunism este considerată definitorie pentru evrei. În discursul jurnalistic este adesea insinuată o legătură irezistibilă între Uniunea Sovietică şi evreii din interiorul statului român, îndeosebi cei din Moldova, în consonanţă cu ceea ce credeau autorităţile româneşti.

Şi aceasta pentru că multe cercuri mediatice considerau că regimul sovietic este o operă prin excelenţă evreiască. Teza potrivit căreia revoluţia bolşevică din 1917 a avut la comanda sa evrei cunoaşte formulări dintre cele mai tranşante: „Revoluţia bolşevică a fost pregătită de Lenin şi de jidanii: Trotzky, Zinoviev, Kamenev, Uritzky. (...) Toate aceste numiri rusificate ascund pe acelea de : Bronstein, Radomilsky, Apfelbaum. (...) Întrunirea clandestină din 10 octombrie 1917, cu prilejul căreia s-a hotărât revoluţia armată, cuprindea *şapte jidani*, cinci ruşi (dintre cari trei căsătoriţi cu jidance) şi un polonez (s.a.)"[80] ; toate acestea sunt apreciate ca fiind „cea mai mare îndrăsneală judaică a tuturor timpurilor"[81]. Regimul instaurat astfel nu putea însemna decât o dominaţie evreiască: faptul, de exemplu că „fiorosul Stalin, avea drept sfătuitor pe evreul Kaganovici [devenea] bună chezăşie pentru orientarea Cominternului"[82]. În Uniunea Sovietică – susţinea însuşi Mihai Antonescu, vicepreşedintele Consiliului de Miniştri în 1942 –, „intelectualii sunt sclavi, ţăranii sunt pietre, iar evreii stăpâni"[83]. Nici Nichifor Crainic, al cărui cuvânt deopotrivă politic şi jurnalistic atârna greu în epocă, nu se sfia să vorbească de „iudeo-ruşi" şi de „Rusia iudeo-bolşevică"[84], elementul evreiesc fiind găsit vinovat de pierderea Basarabiei şi a Bucovinei. Acum nu numai cotidienele invocă „iudeo-bolşevismul" atunci când se referă la Uniunea Sovietică, ci şi periodice culturale cu cel mai respectabil trecut. Revista *Convorbiri literare*, de pildă, se înscrie şi ea în acelaşi cor general, utilizând în editorialele sale expresii precum „bolşevismul iudeo-

79. Romulus Dianu, „Capitalismul englez se bizuie pe bolşevism!...", *Curentul*, anul XIV, nr. 4798, 26 iunie 1941, p. 1.
80. A. Pomescu, „Cea mai mare îndrăzneală a lui Israel", *Curentul*, anul XIV, nr. 4837, 4 august 1941, p. 2.
81. *Ibid.* Teza că revoluţia comunistă a însemnat impunerea „dominaţiei iudaice" este abundentă în presa românească a epocii; un alt exemplu, luat la întâmplare : Cătălin Ropală, „încercare de a pătrunde sensul revoluţiei comuniste", *Viata*, anul I, nr. 270, 30 decembrie 1941, p. 5.
82. Alex. Hodoş, „Războiul pe care Israel îl va pierde", *Curentul*, anul XIV, nr. 4833, 31 iulie 1941, p. 1.
83. „Două concepţii", *Universul*, anul al LIX-lea, nr. 181, 6 iulie 1942, p. 3.
84. Nichifor Crainic, „Aliaţii lui Hitler", ed. cit., p. 337.

comunist al republicilor sovietice" sau „evreul bolşevic Bela Kun"[85]; chiar redactorul ei şef, I.E. Torouţiu, vorbeşte de „apocaliptica încleştare dintre supra-statul iudeo-bolşevic şi popoarele civilizate ale Europei, în cruciadă"[86]. O asemenea teză, se-nţelege, nu avea cum să lipsească din periodicele tradiţional extremiste, precum *Sfarmă Piatră* sau *Porunca vremii*[87].

Pe scurt, reprezentarea mediatică, modelată mereu propagandistic, instituie frecvent un semn de egalitate între „evreu" şi „comunist" sau „bolşevic", operaţie pe care nimeni nu o pune în vreun fel la îndoială.

În aceste condiţii, atracţia evreilor români pentru statul sovietic, îndată după ce acesta se extinde până la Prut, devine un fel de laitmotiv în presa timpului. Ziarul *Curentul* găzduia în iulie 1940 „reportaje" de la noua graniţă româno-sovietică în care era descris un exod necontenit de evrei români spre Basarabia tocmai devenită sovietică: „Este interesant de relevat, că cei mai mulţi care pleacă dincolo de Prut sunt evrei, fără deosebire de rang social sau de vechime în ţară. Am putut vedea pe str. Portului lungi coloane de căruţe pline cu geamantane de lux, cufere ticsite cu hăinărie fină, lucruri scumpe etc., iar alături sau în urma lor, grupuri de evrei ce păreau după îmbrăcăminte oameni de cultură şi situaţie". Autorul nu utilizează termenul de „iudeo-bolşevici" sau „iudeo-comunişti" pentru a-i desemna pe pribegii în cauză, dar e animat de convingerea că ceva irezistibil îi atrage pe evrei spre lumea sovietică, ceva iraţional, himeric, propriu spiritului lor.

Ideea că evreimea basarabeană şi bucovineană în ansamblul ei a jubilat la anexarea de către Moscova a celor două regiuni, developându-şi astfel sentimentele antiromâneşti şi prosovietice, cunoaşte o varietate de expresii, de la aserţiunea abruptă şi nechestionabilă la prezentarea de „dovezi" considerate irefutabile. Un articol din *Viaţa* (director: Liviu Rebreanu) consacrat problemelor demografice ale Chişinăului, bazat chipurile pe date statistice inatacabile (furnizate însă de autorităţile române), susţinea următoarele în noiembrie 1941:

> Când anul trecut Rusia sovietică a cucerit Basarabia, oraşul Chişinău avea 120 000 de locuitori. Cum pentru evreii din România raiul bolşevic constituie un mare punct de atracţie, foarte mulţi evrei au trecut în Basarabia; aşa că sub dominaţie bolşevică Chişinăul ajunsese să aibă aproape un milion de locuitori. După pârjolul aruncat de bolşevici în retragerea lor, asupra capitalei Basarabiei, n-au mai rămas în Chişinău decât 38 000 de locuitori. Atâţia s-au găsit la numărătoarea făcută de administraţia românească.

85. „Pentru un nou răsărit", *Convorbiri literare*, anul LXXIV, nr. 7, iulie 1941, p. 709. Interesant este că inter venţia românească în Ungaria la sfârşitul primului război mondial - cu reprimarea mişcării comuniste conduse de Bela Kun - este acum apreciată de multe publicaţii româneşti ca un fel de act protocronic în lupta împotriva „iudeo-bolşevismului". Un exemplu în acest sens: Horia I. Ursu, „Rolul poporului român în apărarea Europei", *Vremea Războiului*, anul XIV, nr. 640, 8 martie 1942, pp. 1, 14.
86. I.E. Torouţiu, „Suflete închiriate", *Convorbiri literare*, anul LXXIV, nr. 8-10, august-octombrie 1941, p. 949.
87. Un exemplu : [Serviciul Mondial,] „Alianţa judaismului cu bolşevismul", *Porunca vremii*, anul XI, nr. 2299, 9 august 1942, pp. 1,3.

În aceeaşi ordine de idei, ziarul *Universul* (director şi proprietar: Stelian Popescu) publică, de pildă, fotografii reprezentând persoane exprimându-şi bucuria, având sub ele menţiunea: „Manifestările iudeo-comuniştilor la Chişinău pentru răpirea Basarabiei şi Bucovinei de Nord de către bestiile roşii". În comentariul care însoţeşte fotografiile se precizează încă o dată: „Mutrele hidoase din fotografii sunt ale evreilor din Chişinău". Deşi în imaginile respective nu apare nici un indiciu, cât de mic, care să susţină o asemenea identificare, certitudinea autorului nu cunoaşte nici o fisură, finalul articolului instituindu-se într-un îndemn punitiv : „Recunoaştem munca grea a autorităţilor noastre la identificarea acelora care ne-au fost duşmani şi asasini. Dar, o dată identificaţi şi dovediţi că au participat la neîntrecutele şi fioroasele orori, nici o milă"[88].

„Nici o milă" devenise de mult motoul subînţeles al singurului discurs politic şi jurnalistic ce se putea auzi în spaţiul românesc. Începute de guvernul Goga, legile şi măsurile antievreieşti se succedau de-atunci necontenit, înlăturând pe rând drepturi politice şi civile elementare, presa aprobându-le de fiecare dată, când explicit, prin comentarii proprii[89], când implicit, prin popularizare[90]. Într-un asemenea climat politic şi social,

88. Elefterie Negel, „Bucuria evreimii la răpirea Basarabiei", *Universul*, anul al LVIII-lea, nr. 213, 9 august 1941, p. 7.

89. Pamfil Şeicaru, de pildă, comentând legea revizuirii cetăţeniei edictată de guvernul Goga, se întrece în superlative: „Un act de o hotărâtoare importanţă politică, o mărturisire de credinţă naţionalistă, un gaj de sinceritate dat ţării. (...) Revine guvernului Octavian Goga meritul de a fi dat mare satisfacţie sensibilităţii româneşti prin hotărârea de revizuire a tuturor încetăţenirilor -spre a elimina din cuprinsul drepturilor politice pe toţi strecuraţii prin fraudă, pe toţi beneficiarii scăderilor morale ale unei administraţii de Stat. (...) Un act de reconfortantă afirmare a suveranităţii noastre (...), o chezăşie de viitor, o animare a celor mai drepte aşteptări" (vezi Pamfil Şeicaru, „O chezăşie a sincerităţii", *Curentul*, anul XI, nr. 3580, 20 ianuarie 1938, pp. 1, 2).

90. Presa românească a epocii îşi asumă mereu un rol ancilar în raport cu politicile antisemite ale regimurilor din perioada 1938-1944. Legile şi măsurile administrative antievreieşti sunt ritmic popularizate şi sprijinite de aceasta: legile de revizuire a cetăţeniei (de exemplu, Isaia Tolan, „Revizuirea încetăţenirilor", *Curentul*, anul XI, nr. 3581, 21 ianuarie 1938, p. 7), Decretul-lege pentru oprirea căsătoriilor între românii de sânge şi evrei şi Decretul-lege privitor la starea juridică a locuitorilor evrei din România *(Curentul*, anul XIII, nr. 4483, 11 august 1940, p. 4), radierea avocaţilor evrei din barouri sau a funcţionarilor evrei din serviciile CFR, eliminarea evreilor din instituţiile de cultură („Eliminarea evreilor din teatre şi orice formaţiuni artistice. Decizia Ministerului Cultelor şi Artelor", *Curentul*, anul XIII, nr. 4520, 11 septembrie 1940, p. 1) sau din sistemul naţional de învăţământ (Lorin Popescu, „107 zile de muncă în câmpul şcolii, al bisericii şi al artelor", *Curentul*, anul XIV, nr. 4630, 1 ianuarie 1941, p. 9), exproprierea bunurilor rurale şi urbane ale evreilor („Importanţa decretului-lege pentru exproprierea imobilelor urbane ale evreilor. Declaraţiile făcute presei de către d. Nichifor Crainic, ministrul propagandei", *Viaţa*, anul I, nr. 3, 2 aprilie 1941, p. 7), decretul-lege care instituia obligativitatea „muncii în folos obştesc" a evreilor („Toţi evreii din Capitală sunt obligaţi să presteze muncă în folos obştesc", *Universul*, anul al LVIII-lea, nr. 217, 13 august 1941, p. 3), înfiinţarea *Centralei Evreilor din România* („Spre rezolvarea problemei evreilor în România", *Viaţa*, anul I, nr. 264, 22 decembrie 1941, pp. 1-3), noul statut al medicilor evrei („Organizarea şi funcţionarea Colegiului Medicilor", *Universul*, anul al LX-lea, nr. 270, 3 octombrie 1943, p. 7), confiscarea aparatelor de radio ale evreilor (Alex. Hodoş, „Israel într-o nouă robie...", *Curentul*, anul XIV, nr. 4871, 7 septembrie 1941, pp. 1, 7), taxele militare impuse evreilor („Evreii care locuiesc în străinătate vor plăti înzecitul taxelor militare", *Viaţa*, anul I, nr. 215, 3 noiembrie 1941, p. 3), legea „camuflării intereselor evreieşti" („Numele persoanelor care au camuflat interesele evreieşti", *Viaţa*, anul II, nr. 492, 6 septembrie 1942, p. 5), majorarea preţului pâinii pentru evrei *(Porunca vremii*, anul XI, nr. 2307, 20 august 1942, p. 3) etc. etc. De asemenea, ziarele româneşti informează constant, pe larg şi simpatetic despre măsurile antisemite luate de alte ţări, voind astfel să demonstreze că ceea ce se petrecea în România era congruent cu ceea ce se întâmpla în „Europa ci-

actele antievreieşti – chiar dacă erau comise în afara legalităţii stabilite, căzând direct sub incidenţa Codului penal – se bucurau de un fel de legitimitate şi, pe cale de consecinţă, de o impunitate subînţeleasă. Pogromul săvârşit de legionari în cartierele Văcăreşti şi Dudeşti din Capitală în ianuarie 1941 se prevala de acest tip de „dezlegare". Faptul se poate constata urmărind presa acelui moment, care abia după aproape trei săptămâni de la rebeliune dă în sfârşit ştirea că jafuri, devastări, incendieri, omoruri s-au înregistrat „atât asupra locuitorilor români nevinovaţi cât mai cu seamă în cartierele evreieşti Dudeşti şi Văcăreşti, unde s-au executat adevărate pogromuri"[91]. Un comunicat oficial dat publicităţii tot atunci – anunţând că s-au înregistrat 236 de morţi, dintre care 118 evrei – se încheie cu o propoziţie care sugerează o circumstanţă atenuantă pentru cei ce-au comis acest act: „Mai mult de jumătate din numărul celor căzuţi îl formează comuniştii recrutaţi dintre muncitori,meseriaşi, funcţionari comerciali, şoferi, ucenici, etc."[92]. Cu alte cuvinte, îşi meritau într-un fel soarta...

Reprezentarea jurnalistică a evreimii române ca aservită comunismului este ulterior, mai precis după intrarea României în război, considerabil întărită. *Curentul* din iulie şi august 1941 relatează pe larg, de pildă, despre „distrugerea Chişinăului" şi incendierea catedralei sale, fapte atribuite fără dubiu evreimii filo-comuniste locale: „Jidanii, marii pionieri ai comunismului, în fuga lor peste Nistru n-au uitat să dea foc celui mai scump altar, nu numai al Basarabiei, ci şi al României"[93]. La fel sunt prezentate lucrurile şi în Bucovina de Nord. Chiar directorul ziarului, Pamfil Şeicaru, în general reţinut în textele sale faţă de clişeul „iudeo-bolşevismului", marşează la un moment dat – în acord cu colaboratorii săi – la aceeaşi intoxicare a opiniei publice: „Un an de ocupaţie bolşevică a prilejuit evreilor o manifestare de ură, le-a înlesnit mărturisirea în acte de o neegalată ticăloşie, încât coabitarea evreilor cu românii în Bucovina ar egala [cu] o provocare"[94].

Anul de ocupaţie sovietică a Basarabiei este prezentat peste tot ca un an de ocupaţie propriu-zis evreiască. *Viaţa*, bunăoară, vorbeşte şi ea de „domnia elementului jidovesc între Prut şi Nistru"; de exemplu, în sistemul de învăţământ basarabean, se susţine, rolul de dascăl a fost încredinţat evreilor, „indivizi în majoritate degeneraţi din punct de vedere moral". Finalul articolului în chestiune formulează o concluzie-revanşă: „Din pustiu au venit (evreii – n.n.); acolo se vor întoarce, iar noi românii ne vom reface cuiburile pătate de anul ocupaţiei iudeo-comuniste"[95].

vilizată" („Evreii din Franţa în tabere de muncă", *Viaţa*, nr. 47, anul I, 17 mai 1941). Altele tipăresc abundent literatură antisemită străină *(Porunca vremii*, de pildă, publică în serial de-a lungul anului 1942 cartea de tristă celebritate a lui Edouard Drumont, *La France juive*, sub titlul *Franţa jidovită).*

91. „Un rezumat complect asupra modului în care s-a desfăşurat rebeliunea", *Curentul*, anul XIV, nr. 4663, 7 februarie 1941, p. 7.

92. „Bilanţul rebeliunii", *Curentul*, anul XIV, nr. 4663, 7 februarie 1941, p. 8.

93. „Barbaria bolşevică a distrus capitala Basarabiei", *Curentul*, anul XIV, nr. 4832, 30 iulie 1941, p. 5. Acelaşi ziar publică ulterior şi alte articole pe aceeaşi temă: *e.g.*, C. Mironescu, „Jidanii alături de «tovarăşii» bolşevici sunt autorii distrugerii Chişinăului", *Curentul*, anul XIV, nr. 4837, 4 august 1941, p. 7; sau Radian Eugen, „Dinamitat şi incendiat, Chişinăul nu mai este azi decât un imens morman de ruine. Cârdăşia jidanilor cu bolşevicii", *Curentul*, anul XIV, nr. 4843, 10 august 1941, p. 5.

94. Pamfil Şeicaru, „Românizare şi birocraţie", *Curentul*, anul XIV, nr. 4891, 27 septembrie 1941, p. 1.

95. Savin Popescu Lupu, „Jidovii apostoli. Cum au dărâmat localurile de şcoală. Apostoli-felceri. Despre imora-

Acest climat mediatic nu făcea decât să răspundă vederilor guvernanților. Prima măsură pe care Ion Antonescu, „Conducătorul Statului", o ia îndată după intrarea României în război este aceea a „îndepărtării" evreilor din mediul rural al Moldovei, încredințat, desigur, că toți aceştia erau potențiali prieteni ai inamicului, iar ziarele timpului titrează cu litere mari şi roşii comunicatul guvernamental[96]. Că Guvernul Antonescu vedea în evreii români – şi nu numai pe cei din comunele rurale – trădători siguri, se poate constata câteva zile mai târziu, când presa anunță – fără nici o tresărire de conştiință, fără să exprime vreo îndoială asupra justeții unui asemenea act - despre cei „500 de evrei comunişti executați la Iaşi", consecință brutală, dar previzibilă a maniei „iudeo-bolşevismului" ajunse la climax. Comunicatul oficial dat publicității cu acea ocazie vorbeşte de altfel de „populația iudeo-lşevică", care s-ar fi făcut vinovată defaptul că ar fi tras focuri de armă asupra soldaților germani şi români, şi totodată îndeamnă pe majoritari la delațiune, sub amenințarea că în caz contrar vor suferi sancțiuni identice: „Cine nu divulgă la timp pe aceşti turburători ai ordinii şi siguranței vor fi executați, împreună cu toată familia"[97].

E un moment în care „iudeo-comunismul" devenise o psihoză endemică, deopotrivă politică şi mediatică. Măsurile represive oficiale ating un prag al abuzului şi al arbitrariului înspăimântător. Un comunicat ulterior genocidului de la Iaşi încunoştințează opinia publică de faptul că autoritățile sunt hotărâte să meargă chiar mai departe: „Orice încercare de repetare a acestor mişeleşti agresiuni va fi reprimată fără cruțare. Pentru fiecare ostaş german sau român vor fi executați 50 de iudeo-comunişti"[98]. Iar jurnaliştii nu fac altceva decât să salute modul decis în care autoritățile antonesciene vor să sancționeze „trădările"[99] „iudeo-comuniştilor".

Într-un asemenea context, viața evreilor di Basarabia şi Bucovina devine un infern. „Toți evreii de aici", scrie din Basarabia corespondentul de război al ziarului *Curentul*, „sunt spioni, toți sunt gata să saboteze orice măsură de interes național, toți şi-ar da bucuroşi viața dacă ar putea să contribuie cu ceva la succesul bolşevicilor"[100]. Este motivul pentru care, relatează cotidianul mai departe, „împotriva acestora măsurile de siguranță se înăspresc zi de zi. Toate târgurile şi oraşele au fost evacuate de evreii între 16 şi 55 de ani, cărora, [de acum] înainte, domiciliul le este lagărul"[101]. Corespondentul de război descrie apoi, cu nereținută satisfacție, tragedia evreiască pe care o vede la fața locului: „Pe drumurile

litatea evreicei învățătoare. Urmele jidovilor în şcoli", *Viața*, anul I, nr. 271, 31 decembrie 1941, p. 5.

96. Numărul articolelor care salută această măsură e inepuizabil. Ilustrăm cu două exemple : „A început lupta pentru purificarea rasei", *Curentul*, anul XIV, nr. 4801, 29 iunie 1941, p. 3 ; „Evreii din comunele rurale vor fi îndepărtați. Comunicat", *Viața*, anul I, nr. 89, 29 iunie 1941, p. 1.

97. „500 de evrei comunişti executați la Iaşi. Ei au tras din case focuri asupra ostaşilor germani şi români. Comunicat.", *Universul*, anul al LVIII-lea, nr. 175, 2 iulie 1941, p. 1.

98. „Pentru fiecare ostaş german sau român vor fi executați 50 iudeo-comunişti. Comunicat", *Curentul*, anul XIV, nr. 4806, 4 iulie 1941, p. 1.

99. Un exemplu: C. Şoldan, „Trădări...", *Universul*, anul al LVIII-lea, nr. 178, 5 iulie 1941, p. 1.

100. Aurel Popoviciu, „Evreii, uneltele şi aliații bolşevicilor", *Curentul*, anul XIV, nr. 4809, 7 iulie 1941, p. 7.

101. *Ibid.*, p. 12

Moldovei am întâlnit numeroase convoaie de căruțe şi trenuri întregi de jidovi rătăcitori. (...) Iar femeile şi bătrânii cari au mai rămas în târguri şi oraşe, poartă drept semn distinctiv, o banderolă galbenă pe care se află cusută steaua jidovească. În sfârşit, le-a sunat şi lor ceasul. (...) Să purtăm de aceea cu vrednicie acest război sfânt, căci el ne va aduce două victorii definitive : înfrângerea bolşevismului şi prăbuşirea judaismului"[102].

În Bucovina, situația era aceeaşi, iar presa nu ezită să popularizeze şi să susțină măsurile luate de administrația românească. Alex. Rioşanu, împuternicitul lui I. Antonescu în Bucovina, dă mai multe ordonanțe menite să fixeze regimul evreilor de-acolo, vizând modul în care pot circula şi se pot aproviziona, obligația de a purta la piept „steaua evreiască" etc.; una dintre aceste ordonanțe era popularizată prin afişe în care se spunea: „Se va aduce la cunoştință întregii populații că au fost ridicați şi internați un număr de 50 de fruntaşi evrei din Cernăuți care vor garanta cu viața lor şi averea lor deplina linişte din partea populației evreieşti. În caz că evreii se vor deda la cel mai mic act de violență contra armatelor române sau aliate, toți ostatecii vor fi imediat executați"[103]. Politicile antisemite capătă astfel toate atributele terorismului de stat, iar ziarele şi revistele socotesc acest lucru justificat. Actele curente şi concrete de justiție vizându-i pe evrei devin veritabile modele ale abuzului şi chiar ale crimei, pe care presa le consemnează aprobativ[104].

Soluțiile ideologiei „iudeo-bolşevismului"

În imaginarul politic şi jurnalistic schițat mai sus, „iudeo-comunismul" apare ca o teorie a răului absolut, care – pe fondul războiului aflat în desfăşurare – sintetizează şi potențează, într-un fel de corolar ideologic, „tarele" evreității imaginate de antisemitismul tradițional. În acest sens, punctele de vedere ale lui Goebbels, ministrul Propagandei celui de-al III-lea Reich, sunt generos găzduite de presa românească a timpului: „Jidanii sunt cauza războiului. De aceea ei nu suferă o nedreptate în urma tratamentului care li se aplică din partea noastră. Ei merită acest tratament. Este treaba guvernului să termine definitiv cu ei"[105]; sau: „Acest război, evreii l-au voit. (...) Aceasta ar putea duce la hotărâri cu caracter grav, dar n-are nici o importanță lucrul acesta față de mărimea primejdiei. (...) Concepând

102. *Ibid.* Descrierea cinică a situației evreilor din Basarabia se află şi în alte articole. Vezi, de pildă, C. Mironescu, „Bolşevicii îndemnau la desfrâu tineretul din Basarabia", *Curentul*, anul XIV, nr. 4843, 10 august 1941, pp. 1, 4.

103. *Apud* „Noul regim al evreilor din întreg cuprinsul Bucovinei", *Universul*, anul al LVIII-lea, nr. 211, 7 august 1941, p. 7.

104. Vezi, bunăoară, textul „5 comunişti care pregăteau acte de sabotaj au fost condamnați la moarte şi execu taţi", *Viața*, anul I, nr. 223, 11 noiembrie 1941, p. 6. Articolul relatează despre arestarea în ziua de 2 noiembrie a unui grup de şase persoane „comuniste" care „pregăteau acte de sabotaj", dintre care cinci erau de origine evreiască (Paneth Francisc, Paneth Lili, Moses Francisc, Kornhauser Adalbert şi Iosipovici Ada) şi una de origine maghiară (Nagy Elisabeta), despre condamnarea lor la moarte de către Curtea Marțială a Comandamentului Militar al Capitalei trei zile mai târziu şi despre executarea lor pe 7 noiembrie 1941. Alții au fost victime ale aplicării „Legii sabotajului şi a speculei ilicite", care-i viza în mod direct pe comercianții evrei.

105. „Cum trebuiesc considerați jidanii. Considerațiunile d-lui dr. Goebbels", *Viața*, anul I, nr. 230, 18 noiem brie 1941, p. 3.

împotriva poporului german un plan de distrugere totală, ei (evreii - n.n.) şi-au semnat propria sentinţă de moarte"[106].

Teza era larg împărtăşită şi de autorităţile regimului de la Bucureşti. Chiar Ion Antonescu susţinea – într-un răspuns către W. Filderman – că „răsboiul deslănţuit de iuda împotriva Germaniei se întoarce acum împotriva lui însuşi"[107]. Presa românească, la rândul ei, contribuia cu propriile sale articole la susţinerea acestui punct de vedere, vorbind de „războiul evreimii"[108], de faptul că „războiul de astăzi, cu toate nenorocirile lui, a fost pus la cale şi întreţinut să nu se stingă, de puterile evreimii din largul lumii"[109]etc.

În faţa „primejdiei evreieşti" de acest tip, care defineşte situaţia majoritarilor ca una de legitimă apărare, căutarea măsurilor radicale devine un imperativ. Citind presa timpului, constaţi nu o dată că „soluţia finală" la „problema evreiască" era tatonată şi dorită. „Numai trecând peste cadavrele judaismului şi bolşevismului, omenirea îşi va găsi liniştea, propăşirea şi misiunea spirituală pe care i-a încredinţat-o Providenţa", scria Ilie Rădulescu, directorul de la *Porunca vremii*[110]. A.C. Cuza, „specializat" de multe decenii în „problema evreiască", dădea adesea interviuri sau făcea declaraţii în care clama imperativul unei „SOLUŢII UNITARE [majusculele autorului]"[111], de genul colonizării evreilor într-un spaţiu extraeuropean (Uganda, Madagascar, Rhodesia, Palestina)[112]. Ziarul *Curentul* consacră frecvent articole acestei teme, uneori pledând pentru expulzarea în masă a evreilor[113], oferind sugestii – animate chipurile de umanism -asupra ţării în care s-ar putea aşeza (Bolivia[114]), alteori socotind – sibilinic, dar şi sugestiv – că „soluţia problemei evreieşti va avea poate un caracter EROIC (...) pentru vindecarea lor şi mântuirea ordinei

106. J. Goebbels, „Războiul şi evreii", *Viaţa*, anul III, nr. 738, 10 mai 1943, p. 3 (reprodus după *Das Reich*). Aceleaşi puncte de vedere erau susţinute şi de alţi oficiali germani sau italieni şi popularizate prompt în România. „Războiul a fost deslănţuit de evrei. (...) Numai ura distrugătoare a instinctului evreiesc a deslănţuit acest război împotriva Europei creatoare" - afirma şeful presei din Germania nazistă (vezi „Alianţa plutocraţiei şi bolşevismului tinde la nimicirea Europei. Discursul d-lui dr. Dietrich la Congresul ziariştilor europeni", *Viaţa*, anul III, nr. 786, 28 iunie 1943, p. 8). Adjunctul său afirma acelaşi lucru: „Evreul este duşmanul tuturor popoarelor. (...) Iudaismul a fost factorul care s-a găsit la originea acestui război, al cărui element motor este dealtfel" (vezi „Vice-şeful presei Reich-ului despre problema evreiască", *Universul*, anul al LX-lea, nr. 276, 9 octombrie 1943, p. 7). Şi dinspre Italia fascistă parvenea în România acelaşi stereotip : „Războiul Axei apare în chipul acesta ca o luptă de desrobire de sub jugul băncilor şi iudaismului" (vezi Virginio Gayda, „Internaţionalismul american nu este altceva decât un asalt disperat al iudaismului", *Curentul*, anul XIV, nr. 4755, 12 mai 1941, p. 1).

107. „Presa germană despre răspunsul dat de Mareşalul Antonescu evreilor: «Răsboiul deslănţuit de iuda împotriva Germaniei se întoarce acum împotriva lui însuşi»", *Viaţa*, anul I, nr. 213, 1 noiembrie 1941, p. 8.

108. Ilie Rădulescu, „Războiul evreimii", *Porunca vremii*, anul XI, nr. 2320, 4 septembrie 1942, pp. 1, 3.

109. Alex. Hodoş, „Ascultă, Israele! „, *Curentul*, anul XIV, nr. 4857, 24 august 1941, p. 1. Vezi şi articolul citat mai sus al lui Aurel Popoviciu, pp. 7, 12.

110. Ilie Rădulescu, *op. cit.*, p. 3.

111. „Problema jidovească nu se poate rezolva decât prin aplicarea unei soluţii unitare. Importante declaraţii făcute ziarului *Curentul* de dl consilier regal prof. A.C. Cuza", *Curentul*, anul XIII, nr. 4466, 19 iulie 1940, p. 1.

112. „D. prof. A.C. Cuza propune un congres anti-evreiesc. Trebuie găsit un teritoriu în care să fie colonizaţi evreii" [interviu], *Curentul*, anul XI, nr. 3603, 12 februarie 1938, p. 9.

113. Alex. Hodoş, „Israel într-o nouă robie...", ed. cit., pp. 1, 7.

114. „Posibilităţi de emigrare în Bolivia pentru evreii din România", *Curentul*, anul XI, nr. 3626, 17 martie 1938, p. 11.

în lume [majusculele autorului]"[115]. Gazeta *Unirea* îmbrăţişa aceeaşi „soluţie", formulând ameninţări nevoalate în cazul în care evreii nu consimt să plece „voluntar" din România: „Nu atârnă decât de ivirea posibilităţilor necesare pentru ca normele de lichidare să fie puse imediat în aplicare"[116].

Participarea evreilor la mişcarea comunistă, între mit şi realitate

1. Apartenenţa, sprijinul, simpatia pentru un partid politic sau o organizaţie civică apropiată de un partid politic reprezintă un act individual, liber asumat. El este rezultatul combinării unor factori diverşi, dintre care amintim: stabilitatea economică şi socială internă, specificul sistemului politic (deschiderea politică şi civică), conjunctura politică internaţională, apartenenţa familială, nivelul educaţional, cariera profesională, starea de religiozitate, apartenenţa la structuri comunitare sau civice, vârstă, rezidenţă etc. Prin urmare, în condiţiile unui regim politic nedemocratic, care încurajează politici de discriminare etnică, rasială, persoane aparţinând comunităţilor puternic discriminate vor dovedi o mai mare disponibilitate de a participa la acţiunile acelor partide politice sau organizaţii civice centrate pe lupta împotriva sistemului de putere şi/sau a politicilor rasiale sau etnice pe care le pune în practică regimul politic. Asemenea reacţii politice individuale nu se confundau cu reacţia comunităţii etnice.

2. Structurile civice comunitare au autonomia şi identitatea lor. Ele elaborează reacţii specifice, ca răspunsuri la situaţii istorice [excepţionale], pe care membrii comunităţii etnice le pot urma. În contextul sistemelor politice nedemocrate, care nu recunosc un statut specific comunităţilor etnice sau religioase, care practică politici şovine şi antisemite ce pot duce de la excluderea din drepturi civice, economice sau politice până la reprimarea prin genocid a minoritarilor, reprezentanţii acestora pot avea o atitudine obedientă faţă de putere (liderii Centralei Evreilor) sau pot milita pentru acţiuni de eliberare sau de salvare, în numele şi în folosul comunităţii şi membrilor săi. Un exemplu elocvent în acest sens îl reprezintă acţiunile întreprinse de W. Filderman pentru prevenirea deportărilor sau pentru ajutorarea celor deportaţi în Transnistria. Astfel de atitudini sunt pe larg prezentate în capitolul „Viaţa comunităţilor evreieşti în timpul regimurilor politice conduse de Ion Antonescu. Răspunsul comunităţilor evreieşti la Holocaustul din România".

3. În România, partidul comunist a avut, în perioada 1938-1944, mesaje şi atitudini politice critice la adresa politicii antisemite a statului din timpul guvernărilor dictatoriale. În problema minorităţilor sau cea antifascistă, PCR a preluat, în genere, poziţiile Internaţionalei Comuniste.

115. Alex. Hodoş, „Ascultă, Israele!", ed. cit., p. 1.

116. X.Y.Z., „Rezolvarea problemei evreieşti. Nimic nu va putea împiedica lichidarea ei categorică şi definitivă", *Unirea*, 1941, *apud* Mihail E. Ionescu şi Liviu Rotman (eds.), *The Holocaust and Romania*, Bucureşti, 2003, p. 313 (articol fotocopiat).

Documentele PCR din perioada 1938-1944, aflate în Arhivele Naţionale ale României, oferă sursa documentară pentru a prezenta câteva dintre poziţiile acestui partid faţă de problema evreiască. Din această perspectivă, documentele exprimă trei atitudinii ale partidului comunist: 1) o reacţie directă de respingere a discriminărilor şi acţiunilor politice antisemite organizate de stat; 2) o reacţie implicită şi 3) reacţia de trivializare a Holocaustului din România.

Se observă că, exceptând ultimul tip de reacţie, practic în oricare dintre celelalte situaţii, mesajele PCR din acea epocă erau, cel puţin potenţial, surse de atracţie pentru evreii din România, care în acea perioadă trăiau un acut sentiment de insecuritate multiplă.

Iată câteva exemple care ilustrează atitudinile partidului comunist menţionate mai sus.

Critica procesului de românizare - se respingea efectul acestui proces asupra statutului economic şi social al evreilor[117]:

> Guvernul Antonescu-Sima a pornit în întreaga ţară pe baza legii pentru „românizarea personalului" să arunce pe drumuri zeci de mii de muncitori şi funcţionari evrei, maghiari şi să-i înlocuiască cu partizanii lor mai cu seamă din rândurile refugiaţilor... La întreprinderile evreieşti, maghiare şi cu capital străin (afară de cele germane) au fost numiţi câteva mii de comisari de românizare cu lefuri grase... Sub egida „românizării industriei şi a comerţului" legionarii şi partizanii lor înarmaţi au trecut în întreaga ţară la exproprierea magazinelor mici şi mari evreieşti prin ameninţări cu moartea... Regimul legionar în frunte cu generalul Antonescu şi Horia Sima nu numai a îndemnat la împărţire, dar a şi împărţit prin lege sau fără lege averea populaţiei evreieşti[118].

Reacţii critice la antisemitismul violent întreţinut de extremismul de dreapta – în ianuarie 1938, în urma manifestărilor antisemite din Transilvania, „Partidul comunist trebuie să explice în mod marxist maselor înţelesul pogromurilor periodice, să explice că acestea nu sunt fenomene accidentale, că sunt un produs al politicii naţionale realizate de dictatura capitalului financiar". Solidarizarea sau apărarea evreilor faţă de antisemitismul violent avea drept scop şi atragerea evreilor de partea stângii comuniste. „Aducând la cunoştinţă maselor atitudinea muncitorimii revoluţionare, comuniştii răspândesc în rândurile maselor minoritare simpatii pentru organizaţiile muncitoreşti revoluţionare."

Antisemitismul era perceput de către partidul comunist prin optica luptei de clasă, a opoziţiei radicale dintre burghezie şi proletariat. În acest context, ei dezavuau atitudinile politice ale liderilor comunităţii evreieşti. „Totodată partidul comunist trebuie să demaşte cu arătarea faptelor (discursurile lui Ely Bercovici, Filderman în Parlament, absenţa completă a partidului maghiar) toată laşitatea şi plecăciunea burgheziei minoritare şi să înfiereze pe aceia care sunt aliaţii liberalilor: Uniunea Evreilor Români, partidul maghiar, care au încheiat pacturi cu călăii propriilor popoare."[119]

Documentele antifasciste sau cele împotriva regimurilor politice dictatoriale exprimau, printre altele, şi poziţia partidului comunist pentru drepturi egale ale minoritarilor– „Apărarea drepturilor naţionalităţilor şi demascarea demagogiei pe care guvernul o încearcă pe acest teren"[120] sau „Contra politicii de persecuţie naţională, anularea decretelor de revizuire a cetăţeniei şi repunerea în liste a celor revizuiţi şi şterşi din liste, anularea «legii de protecţie a muncii naţionale», (...) pentru drepturi egale tuturor popoarelor din România"[121].

Problema evreiască a fost un subiect prezent şi în corespondenţa comuniştilor către Internaţionala a III-a. Într-o scrisoare redactată după rebeliunea legionară se menţiona:

> Garda de Fier a pierdut foarte mult din influenţa sa. Această rebeliune multora le-a deschis ochii. Jaful, incendierile şi asasinatele despre care scriau ziarele constituie o jucărie în comparaţie cu ceea ce a fost. Pe 21-22 ianuarie, înainte ca Garda de Fier să înceapă atacurile serioase asupra Consiliului de Miniştri, Antonescu nu s-a amestecat. Legionarii au jefuit în voie Văcăreşti, Oţeşti şi alte raioane. Pe strada (bulevd.) Domniţei legionarii au organizat o orgie. În mijlocul legionarilor care dansau ca nişte turbaţi a fost aruncat un grup de evrei şi evreice şi astfel „dansând" legionarii îi omorau pe aceşti oameni cu drugi de fier. La abator evreii au fost atârnaţi în cârlige în care se atârnau şi tăiau vitele. Avem unele fotografii pe care vi le trimitem[122].

PCR, în asociaţiile civice pe care le controla, le-a permis minoritarilor evrei ca, pe lângă acţiunile organizaţiei, să aibă posibilitatea de a milita şi pentru obiective specifice; astfel, în cadrul Uniunii Patrioţilor, PCR a susţinut că „grupul evreiesc trebuie să aibă o comisie a lui, deci evrei care să se ocupe şi de chestiuni pur evreieşti"[123].

De asemenea, PCR a organizat reţele de ajutorare a evreilor aflaţi în Transnistria în lagărul de la Vapniarca, acolo unde majoritatea celor aflaţi in detenţie erau evrei şi comunişti[124]. Menţionăm aici că în 1942, în timp ce comuniştii români au rămas internaţi în lagărul de la Târgu-Jiu, comuniştii de origine etnică evreiască, peste 400, au fost deportaţi la Vapniarca. Pentru că au fost hrăniţi cu mazăre furajeră stricată, mulţi dintre ei au revenit în ţară paralizaţi. Peste 40 de comunişti români de etnie evreiască, care aveau condamnări, au fost mutaţi de la Vapniarca la închisoarea Râbniţa. Doar trei dintre ei au supravieţuit.

Există însă şi informaţii despre Holocaust care sunt fie indirecte, fie eludează voit menţionarea „populaţiei evreieşti", pe care o înlocuieşte cu sintagma „popoare conlocuitoare". Cu atât mai neaşteptată este o asemenea situaţie în cazul pogromului de la Iaşi.

---

117. Arhivele Naţionale ale României (ANR), fond CC/PCR-Cancelarie, nr. 2520, dosar nr. 5/1941, „Scrisoare despre înfrângerea rebeliunii legionare", *Istoria Partidului Comunist Român* (documentar Institutul de Studii Istorice şi Social Politice de pe lângă Comitetul Central al Partidului Comunist Român - ISISP), vol. 5, documentul 3, „De la regimul legionar la dictatura militară", februarie 1941.
118. *Istoria PCR*, vol. 5, documentul 3, „De la regimul legionar la dictatura militară", februarie 1941.
119. ANR, dosar nr. 3/1938, „Instrucţiuni. Sarcinile PC din România faţă de agitaţiile antisemite".

120. ANR, dosar nr. 13/1939, „Scrisoare trimisă din ţară, informează despre acţiunea întreprinsă de Secretariatul PCR cu prilejul Consfătuirii reprezentanţilor partidelor politice din România, 16 mai 1939", 19 mai 1939.
121. ANR, dosar nr. 11/1938, documentul „Platforma - Contra pericolului crescut de fascism şi război, pentru unirea popo rului român cu popoarele conlocuitoare. Către toţi cetăţenii domici de pace, democraţie şi progres. Către poporul român şi popoarele conlocuitoare din România", mai 1938.
122. ANR, dosar nr. 5/1941, „Scrisoarea tov. Zimmer adresată tov. Draganov despre înfrângerea rebeliunii legiona re", martie 1941.
123. ANR, dosar nr. 28/1943, „Proces verbal încheiat în şedinţa CC/PCR din 29-30 august 1943, în care s-a analizat situaţia internaţională şi locul României în cadrul acesteia, sarcinile PCR în etapa actuală precum şi raporturile dintre Uniunea Patrioţilor, PSD etc", 30 august 1943.
124. ANR, dosar nr. 39/1943, „Proces verbal întocmit în şedinţa CC/PCR din 3 oct. 1943 intitulat «Şedinţa Sergiu»", în care este menţiunea „Frontul Plugarilor ajută regulat Vapniarca", inv. 2348, dosar nr. 3/1943, „Corespondenţa unor evrei deportaţi în Transnistria", 1943.

Un document PCR din acea perioadă, după ce descrie cu indignare bilanţul guvernării Antonescu, „mizeria, foametea, munca forţată, robia naţională, internarea cu miile în lagăre de concentrare şi împuşcarea în masa a evreilor, a patrioţilor români şi războiul nimicitor în interesul fasciştilor germani", menţionează doar că „asasinarea celor 2 000 de patrioţi de la Iaşi şi a altora din toată ţara nu poate să intimideze poporul român!„[125], genocidul antisemit metamorfozându-se într-un asasinat în masă al unor „patrioţi".

Într-un Raport al Secretariatului CC al PCR din 20 mai 1938 se descria situaţia grea a evreilor în urma Legii de revizuire a cetăţeniei, fără însă ca ei să fie menţionaţi:

> Dictatura regală a dezlănţuit o teroare sălbatică contra popoarelor conlocuitoare din România prin „revizuirea cetăţeniilor", prin care se răpeşte cetăţenia la zeci şi sute de mii de oameni. Prin aplicarea barbară a „legii protecţiei muncii naţionale" alte sute de mii de bărbaţi şi femei sunt scoase din producţie şi date afară din slujbe. Dictatura regală duce o politică şovinistă de aţâţare a poporului român contra popoarelor conlocuitoare prin care periclitează existenţa ţării în cazul unei agresiuni a ţărilor fasciste contra României[126].

Un document al CC al PCR de după rebeliunea legionară minimaliza problema evreiască prin aceea că definea mişcarea legionară ca „semănarea şi hrănirea şovinismului sălbatic în poporul român, aţâţarea şi ura între popoare, legionarismul însemna pentru muncitori 12-16 ore de lucru pe zi, pentru salarii mizerabile, pogromuri în contra muncitorimii revoluţionare şi a naţiunilor asuprite"[127].

4. Aşa cum arăta şi sociologul Andrei Roth, în perioada interbelică a existat o suprareprezentare a evreilor în Partidul Comunist din România. Aceasta înseamnă că ponderea lor era mai mare decât proporţia pe care o reprezenta minoritatea evreiască, ca grup demografic, în ansamblul populaţiei. „Cu toate astea", considera A. Roth, „această suprareprezentare a evreilor în mişcarea comunistă nu înseamnă că majoritatea evreilor ar fi fost comunişti şi nici că majoritatea comuniştilor ar fi fost evrei". Aşa de pildă, în 1933, evreii reprezentau 4% în totalul populaţiei, în timp ce în partidul comunist, care număra 1 665 de membri, ei erau 18,22% (303 persoane la o comunitate care număra peste 750 000 de persoane). Era, practic, al treilea grup etnic, după maghiari (26,8%) şi români (22,65%)[128]. Între 1933 şi 23 august 1944, numărul membrilor de partid s-a modificat. Astfel, conform unei Note a CC/PCR, în 1940 ar fi fost între trei şi patru mii de comunişti, pentru ca în ajunul lui 23 august 1944 numărul acestora să se apropie de o mie[129].

125. *Istoria PCR, op. cit.*, documentul 7, „Platforma-Program din 6 septembrie 1941 intitulată: Lupta poporului român pentru libertate şi independenţa naţională", elaborată de CC/PCR, septembrie 1941.
126. *Ibid.*
127. ANR, dosar nr. 32/1941, „Circulară a CC/PCR în care se enumeră sarcinile organizaţiilor de partid după rebeliunea legionară", februarie 1941
128. Dinu C. Giurescu, „Evreii români 1939-1944", *Realitatea evreiască*, nr. 51, 1997.
129. Pentru numărul membrilor de partid în perioada 1933-1945, vezi Ioan Chiper, „Consideraţii privind evolu ţia numerică şi compoziţia etnică a PCR, 1921-1952", *Arhivele Totalitarismului*, anul VI, nr. 21, 4/1998.

„Iudeo-comunismul" a fost cu precădere un mesaj de propagandă menit să dezbine oamenii. El nu s-a născut pe baza evaluării statistice sau a forţei politice a PCR în societate. Pe de o parte, membrii PCR, între 1938 şi 1944, erau într-un număr foarte mic (astăzi se apreciază că la 23 august 1944 existau numai 1 000 de membri PCR), iar împreună cu simpatizanţii, cei care făceau parte din asociaţii civice apropiate de PCR, totalizau circa 4 mii de persoane. Pe de altă parte, după 1924, PCR a fost o formaţiune politică în afara legii, cu resurse extrem de limitate pentru a influenţa reacţiile politice ale puterii. Relaţia dintre mesajul politic şi realitatea istorică este cea care poate oferi o explicaţie plauzibilă pentru înclinaţia unor cetăţeni minoritari de a milita în partidul comunist. Adeziunea la PCR a maghiarilor şi a evreilor se datorează şi faptului că partidul avea în epocă un pronunţat caracter antifascist şi o poziţie clară (ideologic şi pragmatic) în chestiunea naţională, aşa cum de altfel o probează şi documentele pe care le prezentăm. Atitudinea PCR în chestiunea minorităţilor era conformă cu tezele Internaţionalei a III-a şi prevedea, în mare, principiul autodeterminării popoarelor.

5. Populaţia evreiască a avut de suferit de pe urma ocupării Basarabiei şi Bucovinei în vara anului 1940 de către armata şi administraţia sovietice. Există date statistice, tabele nominale privind deportarea cetăţenilor evrei din Basarabia şi Bucovina. Deportarea s-a făcut în baza criteriilor ideologiei „luptei de clasă". în aceste condiţii, au fost deportaţi evrei înscrişi în mişcarea sionistă, considerată de sovietici ca organizaţie politică burgheză, precum şi cei care aparţineau micii burghezii (comercianţi) sau partidelor tradiţionale din România. Cu ajutorul informaţiilor statistice provenind de la Chişinău[130] s-a putut stabili următoarea pondere a populaţiei evreieşti deportate sau deţinute de către autorităţile sovietice în perioada 1940-1941:

Localitate	Persoane deportate	Evrei deportaţi	În procente
Chişinău	589	158	26,82
Bălţi	291	116	39,86
Bender	203	64	31,52
Briceni	46	18	39,13
Lipcani	35	18	51,42
Cahul	149	45	30,20
Călăraşi	60	31	51,66
Bravicea	28	14	50,00
Cimişlia	67	15	22,38
Total	**1468**	**479**	**32,62**

130. D. Boicu (ed.), *Cartea memoriei, catalog al victimelor totalitarismului comunist*, Ştiinţa, Chişinău, 1999.

Concluzii

Aspectele analizate susţin ideea că „iudeo-bolşevismul" şi „iudeo-comunismul", departe de a fi repere conceptuale pentru a clarifica şi evalua geneza şi transformările comunismului ca mişcare, partid sau putere politică în România, au reprezentat în epocă şi sunt şi astăzi expresii ale propagandei antisemite, totalitare şi naţionaliste. Cei doi termeni au ajuns instrumente banale în panoplia naţionaliştilor şovini prin care se urmăreşte deturnarea de la problemele reale, politice sau economice, spre un mental primitiv încorsetat de prejudecăţi etnice şi rasiale. Activarea facilă a unor asemenea stări de spirit prin lozinci antisemite desprinse din strategia „ţapului ispăşitor" incită iraţionali-tatea, dezbină oamenii. Singurul temei real pentru astfel de expresii este disponibilitatea mentalului individual sau colectiv de a reacţiona la ele de o manieră previzibilă: anatemizarea şi pedepsirea unei colectivităţi umane.

Apartenenţa unei persoane la o mişcare sau la un partid politic este un act de voinţă individuală la care concură situaţia istorică naţională şi internaţională, mediul social şi familial, educaţia fiecăruia etc. Suprareprezentarea minoritarilor etnici în mişcările politice de stânga, în perioada interbelică, a fost influenţată puternic de ascensiunea fascismului şi a nazismului în Europa.

În timp ce studiile de impact şi imagologie privind mitul iudeo-bolşevismului au un grad mai mare de accesibilitate, cele privind relaţiile complexe dintre partide politice, instituţii comunitare sau implicarea persoanelor şi personalităţilor aparţinând diferitelor comunităţi etnice în viaţa politică reprezintă un capitol puţin studiat până astăzi.

Holocaustul in România

(fragmente legate de Basarabia şi Bucovina *p.125-148; 156-166;174-178)*

Autorităţile româneşti şi rezolvarea „problemei evreieşti" în Basarabia şi Bucovina

„Trimişii speciali ai guvernului Reich-ului şi ai domnului Himmler", după cum i-a numit Mihai Antonescu, au sosit la Bucureşti în martie 1941 pentru a discuta soarta evreilor din România. Delegaţia era compusă din mai mulţi ofiţeri SS, un membru al Gestapoului, trimisul special al lui Eichmann în România şi un ataşat însărcinat cu problemele evreieşti la Legaţia germană. „Ei mi-au cerut formal... ca în România controlul şi organizarea evreilor să fie exclusiv germană, întrucât Germania pregăteşte soluţia internaţională a chestiunii evreieşti. Am refuzat."[131] Însă acesta era un neadevăr; Mihai Antonescu nu numai că acceptase, dar se şi lăudase cu privire la consimţământul pe care el şi Conducătorul l-au dat în şedinţele Cabinetului. În timpul celei de a treia întâlniri, din 12 iunie 1941, în Munchen, Hitler i-a dezvăluit lui Antonescu „liniile directoare privind tratamentul evreilor din est". Liderul român a menţionat mai târziu acest document într-un schimb de mesaje cu ministrul german de Externe[132]; şi Mihai Antonescu a menţionat într-o sesiune de guvern din data de 5 august că a ajuns la o înţelegere cu trimişii lui Himmler privitoare la „problema evreiască". Acordurile cu SS-ul privitoare la evreii din Basarabia şi Bucovina au fost recunoscute în timpul convorbirilor dintre Mihai Antonescu şi ministrul de Externe nazist Joachim von Ribbentrop la cartierul general al lui Hitler din Jitomir, la 23 septembrie 1942, când Ribbentrop i-a solicitat lui Mihai Antonescu continuarea cooperării din partea României pentru exterminarea evreilor din Vechiul Regat şi sudul Transilvaniei. Mihai Antonescu a fost de acord cu deportarea evreilor din România şi a răspuns că în Basarabia, Bucovina şi Transnistria s-a ajuns la o înţelegere *(Abmachungen)* cu SS-ul pentru aplicarea acestor măsuri[133].

Adoptarea „Soluţiei Finale" şi-a găsit expresia şi în retorica lui Ion Antonescu. La 22 iunie 1941, el s-a lăudat că a „abordat cu curaj" procesul de românizare[134], i-a deposedat pe evrei şi a promovat cooperarea cu Germania „în apărarea intereselor permanente ale *spaţiului nostru vital* (s.n.)"[135]. Anticipând victoria Germaniei, conducătorii României au informat guvernul (la 17/18 iunie 1941) asupra planurilor lor privitoare la populaţia evreiască din cele două provincii. Conducerea nu a lăsat să planeze nici un dubiu asupra semnificaţiei ordinului secret de „curăţare a terenului". Discursul lui Mihai Antonescu din 3 iulie 1941 de la Ministerul de Interne a fost distribuit în broşura cu tiraj limitat intitulată

131. Mihai Antonescu către legaţia României de la Ankara, 14 martie 1944, Arhivele Ministerului de Externe din România, dosarul „Ankara", vol. 1, pp. 108-109.
132. *DGFP,* vol. 13, doc. 207, pp. 318-319.
133. „Notă asupra conversaţiei dintre Mihai Antonescu şi Ribbentrop, 23 septembrie 1942", în United Restitu tion Organization, *Dokummentensammlung,* Frankfurt a.M., 1960, vol. 3, p. 578.
134. Românizarea era echivalentul românesc al arianizării.
135. Ion Antonescu către Iuliu Maniu, 22 iunie 1941, în I.C. Drăgan (ed.), *op. cit.,* vol. 2, nr. 13, p. 197.

„Îndrumări date administrației dezrobitoare". Punctul zece al ghidului demonstra intențiile regimului privitoare la evrei: „Ne găsim în momentul istoric cel mai favorabil și mai larg pentru o totală descătușare etnică, pentru o revizuire națională și pentru purificarea Neamului nostru de toate acele elemente străine sufletului lui, care au crescut ca vâscul ca să-i întunece viitorul. Pentru ca să nu pierdem zadarnic acest moment unic, trebuie să fim implacabili"[136]. El a dezvoltat această temă în timpul ședinței de Cabinet din 8 iulie 1941:

> Cu riscul de a nu fi înțeles de unii tradiționaliști care mai pot fi printre dv., eu sunt pentru migrarea forțată a întregului element evreiesc din Basarabia și Bucovina, care trebuie zvârlit peste graniță... Veți fi fără milă cu ei... Nu știu peste câte veacuri neamul românesc se va mai întâlni cu libertatea de acțiune totală, cu posibilitatea de purificare etnică și revizuire națională... Este un ceas când suntem stăpâni pe teritoriul nostru. Să-l folosim. Dacă este nevoie, să trageți cu mitraliera. Îmi este indiferent dacă în istorie vom intra ca barbari... Îmi iau răspunderea în mod formal și spun că nu există lege... Deci fără forme, cu libertate completă[137].

Politica și implementarea purificării etnice în Basarabia și Bucovina

Ordinul de a se extermina o parte dintre evreii din Basarabia și Bucovina și de a deporta restul a fost dat de Ion Antonescu din proprie inițiativă, fără vreo presiune din partea germanilor. Pentru îndeplinirea acestor obiective el a ales Jandarmeria și Armata, în special „pretoratul", acel corp militar care era însărcinat cu administrarea temporară a unui teritoriu. Șeful Marelui Stat-Major, Iosif Iacobici, i-a ordonat comandantului Secției a II-a a Marelui Stat-Major, locotenentul colonel Alexandru Ionescu, să implementeze un plan „pentru înlăturarea elementului iudaic de pe teritoriul basarabean prin organizarea și acționarea de echipe, care să devanseze trupele române". Implementarea a început pe 9 iulie. „Misiunea acestor echipe este de a crea în sate o atmosferă defavorabilă elementelor iudaice, în așa fel încât populația singură să caute a le înlătura prin mijloacele ce vor găsi mai indicate și adaptabile împrejurărilor. La sosirea trupelor române, atmosfera trebuie deja creată și chiar trecut la fapte."[138] Trimise de Marele Stat-Major, aceste echipe chiar i-au instigat pe țăranii români, după cum au mărturisit mai târziu mulți supraviețuitori evrei, uimiți că vechi prieteni și vecini de-o viață se întorseseră împotriva lor. Armata a primit „ordine speciale" prin generalul Ilie Șteflea, iar aghiotantul său, generalul Ion Topor, avea însărcinarea de a aplica executarea lor[139].

Ordinele speciale au fost reiterate ori de câte ori autoritățile civile sau militare evitau să lichideze evrei din teama de consecințe sau pentru că nu credeau în existența unor asemenea ordine. La Cetatea Albă, de exemplu, maiorul Frigan din garnizoana locală a solicitat instrucțiuni

136. Mihai Antonescu, „Pentru Basarabia și Bucovina, îndrumări date administrației dezrobitoare", București, 1941, pp. 60-61.
137. Jean Ancel, *Documents*, ed. cit., vol. 6, doc. 15, pp. 199-201.
138. „Plan de înlăturare a elementului evreiesc din teritoriul Basarabiei", Arhiva Ministerului Apărării Naționale (MApN). Colecția armatei a 4-a, rola 781, dosar nr. 0145-0146 (fără pagină).
139. Despre executarea de către Armata României a „ordinelor speciale", vezi Jean Ancel, *Contribuții la istoria României. Problema evreiască*, Hasefer, București, 2001, vol. 1, partea a doua, pp. 119-125.

scrise spre a demara executarea evreilor. Pretorul (comandantul) Armatei a 3-a, colonelul Marcel Petală, a călătorit la Cetatea Albă spre a îl informa pe maior asupra prevederilor referitoare la evreii din ghetou. A doua zi, cei 3 500 de evrei găsiți în oraș au fost uciși[140].

Armata română

Primele trupe care au intrat în Bucovina au fost mai ales unități de luptă: o brigadă de cavalerie și, de asemenea, batalioanele de infanterie (vânători) nr. 9, 10 și 16, urmate imediat de Divizia 7 infanterie comandată de generalul Olimpiu Stavrat. Drumul pe care aceste unități l-au urmat a fost hotărâtor pentru destinul evreilor din nordul României, regiunea în care erau concentrate unele dintre cele mai extinse așezări evreiești - Herța, Noua Suliță, Hotin și Lipcani -, cuprinzând mii de locuitori[141]. Executarea ordinelor speciale a fost îndeplinită doar de un mic număr de soldați sub comanda pretorului Vartic. Aceste acțiuni au fost înregistrate de Dumitru Hatmanu, secretarul pretorului care a însoțit unitatea, și din acest motiv pot fi redate cu mare precizie[142].

Primele asasinate au avut loc în Siret (sudul Bucovinei), la cinci kilometri de noua frontieră i Sovietele. Evreii din oraș au fost deportați pe jos la Domești, la 12 kilometri distanță. Zeci de evrei incapabili de marș - cei mai în vârstă și unii infirmi - au rămas în urmă alături de câteva femei care aveau grijă de ei. Acești evrei au fost duși într-o vale, nu departe de oraș, unde femeile au fost violate de mai mulți soldați din Divizia a 7-a. Cei mai bătrâni au fost duși la comandamentul diviziei și acuzați de „acte de spionaj" și de faptul că ar fi „atacat armata română". În aceeași zi, toți au fost împușcați la podul de peste Prut, în prezența locuitorilor din Siret, aduși să asiste la execuție[143].

La 3 iulie, în satul bucovinean Ciudei, 450 de evrei localnici au fost împușcați[144]. Mai târziu, în cursul aceleiași zile, două sute de evrei din Storojineț au fost împușcați în casele lor. La 4 iulie, aproape toți evreii din satele Ropcea, Iordănești, Pătrăuți, Panca și Broscăuți, care înconjurau orașul Storojineț, au fost masacrați cu colaborarea activă a localnicilor români și ucraineni[145]. La 5 iulie a fost extins cercul uciderilor, spre a include mii de evrei din satele Stănești, Jadova Veche, Costești, Hlinița, Budineț și Cireș, precum și mulți dintre evreii supraviețuitori din Herța, Vinița și Rostochi-Vijnița[146]. Măcelul numeroasei populații

140. Jean Ancei, *Documents*, ed. cit., vol. 6, doc. 15, p. 214.
141. Crimele comise de trupele românești care ocupau Bucovina de Nord, la fel ca și crimele de pe Siret sunt descrise detaliat în „Rechizitoriul de acuzare contra generalului Stavrat", în Jean Ancei, *Documents*, ed. cit., vol. 6. Această informație este confirmată de memoriile supraviețuitorilor și de numeroase mărturii din Arhivele de la Yad Vashem (numite de acum încolo YVA), colecția 0-3. Altă sursă importantă este Hugo Gold (ed.), *Geschichte derJuden in Bukowina : Ein Sammelwerk*, 2 vol., Olamenu, Tel Aviv, 1958.
142. „Rechizitoriul contra generalului Stavrat", în Jean Ancei, *Documents*, ed. cit., p. 425.
143. *Ibid.* Vezi și Hugo Gold, *op. cit.*, vol. 2, pp. 105-108.
144. Vezi Jean Ancei, *Documents*, ed. cit., vol. 6, pp. 145-153. Vezi și Matatias Carp, *op. cit.*, vol. 3, p. 29.
145. *Ibid.*, vol. 3, p. 30.
146. *Ibid.*, vol. 3, pp. 30-31. Vezi și Marius Mircu, *Pogromurile din Bucovina și Dorohoi*, Colecția Pogrom, Glob, București, 1945, pp. 23-51; și Jean Ancei, *Documents*, ed. cit., vol. 6, p. 148.

evreieşti din Cernăuţi, care avea să dureze patru zile, a început tot la 5 iulie, când armatele româno-germane reunite au intrat în oraş[147].

Herţa a fost cucerită de batalionul 9 la 4/5 iulie, după o incursiune de succes. Evreii care au venit să-i întâmpine de bun venit pe soldaţi au fost bătuţi şi obligaţi să se dezbrace. În aceeaşi zi, Divizia a 7-a, sub supravegherea generalului Olimpiu Stavrat şi a aghiotantului său, a intrat în Herţa. Vartic a numit imediat un primar nou şi a format o „gardă civilă" a cărei unică funcţie era de a identifica evreii şi de a-i aresta cu ajutorul armatei. În total, 1 500 de evrei au fost adunaţi în patru sinagogi şi o pivniţă de către patrulele de soldaţi şi garda civilă, care au bătut crunt victimele[148]. Identificarea evreilor a fost făcută rapid cu ajutorul unui informator local care cunoştea bine casele acestora[149]. Noile autorităţi locale şi reprezentantul armatei au redactat o listă de „suspecţi" şi în ziua următoare, la 6 iulie, a fost făcută o selecţie a evreilor destinaţi împuşcării conform ordinelor armatei[150]. Evreii „suspecţi" au fost identificaţi de un membru al gărzii civile, care de asemenea a scos cu forţa tinerele fete evreice din sinagogi şi le-a predat soldaţilor, care le-au violat. Evreii – mai ales femeile cu copii mici şi persoanele în vârstă – au fost duşi la o moară la periferia oraşului şi împuşcaţi de trei soldaţi[151]. Împuşcarea acestui grup mare a pus unele probleme tehnice, deoarece nu se luase în consideraţie problema îngropării. Astfel, după execuţie, un morman de cadavre zăcea într-o baie de sânge, păzit de un soldat care „din când în când trăgea câte un foc de armă în grămadă când observa că se mai mişcă un muribund"[152]. În mod similar, un mic grup de treizeci şi doi de evrei, în special tineri bărbaţi, a fost dus într-o grădină privată unde au fost obligaţi să îşi sape propriile gropi. Apoi au fost aliniaţi cu faţa la morminte şi ucişi prin împuşcare. Pe lângă marile acţiuni, au fost şi nenumărate cazuri de teroare şi crime individuale. De exemplu, rabinul comunităţii a fost ucis în casa sa împreună cu întreaga familie; o fetiţă de cinci ani a fost aruncată într-o groapă şi lăsată să moară; iar un soldat care tocmai participase la masacrarea celor treizeci şi doi de evrei a împuşcat apoi o tânără mamă doar pentru satisfacţia sa personală[153]. Toţi supravieţuitorii au fost ulterior deportaţi în Transnistria[154].

Noua Suliţă a fost ocupată la 7 iulie 1941 de batalionul 16, urmat imediat de batalioanele 9 şi 10. După doar o zi, 930 de evrei şi 5 creştini zăceau morţi în curţi şi pe străzi[155]. La 8 iulie, Divizia a 7-a a intrat în oraş, pe care l-a găsit într-o stare deplorabilă. Pretorul Vartic

147. Vezi capitolul 20 despre soarta evreilor din Cernăuţi în Jean Ancei, *Contribuţii*, ed. cit., vol. 1, partea a doua, pp. 230-278.
148. *Ibid.*, vol. 6, p. 426.
149. *Ibid.*, p. 426.
150. *Ibid.*, „Rechizitoriul", pp. 426-427.
151. *Ibid.*, p. 427.
152. *Ibid.*
153. *Ibid.*, p. 427.
154. *Ibid.*, p. 427.
155. „Rechizitoriul contra generalului Stavrat", în *ibid.*, p. 429. Vezi şi Mărturia lui Steinberg din YVA, Colecţia română 0-11/89. Această versiune este confirmată, de asemenea, de încă două mărturii din YVA, 0-3/1915, 3446.

a preluat comanda şi a dispus deţinerea a 3 000 de evrei într-o distilerie[156]. În plus, 50 de evrei au fost împuşcaţi – la cererea lui Vartic şi cu aprobarea lui Stavrat – ca pretinse represalii faţă de „un evreu neidentificat (care) trăsese cu arma în trupe"[157], în timp ce locotenentul Emil Costea, comandantul Poliţiei Militare, şi un alt ofiţer au refuzat să ucidă evrei, mai mulţi jandarmi din Hotin au ucis rapid 87 în locul acestora[158].

În ciuda rezistenţei ruseşti, a obiectivului asumat şi a greutăţilor cauzate de natura terenului, evreii basarabeni au suferit cele mai mari pierderi în cadrul campaniei româneşti de „curăţare a terenului". La 6 iulie, la doar o zi după recucerirea de către români a oraşului Edineţ, circa 500 de evrei au fost împuşcaţi de trupe, iar alţi 60 au fost ucişi în Suliţa Nouă. Data de 7 iulie a adus cu sine lichidarea evreilor din Pârlita şi Bălţi, iar în ziua care a urmat mii de evrei au fost împuşcaţi în Briceni, Lipcani, Făleşti, Mărculeşti, Floreşti, Gura-Kamenca şi Gura Căinari[159]. Până la 9 iulie, acest val de exterminări aplicat de forţele reunite româno-germane atinsese aşezările evreieşti din Plasa Nistrului (lângă Cernăuţi), Zonlachie, Rapujineţ şi Cotmani în nordul Bucovinei, iar zeci de sate mici au devenit *Judenrein* (curăţate de evrei)[160]. La 11 iulie, Lincăuţi şi satul Cepelăuţi-Hotin au fost „curăţate" de locuitorii evrei[161]. În aceeaşi zi, *Einsatzgruppe* D şi-a început activitatea în Bălţi[162]. La 12 iulie, cei 300 de evrei din Climăuţi-Soroca au fost împuşcaţi[163]. Data de 17 iulie a marcat începutul exterminării şi deportării zecilor de mii de evrei din Chişinău. Mai multe mii de evrei, poate chiar 10 000, au fost ucişi într-o singură zi[164]. În luna iulie, *Einsatzgruppe* a împuşcat încă 682 de evrei în Cernăuţi, 551 în Chişinău şi 155 în Tighina, iar până la 19 august ucisese 4 425 de evrei în zona dintre Hotin şi Iampol[165]. Lichidarea celui mai mare centru evreiesc din Basarabia începuse, aşadar, şi a continuat până ce ultimii evrei au fost exterminaţi sau deportaţi la finele lui octombrie 1941. Măcelul

156. „Rechizitoriul", în Jean Ancei, *Documents*, ed. cit., vol. 6, pp. 429-430.
157. *Ibid.*, p. 430.
158. *Ibid.*, p. 431
159. Soarta evreilor din Briceni, Lipcani, Făleşti, Mărculeşti şi Floreşti a fost descrisă în amănunţime de către autor: vezi J. Ancei şi Th. Lavi (redactori), *Pinkas Hakehilot. Enciclopedia comunităţilor evreieşti. România*, în ebraică, vol. 2, Ierusalim, 1980. Vezi şi rechizitoriul de urmărire emis de procurorul general din Bucureşti împotriva executanţilor pogromului de la Iaşi şi asasinarea evreilor din Sculeni, Mărculeşti şi Gura Căinari, 28 iunie 1941. YVA, 0-11/73 ; vezi şi Jean Ancei, *Documents*, ed. cit., vol. 2, doc. 38, pp. 410-411.
160. Matatias Carp, *op. cit.*, vol. 3, p. 35 ; vezi şi Addenda la depoziţia lui Jacob Stenzler, YVA 0-11/89, PKR III, pp. 261-262.
161. Matatias Carp, *op. cit.*, vol. 3, p. 35. Împuşcarea evreilor din Cepeleuţi-Hotin este mai bine cunoscută datorită mărturiei inginerului Leon Sapira, originar din acest oraş. YVA, Colecţia România 0-11/89, PKR III, pp. 116-117.
162. *Einsatzgruppe* D şi-a îndeplinit ordinele privitoare la exterminarea evreilor. La 21 iunie 1941, întregul *Einsatzgruppe* D a părăsit Dueben şi a ajuns în România la 24 iunie. Vezi *Ereignissmeldung UdSSR* (raport detaliat al acţiunilor *Einsatzgruppe* D în URSS, citat la procesul de la Nurnberg), doc. 37, 29 iulie 1941, referitor la uciderea evreilor din Bălţi, copie in Jean Ancei, *Documents*, ed. cit., vol. 5, pp. 23-24.
163. Matatias Carp, *op. cit.*, vol. 3, p. 36.
164. *Ibid.* Vezi şi Jean Ancei, „Kishinev", în Jean Ancei şi Th. Lavi, *Pinkas Hakehilot*, ed. cit., vol. 2, pp. 411-416.
165. Raul Hilberg, *The Destruction of the Euopean Jewry*, ediţie revăzută, Holmes & Meier, New York, 1985, vol. 2, p. 768.

evreilor din Cetatea Albă (sudul Basarabiei) a urmat, în mare, acelaşi tipar. A fost traseul general al primei faze a Holocaustului din România, implementată cu ajutorul, dar nu sub constrângerea Armatei a 11-a germane şi a *Einsatzgruppe* D.

Jandarmeria

Cu câteva zile înainte de 21 iunie 1941, Jandarmeria a primit, în trei locuri din Moldova, Roman, Fălticeni şi Galaţi, ordinul de a curăţa terenul[166]. În ordinele speciale din 18 şi 19 iunie s-a prevăzut desfăşurarea legiunilor de jandarmi în Basarabia şi Bucovina de Sud. Generalul Constantin (Piki) Vasiliu, inspectorul general al Jandarmeriei, a dat ofiţerilor, la Roman, următoarele instrucţiuni: „Prima măsură pe care trebuie să o luaţi este de *curăţarea terenului*. Prin curăţarea terenului se înţelege : exterminarea pe loc a tuturor evreilor aflaţi pe teritoriul rural; închiderea în ghetouri a evreilor de pe teritoriul urban; arestarea tuturor «suspecţilor», a activiştilor de partid, a acelora care au ocupat funcţiuni de răspundere sub autoritatea sovietică şi trimiterea lor sub pază la legiune"[167]. După cum unul dintre subordonaţi şi-a amintit mai târziu, comandantul legiunii de jandarmi din Orhei le-a spus celor din subordinea sa „că trebuie să-i extermine pe evrei de la pruncul în faşă până la bătrânul neputincios – toţi fiind periculoşi pentru naţia română"[168]. La data de 9 iulie, inspectorul general al administraţiei noului guvern al Basarabiei i-a raportat generalului C. Voiculescu din judeţul Bălţi că imediat după intrarea jandarmilor şi poliţiei „a început acţiunea de curăţire a terenului"[169].

La Roman, ordinul de „curăţare a terenului" a fost dat Legiunii Orhei de către comandantul acesteia, maiorul Filip Bechi. Acesta a spus deschis că ei merg în Basarabia unde trebuie ca terenul „să fie în întregime curăţit de evrei"[170]. Tot el le-a comunicat şefilor de secţii că „evreii trebuie împuşcaţi"[171]. Câteva zile mai târziu, la ordinele lui Bechi şi sub supravegherea adjunctului său, căpitanul Iulian Adamovici, Legiunea din Orhei a fost trimisă în oraşul de frontieră Ungheni.

Comandantul de pluton Vasile Eftimie, secretar al Legiunii şi comandant al Detaşamentului de siguranţă, a reprodus şi le-a distribuit tuturor şefilor de secţii şi de posturi ordinele de „curăţare a terenului", aşa cum s-a încheiat la Roman[172]. După aceea, Legiunea Orhei a trecut, în marş, în judeţul Bălţi şi la 12 iulie a sosit la Cârnova, primul sat din judeţul Orhei unde jandarmii au început să-i împuşte pe evreii din localitate. Itinerarul parcurs de Legiunea Orhei, care poate fi determinat cu precizie, serveşte drept exemplu

166. Jean Ancel, „Calea românească de rezolvare a «problemei evreieşti» în Basarabia şi Bucovina, iunie-iulie 1941", *Yad Vashem Studies*, 19, 1988, pp. 207-208.
167. Jean Ancel, *Documents*, ed. cit., vol. 6, doc. 41 şi 43, pp. 444-445.
168. *Ibid.*, vol. 6, nr. 43, p. 47[illegible]
169. Locotenent-colonel P[illegible]cu către Voiculescu, 9 iulie, Arhivele MApN, colecţia Armata a 4-a, rola 655, dosar nr. 0473.
170. Jean Ancel, *Docum*[illegible], ed. cit., vol. 6, p. 207.
171. *Ibid.*,p. 207.
172. *Ibid.*, doc. 41, p. [illegible].

pentru modul în care au fost date şi aplicate ordinele. În zonele rurale, jandarmii au fost principalii executori ai ordinelor de „curăţare a terenului". Majoritatea acestora îşi desfăşuraseră activitatea în aceleaşi sate, înainte de 1940, iar familiarizarea lor cu terenul şi cu localnicii evrei le-a uşurat misiunea. La comanda Jandarmeriei s-au aflat inspectorul general pentru Bucovina, colonelul Ion Mânecuţă, iar pentru Basarabia, colonelul Teodor Meculescu. Teritoriul a fost împărţit pe legiuni, fiecare dintre acestea fiind comandate de un colonel sau de un locotenent-colonel. Comandantul Jandarmeriei, conştient de scopul misiunii lui – nu numai de ucidere a evreilor, dar şi de identificare şi arestare a suspecţilor, a dezertorilor, a ostaşilor sovietici abandonaţi, a partizanilor şi paraşutiştilor –, printre alte sarcini, a completat efectivul de jandarmi cu rezerve, cu ostaşi tineri, mobilizaţi să-şi facă serviciul militar pe o perioadă limitată de timp în jandarmerie, şi nu în armata regulată. Tinerii, între 18 şi 21 de ani, cunoscuţi ca „premilitari", au fost şi ei puşi la dispoziţia Jandarmeriei, după o perioadă scurtă de instruire. De asemenea, în Jandarmerie a funcţionat şi o reţea de informatori, care supravegheau populaţia încă din 1940, aşa cum şi voluntarii locali au sprijinit identificarea, arestarea şi uciderea evreilor[173].

Primul lucru făcut de jandarmi, la sosirea lor în sate, a fost arestarea evreilor. Majoritatea acestor arestări au fost realizate cu concursul populaţiei locale şi al informatorilor. În unele situaţii, chiar preoţii locali au venit în ajutorul jandarmeriei[174]. De regulă, evreii predaţi jandarmeriei de armată nu aveau nici o şansă de supravieţuire şi erau împuşcaţi imediat[175]. Ar putea părea ciudat, dar problema cea mai serioasă cu care s-au confruntat jandarmii ucigaşi a fost aceea a înhumării victimelor, şi nu uciderea acestora, care a fost apreciată ca o activitate „curată"[176]. Într-un raport trimis de şeful Poliţiei de siguranţă şi al SD-ului către von Ribbentrop, la 30 octombrie 1941, se preciza:

> Modul în care românii se comportă cu evreii este complet lipsit de metodă. Nu am avea nimic de reproşat numeroaselor execuţii dacă pregătirile tehnice şi execuţiile ar fi suficient de corecte. În general românii lasă cadavrele celor ucişi pe locul în care au fost împuşcaţi, fără să le îngroape. *Einsatzkommando*-ul a dat dispoziţii poliţiei româneşti să acţioneze într-o formă mai metodică în această chestiune[177].

Dar, în pofida protestelor germane, sistemul de a forţa evreii să-şi sape propriile morminte nu s-a generalizat, deoarece jandarmii au folosit inducerea în eroare şi subterfugiile pentru a ucide rapid, fără să-şi anunţe victimele că trebuie să-şi sape gropile. Totuşi, în mod frecvent aceştia foloseau tranşeele (anti-tanc şi altele) lăsate de sovietici în zilele premergătoare războiului, obligând civilii să acopere cadavrele cu pământ, înainte de a aduce la execuţie un nou lot de victime. Râurile Prut şi Răut, precum şi Nistrul, îndeosebi, au devenit locurile de execuţie şi înmormântare preferate de jandarmi şi de Armata română. Primii 300 de evrei, victime din Storojineţ, au fost împinşi în apă de către jandarmi şi împuşcaţi, în timp ce 60

173. *Ibid.*, vol. 6, doc. 43, pp. 512-513.
174. *Ibid.*, pp. 458, 461.
175. *Ibid.*, p. 449. Vezi şi *ibid.*, doc. 42, pp. 470-471.
176. *Ibid.*, vol. 6, pp. 211 şi 498.
177. Documentele de la Nurnberg, NO-2651, Jean Ancel, *Documents*, ed. cit., vol. 6, p. 499.

de evrei au reuşit să-şi salveze viaţa înotând pe malul celălalt al Nistrului[178]. La 6 august, jandarmii din Compania 23 de poliţie au împuşcat 200 de evrei şi le-au aruncat corpurile în Nistru[179]. Membrii ai *Einsatzgruppe* D au împuşcat 800 de evrei pe malul Nistrului la data de 17 august, deoarece aceştia nu au putut să treacă râul pentru a se întoarce în Basarabia, aşa cum li se ordonase[180]. Evreii din Noua Suliţă, care au ajuns pe malul Nistrului la 6 august, au văzut cadavrele ultimelor victime plutind pe râu[181].

În vara şi toamna anului 1941, pe drumurile şi câmpiile din Basarabia, evreii se deplasau înşiruiţi, însoţiţi de jandarmi şi urmaţi de ţărani cu lopeţi şi cazmale, mobilizaţi de către jandarmi, funcţionari şi primari, toţi mergând spre locurile de execuţie. Aceştia aşteptau cu răbdare până ce jandarmii împuşcau evreii, după care îi îngropau şi reveneau acasă cu îmbrăcămintea şi alte obiecte personale ale victimelor, obiectele de valoare şi banii fiind luaţi de jandarmi. Destul de frecvent, jandarmii se îmbătau şi chefuiau toată noaptea după o astfel de zi de lucru. În satul Grigorievca din judeţul Lăpuşna, aceştia au petrecut în acest fel după uciderea a 60 de evrei bărbaţi şi, în ziua următoare, când au lichidat alţi 140, câţiva jandarmi au rămas la locul execuţiei „pentru a păzi cadavrele"[182], întors la Bucureşti după eliberarea Basarabiei şi Bucovinei şi înainte de atacul asupra Odessei, Antonescu şi-a expus ideile privitoare la războiul său împotriva evreilor:

> Lupta este foarte înverşunată. Este pe viaţă şi pe moarte. Este dusă între noi şi germani şi evrei... Am să fac o operă de curăţire totală de evrei şi de toţi cei care s-au strecurat la noi... dacă noi nu făceam acest război, *ca să curăţim rasa de aceşti oameni*, care sug viaţa noastră economică, naţională şi fizică, noi eram ameninţaţi ca să pierim cu desăvârşire... Prin urmare politica în această privinţă este să facem *un tot omogen* şi în Basarabia şi în Bucovina şi în Moldova - eu şi cu Dv. dacă vom trăi, dacă nu, o va face altul şi în Transilvania.
>
> Să nu credeţi că atunci când am hotărât *deparazitarea* neamului românesc de toţi evreii, nu mi-am dat seama că produc o criză economică. Dar mi-am spus că este un război pe care îl duc. Şi atunci, ca la război, sunt pagube pentru naţie. Dar, dacă îl câştig, acest război, naţiunea obţine compensaţiile. Trecem printr-o criză pentru că scoatem pe evrei... dacă scăpăm momentul acesta istoric de acum, l-am pierdut pentru totdeauna. Şi dacă câştigă evreii războiul, noi nu mai existăm (s.n.)[183].

Aplicarea înţelegerilor

Deşi Mihai Antonescu a încheiat *Abmachungen-urile* (înţelegeri privind cooperarea în teren) cu SS (de exemplu, cu *Einsatzgruppe* D, care a fost activă în zona de operaţii a trupelor române) şi cu alte unităţi germane, relaţiile dintre diferitele unităţi ale *Einsatz-*

178. Matatias Carp, *op. cit.*, vol. 3, doc. 20-26, pp. 37, 65-70.
179. Jean Ancel, *Documents*, ed. cit., vol. 5, doc. 35, p. 42. Vezi şi Matatias Carp, *op. cit.*, vol. 3, doc. 23-24, pp. 67-69.
180. *Ibid.*, vol. 3, p. 38.
181. *Ibid.*, vol. 3, doc. 20-26, pp. 37, 65-70.
182. Jean Ancel, *Documents*, ed. cit., vol. 6, doc. 37, p. 341.
183. Sesiunea Consiliului de Miniştri, 5 septembrie 1941, în Lya Benjamin (ed.), *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniştri*, Hasefer, Bucureşti, 1996, pp. 298-299 (doc. 109).

gruppe D şi Armata română, Jandarmerie, Poliţie şi eşaloanele speciale erau departe de a fi ideale. Germanii erau mulţumiţi numai atunci când românii acţionau conform directivelor lor. Ori de câte ori camarazii lor români se abăteau de la plan – atunci când nu înlăturau toate urmele execuţiilor în masă şi lăsau cadavre neînhumate, atunci când jefuiau, violau, împuşcau pe străzi sau primeau mită de la evrei –, naziştii erau exasperaţi. Scrisorile lor, protestele şi ordinele pe această temă descriau lipsa de organizare şi planificare şi nu crimele în sine. De pildă, la data de 11 iulie 1941, comandantul *Einsatzkommando* 10b (o subunitate a *Einsatzgruppe* D) raporta jafuri la Făleşti (unde toţi evreii au fost împuşcaţi) şi consemna că „măsurile luate împotriva evreilor, înainte de sosirea *Einsatzkommando*, erau lipsite de orice plan"[184]. De fiecare dată când se întreprindeau astfel de acţiuni, nu numai împotriva evreilor, ci şi împotriva ucrainenilor din Bucovina şi Basarabia, germanii se grăbeau să obiecteze[185]. RSHA a mers până acolo cu plângerea, spunând că soluţia la problema evreiască între Nistru şi Nipru nu a fost dată spre rezolvare cui trebuia[186].

Deportările pripite

La sfârşitul lunii iulie şi la începutul lui august, unităţile germane de exterminare au avansat rapid în Ucraina pe urmele armatei germane, au atacat prin surprindere şi au împuşcat zeci de mii de evrei ucraineni. în aceste condiţii, dată fiind slaba coordonare cu armata germană, bazată numai pe convorbirile care au avut loc la Munchen între Hitler şi Antonescu în ziua de 12 iunie, Armata română a început deportarea a zeci de mii de evrei, care au fost arestaţi din oraşe şi de pe străzi, de-a lungul Nistrului până în regiunea care curând va fi denumită Transnistria. Această acţiune a început în momentul când trupele au ajuns la Nistru. Spre sfârşitul lunii iulie, Armata română a concentrat aproape 25 000 de evrei lângă satul Coslav, situat pe Nistru[187]. Câţiva dintre ei au fost luaţi din Bucovina, alţii din nordul Basarabiei, în special din satul Briceni şi din împrejurimile acestuia. În ziua de 24 iulie, la puţin timp după ce forţele germano-române au intrat în Ucraina, aceşti evrei au fost trimişi dincolo de râu. Soldaţii români nu au asigurat aprovizionarea acestor convoaie cu alimente sau apă şi i-au închis pe evrei în lagăre improvizate înconjurate cu sârmă ghimpată, aşezate în mijlocul unui câmp. Oricine încerca să scape era împuşcat. Cei slabi au murit de foame. În acest stadiu, ofiţerii germani au ordonat ca aceste convoaie să fie conduse către Moghilev. Jandarmii români au trimis mii de evrei spre Rezina şi Iampol şi de acolo peste Nistru, deşi Transnistria era încă sub ocupaţie militară germană. În consecinţă, autorităţile militare germane au început să împingă coloanele de evrei înapoi

184. Documentele de la Nurnberg, NO-2934, 2939.
185. Documentele de la Nurnberg, NO-2651, 2934, 2938, 2949, 2950.
186. *Ibid.*, NO-52 (Ereignissmeldung UdSSR) şi NO-4540.
187. Raportul Preşedinţiei Consiliului de Miniştri: 30 000 de evrei din Hotin şi Bucovina, 11 august 1941, Arhivele Statului din Bucureşti, Preşedinţia Consiliului de Miniştri, Colecţia Cabinet, dosar nr. 76/1941, p. 86; copie la USHMM, RG 25002M, rola 17.

spre Basarabia. In replică, „Dl. General Antonescu a ordonat să se interzică cu desăvârşire orice pătrundere pe teritoriul nostru. Evreii care au trecut frontiera şi care vor mai încerca să treacă (înapoi) să fie consideraţi spioni şi executaţi"[188]. Reprezentantul Conducătorului în Bucovina, Alexandru Roşianu, a raportat la 19 iulie că, „conform ordinului telegrafic primit", evreii care trec Nistrul înapoi „sunt executaţi, din ordinul dat de mine odată cu sosirea mea"[189]. Comandantul Armatei a 4-a române a dat instrucţiuni unităţilor sale şi forţelor de jandarmi să nu permită întoarcerea evreilor identificaţi ca întorcându-se din Ucraina[190].

Soldaţii români au continuat să conducă convoaiele de evrei din nordul Basarabiei către Nistru, ordonându-se ca în fiecare noapte să aibă loc acţiuni de jaf şi viol, urmate de împuşcarea a sute de evrei pentru a-i convinge pe ceilalţi să treacă repede podurile provizorii. Sute de evrei au fost împinşi spre Nistru; oricine încerca să se retragă era împuşcat. Alte sute de evrei erau împuşcaţi pe malurile râului şi aruncaţi în apele învolburate care începuseră să crească după ploile puternice... Transferul convoaielor dintr-un loc în altul a creat probleme suplimentare, pe care Marele Stat-Major român nu le prevăzuse şi care i-au înfuriat pe germani, adică mii de cadavre de evrei ce erau răspândite peste tot, semnalând rutele şi atrăgând ţăranii basarabeni care erau nerăbdători să dezbrace cadavrele şi să le smulgă dinţii de aur.

În ziua de 30 iulie, Armata a 11-a germană a cerut ca Marele Stat-Major român să oprească împuşcarea evreilor care treceau Nistrul. „La Iampol se găsesc mai multe mii de jidani, printre care femei, copii şi bătrâni, care au fost trecuţi de autorităţile romane peste Nistru. O pază a acestor mase nu se face şi hrana lor n-a fost asigurată... Mulţi au început să moară de foame... primejdia bolilor molipsitoare se iveşte. Din această cauză Comandamentul Armatei Germane a luat măsuri care să împiedice o trecere viitoare de jidani peste Nistru."[191] În mod practic, aceste măsuri au însemnat împuşcarea a mii de evrei pe malurile râului.

Aşa cum s-a spus, Antonescu a protestat în faţa ambasadorului Killinger că armata germană îi aduce pe evrei înapoi, pe teritoriul românesc, arătând că aceasta contravine declaraţiilor lui Hitler de la Miinchen. Oficialii Ministerului de Externe din Berlin nu au îndrăznit să-l întrebe pe Hitler despre ceea ce îi spusese lui Antonescu, insistând că „stenograma oficială a convorbirii... nu cuprinde nimic în acest sens"[192]. Cu toate acestea,

188. Antonescu către poliţia din Orhei, 6 august 1941, copie în Arhiva Naţională a Republicii Moldova, Direcţia Generală a Poliţiei, Arhiva Securităţii (Arhiva Chişinău), colecţia 229, subcolecţia 2, dosar nr. 165 (229-2-165), p. 79.
189. Rioşanu către Ion Antonescu în Cernăuţi, telegramă, 19 iulie 1941, Arhivele Statului din Bucureşti, Preşedinţia Consiliului de Miniştri, Colecţia Cabinet, dosar nr. 89/1941, p. 15.
190. Jean Ancel, *Documents*, ed. cit., vol. 10, doc. 27, p. 83.

191. Comandamentul Armatei a 11-a către Cartierul General, 30 iulie 1941, NDM, Colecţia Armatei a 4-a, Dosar 781, p. 136; copii în Jean Ancei, *Transnistria*, 1941-1942: *The Romanian Mass Murder Campaign*, Goldstein-Goren Diaspora Research Center, Tel Aviv, 2003, vol. 2, doc. 10, şi USHMM, RG 25003M, rola 12.
192. *DGFP*, vol. 13, 1, 1979, doc. 207, p. 264.

ambasadorul Karl Ritter, membru al Cabinetului lui Ribbentrop, a admis că „este posibil ca problema evreilor din răsărit să fi fost şi ea dezbătută" şi, în consecinţă, a recomandat „să se ia în consideraţie cererea generalului Antonescu şi evreii să nu fie împinşi înapoi în Basarabia"[193]. La 4 august, cea mai mare parte a uriaşelor coloane de evrei împinşi de jandarmi dincolo de Nistru a fost concentrată la Moghilev. Timp de trei zile, germanii au condus „selecţiile" şi i-au împuşcat pe cei bătrâni şi bolnavi, în timp ce tinerii au fost obligaţi să le sape mormintele. Soldaţii germani şi români au omorât aproximativ 4 500 de evrei. Convoiul a fost condus mai departe de-a lungul malului ucrainean al Nistrului. Cu fiecare oprire, numărul evreilor devenea mai mic din cauza execuţiilor, epuizării, îmbolnăvirilor şi a înfometării copiilor. La 17 august, convoiul s-a întors spre Basarabia, la Iampol, prin traversarea unui pod îngust făcut de armata română. Dintr-un convoi de peste 25 000 de evrei, mai puţin de 13 000 au supravieţuit, aceştia fiind închişi în lagărul de la Vertiujeni[194]

Lagărele de tranzit şi ghetourile

Marele Cartier General a hotărât ca deportările să fie oprite până când se va stabili statutul teritoriului ucrainean care urma să fie dat României. În consecinţă, lagărele şi ghetourile au fost stabilite temporar în Basarabia. Ordinul special pentru acest proiect, dat la 8 august, a reglementat regimul de detenţie, a delegat responsabilităţile specifice, accentuându-se că evreii nu vor fi întreţinuţi pe cheltuiala statului. Înainte de a pleca spre Chişinău, guvernatorul Basarabiei, generalul Constantin Voiculescu, a fost convocat de Conducător, care i-a adus la cunoştinţă caracterul politicii sale în cele două provincii şi a dat câteva ordine nescrise. Prima problemă pe care guvernatorul trebuia să o rezolve era cea evreiască. Voiculescu i-a raportat după aceea lui Antonescu : „În această ordine de idei, constatând că evreii forfotesc în întreaga Basarabie şi în special în Chişinău, la numai cinci zile după sosirea subsemnatului la Chişinău am dat ordin cu privire la înfiinţarea de lagăre şi ghetouri"[195].

Ghetourile erau o noutate pentru România. În consecinţă, consilierul prezidenţial Stănescu a plecat la Varşovia „pentru a studia concentrarea făcută în cartierele de germani şi pentru a folosi experienţa lor"[196]. Varşovia era un model excelent: ghetoul său devenise cel mai mare din lume, cuprinzând până la 350 000 de evrei care aşteptau exterminarea. Chiar înainte de întoarcerea lui Stănescu, comandantul militar al oraşului Chişinău, colonelul Dumitru Tudose, a pus în aplicare directivele lui Voiculescu. La 12 august, Tudose a raportat mândru: „Am curăţit oraşul de evrei şi resturile inamice, dându-i o faţă românească şi mai ales creştină. Am organizat ghetoul evreesc în astfel de condiţiuni ca să nu mai fie nici un pericol prezent sau viitor din partea acestor elemente"[197].

193. *Ibid.*, doc. 332, p. 431.
194. Raportul Cartierului General al Poliţiei naţionale către Serviciul Central de Informaţii, 27 august 1941, Arhivele Statului din Bucureşti, Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 71/1941. Referitor la acest convoi, vezi corespondenţa dintre Cartierul general şi comandantul armatei în Matatias Carp, op. cit., vol. 3, pp. 104-106.
195. Jean Ancel, *Documents*, vol. 10, doc. 61, p. 143.
196. Mihai Antonescu către Ion Antonescu, telegramă, Arhivele Statului din Bucureşti, Preşedinţia Consiliului de Miniştri, Colecţia Cabinet, dosar nr. 167/1941, p. 42.
197. Tudose către administraţia Basarabiei, 12 august 1941, Arhiva NDM, dosar nr. 656, p. 13.

În timpul reluării acțiunilor de deportare, autoritățile române au construit câteva zeci de lagăre și ghetouri, din care evreii au fost evacuați în șapte lagăre mari, și au constituit ghetoul din Chișinău. Spre sfârșitul lui august erau deja aproape 80 000 de evrei în aceste ghetouri: 10 365 la Secureni; 11 762 la Edineț; 2 634 la Limbenii Noi; 3 072 la Rășcani; 3 253 la Răuțel; 22 969 la Vertiujeni; 11 000 la Mărculești; 11 525 la Chișinău și 5 000-6 000 în construcții mai mici în sudul Basarabiei[198].

La sfârșitul lunii august, Voiculescu informa presa că „problema evreiască a fost rezolvată în Basarabia. Astăzi, în satele basarabene nu mai există nici un evreu, în timp ce în orașe au fost ridicate ghetouri pentru cei care au rămas"[199]. Prima fază a exterminării s-a executat în Basarabia și nordul Bucovinei sub comanda directă a lui Antonescu. Comitetul pentru investigarea neregulilor din ghetoul din Chișinău condus de generalul C. Niculescu (format la cererea lui Antonescu pentru a proba rapida și inexplicabila îmbogățire a unor ofițeri și „eșecul" de a confisca aurul deportaților) a constatat că între construirea lagărului – după „curățarea terenului" – și începutul deportărilor 25 000 de evrei „au murit de moarte naturală, au evadat sau au fost împușcați"[200].

Soarta supraviețuitorilor primului val de exterminare în ambele provincii a fost decisă de Ion Antonescu și adusă la cunoștință armatei. Această operațiune, lipsită de ordine scrise, nu a lăsat, inițial, nici o urmă, iar pentru îndeplinirea ei nu a fost asumată nici o responsabilitate. Dar corupția din armata română și din cadrul guvernului a dus la investigații ocazionale, la cererea lui Antonescu și a altor ofițeri superiori responsabili cu această campanie. Rapoartele care au rezultat au dezvăluit aproape toate ordinele secrete, inclusiv pe cele verbale. Astfel, regimul Antonescu nu și-a mai putut ascunde responsabilitatea pentru întemnițarea supraviețuitorilor în lagăre și ghetouri, generalizarea terorii și organizarea deportărilor. Condițiile în aceste lagăre – caracterizate prin muncă forțată, foamete, jafuri, suferințe, violuri, execuții și boli – au dus la zeci de mii de morți[201].

Deportările din sudul Bucovinei și din județul Dorohoi

Deportarea evreilor din Bucovina a fost rezultatul deciziei lui Antonescu de a realiza purificarea etnică. Această decizie poate fi confirmată pe baza stenogramelor ședințelor de guvern din 22 iunie 1941 și 8 iulie 1941[202].

În cursul anilor 1941 și 1942, din Bucovina de Sud au fost deportați 21 229 de evrei[203]. Cel mai bine cercetată este deportarea evreilor din județul Dorohoi. În ciuda promisiunii făcute

198. Jean Ancel, *Documents*, ed. cit., voi. 5, pp. 52, 99, 131-133, și voi. 10, pp. 100-102, 138.
199. *Curentul*, 27 august 1941.
200. „Raport de anchetă nr. 2 al Comisiei instituită conform ordinului d-lui Mareșal Ion Antonescu, Condu cătorul Statului, pentru cercetarea neregulilor de la ghetoul din Chișinău, în decembrie 1941", Arhiva din Chișinău, 106-1-69, pp. 48-55 (raportul Niculescu).
201. Vezi capitolul 18, „Lagăre și ghetouri în Basarabia și în Bucovina de Nord", capitolul 19, „Ghetoul Chi șinău", și capitolul 20, „Cernăuți", în Jean Ancei, Contribuții, vol. 1, partea a doua, pp. 143-278.
202. Lya Benjamin, *op. cit.*, doc. 95, p. 242, și doc. 133, p. 326.
203. Arhiva Ministerului Apărării, Fond Central, *Problema evreiască*, vol. 21, p. 131; Jean Ancei, *Documents*, ed. cit., vol. 5, pp. 196-197.

lui Filderman, la 8 septembrie 1941, că îi va trata în mod diferit pe evreii din Regat față de evreii din afara Regatului, Antonescu a ordonat, curând după aceasta, deportarea evreilor din Dorohoi. Evreii din Câmpulung, Suceava și Rădăuți au avut aceeași soartă la puțin timp după aceea[204]. Aceasta a provocat un adevărat cutremur în comunitatea evreiască. După ce a aflat de deportare, populația civilă din Dorohoi a jefuit proprietățile evreilor și s-a mutat în locuințele acestora (chiar și așa, 244 din 607 locuințe evreiești au rămas goale; erau prea puțini români în oraș)[205]. Înainte de deportări, autoritățile județului (prefect, primar) au susținut în fața guvernului că evreii trebuie evacuați aducând ca argument „interesul cetățenilor"[206].

Filderman a încercat insistent să vorbească cu Antonescu, dar fără succes. Memorandumul lui i-a fost transmis Conducătorului abia la 3 decembrie 1941 de către președintele Curții Supreme din România, dr. Nicolae Lupu. Antonescu i-a declarat lui Lupu că a fost „afectat" de deportări, că a ordonat o investigație și că ar putea ordona întreruperea acestora[207]. Nici o astfel de investigație nu a avut loc, nici un evreu nu s-a întors acasă până în decembrie 1943, prefectul din Dorohoi a fost promovat și doar ultimul tren cu deportați a fost oprit.

Acordul de la Tighina

La 30 august, statutul Transnistriei a fost, într-un final, clarificat: provincia a fost transferată României, în conformitate cu promisiunea făcută de Hitler lui Antonescu. Generalul Nicolae Tătăranu de la Cartierul General Român și generalul Arthur Hauffe din cadrul Wehrmacht-ului au semnat „Acordul pentru securitatea, administrația și exploatarea economică a teritoriului dintre Nistru și Bug și Bug-Nipru". Paragraful 7 se referea la evreii din lagărele și ghetourile din Basarabia și Bucovina și la locuitorii evrei ai Transnistriei: „Evacuarea evreilor peste Bug nu este posibilă în prezent. Ei trebuie deci să fie concentrați în tabere de munca și întrebuințați la lucru, până când, după terminarea operațiunilor, evacuarea lor spre est va fi posibilă"[208]. Acest acord confirma deci că scopul final era „curățarea" Basarabiei, Bucovinei și a Transnistriei de evrei.

La sfârșitul lui august, Antonescu s-a întâlnit, la Tighina, cu guvernatorii Basarabiei, Bucovinei și Transnistriei, mai precis cu Voiculescu, Corneliu Calotescu și, respectiv, Gheorghe Alexianu. Voiculescu a recapitulat evenimentul: „Am primit indicații de felul în care urmează să se execute operațiunea trimiterii evreilor pe Bug"[209]. Antonescu a însărcinat Cartierul General Român cu deportarea, sub comanda lui Topor. Nu vor exista formalități administrative și liste nominale de deportați, ci „grupe strict numerice". Maiorul Tarlef

204. *Ibid.*, vol. 3, doc. 74, p. 132.
205. *Ibid.*, vol. 5, doc. 145, p. 265.
206. *Ibid.*, vol. 3, doc. 74, p. 143.
207. *Ibid.*, vol. 3, doc. 258, p. 425
208. Gosudarstveni Archiv Odeskoi Oblasti, Ucraina (Arhiva de Stat a districtului Odessa) (în continuare: Arhiva Odessa), colecția 2361, subcolecția Ic, pp. 45-46; versiunea germană: Nuremberg Documents, PS-3319.
209. Jean Ancel, *Documents*, ed. cit., vol. 10, doc. 61, p. 139.

din Marele Stat-Major s-a bazat pe un ordin nescris care prevedea „să se ridice de la evrei orice act s-ar afla asupra lor". Într-adevăr, evreii au ajuns în Transnistria fără identitate; actele lor fuseseră arse la punctele de trecere peste Nistru. Colonelul Ion Palade a informat, succint, ofiţerii din jandarmerie însărcinaţi cu transferul convoaielor din lagăre către Nistru: „Din ordinul Marelui Cartier General, evreii care nu se vor putea ţine de convoaie, fie din neputinţă, fie din boală, să fie executaţi"[210]. Astfel, un jandarm urma să fie trimis cu un avans de două zile în faţa fiecărui convoi pentru a asigura (cu asistenţa jandarmeriei din zona rutei de deportare şi a tineretului premilitar) îndeplinirea ordinului „să se facă din 10 în 10 kilometri câte o groapă pentru cca 100 de persoane unde vor fi adunaţi cei care n-au putut ţine pasul cu cei din convoi: să fie împuşcaţi şi înhumaţi".

Antonescu a fixat primele deportări pentru 15 septembrie 1941. În prealabil, Marele Stat-Major i-a înaintat lui Topor o cerere urgentă pentru un raport despre „situaţia exactă a tuturor lagărelor de evrei sau ghetouri aflate în Basarabia sau Bucovina", inclusiv numărul evreilor şi unităţile de pază[211]. Aceste rapoarte nu indică nici o implicare germană.

Nistrul a fost traversat în cinci locuri, enumerate aici de la nord la sud : Atachi-Moghilev Podolsk, Cosăuţi-Iampol, Rezina-Râbniţa, Tighina-Tiraspol şi Olăneşti-Iasca. Cei mai mulţi evrei au fost deportaţi prin primele trei puncte. Deportările au început la 16 septembrie cu evreii din lagărul Vertiujeni şi s-au încheiat la sfârşitul lui decembrie. Palade şi subordonaţii lui s-au bazat pe ordine verbale în ceea ce priveşte asasinatele şi jafurile. Comandantul Companiei 60 de Poliţie, care a supervizat deportările către Atachi, a cerut un ordin scris. Căpitanul Titus Popescu a răspuns : „În materia aceasta, a evreilor, nu se lucrează cu acte scrise"[212].

La 6 octombrie, Ion Antonescu a informat guvernul despre purificarea etnică din Basarabia: „În ceea ce priveşte pe evrei, am luat măsura ca să-i scot definitiv şi total din aceste regiuni. Măsura este în curs. Mai am în Basarabia aproximativ 40 000 de evrei, care în câteva zile, vor fi trecuţi peste Nistru, iar dacă circumstanţele vor permite, vor fi trecuţi dincolo de Urali"[213]. Conform inspectorului general al jandarmeriei din Basarabia, deportările au decurs „în cea mai perfectă ordine şi în linişte"[214]. Atât înainte, cât şi în timpul deportării, sute de evrei au murit în fiecare zi de foame, sete, bătăi şi tortură; femeile şi fetele care s-au opus violurilor au fost omorâte; mulţi evrei au fost ucişi în timp ce erau căutate lucrurile de valoare. Chiar şi înaintea deplasării convoaielor către Nistru existau cadavre la tot pasul, unele fiind lăsate la marginea drumurilor în timpul deportării. Metoda jafului şi asasinării a fost unică în contextul Holocaustului: ţăranii se apropiau de un jandarm din escortă, arătau un evreu cu haine sau încălţăminte care îi plăceau şi propuneau un preţ, de obicei cam 1 000-2 000 de lei. După o scurtă tocmeală, jandarmul împuşca evreul, ţăranul plătea suma convenită şi dezbrăca rapid cadavrul.

210. Comisia Niculescu, raport nr. 2, p. 54.

211. Inspectoratul General al Transnistriei către Topor, 11 septembrie 1941; Matatias Carp, op. cit., pp. 122-123.

212. Jean Ancel, *Documents*, ed. cit., vol. 5, doc. 110, p. 170.

213. Lya Benjamin, *op. cit.*, p. 326.

214. Jean Ancel, *Documents*, ed. cit., vol. 5, nr. 44, p. 101.

Jefuirea oficială a evreilor a fost ordonată de Antonescu şi facilitată de Banca Naţională a României. La 5 octombrie, mareşalul a ordonat *„schimbul bijuteriilor şi metalelor preţioase pe care le posedă evreii ce se evacuează* din Basarabia şi Bucovina, adică jefuirea lor (s.a.)"[215]. Alte ordine înlesneau „schimbarea"[216]leilor deţinuţi de evrei în ruble, apoi în mărci germane de ocupaţie (RKKS). La 17 noiembrie, după prima fază a acestui jaf, Banca Naţională s-a grăbit să-l informeze pe ministrul de Finanţe : „Întrucât operaţiunea de preluare a obiectelor preţioase de la evreii din Basarabia şi Bucovina, s-a terminat, vă rugăm a desemna un delegat al Dv., în prezenţa căruia să se deschidă lăzile conţinând aceste obiecte în vederea inventarierii lor"[217].

Modul în care Antonescu a tratat evreii nu a scăpat atenţiei lui Hitler. Cu câteva zile înaintea semnării Acordului de la Tighina, la 30 august, acesta i-a spus lui Goebbels: „In ceea ce priveşte problema evreiască, se poate stabili acum că un om ca Antonescu acţionează în acest domeniu într-un mod mai extremist decât am făcut noi până acum"[218]. Conform rapoartelor secrete, 91 845 de evrei au fost deportaţi din Bucovina[219], 55 867 din Basarabia şi 9 367 din Dorohoi. Unsprezece mii de evrei, care au încercat să fugă de armatele germane şi române, au fost prinşi de germani în Transnistria[220]. Ceilalţi au fost măcelăriţi, în principal, de soldaţi germani. În acelaşi timp, autorităţile române au făcut tot posibilul să inducă în eroare puterile occidentale cu privire la purificarea etnică. La 4 noiembrie, după ce s-a întâlnit cu Ion Antonescu şi Mihai Antonescu şi a protestat împotriva atrocităţilor antievreieşti, ambasadorul Statelor Unite, Franklin Mott Gunther, a raportat Departamentului de Stat din Washington:

> Am atras atenţia celor mai înalte autorităţi române, în mod constant şi tenace, de reacţia inevitabilă a guvernului meu şi a poporului american la un astfel de tratament inuman, care include uciderea ilegală a unor oameni nevinovaţi şi lipsiţi de apărare, prin descrierea în detaliu a atrocităţilor îndreptate împotriva evreilor din România. Observaţiile mele au declanşat expresii de regret din partea mareşalului Antonescu şi a primului ministru interimar, Mihai Antonescu, pentru excesele comise „din greşeală" sau de „elemente iresponsabile", şi [promi¬siuni de] cumpătare în viitor... Programul de exterminare sistematică merge înainte, totuşi, iar eu nu întrevăd nici o speranţă pentru evreii români atât timp cât actualul regim, aflat sub control german, rămâne la putere[221].

215. Colonel P. Davidescu, şeful Cabinetului Militar, către Voiculescu şi Calotescu, Arhiva din Chişinău, 1607-1-2, p. 171

216. Această „schimbare" era, în fapt, confiscare.

217. Jean Ancel, *Documents*, ed. cit., vol. 5, nr. 114, p. 179.

218. Joseph Goebbels, *Tagebucher 1924-1945*, Piper, Munchen, 1992, vol. 4, pp. 1059-1060.

219. Calotescu către Preşedinţia Consiliului de Miniştri, 9 aprilie 1942, Arhiva Ministerului de Externe, Co lecţia Centrală, vol. 20, pp. 130-131.

220. Matatias Carp, *op. cit.*, vol. 3, pp. 95-97, 99, 104 (doc. 39, 41, 43, 46, 55); *DGFP*, seria D, vol. 11, vol. 2, doc. 207, pp. 318-319.

221. Jean Ancel, *Documents*, ed. cit., vol. 3, doc. 221, p. 339.

Transnistria: zonă de „depozitare" etnică

Teritoriul dintre Nistru şi Bug, răsplata lui Hitler către Antonescu pentru participarea României în războiul împotriva Uniunii Sovietice, a fost numit „Transnistria". Conform recensământului sovietic din 1939, populaţia acestei zone depăşea trei milioane de oameni, cei mai mulţi ucraineni şi ruşi, cam 300 000 de moldoveni, 331 000 de evrei şi 125 000 de germani. În ciuda eforturilor sovietice de a eradica identitatea evreiască, în momentul ocupării regiunii de către trupele germane şi române, evreii se considerau încă evrei. Bărbaţii evrei fuseseră mobilizaţi în armata sovietică, dar nu toţi au ajuns la unităţile lor. Cei mai mulţi evrei nu s-au retras o dată cu forţele sovietice, deşi o astfel de decizie le-ar fi mărit şansele de salvare. Dar ei nu ştiau nimic despre persecutarea nazistă a evreilor, iar avansarea rapidă a germanilor de la Lvov către Marea Neagră a blocat orice scăpare, chiar şi pentru neevrei.

Regimul de ocupaţie (excluzând Odessa, care nu fusese încă ocupată) a fost inaugurat la Tiraspol la 9 august 1941. Şeful guvernământului era profesorul de drept Gheorghe Alexianu, prieten şi fost coleg al lui Mihai Antonescu şi un cunoscut antisemit. Transnistria a fost împărţită în treisprezece judeţe, fiecare dintre ele condus de un prefect, toţi prefecţii fiind colonei sau locotenent-colonei în armată sau jandarmerie. Aceste judeţe cuprindeau 64 de districte, fiecare administrat de un pretor. La începutul războiului, Antonescu a crezut că Transnistria va fi ocupată pe termen nedeterminat. În şedinţa de guvern din 16 decembrie 1941, el i-a spus lui Alexianu : „Guvernezi acolo ca şi când România s-ar fi instalat pe acele teritorii două milioane de ani. Ce se va întâmpla apoi vom vedea... Dumneata eşti suveran acolo. Să-i scoţi pe oameni la lucru chiar cu biciul dacă nu înţeleg... iar dacă va fi nevoie şi altfel nu merge, să-i scoţi cu gloanţele; pentru asta nu e nevoie de autoritatea mea"[222]. Alexianu s-a lăudat lui Antonescu că administraţia a urmat *Fuhrerprinzip*, principiul Führer-ului: „Un singur om, o singură directivă, o singură răspundere. Voinţa Conducătorului, a Comandantului de căpetenie al armatei, care este transmisă până la cele mai îndepărtate organe"[223]. Moneda oficială a Transnistriei era RKKS, o bancnotă fără valoare folosită în toate teritoriile sovietice ocupate de germani. Rata de schimb a fost iniţial de 60 de lei sau 20 de ruble pentru o marcă. Pe acest fond, adevărata dimensiune a jefuirii evreilor – chiar şi înainte de deportare – devine clară. Banca Naţională a României a confiscat banii evreilor, i-a înlocuit cu ruble la o rată de schimb absurdă, apoi a confiscat rublele, pe care le-a transformat (câteodată) în RKKS.

La începutul războiului, în Transnistria au acţionat Armatele române a 3-a şi a 4-a. Chiar mai mult decât Jandarmeria şi Poliţia, Armata era responsabilă pentru pedepsirea, închiderea şi persecutarea evreilor. Ofiţerii au iniţiat măsuri directe împotriva evreilor, supraveghind de aproape aplicarea lor de către autorităţile civile sau chiar de jandarmi. Când astfel de ordine erau executate necorespunzător, ofiţerii cereau pedepsirea celor vinovaţi. În prima perioadă a ocupaţiei, între august şi sfârşitul lui septembrie 1941, forţele

222. *Procesul marii trădări naţionale*, Bucureşti, 1946, pp. 148-149.

223. Alexianu către Antonescu, 12 septembrie 1941, Arhiva Odessa, 2242-1677, pp. 18-19b.

române au cooperat cu armata germană şi Einsatzgruppen la uciderea evreilor – care, după estimările lui Ohlendorf, a ucis aproximativ 90 000 de evrei[224].

Unităţile de jandarmerie, care au „curăţat terenul" în Basarabia şi Bucovina, au fost ataşate armatelor române şi răspândite în toată Transnistria. Jandarmii au decis punctele prin care deportaţii au traversat Nistrul. De asemenea, ei au asistat „transportul, disciplina şi supravegherea populaţiei evreieşti, adică îndepărtarea evreilor din zonele cu densitate mare de populaţie şi stabilirea lor în zonele slab populate" - cu alte cuvinte, marşul convoaielor, formate atât din evrei deportaţi, cât şi din evrei localnici, către lagărele de pe Bug[225]. Temuta poliţie ucraineană - sau, mai precis, ucrainenii înarmaţi de români -a jucat de asemenea un rol important în crimele înfăptuite de administraţie în timpul iernii 1941/1942 în lagărele de concentrare de pe Bug. Aceşti oameni păzeau ghetourile şi lagărele din toată Transnistria şi intrau în acestea oricând ajutorul lor era necesar în îndeplinirea diverselor acţiuni dictate de autorităţile române, cele mai comune fiind execuţiile în masă.

Viaţa cotidiană în Transnistria

La data de 24 decembrie 1941, în districtul Moghilev, aproape de Nistru, existau 56 000 de evrei români. Aici au supravieţuit mai mulţi evrei decât în oricare alt loc din Transnistria. Implicarea germană era mai redusă şi comunitatea evreiască s-a putut organiza mai bine, în special în oraşul Moghilev. Deşi erau numeroşi, mai ales în districtele Moghilev şi Balta, deportaţi evrei din România se găseau în 120 de localităţi de pe întreg teritoriul Transnistriei; unele dintre acestea primiseră de la unul la şase deportaţi, în timp ce altele sfârşiseră prin a adăposti mii de deportaţi ale căror condiţii de existenţă erau extrem de dure. De exemplu, un număr de evrei din Moghilev a fost deportat la Şargorod şi în alte localităţi din apropiere, unde destinul lor a fost cumplit. M. Katz, fostul preşedinte al comunităţii evreieşti din oraş, relata următoarele :

> In oraşul Konotcăuţi, lângă Şargorod, [era] un câmp unde se afla doar un grajd lung şi întunecat. Şaptezeci de oameni stăteau întinşi peste tot, bărbaţi, femei, copii, pe jumătate dezbrăcaţi şi lipsiţi de orice mijloc de existenţă... Toţi trăiau din cerşit. În ghetoul din Halcinţi oamenii mâncaseră hoitul unui cal care fusese îngropat... Autorităţile turnaseră acid carbonic pe el, dar chiar şi aşa, ei continuau să îl mănânce... Evreii din Grabviţi trăiau într-o peşteră. Ei nu s-au putut despărţi de cele şapte sute de morminte ale celor dragi... Am găsit scene asemănătoare la Vinoi, Nemerci, Pasinca, Lucineţi, Lucinic, Ozarineţi, Vindiceni: peste tot, oameni extenuaţi, distruşi; unii lucrau la ferme, dar majoritatea trăia din cerşit[226].

Evreii deportaţi din Basarabia şi Bucovina mureau din cauza tifosului, foamei şi frigului. Distribuirea alimentelor era neregulată. Mulţi trăiau din cerşit sau din vânzarea obiectelor

224. Procesele militare de la Niurnberg, vol. 4, cazul 9, p. 168.

225. Sarcinile poliţiei transnistrene, decembrie 1941, Arhiva Odessa, 2242-4-5c, p. 3.

226. Julius Fisher, Transnistria: Ttie Forgotten Cemetery, T. Yoselof, South Brunswick, NJ, 1969, p. 105.

de îmbrăcăminte contra hrană, ajungând astfel practic goi. Mâncau frunze, iarbă și coji de cartofi și dormeau deseori în grajduri sau cocini, uneori fără a li se da măcar paie. Cu excepția celor din lagărele de la Peciora și Vapniarca și a celor din închisoarea de la Râbnița, evreii deportați locuiau în ghetourile sau în orașele unde erau distribuiți, obligați să îndeplinească diverse munci grele și supuși unui proces „natural" de exterminare prin înfometare și boli. Această „selecție naturală" a încetat spre sfârșitul anului 1943, când oficialii români au început să-și schimbe atitudinea față de evreii deportați.

În ianuarie 1942, epidemia de tifos exantematic a atins proporții majore. În Țibulovca (județul Balta), din 1 200 de deportați, 1 140 au murit în timpul iernii 1941-1942[227]. La 20 ianuarie 1942, dintre cei 1 200 de evrei internați în noiembrie 1941, doar 100 de bărbați, 74 de femei și patru copii mai supraviețuiau, majoritatea cu mâinile și picioarele degerate. Unii au reușit, cu bani sau îmbrăcăminte, să obțină permisiunea de a locui în oraș. Dintre cei 9 000 de evrei care locuiau în Șargorod (județul Moghilev), 2 414 s-au îmbolnăvit de tifos și 1 449 au murit din această cauză. În iunie 1942, epidemia s-a sfârșit, dar a izbucnit din nou în octombrie. Dar până atunci comunitatea se pregătise pentru această boală și luase măsuri eficiente pentru a curăța aria de păduchi. Au apărut 92 de cazuri de febră tifoidă, totuși cu o rată mică de mortalitate, și 1 250 de cazuri severe de malnutriție, dintre care 50 s-au dovedit a fi ireversibile[228]. Condițiile de igienă erau foarte rele și în Moghilev. La 24 aprilie 1942, acolo se înregistrau 4 491 de cazuri de tifos, dintre care 1 254 au fost mortale. Departamentul de sănătate din Moghilev estima existența la un moment dat a 7 000 de cazuri de tifos în oraș. În timpul iernii, temperaturile extrem de scăzute au făcut cu neputință îngroparea cadavrelor, ceea ce a dus la răspândirea în continuare a epidemiei. În afară de boli și de lipsa de mâncare adecvată, îmbrăcăminte și adăpost, deportaților din Transnistria li s-a impus deseori munca forțată. În Ladijin, spre exemplu, 1 800 de evrei din Dorohoi și Cernăuți erau folosiți la munca într-o carieră de piatră, în condiții extrem de aspre[229].

Au existat două lagăre în Transnistria, Vapniarca și Peciora. În septembrie 1942, aproape 2 000 de evrei („simpatizanți ai comuniștilor" sau oameni care doriseră să emigreze în URSS în cadrul transferului de populație din 1940) au fost deportați în Transnistria. Unii dintre aceștia au fost omorâți imediat după sosire, dar aproximativ 1 000 au ajuns în lagărul de la Vapniarca, unde li s-a dat o varietate de mazăre furajeră (Tathyrus savitus), nepotrivită pentru consum uman. Drept urmare, 611 internați s-au îmbolnăvit foarte grav, și unii au paralizat parțial[230]. Celălalt lagăr transnistrean, Peciora, avea pusă la intrare inscripția „lagărul morții"[231]. Generalul Iliescu, inspector al jandarmeriei din Transnistria, a recomandat ca cei mai sărmani să fie trimiși aici, de vreme ce oricum urmau să moară și

227. USHMM/SRI, RG 25004M, fond 40012, vol. 1, rola 28.
228. Matatias Carp, op. cit., vol. 3, p. 325.
229. *Ibid.*, p. 280.
230. *Ibid.*, pp. 210, 376-377.
231. *Ibid.*, vol. 3, p. 285.

nu se intenționa să existe supraviețuitori la Peciora[232]. După cum arăta istoricul Matatias Carp, Peciora a fost cel mai groaznic loc de internare al evreilor din toată Transnistria:

> Cei care au reușit să scape au povestit lucruri incredibile. Pe malurile Bugului, lagărul era înconjurat cu trei rânduri de sârmă ghimpată și păzit de o puternică gardă militară. Camioanele germane soseau în diverse ocazii din partea germană a Bugului; internații din lagăr erau înghesuiți în ele pentru a fi exterminați de partea cealaltă... Neputând să facă rost de alimente, internații mâncau gunoaie și mai târziu chiar cadavre. Optzeci la sută dintre ei au murit și doar doăzeci la sută [care au fugit când garda a devenit mai neatentă] au supraviețuit[233].

Mărturiile supraviețuitorilor de la Peciora raportează și cazuri de canibalism în acest lagăr.

Evreii localnici

După primul val de execuții care au urmat ocupației provinciei, evreii localnici care au supraviețuit s-au întors la casele lor distruse și jefuite. Conform rapoartelor Jandarmeriei și ale Guvernului, dintre cei 331 000 de evrei ucraineni, numărați la recensământul din 1939, cel puțin 150 000 și probabil peste 200 000 erau încă în viață în acel moment, incluzându-i și pe cei peste 90 000 de evrei din județul Odessa. După intrarea în capitalele de județ, armata română – urmată de unități de jandarmi, apoi de prefecți – a început, imediat și energic, identificarea tuturor evreilor în scopul închiderii lor în ghetouri și lagăre[234].

La 4 august 1941, Armata a 4-a a informat toate unitățile militare, de jandarmerie și de poliție că „evreii din orașele și satele din Ucraina vor fi strânși în ghetouri"[235]. Această decizie a fost luată de Antonescu, transmisă prin Comandamentul de Război și semnată de generalul Tătăranu : „Pentru a preîntâmpina acțiunea de spionaj și terorism a evreilor s-a luat măsura ca ei să fie internați în ghetouri și întrebuințați la muncă"[236]. După sosirea în capitalele de județ, prefecții au ordonat evreilor să se înregistreze la noile autorități și să se mute în ghetouri, abandonându-și casele. La 3 septembrie, de exemplu, colonelul Vasile Nica, prefectul județului Balta, le-a dat „tuturor jidanilor" trei zile pentru a se muta în ghetou, o zonă formată din numai patru străzi. A instaurat munca obligatorie pentru evreii între 14 și 60 de ani și a ordonat purtarea semnului galben: „Orice jidan, fie din orașul Balta, fie din județ sau din altă parte, sosit în Balta, se trimite în ghetou. La fel se vor înființa ghetouri și în alte orașe din județ. Orice act de nesupunere, orice încercare de rebeliune sau terorism din partea vreunui jidan din ghetou va fi sancționată cu moartea lui și a douăzeci altora"[237].

232. *Ibid.*, p. 285.
233. *Ibid.*, p. 368.
234. Conducerea militară a Transnistriei, Ordinul nr. 1, Arhiva Odessa, 2730-1-1.
235. Armata a 4-a, Ordinul nr. 209221, 4 august 1941, Arhiva Chișinău, 693-2-299, p. 26.
236. Armata a 4-a către Comandamentul de Război, NDM, Colecția Armatei a 4-a, dosar nr. 781, p. 162.
237. Nica, Ordinul nr. 4, 3 septembrie 1943, Arhiva Odessa, 2358-1-2, p. 4. Ordinul a fost emis în română și rusă.

Deportările şi Marşurile Morţii

La 30 septembrie 1941, comandantul Armatei a 4-a a pus următoarea întrebare Marelui Stat-Major: „Ce se face cu evreii civili din Transnistria”[238]. Răspunsul lui Antonescu a fost clar : „Toţi evreii aflaţi în Transnistria, vor fi internaţi imediat în lagărele de pe Bug, stabilite de Dl guvernator al Transnistriei... Averile lor se iau în primire de autorităţile locale”[239]. La începutul lui octombrie, Antonescu a ordonat deportarea (adică extermi¬narea) evreilor ucraineni la Bug şi jefuirea proprietăţilor lor. Dar nu numai evreii ucraineni au fost deportaţi la Bug. Trimisul lui Eichmann, Richter, şi-a anunţat superiorii că Antonescu a decis să concentreze, lângă Bug, 110 000 de evrei din Basarabia şi Bucovina „cu scopul de a-i extermina”[240]. Transferul şi execuţia lor a căzut în sarcina guvernului Transnistriei, care avea la dispoziţie unităţi de jandarmerie şi trupe de ocupaţie. Alexianu a descris operaţiunea comandantului Armatei a 4-a la 11 octombrie:

> În urma dispoziţiunilor date, toţi evreii din Basarabia şi Bucovina sunt evacuaţi din aceste provincii în regiunea la vest de Bug, unde vor rămâne în toamna aceasta până ce - în conformitate cu convenţia încheiată cu Statul German - vor putea fi trecuţi la vest de Bug. ...Până acum au intrat în Transnistria peste 15 000 evrei... Sunt în curs de sosire restul până la aproximativ 150 000 pentru această toamnă[241].

Autorităţile române nu şi-au asumat responsabilitatea pentru subzistenţa evreilor, nici în timpul deportării, nici în lagăre şi ghetouri. „Evreii vor trăi pe cont propriu” era scris. Totuşi, ei urmau să fie folosiţi pentru munci agricole sau de alte feluri, iar jandarmii îi împuşcau fără milă pe cei care lucrau mai încet[242].

Toate convoaiele au fost jefuite de jandarmi. Femeile tinere şi fetele din fiecare convoi au fost violate, în special de către ofiţeri, care alegeau locurile de oprire unde puteau organiza orgii. Bandele de ucraineni atacau, şi ele, convoaiele de evrei – omorând, jefuind şi, câteodată, dezbrăcând sute de evrei şi lăsându-i să moară de frig. Comandanţii convoaielor nu erau responsabili pentru vieţile evreilor, ci doar pentru transferul lor -aceşti evrei nu aveau nume, nici identitate. Voluntari ucraineni (numiţi, mai târziu, poliţia ucraineană) însoţeau convoaiele, dând dovadă de mai multă cruzime decât jandarmii. Neobişnuiţi cu zona, jandarmii se bazau pe voluntari, încredinţându-le rolul parţial de a escorta şi îndatoririle de pază. *Einsatzgruppe* D i-a înarmat pe acei ucraineni care au ajutat la uciderea a zeci de mii de evrei.

Transferul evreilor către Bug, în convoaie care numărau mii de oameni, a continuat,

238. Armata a 4-a către Cartierul General, telegramă, 30 septembrie 1941, NDM, Colecţia Armatei a 4-a, dosar nr. 779, p. 164.

239. Cartierul General către Armata a 4-a, 6 octombrie 1941, NDM, Colecţia Armatei a 4-a, dosar nr. 779, p. 165.

240. Richter către RSHA, 11 octombrie 1941, Documentele de la Nurnberg, PS-3319; copie în Jean Ancel, Documents, ed. cit., vol. 5, doc. 87, p. 110.

241. Alexianu către Armata a 4-a, Arhiva Odessa, 2242-2-76.

242. „Directive privind organizarea convoaielor”, 6 septembrie 1941, Arhiva Odessa, 2242-2-680, p. 50.

rapid, de-a lungul lunilor octombrie, noiembrie şi decembrie 1941, într-o dezordine totală. Mii de evrei au fost lăsaţi în oraşe sau sate unde existau ghetouri sau lagăre temporare. Monitorizând deportarea ca şi cum ar fi fost o operaţiune militară, Antonescu a remarcat, în timpul unei şedinţe de guvern, că a avut destule probleme „cu cei pe care i-am dus pe Bug. *Numai eu ştiu câţi au murit pe drum*”[243]. La 9 noiembrie, inspectorul de jandarmi, generalul Vasiliu, a înaintat un raport secret către Conducător conform căruia prima etapă a deportărilor din Basarabia şi Bucovina a luat sfârşit: 108 002 de evrei „au fost aşezaţi în schiţa anexată”. O hartă care însoţea raportul arăta că evreii fuseseră duşi în trei zone de lângă Bug : 47 545 în nord, la Mitki, Peciora şi Rogozna; 30 981 în centru, la Obodovca şi Balanovca; iar 29 476 la Bobric, Krivoi-Ozero şi Bogdanovca219. Sursele lui Richter s-au dovedit precise: într-adevăr, Antonescu a concentrat 110 000 de evrei – cetăţeni români – lângă Bug cu intenţia de a-i omorî. Între timp, Antonescu a ordonat SSI să investigheze de ce „nu toţi evreii au fost evacuaţi la est de linia de cale ferată Jmerinca-Odessa”, lângă Bug. Investigaţia a dezvăluit că, în decembrie 1941, 79 507 de evrei care au fost deportaţi la vest de acea linie erau încă în viaţă[244]. Dar la începutul ocupaţiei româneşti, între 150 000 şi 200 000 de evrei erau de asemenea în viaţă în Transnistria.

Masacrele din districtul Golta

Refuzul autorităţilor germane de ocupaţie de a primi şi executa evreii români şi ucraineni deportaţi la Bug a forţat administraţia transnistreană să rezolve de una singură această problemă. Uciderea evreilor ucraineni şi români a avut loc în judeţul Golta, lângă Bug, de la sfârşitul lui decembrie 1941 până în mai 1942. Sub comanda prefectului Isopescu, locotenent-colonel al Jandarmeriei, Golta a devenit „Regatul Morţii”, locul în care se aflau cele trei mari lagăre de exterminare – Bogdanovca, Dumanovca şi Acmecetca – şi alte zeci de lagăre mai mici. Cam 10 000 de evrei localnici, 30 000 din Basarabia (în special din ghetoul din Chişinău) şi 65 000-70 000 din Odessa şi din judeţele din sudul Transnistriei au fost închişi în aceste lagăre. Chiar şi înaintea campaniei de exterminare, mureau atât de mulţi evrei în fiecare zi, încât Isopescu a ordonat jandarmilor şi primăriilor „ca jidanii morţi să fie îngropaţi la doi metri sub pământ. Cei îngropaţi la 1/2 metru se vor reîngropa adânc”, adăugând că „toţi jidanii bolnavi, bătrâni sau copii vor fi trimişi la Bogdanovca”[245]. Până la mijlocul lui noiembrie 1941, Bogdanovca devenise o ladă de gunoi uman.

Când a preluat judeţul, Isopescu a scris că a găsit mai multe lagăre de evrei „din cei adunaţi de prin târgurile de aici” (evrei ucraineni), dar cei mai mulţi „din cei trimişi de peste Nistru” (deportaţi din Basarabia şi Bucovina). La începutul lui octombrie, „vreo 15 000” de evrei au fost „adunaţi” (închişi) în satul Vazdovca, în subdistrictul Liubasevca, iar alţi 3 000 în Krivoi-Ozero şi la Bogdanovca. „În cei din Vazdovca a dat tifosul şi au

243. Lya Benjamin, *op. cit.*, nr. 119, p. 337.

244. Vasiliu către Antonescu, 15 decembrie 1941, Arhiva Ministerului de Interne, dosar nr. 18844, vol. 3.

245. Raportul Cabinetului Militar, 4 ianuarie 1942, Arhivele de Stat din Bucureşti, Preşedinţia Consiliului de Miniştri, Arhiva Cabinet, dosar nr. 86/1941, pp. 325-327.

murit vreo 8 000", a raportat Isopescu. Primarul şi regimentul de infanterie staţionat în sat au cerut ca lagărul să fie mutat, „fiind un veşnic pericol de infecţie". Slăbiţi de foame şi contaminaţi de tifos, evreii nu-şi puteau îngropa cadavrele, iar soldaţii şi sătenii refuzau să se apropie de lagăr[246].

Isopescu a transferat cei aproape 10 000 de evrei rămaşi în Vazdovca şi Krivoi-Ozero „în grajdurile de porci ale sovhozului" din Bogdanovca. Dar chiar şi înaintea sosirii „transportul de jidani de la Vazdovca" au fost trimişi „din direcţia Odesa, vreo 9 000 de jidani, aşa că astăzi din ce a fost acolo şi din ce a mai venit sunt 11 000 jidani în grajdurile colhozului, unde încăpeau doar 7 000 porci"[247]. Isopescu a continuat: „Azi a venit primarul cu şeful de colhoz, disperaţi, căci li s-a spus că mai sunt în drum vreo 40 000 [de evrei] din direcţia Odessa. Cum sovhozul nu mai poate găzdui pe toţi, iar cei de afară omoară pe cei din grajduri pentru a le lua locul, iar poliţia [ucraineană] cu jandarmii nu prididesc a dirija înmormântările şi cum apa Bugului este folosită ca apă potabilă, în curând se va întinde molima în întreaga regiune"[248]. Mai mult de 67 000 de evrei au fost concentraţi la Bogdanovca şi, parţial, la Dumanovca, împreună cu 30 000 de deportaţi din Basarabia, după cum se arăta într-un raport al jandarmeriei[249].

Pentru a înţelege detaliile menţionate de Isopescu, trebuie amintit că primul îngheţ din anul 1941 a venit la 4 noiembrie, iar temperaturile au continuat să scadă, coborând până la -35 °C în decembrie. Cei care n-au reuşit să se strecoare într-unui dintre grajdurile mizerabile, pline de păduchi şi fecale, au murit de frig în timpul nopţii; acesta este motivul luptei acerbe pentru găsirea unui loc în grajduri. Suprapopularea lagărului a continuat, cei mai mulţi evrei fiind bolnavi de tifos. Cinci sute dintre ei mureau zilnic la Bogdanovca, în timp ce alte două sute aveau aceeaşi soartă la Dumanovca. Atât Isopescu, cât şi Alexianu sperau că germanii o să-i ia pe evrei şi o să-i extermine pe teritoriul lor. Aşa cum guvernatorul îi raporta lui Antonescu la 11 decembrie 1941: „Pentru rezolvarea problemei evreieşti din Transnistria suntem actualmente în tratative cu autorităţile germane pentru trecerea lor [a evreilor] peste Bug. în unele puncte, cum este Golta, parte din evrei au şi început să treacă peste Bug. *Nu vom avea linişte în Transnistria până nu vom executa dispoziţia din înţelegerea Hauffe-Tătăranu pentru trecerea jidanilor peste Bug* (s.a.)"[250].

Unităţile militare cu cartierul în districtul Golta au cerut prefecturii „îndepărtarea" lagărelor, dar nu s-a găsit nici un spaţiu disponibil în acest scop[251]. Ucraina lui Antonescu se sfârşea la Bug şi, la mijlocul lui decembrie, mase uriaşe de evrei – vii, morţi sau muribunzi – au fost concentrate în lagărele de la Bogdanovca şi Dumanovca: cel mai groaznic coşmar al

246. Isopescu către locotenent major Mircea Bivolaru, 4 noiembrie 1941, Derjavnii Archiv Mikolaisvoi Oblasti, Ucraina (Arhiva Centrală a districtului Nicolaev) (în continuare: Arhiva Nicolaev), 2178-1-66, p. 90.
247. *Ibid.*, p. 151b.
248. *Ibid.*, pp. 151-151b.
249. Vasiliu către Antonescu, 15 decembrie 1941, Arhiva M.I., dosar nr. 18844, vol. 3.
250. Alexianu către Antonescu, 11 decembrie 1941, Arhiva Odessa, 2242-1-677, p. 197.
251. Colonel I. Georgescu, comandant al Regimentului de Infanterie 20, către Prefectura din Golta, Arhiva Nicolaev, 4 decembrie 1941, 2178-1-12, p. 22.

lui Isopescu se adeverise. El estimase că sunt cam 52 000 de evrei în Bogdanovca şi cam 20 000 în Dumanovca. Unii erau înghesuiţi în grajduri (nu existau mai mult de 50 de grajduri), în cocini şi barăci, în timp ce ceilalţi stăteau afară, răspândiţi de-a lungul a trei kilometri pe malul de vest la Bugului. Silozurile erau pline de cadavre, iar atât cei vii, cât şi cei morţi erau înghesuiţi în grajduri şi barăci în frigul ucigător al iernii.

Asasinarea a mai mult de 70 000 de evrei supravieţuitori de la Bogdanovca şi apoi de la Dumanovca a fost ordonată de Antonescu. În şedinţa de guvern din 16 decembrie, Alexianu l-a informat că 85 000 de evrei aduceau tifosul „în satele în care veniseră. Trebuie să-i dezinfectez, altfel o să-i infecteze pe toţi". Recomandarea lui Antonescu a fost scurtă : „Lasă-i să mai moară pe aceia"[252].

Un alt factor în decizia de a executa zeci de mii de evrei şi de a le incinera corpurile a fost natura relaţiilor cu autorităţile germane de ocupaţie din Ucraina şi nemulţumirea Einsatzgruppe faţă de dezorganizarea părţii române şi mai ales faţă de incapacitatea acesteia de a îngropa cadavrele. Subdistrictul Landau din districtul Berezovca număra zeci de mii de localnici germani - Volksdeutsche -, iar alte zeci de mii trăiau pe malul estic al Bugului, în partea ocupată de nazişti a fostului district sovietic Nicolaev. La 5 februarie 1942, Gebietskommissar Schlutter al Nicolaevului, omologul lui Isopescu, l-a avertizat pe Alexianu despre imensa catastrofă epidemiologică, ai cărei autori erau autorităţile romane de pe malurile Bugului. Germanii nu au cerut omorârea evreilor, ci „eventual transportarea lor atât de departe în interiorul Transnistriei, încât trecerea evreilor peste Bug să devie imposibilă"[253].

Deşi autorităţile naziste de dincolo de Bug doreau în mod evident ca românii să-şi rezolve propria „problemă evreiască", Alexianu se baza pe Acordul de la Tighina, care i-ar fi obligat pe germani să-i lichideze pe evreii concentraţi lângă Bug : „Se va răspunde că potrivit Convenţiei de la Tighina din 30 august 1941, art. 7, urmând ca evreii din Transnistria să fie evacuaţi la est de Bug, atunci când operaţiile vor permite, îi ţinem aici şi nu putem a-i reîntoarce în interior, în vederea trecerii Bugului. Rugăm a ni se comunica dacă este posibil executarea convenţiei"[254]. Cum răspunsul românilor întârzia, Schlutter a trimis încă o telegramă care reitera cererea de evacuare: „Zilnic moare un număr de evrei care abia se îngroapă în mod superficial. Această stare cu totul imposibilă constituie un iminent pericol pentru satele germane din Transnistria şi pentru teritoriul învecinat al Comisariatului german din Ucraina. Pentru a salva trupele, administraţia germană şi populaţia vă rog a lua măsuri energice"[255]. „Ce răspuns s-a dat?", a notat Alexianu pe telegrama tradusă. Întrebare la care locţiitorul său, secretarul general Emanoil Cercavschi, a scris următoarele: „S-a răspuns Comisarului General Oppermann că am luat măsuri să ardem cadavrele evreieşti"[256].

252. Şedinţă de guvern, 16 decembrie 1941, Ministerul de Interne, Arhiva Operativă, dosar nr. 40010, vol. 78, p. 358.
253. Schlutter către Alexianu, telegramă, 5 februarie 1942, versiunea germană şi traducerea română, Arhiva Odessa, 2242-1-1486, pp. 180-180b.
254. *Ibid.*
255. Schlutter către Alexianu în Tiraspol, telegramă, 14 februarie 1941, versiunea germană şi traducerea română, Arhiva Odessa, 2242-1-1486, pp. 200-200b.
256. *Ibid.*

Poliţiştii ucraineni aduşi din judeţul Golta, ajutaţi de jandarmi locali, au împuşcat cam 48 000 de evrei la Bogdanovca. Masacrul a început la 21 decembrie şi a continuat până în dimineaţa zilei de 24 decembrie. După o pauză de Crăciun, execuţiile au fost reluate la 28 decembrie, continuând până la 30 decembrie şi reluându-se apoi între 3 şi 8 ianuarie 1942. Evreii au fost obligaţi să se dezbrace şi apoi au fost împuşcaţi în partea dorsală a gâtului de către ucigaşi îmbătaţi cu samagon, o băutură alcoolică obţinută din sfeclă[257]. Dinţii de aur au fost smulşi cu lovituri de puşcă sau cleşte, iar inelele au fost smulse, la nevoie chiar o dată cu degetele. Corpurile au fost arse de o echipă de 200 de tineri evrei aleşi special pentru această activitate, dintre care 150 aveau să fie, la rândul lor, împuşcaţi în cele din urmă. Un supravieţuitor a descris procesul în acest fel: „Făceam stive la arderea cadavrelor. Un rând de paie, [pe] care aşezam oameni circa 4 metri lăţimea, înălţimea mai mult de un om; lungimea cam 10 metri. La margine şi la mijloc puneam lemne, şi iarăşi un rând de oameni şi un rând de paie cu lemne; aprindeam o stivă şi pregăteam altă stivă, aşa că a durat circa două luni până ce am prefăcut [în] cenuşă fraţii noştri. În geruri mari ne încălzeam cu cenuşă caldă"[258].

La Dumanovca, o aşezare evreiască pe drumul care uneşte Odessa cu Golta, se aflau aproximativ 20 000 de evrei din Odessa şi din târgurile învecinate. Între 10 ianuarie şi 18 martie 1942, 18 000 au fost ucişi de poliţia locală ucraineană şi de jandarmii români. Cu toate că acele cadavre au fost iniţial îngropate, ulterior s-a procedat la dezgroparea lor şi la incinerare spre a se evita pericolul epidemiilor.

Pretorul Teodor Iliescu raporta:

> În Dumanovca există un lagăr de evrei, care prezintă un pericol permanent pentru autorităţi şi populaţia autohtonă din localitate, din cauza mizeriei în care trăiesc şi a insectelor de care sunt plini, fiind cel mai bun mediu de răspândire a tifosului, holerei şi a altor boale. Cum în această comună s-au împuşcat un număr însemnat de evrei, care au fost îngropaţi în gropi neconforme cu regulile cerute, fiind săpate la o adâncime de cel mult 1/2 m, şi care prin infiltrarea apei în pământ o dată cu topirea zăpezii va prezenta un pericol pentru sănătatea publică... vă rugăm să binevoiţi a dispune mutarea lagărului la Bogdanovca... Nu pot produce absolut nimic, iar din cauza mizeriei mor zilnic între 30-50...[259]

Isopescu a notat decizia sa pe marginea raportului: „Să se procedeze conf. ord. 23. Cadavrele să fie arse pentru a nu se extinde molima"[260].

Acmacetca se afla pe Bug, la 18 kilometri sud de Bogdanovca, 18 kilometri nord de Dumanovca şi 60 de kilometri de oraşul Golta. Cu toate că documentele o descriu ca pe un sat, Acmacetca era în realitate o mare fermă de porci.

Aflat la depărtare de alte zone populate şi păzit cu stricteţe, acest loc a fost preluat de

---

257. Această execuţie în masă şi incinerarea cadavrelor au fost analizate în detaliu în timpul procesului lui Isopescu, în 1945. Descrierea a fost confirmată de documente româneşti descoperite în arhivele din Nicolaev şi Odessa. Vezi *Actul de acuzare, rechizitoriile şi replica acuzării la procesul primului lot de criminali de război*. Editura Apărării Patriotice, Bucureşti, 1945.
258. Mărturia lui Haim Cogan, 24 aprilie 1963, YVA, PKR, doc. 4, p. 70.
259. Iliescu către prefectura Golta, Arhiva Nicolaev, 2178-1-58, pp. 358-358b.
260. *Ibid.*

Isopescu la începutul lui martie 1942 în scopul încarcerării acelor evrei incapabili de muncă şi de prestarea altor servicii, inclusiv a celor mai bătrâni şi a copiilor[261]. Evrei sănătoşi au fost şi ei trimişi acolo, ca pedeapsă pentru neascultare, pentru că s-au opus violurilor de către jandarmi şi personalul guvernamental român sau pentru că au refuzat să predea valorile, de exemplu. Mai multe sute de orfani s-au alăturat deţinuţilor, iar Acmacetca a ajuns curând să cuprindă 4 000 de evrei.

Lagărul, întins doar într-o parte a fermei, cuprindea patru cocini pentru porci -expuse în întregime vântului, zăpezii şi ploii - şi un depozit de mari dimensiuni.
Cocinile erau despărţite prin scânduri în compartimente şi aproximativ 1 000 de persoane erau înghesuite în fiecare cocină. Depozitul era rezervat orfanilor. Acmacetca era înconjurată de trei rânduri de sârmă ghimpată şi de tranşee adânci şi era păzită de poliţia ucraineană subordonată jandarmilor români[262]. Scopul principal al lagărului era exter-minarea prin izolare. Hrana era absolut insuficientă şi evreii „stăteau zile întregi întinşi pe pământ sau pe paturi şi nu se puteau mişca"[263]. După câteva săptămâni, cei mai mulţi au murit de inaniţie, iar restul erau epuizaţi la extrem[264].

La început, un deţinut a fost pus să ţină ordinea în lagăr. Însă această sarcină a devenit inutilă deoarece evreii erau prea slăbiţi ca să mai scape. Paza exterioară a fost de asemenea relaxată, iar poliţiştii ucraineni intrau în lagăr doar ocazional pentru a efectua inspecţii de rutină. Jandarmii români cumpărau haine ale evreilor plătind în schimb cu câţiva cartofi, iar poliţia ucraineană a început să procedeze la fel, deşi această „afacere" era interzisă. Din cauza foamei, cei mai mulţi deţinuţi au rămas curând dezbrăcaţi, înveşmântaţi în zdrenţe sau în hârtie de ambalaj. Puţinii evrei aleşi de poliţişti, în iarna lui 1942, spre a lucra în lagăre şi în zona respectivă, erau desculţi[265].

Înfometarea nu era singurul ucigaş în Acmacetca. Cei mai mulţi deţinuţi au suferit de pe urma febrei tifoide, a dizenteriei şi furunculozei. Malaria şi tetanosul au dus, şi ele, la pierderea de vieţi. Nu era oferit nici un fel de tratament medical. Dintre cei aproximativ 4 000 de evrei trimişi iniţial în lagăr, doar câteva sute erau încă în viaţă în luna mai. În ciuda ratei crescute a mortalităţii, de regulă se aflau permanent în lagăr câteva sute de evrei, în orice moment, de când Isopescu se afla la conducerea întregului „gunoi uman" -evreii trimişi în mod regulat de guvern la Acmacetca, „regatul morţii". S-a înregistrat şi altă recrudescenţă a tifosului în district, în cursul acelei luni, iar la 24 mai prefectul a trimis o telegramă cartierului general al jandarmeriei din Transnistria: „În locul lagărului Bogdanovca am destinat pentru jidani Acmecetca, tot în raionul Dumanovca. Ca atare rugăm a nu mai trimite jidani cu destinaţia Bogdanovca ci Dumanovca, de unde sunt escortaţi în lagăr la Acmacetca"[266].

---

261. Ilia Ehrenburg şi Vasili Grossman, *Cartea neagră*. Institutul Român de Documentare, Bucureşti, 1946, p. 103.
262. *Actul de acuzare*, ed. cit., p. 30.
263. *Ibid.*, pp. 70-71.
264. Matatias Carp, op. cit., p. 255.
265. Mărturia lui Golda Israel, născută Zilberstein, Ramat Gan, 14 iulie 1994, înregistrată de Jean Ancel.
266. Telegrama nr. 3572 de la Isopescu către cartierul general al Jandarmeriei din Transnistria, 24 mai 1942, Arhivele de la Nicolaev, 2178-1-4, p. 478.

Acmacetca a adus teroarea în inimile tuturor evreilor din Golta – supraviețuitori ai acțiunilor de ucidere în masă săvârșite de români, precum și cei mai de curând veniți dintre deportați, care au fost aduși în zonă până la începutul lui 1943. Locțiitorul prefectului se folosea de numele Acmacetca spre a stoarce bani de la evreii trimiși direct din România la Golta, în vara lui 1942. Amenințarea lui putea fi sintetizată într-o propoziție: „[Moartea] te așteaptă la Acmacetca”[267].

Masacrele de la Berezovca

În Transnistria se găsea cea mai mare concentrație de Volksdeutschen sau etnici germani din Ucraina. Un recensământ organizat de naziști la începutul lui 1943 a evidențiat că 130 866 de germani trăiau în regiune, față de 169 074 în întregul *Reichkommissariat* al Ucrainei[268]. Circa 100 000 dintre cei ce trăiau în Transnistria erau împrăștiați în satele și orașele ce mărgineau Odessa. Sub sovietici, Odessa Mare cuprinsese aproape tot sudul Transnistriei[269]. Localnicii germani din regiunea Odessa constituiau circa 40% din germanii sovietici sub ocupație nazistă. Pe baza cifrelor furnizate de germani, Transnistria cuprindea mai mult de treizeci de sate germane, a căror populație depășea, pentru fiecare, 1 000 de locuitori[270].

Convoaie cu evrei din Basarabia au mers prin satele germane de la nord de estuarul Nistrului până la nord-vest de Odessa și la est de Tiraspol. De asemenea, convoaiele pedestre ale deportaților ce veneau din Transnistria de Sud înspre districtul Golta au străbătut zeci de așezări germane. Un martor a descris setea de sânge evreiesc a noilor recruți germani ai SS, care au tras focuri de armă în mulțimile de evrei[271]. Un alt corp nazist ce opera printre etnicii germani în interiorul și în împrejurimile Odessei era *Einsatzgruppe* D, numărând aproximativ 500 de oameni. Unități auxiliare au ajuns în zonă la finele lui august 1941, după ce au condus campanii de exterminare în Bucovina și Basarabia[272]. *Einsatzkommando* 12 terorizase regiunile Bergdorf-Gluckstahl, la est de orașul Dubăsari, Hoffnungstal, în districtele Tiraspol și Ananiev, la nord de orașul Katarzi, și Speyer-Landau, în secțiunea estică a districtului Berezovca, lângă Bug.

Einsatzkommando 11b a operat în regiunea Seltz (la sud-est de Tiraspol, lângă Nistru),

267. *Actul de acuzare*, ed. cit., p. 71.
268. Cifrele sunt luate din recensământul etnicilor germani, citat în Meir Buchsweiler, *The Ethnic Germans in the Ukraine toward the Second World War* (în idiș), Diaspora Research Institute, Society for Jewish Historical Research, Tel Aviv, 1980, pp. 345-348. Această cercetare, împreună cu documentația găsită după deschiderea arhivelor din Rusia și Ucraina, a ajutat la alcătuirea unei imagini mai complete a exterminării evreilor din Odessa la Berezovca.
269. K. Stumpp, „Verzeichnis der deutschen Siedlungen in Gebiet Odessa (mit Karte)», în *Heimatbuch der Deutschen aus Russland*, 1956, pp. 181-193. Identificarea satelor germane este dificilă, deoarece regimul sovietic le-a redenumit, ca parte a planului de rusificare, în timp ce naziștii - și, până la un anumit punct, autoritățile române de ocupație - au folosit denumirile de dinaintea revoluției din 1917.
270. Vezi Meir Buchsweiler, *op. cit.*
271. Mărturia Malcăi Barbălată din Bolgrad, înregistrată în Nahariya, 2 aprilie 1967, YVA, PKR/V, pp. J263-1265.
272. Meir Buchsweiler, *op. cit.*, p. 267.

în zona populată de germani, cunoscută sub numele de Kutshurgan, la sud și sud-vest de orașul ucrainean Rasdelnia, pe ambele părți ale șinelor de cale ferată ce duceau acolo, în regiunea Gross-Liebenthal, la sud-vest de Odessa, lângă frontiera cu Basarabia, și înjurai Odessei ocupate. După cum am arătat deja, Odessa însăși fusese încredințată românilor. *Einsatzgruppen* s-au mutat rapid la Simferopol și în Crimeea. Cu toate acestea, fiind încă în apropiere, *Einsatzgruppen* au organizat noua administrație, s-au ocupat cu problemele de sănătate și educație și au emis certificate ce atestau descendența rasială germană. În octombrie, *Einsatzgruppe* D a părăsit cea mai mare parte a Transnistriei și s-a mutat în Crimeea, iar în districtul Dubăsari a rămas o unitate auxiliară de mici dimensiuni, cunoscută sub numele de *Nachkommando* SS, spre a continua lichidarea populației evreiești[273].

Un alt treilea corp nazist acționând în regiune era *Volksdeutsche Mittelstelle (VoMi)*, care servea ca „institut de legătură pentru problemele etnicilor germani». VoMi i-a organizat pe localnicii germani în rotițe ale angrenajului de exterminare. Heinrich Himmler a instruit *VoMi* să „exercite controlul asupra germanilor de la fața locului în zonele ocupate din URSS»[274]. în Transnistria, *VoMi* a creat *Sonderkommando Russland (SkR)*, o unitate de exterminare compusă din localnici germani membri ai SS[275].

SS *Oberfuhrer*-ul (comandant) Horst Hoffmeyer, care fusese promovat la rangul de *Brigadierfuhrer* (comandant de brigadă SS) la 9 noiembrie 1943, a înființat cartierul general în orașul german Landau, din districtul Berezovca. Landau se afla în mijlocul unei regiuni germane dens populate, lângă Bug. Unități auxiliare au sosit la Halberstadt, un sat german la est de Landau pe Bug, dar și în alte părți. VoMi-ul original era compus din cei optzeci de inși care înființaseră *SkR* ; dar, la finele lui 1942, rândurile acestora se îngroșaseră și ajunseseră la 160 - cu toții agenți SS. Zonele germane fuseseră împărțite în optsprezece subregiuni, fiecare dintre ele condusă de un om al SS-ului, asistat de cel puțin trei membri ai *SkR*[276].

SkR a început să opereze în Transnistria pe 20 septembrie 1941[277]. Chiar înainte ca vreo înțelegere să fie semnată cu autoritățile românești, unitatea a pus pe picioare un stat în stat și a recrutat populație locală în serviciul Reich-ului. Cu excepția patrulelor, nici jandarmii români nu aveau acces la regiunea controlată de *SkR*. Acest teritoriu se afla în prelungirea satelor și orașelor germane din momentul în care germanii au pus mâna pe – sau au cerut și primit - o parte din pământul care le aparținuse înainte de Revoluția bolșevică. Din acest motiv, satele germane (reprezentând o minoritate într-o regiune ucraineană vastă) se aflau în poziția de a domina mai mult spațiu decât teritoriul lor și au creat „enclave” germane în care acoliții lui Himmler domneau în voie. Districtul Berezovca cuprindea patruzeci

273. Statul-Major de legătură al Wehrmacht-ului din Tiraspol către guvernatorul Transnistriei, 3 aprilie 1942, idem, 2242-1-1086, p. 64.
274. Heinrich Himmler, „Erfassung der deutschen Volkszugehârigen in der Gebieten der europäischen Sowietunion» („Recensământul etnicilor germani în regiunile europene ocupate de sovietici»), 11 iulie 1941, Documentele de la Niirnberg, NO-4274.
275. Meir Buchsweiler, op. cit., p. 274.
276. *Ibid.*
277. *Ibid.*, p. 274.

şi două de astfel de sate - inclusiv douăsprezece în subdistrictul Berezovca, treisprezece în Mostovoie şi douăsprezece în Landau -, iar populaţia lor se ridica la circa 16 200 de germani[278].

Statutul comunităţilor germane din Transnistria a fost negociat la Bucureşti şi Odessa. Corespondenţa dintre ambasadorul german Manfred von Killinger şi Antonescu în noiembrie 1941 a evidenţiat pentru partea română faptul că doar VoMi va reprezenta etnicii germani din Transnistria. Alexianu şi prefecţii săi urmau să coopereze cu Hoffmeyer şi cu comandanţii subregionali în ceea ce îi privea pe germani[279].

Alexianu şi Hoffmeyer s-au întâlnit la 8 decembrie la Odessa, iar pe 13 decembrie, la Tiraspol, au consacrat în mod oficial existenţa statului în stat ce opera deja în Transnistria. În final, guvernul român a recunoscut unităţile de autoapărare „care se înarmează şi se instruieşte de către *Voldeutsche Mittelstelle*... Organizarea şi comanda se găseşte exclusiv sub ordinele *VoMi*"[280].

O dată cu deschiderea arhivelor fostei Uniuni Sovietice, la Nicolaev s-a descoperit un schimb de scrisori între administraţia transnistreană şi *Gebietskommissar* (şeful districtului). Contrar a ceea ce se crezuse anterior, convoaiele aduse mai ales de la Odessa la Berezovca şi Veselinovo nu au fost imediat conduse în satele germane de acolo; mai degrabă, evreii au fost puşi să meargă direct la Bug, cu scopul de a fi trecuţi pe malul opus, indiferent cum. La 5 februarie, *Gebietskommissar*-ul Schlutter din Nicolaev i-a trimis prefectului Loghin de la Berezovca o telegramă în care atrăgea atenţia asupra catastrofei ecologice produse de români:

> În faţa localităţii Mihailovca şi Odessa-Nouă (circa 60 km spre nord de Nicolaev pe Bug) se găsesc comasaţi 70 000 de evrei pe partea opusă [românească] a Bugului, cam 20 km. în interiorul provinciei [Transnistria]; paza militară română se zice că a fost desfiinţată, aşa că evreii sunt lăsaţi în seama soartei, murind de foame şi de frig. În rândurile evreilor s-a răspândit exantematicul - ei încearcă în toate părţile să schimbe obiecte de îmbrăcăminte contra alimente - prin aceasta este periclitat şi teritoriul german la care se ajunge uşor peste Bugul îngheţat.
>
> Comisarul ţinutului Nicolaev roagă a se hotărî cât se poate de repede [cu privire la] soarta [acestor] evrei, eventual a-i transporta pe evrei atât de departe în interiorul Transnistria ca trecerea evreilor peste Bug să devină imposibilă[281].

Răspunsul guvernatorului, scris pe marginile scrisorii prefectului, cerea onorarea acordul existent:

> Se va răspunde telegrafic că, potrivit Convenţiei de la Tighina din 30 August 1941, art. 7, urmează ca evreii din Transnistria să fie evacuaţi la est de Bug, atunci când operaţiile [militare]

278. Lista satelor germane din Berezovca alcătuită de prefectură la începutul anului 1942, Arhiva Odessa, 2242-1-1087, p. 114; lista comunităţilor germane din acest district, Arhiva Odessa, 2361-lc-2, p. 240.
279. Corespondenţă între Killinger şi M. Antonescu, 14-15 noiembrie 1941, Arhiva Odessa, 2359-1-24, p. 3.
280. Versiunea românească a înţelegerii, Tiraspol, 13 decembrie 1941, Arhiva Odessa, 2359-1-24, pp. 4-8; versiunea germană, U.S. National Archives, T 175, rola 194, 233076-2733072
281. Telegramă de la Schlutter, 5 februarie 1942, Arhivele din Odessa, 2242-1-1486, pp. 180-180b; traducerea românească prezentată lui Alexianu se găseşte la p. 179.

> vor permite. Îi ţinem aici şi nu putem a-i reîntoarce în interior [în Transnistria], în vederea trecerii Bugului. Rugăm a ni se comunica dacă este posibil executarea convenţiei[282].

Schlutter a primit într-adevăr o asemenea telegramă de la secretarul general al Guvernământului, Emanoil Cercavschi-Jelită[283]. Mesajul, care fusese redactat în conformitate cu instrucţiunile lui Alexianu, explica faptul că adunarea evreilor în lagăre de concentrare (*Konzentrationslagern*, în original) de-a lungul Bugului fusese executată conform Acordului de la Tighina (art. 7) semnat de generalul Hauffe: „Retragerea evreilor în interiorul Transnistriei nu este acum realizabilă din motive tehnice"[284]. La 16 februarie, Alexianu a primit o traducere a unei a doua telegrame şi a întrebat: „Ce răspuns s-a dat ?" Cercavschi i-a răspuns : „S-a răspuns comisarului general Oppermann că am luat măsuri pentru arderea cadavrelor evreeşti"[285].

Alexianu şi Hoffmeyer s-au întâlnit periodic spre a pune la punct aranjamente practice şi a supraveghea uciderile, îngropările şi incinerarea. Aceste „aranjamente" au fost încheiate oral, iar românii, în general, au evitat menţionarea arderii cadavrelor şi a execuţiilor în masă în documentele trimise germanilor. Oricum, pe marginea scrisorilor, rapoartelor şi telegramelor se află comentarii şi instrucţiuni referitoare la ardere, la cadavrele aruncate pe câmpuri, la acordurile ce permiteau românilor să ducă convoaiele de zeci de mii de evrei peste Bug. Pe agenda unei întâniri a celor doi din 7 martie se discuta despre: „Rastadt în judeţul Berezovca – evrei împuşcaţi şi neîngropaţi"[286].

O dată ce cooperarea în domeniul exterminărilor din judeţul Berezovca a devenit rutină – şi în momentul în care aproape toţi evreii din Odessa erau morţi - Eichmann a supervizat redactarea unui memorandum-analiză asupra „Deportării evreilor români în *Reichkommissariat*-ul Ucraina"[287]. În acest document, cel mai de seamă expert nazist în lichidarea evreilor a scos în evidenţă deosebirea dintre metodele germane de genocid şi cele româneşti. Eichmann lăuda dorinţa românilor de a-şi elimina evreii, dar nu agrea operaţiunea românească „din momentul de faţă". Era de acord cu deportările „în principiu", dar critica evacuarea „neplanificată şi prematură" a mii de evrei la *Reichkommissariat*-ul Ucraina, fapt ce ameninţa nu doar forţele germane, ci şi rezidenţii locali cu epidemii, hrană insuficientă etc. Eichmann a scris : „Printre altele, aceste evacuări *neplanificate* şi *premature* ale evreilor români spre teritoriile ocupate din est reprezintă o ameninţare serioasă pentru operaţiunile de deportare care au loc în prezent printre evreii germani. Din aceste motive,

282. Loghin către Alexianu, 8 februarie 1942, Arhiva Odessa, 2242-1-1486, p. 178.
283. Telegramă de la Cercavschi către Schlutter, 14 februarie 1942, Arhiva Odessa, 2242-1-1486, p. 177.
284. Traducerea română a telegramei lui Opperman, comentariul lui Alexianu din 16 februarie şi răspunsul lui Cercavschi din 18 februarie 1942, Arhiva Odessa, 2242-1-1486, p. 199.
285. *Ibid.* Una dintre dificultăţile căutării în arhivele transnistrene a documentaţiei privind uciderea evreilor este aceea că documentele nu sunt clasificate şi sunt amestecate cu alte mii de pagini de corespondenţă referitoare la alte subiecte.
286. „Chestiunile discutate în conferinţa de la Odessa în ziua de 7 martie 1942 de Domnul Guvernator cu Domnul *Oberfuhrer Hoffmeyer*», Arhiva Odessa, 2242-1-1085, p. 4. Pagina 5 este intitulată „Soluţii date cererilor delegaţiei germane», dar nu se menţionează ce s-a hotărât cu privire la cadavrele din Rastadt.
287. Eichmann către Ministerul de Externe, 14 aprilie 1942, Documentele de la Niirnberg, NG-4817.

cer o intervenţie pe lângă guvernul român pentru a pune capăt acestor transporturi ilegale de evrei”[288].

Dacă românii continuau să deporteze evrei peste Bug, Eichmann propunea ca SD (serviciul nazist de securitate) să aibă mână liberă spre a face faţă situaţiei. În orice caz, Eichmann, deşi era un oficial de rang înalt în RSHA, nu avea jurisdicţie asupra poliţiei de securitate din Ucraina, *Einsatzgruppen* sau *VoMi*; doar Himmler avea[289]. La Bucureşti, von Killinger s-a întâlnit cu Mihai Antonescu, care apoi l-a convocat pe Alexianu pentru a-l pune la curent cu situaţia din teren, promiţând un răspuns grabnic[290]. Ministrul de Externe din Berlin i-a răspuns lui Rosenberg la 12 mai că a apelat la guvernul României. Ambasada din Bucureşti a transmis înapoi că Alexianu va răspunde pe scurt lui Mihai Antonescu, după care „vicepreşedintele Consiliului de Miniştri va clarifica poziţia României”. Cu toate acestea, un oficial din Ministerul de Externe german a adăugat că „28 000 de evrei au fost aduşi în satele germane din Transnistria. Între timp ei au fost lichidaţi”[291]. Această cifră reprezenta majoritatea evreilor din Odessa deportaţi cu trenul.

Se ştie acum că 14 500 de evrei – un transport de 6 500 şi altul de 8 000 – , cu toţii din Basarabia şi Bucovina, au fost duşi cât mai aproape de Bug, în zona Nicolaev, şi predaţi germanilor pe malul celălalt al fluviului. O dată ajunşi în teritoriile germane, au fost ucişi de către localnicii germani, organizaţi în bande naziste pe ambele maluri ale Bugului. Autorităţile germane nu au vrut să aibă grupuri de evrei morţi în apropierea lor, deoarece exista o prezenţă germană consistentă pe ambele maluri ale fluviului[292].

Conform recensământului nazist din 1943, districtul Nicolaev (sub administraţie sovietică) era căminul a 27 078 de etnici germani[293]. După ce tentativa de a le băga evreii din Odessa pe gâtul germanilor a stârnit o opoziţie atât de puternică – deşi cei 14 500 sus-menţionaţi au fost ucişi – , transporturile către Voznesensk au fost întrerupte. Convoaiele ce ajungeau la Berezovca şi Veselinovo erau duse în altă zonă, nu departe de linia Berezovca-Veselinovo, într-un soi de triunghi format din Berezovca, Mostovoie, Lichtenfeld şi Rastadt.

Aceste convoaie s-au târât zile întregi pe platourile acoperite de zăpadă până la Bug în timpul iernii aspre din 1941/1942. De-a lungul drumului, sergenţii de jandarmerie erau înlocuiţi. Aceşti evrei au adus mărturie despre săptămânile de mers în cerc fără nici o destinaţie. Frigul era insuportabil, iar deportaţii nu aveau nici un adăpost; convoaiele rămâneau în câmp să se descurce, în timp ce jandarmii se grăbeau în căutarea celui mai

288. *Ibid.*
289. Transcriere a interogatoriului luat lui Eichmann de către Poliţia israeliană, YVA : Police d'Israel, Adolf Eichmann, *Tonbandskription und Maschine*, pp. 1123-1125, 3038.
290. Rademacher către Eichmann, Berlin, 12 mai 1942, Documentele de la Niirnberg, NG-4817.
291.Rademacher către Ministerul Teritoriilor Estice (Sovietice) Ocupate, 12 mai 1942.
292. Protocolul conversaţiei dintre Davidescu şi Stelzer, 13 martie 1942, Arhiva Ministerului de Externe, rola 6, p. 58 ; copie la USHMM, RG 25006M, rola 6. Stelyer a cerut ca România să nu-i mai împingă pe evrei pe teritoriul german de dincolo de Bug, de vreme ce 14 500 deja trecuseră râul şi urmau alţi 60 000 din districtul Berezovca.
293. Meir Buchsweiler, *op. cit.*, p. 347. Recensământul sovietic a găsit acolo 30 911 germani, adică 6,2% din populaţie (vezi ibid., harta nr. 3).

apropiat sat[294]. Evreii nu aveau unde să fugă în micul regat german de pe Bug, iar cei mai mulţi ucraineni nu doreau sau nu îndrăzneau să îi ajute. După cum Schlutter a raportat în telegrame, evreii erau lăsaţi nepăziţi şi zilnic mureau foarte mulţi. Morţii rămâneau pe câmp ; problema îngropării s-a pus abia primăvara[295].

Cele mai multe convoaie erau în cele din urmă conduse în satele ucrainene din districtul Berezovca, unde evreii erau cazaţi în grajduri nefolosite, magazii şi alte construcţii din cadrul fermelor. Alţii au sfârşit în ruinele satelor pustiite de război şi de evacuarea de către SkR a sătenilor ucraineni. Jandarmii s-au retras, lăsând miliţia ucraineană să îi păzească pe evrei. Ştiri despre soarta lor nu au mai parvenit deloc. Jandarmii, împrăştiaţi între sutele de sate, supravegheau mai ales fermele şi erau prea puţini la număr ca să menţină ordinea. Pe deasupra, după cum nota un ofiţer SS de la cartierul general al SkR din Landau, românii „nu voiau să-şi murdărească mâinile”[296] ; chiar şi exterminările în masă în „regatul morţii” se bazau pe miliţia ucraineană. Astfel, convoaiele erau dispersate în afara satelor germane din Berezovca pentru ca alţii să facă treaba murdară (adică să-i ucidă pe evrei).

Prima exterminare – despre care se ştie – a unor evrei aduşi din Odessa a avut loc la 31 ianuarie 1942 în satul Podoleanca, lângă enclava Novo America, la nord de Veselinovo şi Rastadt. Zece „poliţişti civili germani”, adică membri ai Selbschutz din satul german, „au scos din acel lagăr 200 de evrei pe care i-au dus la marginea satului şi i-au executat prin împuşcare”. Cadavrele celor ucişi au fost arse, iar lucrurile rămase de la evreii împuşcaţi au fost duse la Novo America[297].

Prima veste despre ce-i aşteaptă pe evreii din Odessa a sosit la 1 februarie de la maiorul Ion Popescu, comandantul jandarmeriei de la Berezovca: „Poliţia Rastadt a împuşcat 130 de evrei din comuna Novaia-Uman, au ars cadavrele, şi au împărţit lucrurile [evreilor] populaţiei din comunele germane”[298]. Peste două săptămâni, Popescu raporta:

> Plutonul jandarmi Mostovoi ne informează că evreii din colonia Gradovca, în număr de 800 au fost executaţi prin împuşcare de către poliţia germană din comuna Rastadt. De asemenea' [plutonul] raportează că evreii folosiţi [la muncă] în comunele Dvoreanca Kriniski, Cudznea, Maitovca, Cotonea şi Ripeaki nu au loc în aceste sate pentru cartiruire şi [plutonul] propune a se aproba transferarea evreilor în număr de 650, aflaţi în acele comune, în locul liber rămas din comuna Gradovca, unde se pot caza în bune condiţiuni[299].

In următoarele câteva luni, buletinele jandarmeriei fac trimiteri la miile de evrei măcelăriţi de *SkR* şi de *Selbstschutz*. Românii i-au transportat pe evrei şi au împiedicat evadarea acestora, în timp ce exterminarea era executată de Selbstschutz, la ordinele SkR.

294. Vezi „The Killing Grounds in Berezovka District”, în Jean Ancei, *Transnistria*, ed. cit., vol. 1, pp. 313-320.
295. Meir Buchsweiler, *op. cit.*, p. 322.
296. *Ibid.*, p. 322.
297. Raportul Serviciului de Informaţii nr. 82, de la Popescu către Comandamentul Jandarmeriei din Trans nistria şi către prefectul din Berezovca, 11 februarie 1942, Arhiva Odessa, 2361-1-7, p. 96.
298. Popescu către prefectul din Berezovca, 1 februarie 1942, Arhiva Odessa, 2361-1-7, p. 96.
299. Popescu către prefectul din Berezovca, 1 februarie 1942, Arhiva Odessa, 2361-1-7, p. 98.

Jandarmii au adunat evreii oriunde unităţile germane ale morţii puteau opera cât mai repede şi eficient. Bunurile personale ale victimelor le-au revenit celor care i-au executat. Spre deosebire de români, germanii ardeau trupurile imediat, spre a evita răspândirea epidemiilor. *SkR* a apelat la autorităţile române pentru a bloca trecerea convoaielor prin sau de-a lungul satelor germane[300].

La 9 martie, echipele germane ale morţii din Mostovoie şi Zavadovca au ucis 772 de evrei din lagărul evreiesc din satul Cihrin. La 13 martie, în exteriorul satului german Cartaica, şaptesprezece germani „membri ai unităţilor SS" au împuşcat 650 de evrei din lagărul Julievca. „Înainte de executare, evreii au fost dezbrăcaţi până la cămaşă, iar obiectele de valoare, banii şi îmbrăcămintea aflate asupra lor, au fost ridicate de poliţia germană şi duse în comuna Cartaica. Cadavrele celor ucişi au fost arse."[301]La 16 martie s-a raportat că 120 de evrei din lagărul Catousea au fost lichidaţi de „o unitate a poliţiei SS" compusă din şaisprezece germani din satul german Nova Candeli, la est de Berezovca; aceşti evrei, de asemenea, au fost jefuiţi chiar înainte de a fi omorâţi. Acest raport indică gradul de cooperare româno-germană în exterminarea evreilor: după execuţie, 300 de evrei cuprinşi de panică au fugit din lagărul Lisinovca, dar „legiunea de jandarmi a primit ordin să-i prindă şi să-i readucă în lagăr"[302]. Pe scurt, jandarmeria s-a îngrijit ca evreii să rămână pe loc, în timp ce *SkR* i-a ucis.

La 18 martie s-a aflat că 483 de evrei „aduşi la (Bernadovca) de la Odessa" fuseseră ucişi de o unitate germană de poliţie din acel sat[303]. De data aceasta, *SKR* nu a trebuit să se deplaseze, deoarece jandarmii i-au adus pe evrei la faţa locului. Iar la finele lunii mai, noul comandant al jandarmeriei, colonelul M. Iliescu, a raportat că poliţia SS din Lichtenfeld ucisese 1 200 de evrei aduşi la ferma colectivă Suha-Verba[304].

Deoarece dispunem acum de toate rapoartele Jandarmeriei asupra lichidării evreilor din Odessa, ştim că *SkR* a transmis următoarele către RSHA la Berlin, aproape ca o concluzie: până la începutul lunii mai au fost exterminaţi cei 28 000 de evrei transportaţi în satele germane din Transnistria, fapt ce explică dispariţia celor mai mulţi evrei din Odessa, deportaţi cu trenul. Nici un supravieţuitor n-a fost identificat. Localnicii etnici germani din regiune care s-au refugiat în Germania, SUA şi Canada nu au recunoscut niciodată participarea lor la genocid. Procuratura Germaniei Occidentale a afirmat în 1961 că nu a fost identificat nici un evreu în zonele germane de colonizare care să fi supravieţuit erei *VoMi*[305].

---

300. Vezi cererea *SkR* de a nu duce convoiul cu evrei în apropierea satului german Cartaica şi un raport despre uciderea şi arderea cadavrelor a 60 de evrei în satul Mihailovca, Arhiva Odessa, 2361-1-7, pp. 102-105.
301. Matatias Carp, *op. cit.*, vol. 3, doc. 144, p. 226. Raportul original este reprodus în Jean Ancel, *Documents*, ed. cit., voi. 5, doc, 144, p. 263. Unele dintre rapoartele publicate de Matatias Carp în Cartea neagră au fost trimise de Broşteanu superiorilor săi din Bucureşti. Această corespon¬denţă a fost prezentată la procesele criminalilor de război români în 1945-1946.
302. Matatias Carp, *op. cit.*, vol. 3, doc. 145, pp. 226-227. Vezi originalul 'în Jean Ancei, Documents, ed. cit., vol. 5, doc. 145, p. 264.
303. Matatias Carp, *op. cit.*, vol. 3, doc. 146, p. 227
304. *Ibid.*, vol. 3, doc. 147, p. 227. Vezi originalul în Jean Ancei, *Documents*, ed. cit., vol. 5, doc. 153, p. 274.
305. Citat în Meir Buchsweiler, *op. cit.*, p. 317.

În septembrie 1942, 598 de evrei, bărbaţi, femei şi copii – majoritatea basarabeni –, au fost deportaţi din Bucureşti la Mostovoie. Iar la începutul lunii octombrie, 150 de evrei – pretins comunişti - au fost, de asemenea, transportaţi în Transnistria. Predaţi de către jandarmi echipelor germane ale morţii, la Rastadt, primul grup a fost imediat executat prin împuşcare. Doar şaisprezece persoane au supravieţuit[306]. In mai 1942, Cartierul General al Armatei a adresat Conducătorului întrebarea dacă poliţiştii germani *(SkR)* au dreptul de a împuşca mii de evrei în judeţul Berezovca şi apoi să le ardă cadavrele. Antonescu a răspuns: „Nu este rostul Marelui Stat-Major de a se ocupa de asemenea probleme"[307].

În timpul verii 1943, echipa morţii din Rastadt a executat mai mult de 1 000 de evrei adunaţi în sat. Pentru întâia dată, după câte se pare, un martor a supravieţuit şi a descris uciderile. Astfel, dispunem acum de unica mărturie cunoscută - în afară de rapoartele Jandarmeriei - privitoare la metodele de exterminare folosite de Selbstschutz sub comanda *VoMi*. Evreii predaţi *SkR*-ului au fost mânaţi de jandarmii români în curtea interioară a legiunii de jandarmerie din Berezovca. Li s-a spus că vor fi transferaţi la Mostovoie, dar apoi deportaţii au fost duşi la Rastadt. Satul, conform martorului de mai sus, se afla pe un deal de lângă Mostovoie :

> Ajunşi aici alături de marele convoi care era acolo, ni s-a ordonat să ne dezbrăcăm şi în acelaşi timp să depunem toate lucrurile preţioase... După aceasta au spus să ne aşezăm în linie în faţa unor gropi în care nu se vedea decât ceva negru (era smoală), noi eram în pantă, iar nemţii erau masaţi, în hainele lor negre cu banderole strălucitoare, pe deal. Am stat acolo mii [de fapt sute] de oameni în câmp liber în picioare... În acest timp bestiile au luat o înghiţitură de alcool şi au început să-şi bată joc de toate femeile şi fetele frumoase. Au făcut panică între noi, împuşcând câţiva copii mici, traşi de la sânul mamei lor şi după aceasta beţi, fără să mai aibă conştiinţa limpede au început să secere sufletele aşezate în ordine, la ordinul unui comandant. Împuşcăturile erau urmate de zgomote stridente şi totodată de jalea şi urletele care se auzeau în întreaga colonie nemţească (aceasta era o serbare pentru ei - o distracţie) şi rând pe rând ucidea unul sau mai mulţi deodată, în gropile care erau amenajate şi ele se umpleau [repede] fiindcă nu erau aşa de adânci, ci mai mult făcute în lungime... Pe la orele 6 seara execuţia a luat sfârşit, poate unul sau doi [evrei] au mai rămas în picioare şi iată-l că unul din ei este legat de o maşină şi tras în viteză mare, iar al doilea călcat în viteză de o motocicletă condusă de un ofiţer nazist beat turtă. Toate acestea acum se petreceau în faţa ochilor noştri... Nemţii au dat foc la cadavre şi ele ardeau ca paiele fiindcă au turnat benzină şi la fundul gropii era smoală. Veselia era mare în tabăra nazistă[308].

Imediat după război, sursele sovietice au estimat că 20 000 de evrei fuseseră ucişi în acest fel în Rastadt şi Suhaia (Suha) Balca, un sovhoz la nord de Mostovoie[309]. Frica de epidemii a determinat urgentarea arderilor, iar smoala avea, se pare, rolul de a evita

---

306. Inspectoratul general de jandarmerie către Ministerul de Interne ; lista celor 598 de evrei deportaţi în Transnistria pentru că au cerut repatriere în URSS în 1940; lista anterioară, a celor 18 care trăiau la 1 septembrie 1943, în Jean Ancei, *Documents*, ed. cit., vol. 5, doc. 211-212, pp. 442-454.
307. Notă a Cabinetului Militar şi observaţiile lui Antonescu, 12 mai 1942, în Jean Ancei, Documents, ed. cit., vol. 5, doc. 30, p. 193.
308. Mărturia lui Max Haimovici, 1961, YVA, 0-33779, pp. 23-25.
309. Ilia Ehrenburg şi Vasili Grossman, *op.* cit., p. 105.

contaminarea surselor de apă. Obiceiul românesc de a arunca leşurile în Bug generase critici severe din partea oficialilor germani, deoarece râul servea pentru aprovizionarea cu apă potabilă. Evident, germanii au început să ardă corpurile în gropi comune în vara lui 1942 sau chiar mai târziu. Până atunci, este posibil ca incinerarea cadavrelor să fi avut loc în facilităţi special construite.

Informaţiile despre arderea corpurilor de către localnici germani au apărut în interogatoriile luate lui Alexianu în aprilie 1946, înaintea procesului intentat acestuia la Bucureşti. Uciderea evreilor nu era în centrul atenţiei, dar anchetatorii l-au întrebat pe fostul guvernator unde s-au petrecut aceste atrocităţi. El a răspuns: „Au fost arşi [evrei] la Rostov. Germanii au îngropat cadavrele în şanţurile antitanc. Apoi s-a adus benzină şi cadavrele au fost arse"[310]. Alexianu, un profesor de drept care a corectat toate erorile tipografice în declaraţiile sale, a „confundat" Rostov cu Rastadt. Rastadt era un sat german din Transnistria, în care evreii erau aduşi de jandarmii români ce îi raportau direct lui; Rostov era un oraş rusesc la circa 750 de kilometri (466 de mile) spre est. Nimeni n-a remarcat „eroarea", deşi, în februarie 1942, Alexianu şi Hoffmeyer discu-taseră problema evreilor împuşcaţi şi lăsaţi neîngropaţi în Rastadt.

Transferul evreilor către unităţile SS de pe partea cealaltă a Bugului

În graba lor de a-i lichida pe evreii ucraineni, în toamna lui 1942, germanii au descoperit că duc lipsă de mână de lucru forţată, necesară construcţiei Durchgangstrasse IV, şoseaua strategică ce lega Polonia de Ucraina de Sud. De aceea, administraţia transnistreană a început să furnizeze deportaţi din România şi evrei localnici regimului nazist din Ucraina şi echipelor SS formate din localnici germani. Şoseaua se întindea de la Lvov la Stalino, la nord de Marea Azov şi la est de Rostov (poarta de acces la Munţii Caucaz şi Stalingrad). A trecut şi prin Bratslav (la vest de Bug), prin Nemirov, Gaysin, Ivangorod şi Kirovograd (la est de Bug). Mii de evrei români au pierit în lagărele de muncă din aceste oraşe. Echipele SS au trecut periodic pe partea românească a Bugului şi au luat înapoi cu ei mii de evrei spre a-i pune să muncească la construirea şoselei. Miliţia ucraineană şi voluntarii din Lituania au ajutat la pază şi, ulterior, la lichidarea evreilor pe partea germană a râului. Au fost cel puţin 15 000 de evrei predaţi de români şi lăsaţi apoi pradă morţii[311], În august 1942, prefectul de Tulcin (şi fost prefect de Berezovca), Loghin, a cerut permisiunea lui Alexianu de a preda peste 5 000 de evrei către SS pentru construirea segmentului de şosea Nemirov-Bratslav-Seminki-Gaysin. Prefectul a cerut ca guvernatorul să aprobe cererea „comandamentului unităţilor SS", deoarece el însuşi nu avea nevoie de acei evrei pentru nici un proiect de mare amploare în judeţul său şi nu dorea să-i hrănească în continuare[312].

310. Transcrierea interogatoriului lui Alexianu, 14 aprilie 1946, p. 12, Arhiva M.I., dosar nr. 40010, vol. 45, p. 246.
311. Vezi „The Transfer of Jews to SS units across the Bug», în Jean Ancei, Transnistria, ed. cit., pp. 322-330.
312. Telegrama lui Loghin către Cabinetul guvernatorului, 5 august 1942, *ibid.*, Arhiva Odessa, 2242-1-1088, p. 150.

Alexianu a aprobat transferul[313]. Prima „livrare" a constat în circa 3 000 de evrei, cei mai mulţi deportaţi din Cernăuţi cu două luni înainte. La 18 august, o unitate SS comandată de SS Hauptsturmführer-ul (căpitan) Franz Kristoffel i-a transferat în partea germană. Copiii şi bătrânii au fost primii executaţi, iar în octombrie 1943 majoritatea evreilor fuseseră omorâţi – chiar şi cei apţi de muncă.

La 2 august 1942, 200 de evrei care lucrau la fermele din Tulcin au fost predaţi germanilor şi încărcaţi în camioane pentru a fi trecuţi pe malul de est al Bugului. 52 de copii au fost salvaţi deoarece părinţii lor i-au aruncat din camioane : evreii şi fermierii locali i-au dus pe tineri în ghetoul din Tulcin. Autorităţile române au trecut cu vederea salvarea acestora în schimbul unei mari sume de bani. Când copiii au ajuns, pe jos, în lagăr, erau deja orfani[314].

Alţi 100 de deportaţi din Cernăuţi le-au fost încredinţaţi germanilor, la 1 martie 1943. Un supravieţuitor a descris transferul său în lagărele de muncă de la Seminki, lângă Bratslav:

> Se ştia că germanii care lucrau în lagărele de muncă de pe Bug – şi în... locurile destinate muncii pe malul (românesc), precum Seminki şi Bratslav - foloseau metode bestiale spre a ucide mulţi dintre deportaţii evrei care le erau predaţi. Din acest motiv, deportaţii considerau transferul lor la germani ca o sentinţă de condamnare la moarte, finală şi ireversibilă. Pe partea românească ne torturau, ne înfometau şi ne lăsau să murim prin îngheţ, dar exista întotdeauna o şansă de a putea supravieţui[315].

Taberele de muncă germane de dincolo de Bug merită un studiu separat. De când au fost deschise arhivele din Ucraina, putem examina rolul autorităţilor române în transfe-rarea evreilor către unităţi SS din Reichkommissariat-ul Ucraina. Administraţia din Transnistria a înţeles semnificaţia acestui act şi nici un evreu nu a fost predat fără aprobare din partea română. Alexianu a văzut aceste transferări atât ca pe o lichidare, cât şi ca pe un mijloc de a-i ameninţa pe deportaţi: munceşte, altfel... Pe 20 septembrie 1942, în Odessa, guvernatorul s-a adresat celei de-a opta conferinţe a prefecţilor şi oficialilor cu rang înalt din administraţie : „Prefecţii ce au *evrei şi ţigani* să organizeze munca lor în orice fel de întreprinderi, în conformitate cu Ordonanţa [23] şi instrucţiunile date. Cine nu vrea să muncească va fi trecut peste Bug, unde sunt primiţi (s.a.)"[316]. Prefectul Isopescu din Golta nu a putut satisface cererea germană de evrei, deoarece el -la fel ca şi vecinii dinspre est - îşi „epuizase stocul" de evrei în vara lui 1942. În martie 1943 i-a scris lui Alexianu:

313. Alexianu către Comandamentul Jandarmeriei din Transnistria, 11 august 1942, Arhiva Odessa, 2242-1-1088, p. 151; aprobarea administraţiei către Loghin, 11 august 1942, Arhiva Odessa, 2242-1-1088, p. 148.
314. Matatias Carp, *op. cit.*, vol. 3, p. 300. Prefectul de Tulcin care emisese hotărârea de a-i înmâna pe cei 200 de evrei era col. Constantin Năsturaş, poet român cunoscut sub numele de Poiana Volbură.
315. Mărturia lui Shimon Rosenrauch din Cernăuţi, noiembrie 1959, YVA, 03-1536, pp. 7-8. Artistul evreu Arnold Dagani, care a fugit din Transnistria exact înainte ca ultima acţiune de ucidere să aibă loc, a descris fidel interacţiunea dintre evreii vorbitori de germană şi ucigaşii lor din lagărele de peste Bug ; Arnold Dagani, *Groapa este în livada de vişini*, Bucureşti, 1947 ; publicată în Germania sub titlul Lasst mich leben (Lasă-mă să trăiesc), trad. de Siegfried Rosenzweig, Tel Aviv, 1960.
316. Procesul-verbal nr. 8 de la cea de-a opta conferinţă a conducătorilor guvernământului din Transnistria. 20 septembrie 1942, Arhiva Odessa, 2242-1-22, p. 69.

„Autoritățile germane de peste Bug ne cer 2 000-3 000 de jidani pentru lucru în schimbul hranei. Rugăm răspundeți dacă în principiu se aprobă cererea lor, dând dezlegare județului Berezovca să ne dea din lagărul Mostovoi un anumit număr de jidani, căci noi nu avem suficienți. Am trimite pe cei recalcitranți, suspecți și inutili". Alexianu a autorizat transferul deportaților de la Mostovoie, Slivina și Vapniarca. Oricine știa că acești evrei nu se vor mai întoarce niciodată[317]. Alt proiect se referea la construcția unui nou pod peste Bug, pentru a lega sudul Transnistriei cu *Reichkommissariat*-ul Ucraina. Partea românească a podului lega Trihaty și orașul Oceakov, iar construcția a fost încredințată firmelor germane din Reich. Lucrul a început în primăvara lui 1943 și s-a încheiat în luna decembrie a aceluiași an. Patru mii de evrei, cei mai mulți deportați din România, au fost predați echipelor SS și ținuți în trei lagăre de pe partea românească a Bugului (Trihaty, Varvarovca și Kolosovca) și două de pe malul german (Kurievca și Matievca). La început, germanii au solicitat 1 500 de „lucrători civili"; Antonescu însuși a hotărât să ofere evrei[318]. Românii au trimis tineri și meșteșugari din districtele în care mai existau încă evrei: Moghilev, Tulcin, Balta, Jugastru și Râbnița. Balta a oferit peste 800 de evrei germanilor: 700 de muncitori necalificați și 130 de profesioniști[319]. Moghilev a trimis mai multe „încărcături navale", totalizând 829 de evrei[320]. Tulcin a dat 1 000-2 000, iar celelalte după posibilități[321].

Chiar și districtului Golta i s-a cerut, printr-o scrisoare de la guvernator, să-i pună la dispoziția germanilor „pe toți țiganii între 20-40 de ani" care au mai rămas, precum și pe toți evreii valizi[322]. În octombrie 1943, aproximativ 2 000 de evrei erau încă în viață în districtul Golta; administrația a mobilizat doar cincizeci, restul fiind bolnavi și infirmi[323]. Autoritatea Română a Căilor Ferate din Transnistria a predat peste 400 de evrei „apți și sănătoși", recrutați din ghetouri, spre a menține linia Juralevka-Tulcin. Administrația a ordonat: „Acești evrei vor fi puși la dispoziția Organizației Einsatzgruppe-Russland Süd"[324]. După un examen medical, aceștia au fost preluați de jandarmi. În octombrie, un reprezentant al Jandarmeriei i-a transferat către *Sonderkommando* în Varvarovca, unde au început să instaleze traverse de cale ferată între Kolosovca și Trihaty. La începutul lui decembrie rămăseseră circa 100 de lucrători „valizi". Inginerul Autorității Căilor Ferate care aprobase plecarea acestora, cu două luni înainte, a solicitat ca supraviețuitorii să fie supuși imediat unui examen medical efectuat de „un medic român autorizat și toți cei bolnavi sau cei care

---

317. Isopescu către Alexianu, 24 martie 1943, Arhivele dinOdessa, 2242-1-1496, p. 161. Guvernatorul a aprobat în scris pe margine.
318. Oficiul primului-ministru către Alexianu, 13 mai 1943, Arhivele din Odessa, 2264-Ic-40, p. 157.
319. Administrația către Cartierul General german de legătură din Transnistria, 24 iunie 1943, Arhiva Odessa, *ibid.*, p. 18.
320. Administrația către Cartierul General german de legătură din Transnistria, 10 iunie 1943, Arhiva Odessa, *ibid.*, p. 166.
321. Matatias Carp, op. cit., nr. 215, p. 386.
322. Administrația către Isopescu, 7 august 1943, Arhivele din Nicolaev, 2178-1-372.
323. Șeful Autorității pentru Muncă din Districtul Golta, 27 octombrie 1943, *ibid.*, 2178-1-372.
324. Constantin Sidorovici către prefectura Berezovca, 1 octombrie 1943, Arhivele din Odessa, 2361-1-591, p. 92.

nu vor putea rezista iernii să fie înapoiați ghetourilor din care au fost aduși și în locul lor să fie trimiși alții"[325].

Date statistice privind Holocaustul din România și din teritoriile aflate sub control românesc

In 1930, în România Mare trăiau 756 930 de evrei. Ei reprezentau 4,2% din cele optsprezece milioane de locuitori ai țării. În 1940, în România locuiau ceva mai puțin de 800 000 de evrei, conform directorului general al Institutului Central de Statistică al României. Acest număr, apărut în primele actualizări publicate de institut, se bazează pe rezultatele recensământului din 1930[326]. Materialele de arhivă, colectate înainte și după deschiderea arhivelor din țările foste comuniste, au fost utilizate pentru a evalua numărul victimelor de origine evreiască, al deportaților și al supraviețuitorilor; acestea includ date din arhivele române, ca și din arhive sovietice (Chișinău, Odessa, Nicolaev, Moscova-Ossobi). Copii ale documentelor originale pot fi găsite în arhivele Muzeului Memorial al Holocaustului din Statele Unite și Yad Vashem din Israel. În afara informației furnizate de aceste documente în ceea ce privește soarta evreilor sub conducerea română, ele dezvăluie și că regimul antonescian monitoriza atent procesul de exterminare.

Numărul evreilor din Basarabia și Bucovina în august 1941

Basarabia. La sfârșitul lui august 1941, după emiterea și executarea parțială a ordinului de „curățare a terenului", Jandarmeria română a numărat 55 887 de evrei rămași în Basarabia și Bucovina. Totuși, au existat evrei care nu au fost incluși în numărătoare. „Dezordinea" din ghetoul din Chișinău - jefuirea evreilor mai degrabă în interes personal decât pentru profitul statului - l-a deranjat pe Antonescu, care a ordonat înființarea unei comisii de anchetă conduse de colonelul Nicolescu[327]. Raportul comisiei includea, de asemenea, ordinele administrației lui Antonescu pentru omorârea evreilor; acesta confirma, practic, numărul evreilor din Basarabia (55 867, fără cei din districtul Hotin) și menționa alți 25 000 de evrei „care au murit de moarte naturală, au evadat sau au fost împușcați"[328]. Numărul total al evreilor care se găseau, atunci, acolo, ajungea la aproape 80 000.

La sfârșitul lui iulie 1941, înaintea capitulării oficiale a Transnistriei în fața adminis¬trației românești, soldații români și jandarmii au concentrat zeci de mii de evrei în nordul Basarabiei, pe care i-au forțat să părăsească Basarabia peste râul Nistru, împușcând sute dintre ei și aruncându-le cadavrele în râu. Aproape 32 000 de evrei au fost forțați să

---

325. Supervizorul de intendență al Căilor Ferate Române din Transnistria către inspectorul general al Căilor Ferate, 15 decembrie 1943, Arhivele din Odessa, 2361-1-592, p. 4.
326. Samuil Manuilă, „Considerațiuni asupra prezentării grafice a etnografiei României», în Academia Română, seria a 3-a, vol. 21, memorandumul 14, anexa
327. Comisia Niculescu, raportul nr. 2, decembrie 1941, Arhiva Chișinău, 706-1-69, p. 49.
328. Matatias Carp, *op. cit.*, vol. 3, doc. 19, pp. 62-63; copie în Jean Ancei, Documents, ed. cit., vol. 5, doc. 124, p. 193. Documentul original poate fi găsit în Arhiva Centrală a Republicii Moldova, 106-1-69, pp. 48-55.

traverseze Nistrul la sfârşitul lui iulie şi începutul lui august 1941. Acest număr este dedus din diferitele rapoarte şi ordine primite de jandarmi pentru a preveni întoarcerea acestor evrei în Basarabia. Din aproximativ 32 000 de evrei, numai 12 600 au scăpat; ei au fost, în cele din urmă, aduşi în Basarabia din Ucraina via Cosăuţi, apoi internaţi în lagărul de la Vertiujeni[329]. Între 8 000 şi 20 000 de evrei au fost omorâţi pe malul ucrainean al Nistrului de soldaţi români şi germani[330]. Astfel, 32 000 de evrei trebuie adăugaţi la cei aproximativ 80 000 găsiţi în Basarabia de Armata română. Asta înseamnă că existau, în momentul ocupaţiei, 112 000 de evrei în Basarabia. Dar această cifră este incompletă. În Ucraina, până la 16 august 1941, armata germană capturase cel puţin 11 000 de evrei care încercau să fugă în Rusia[331]. Aşadar, la începutul ocupaţiei române a Basarabiei, existau acolo cel puţin 122 000 de evrei.

Bucovina. Conform unui raport al guvernatorului Bucovinei din 9 aprilie 1942, înainte de deportare locuiau în această provincie 103 172 de evrei, iar în Dorohoi locuiau 11 923 de evrei[332]. În total, erau 170 962 de evrei care trăiau în Basarabia şi Bucovina la începutul deportărilor şi după implementarea ordinului de curăţare a terenului.

Numărul evreilor omorâţi în timpul „curăţirii terenului" în lagărele de tranzit şi în timpul deportărilor

Numărul exact al evreilor omorâţi de la începutul lui iulie până la sfârşitul lui august 1941 rămâne necunoscut, ca şi numărul evreilor care au reuşit să fugă în Uniunea Sovietică. Ceea ce ştim din documentele guvernului este că majoritatea evreilor din satele şi oraşele din sudul Bucovinei şi din Basarabia au fost ucişi de Armata română şi de populaţia locală. De asemenea, se ştie că *Einsatzgruppe* D a omorât mii de evrei în Cernăuţi şi Basarabia. Singurele cifre referitoare la numărul evreilor ucişi sunt cele menţionate în documentele române : 25 000 în Basarabia (raportul Niculescu) şi apro¬ximativ 20 000 din

329. Documentele române contemporane discută deportarea a aproximativ 30 000 de evrei peste Nistru, în 1941. De exemplu, vezi: Raportul SSI re : cei 30 000 de evrei din districtul Hotin şi Bucovina, Arhivele Naţionale, Preşedinţia Consiliului de Miniştri, Administraţia Antonescu, dosar nr. 76/1941, p. 86 (copie în USHMM, RG 25002M, rola 17). Raportul declară că „din cei trimişi de oficialităţi pe malul celălalt al Nistrului, unii s-au întors, dar oficialităţile au continuat să trimită evrei". Comandamentului General i s-a cerut, de asemenea, să clarifice urgent statutul evreilor, la 18 august 1941. La 19 august, SSI raporta că 30 000 de evrei se găseau în lagăr şi că „nici unul... nu s-a întors la vest de Nistru", *ibid.*, p. 91. La 27 august, Comandamentul General al Poliţiei raporta că armata germană a întors 12 600 de evrei în Basarabia în două convoaie, apoi aceştia au fost închişi în lagărul de la Vertiujeni, ibid., p. 91. Aceştia au fost singurii supra-vieţuitori ai „deportărilor pripite". Cei rămaşi au fost împuşcaţi de poliţia SS şi de armata germană.
330. Raportul Direcţiei Generale a Poliţiei către Serviciul Central de Informaţii, 27 august 1941, Arhivele Naţionale, Preşedinţia Consiliului de Miniştri, Cabinet Antonescu, dosar nr. 71/1941, p. 91. Referitor la acest convoi, vezi şi corespondenţa dintre Cartierul General al comandantului armatei în Matatias Carp, *op. cit.*, vol. 3, pp. 104-106.
331. Killinger către Ministerul de Externe din Berlin, 16 august 1941, Documents on German Foreign Policy, seria D, voi. 13, doc. 207, pp. 318-319.
332. Rapoarte către Preşedinţia Consiliului de Miniştri, 1942, Arhiva Ministerului de Externe, Pro¬blema 33, vol. 22, p. 130 (USHMM, RG 25006, rola 11).

perioada „deportărilor făcute în grabă"[333]. În plus, salvatorul Traian Popovici menţionează aproximativ 15 000 de evrei din satele şi oraşele din nordul Bucovinei care au fost ucişi de vecinii lor şi de Armata română[334]. Mai mult de 45 000 deevrei - numărul este probabil mai apropiat de 60 000 - au fost ucişi în Basarabia şi Bucovina.

Numărul evreilor deportaţi

În 1941 au fost deportaţi 147 712 evrei, conform rapoartelor guvernatorilor Bucovinei şi Basarabiei adresate Ministerului Administraţiei Bucovinei, Basarabiei şi Transnistriei (CBBT). Dintre aceştia, 91 485 erau din Bucovina (incluzând districtele Hotin şi Dorohoi) şi 55 867 din Basarabia[335].

Este posibil ca numărul real să fie mai mare. La 15 decembrie 1941, raportul generalului C.Z. Vasiliu, inspector-general al Jandarmeriei, arăta că 108 002 evrei din Basarabia şi Bucovina au fost deportaţi în trei districte (judeţe) în estul Transnistriei, de-a lungul râului Bug : 47 545 au fost închişi la Tulcin, 30 981 în Balta şi 29 476 în Golta[336]. La 24 decembrie 1941, SSI a raportat lui Antonescu că în vestul Transnistriei – la vest de linia de cale ferată Jmerinca-Odessa, mai precis – existau 56 000 de evrei din Basarabia şi Bucovina şi un număr mic de evrei din alte districte[337]. Cele două rapoarte au fost elaborate în acelaşi timp şi se refereau la două zone diferite de deportare. Ele sugerează că în decembrie 1941 erau cel puţin 164 000 de evrei în Transnistria. La această cifră trebuie adăugaţi 6 737 de evrei deportaţi în timpul anului 1942 : 4 290 din Bucovina[338], 231 din Basarabia şi 2 216 din Regat şi din sudul Transilvaniei[339]. După această deportare, numai 17 159 de evrei au fost

333. Raportul Direcţiei Generale a Poliţiei către Serviciul central de informaţii, 27 august 1941, Arhivele Sta tului din Bucureşti, Preşedinţia Consiliului de Miniştri, colecţia Cabinet, dosar nr. 71/1941, p. 91. Referitor la acest convoi, vezi şi corespondenţa dintre Direcţia Generală şi pretorul armatei în Matatias Carp, op. cit., vol. 3, pp. 104-106.
334. *Ibid.*, vol. 3, p. 182.
335. Rapoarte către Preşedinţia Consiliului de Miniştri, 1942, Arhiva Ministerului de Externe, Problema 33, vol. 22, p. 130 (USHMM, RG 25006, rola 11).
336. Raportul lui Vasiliu, 9 decembrie 1941, Arhiva Ministerului de Interne, dosar nr. 18844, vol. 3 (USHMM, RG 25004M, rola 64). Gustav Richter, trimisul lui Eichmann în România, raporta la 17 octombrie 1941 că Antonescu trimisese 110 000 de evrei din Basarabia şi Bucovina în Transnistria, de-a lungul râului Bug, „în scopul exterminării lor» ; Nuremberg Documents, PS-3313, *Der Prozes gegen die Hauptkriegverbrecher von dem Internationalen Militärgerichtshof Nurnberg (Procesul marilor criminali de război înaintea tribunalului militar de la Nurnberg)*, vol. XXXI, Niirnberg, 1949, pp. 183-184. Germanii au refuzat să primească evreii de pe partea cealaltă a râului, iar aceşti 108 002 evrei au dispărut, în cele din urmă, din toate documentele şi statisticile despre deportaţi.
337. Raportul SSI către Cabinetul Primului-Ministru despre transferul evreilor, 24 decembrie 1941, Arhivele de Stat ale Cabinetului Primului-Ministru, Colecţia Cabinetului Militar, dosar nr. 86/ 1941, pp. 325-327, copie în USHMM, RG 25002M, rola 18. Aceste districte erau : Iampol (262 de evrei), Râbniţa (427 de evrei) şi Tiraspol (70 de evrei).
338. Jean Ancei, Documents, ed. cit., vol. 1, doc. 43, p. 287.
339. Referitor la deportările din Basarabia, vezi ibid., vol. 1, pp. 153-154. Referitor la deportările din Bucovina, vezi ibid., vol. 1, pp. 215, 217.

lăsați în Bucovina (fără a include județul Dorohoi), dintre care 16 794 trăiau în Cernăuți. Împreună cu evreii din Dorohoi, ei formau o populație evreiască de 19 475 de persoane[340]. În total, numărul evreilor deportați din Basarabia, Bucovina, Dorohoi și Regat se situa între 154 449 (147 712 plus 6 737) și 170 737 de persoane (164 000 plus 6 737).

Numărul evreilor români care au supraviețuit în Transnistria

La 15 noiembrie 1943, un raport oficial trimis Președinției Consiliului de Miniștri al Guvernului român arăta că 49 927 de evrei erau în viață în Transnistria, dintre care 6 425 erau originari din Regat[341]. Concluzia care poate fi trasă este că, până la 15 noiembrie 1943, între 104 522 și 120 810 cetățeni români de origine evreiască au murit în Transnistria.

Soarta evreilor localnici din Transnistria

Conform recensământului sovietic din 1939, în Transnistria trăiau 331 000 de evrei, dintre care 200 961 locuiau în Odessa[342]. Autoritățile române de ocupație au găsit între 150 000 și 200 000 de evrei în Transnistria. Conform surselor românești și sovietice, în jur de 25 000 de evrei au fost împușcați, spânzurați sau arși de vii în Odessa. Doar de la Dalnic, autoritățile sovietice au exhumat 22 000 de cadavre[343]. În plus, la acest număr se pot adăuga evreii împușcați pe străzi sau în alte locuri. După părerea prefectului de Golta, Modest Isopescu, aproximativ 10 000 de evrei localnici au fost omorâți în Golta, la începutul lui noiembrie 1941, înaintea înființării lagărului de la Bogdanovca[344].

În ianuarie și februarie 1942, între 33 000 și 35 000 de evrei au fost deportați cu trenul din Odessa la Berezovca[345]. Dintre aceștia, 28 000 au fost executați de SS. Mii de evrei (30 000, probabil) din orașul Odessa și din vecinătatea lui au mărșăluit către Bogdanovca la sfârșitul anului 1941[346]. 32 433 de evrei au fost „evacuați din Transnistria", adică deportați

340. *Ibid.*, vol. 1, doc. 43, p. 287.
341. Președinția Consiliului de Miniștri, „Numărul evreilor din Transnistria la 15 noiembrie 1943, după locul de origine (Basarabia, Bucovina, Dorohoi și Regat)", Arhivele Ministerului de Externe, *Problema evreiască*, vol. 22, p. 589.
342. Mordechai Altshuler (ed.), *Distribution of the Jewish Population of the USSR, 1939*, Hebrew University Press, Ierusalim, 1993, pp. 11, 21, 23. Transnistria includea oblast-ul (districtul) Odessa și o parte din *oblast*-ul Vinița. 233 155 de evrei se găseau în districtul Odessa și 141 825 în întregul district Vinița. Dar cel puțin 43 444 trăiau în partea germană a Viniței, reducând populația locală de origine evreiască, la începutul războiului, la 331 636. Doar orașul Odessa număra 200 961 de evrei.
343. Raportul Comitetului (*Obkom*) Districtului Odessa despre pagubele și victimele regimului fascist de ocupație (1941-1944), 31 decembrie 1944, Arhivele din Odessa ale Partidului Comunist, II-II-52, p. 22.
344. Raportul lui Isopescu către guvernul transnistrean cu privire la transporturile de evrei, cu o cerere adresată guvernului de a înceta trimiterea lor, 31 noiembrie 1941, Arhivele din Nicolaev, 2178-1-2, p. 151.
345. Raportul prefectului de Odessa către guvernul transnistrean ca o concluzie la operațiunea de deportare : 32 643 de evrei deportați: Arhivele din Odessa, 2242-1-1487, pp. 190-193. Raportul maiorului doctor Gheorghe Tătăranu, director al Departamentului Sănătății din Transnistria, despre epidemia de tifos din regiune, 35 000 de evrei evacuați din Odessa; Arhivele din Nicolaev, 2178-1-424, p. 8.
346. Comandantul legiunii de jandarmi din Berezovca către prefect, 31.01 1942, Arhiva din Odesa.2361-39, p 15.

la Golta și, cei mai mulți, lichidați acolo. Conform datelor oferite de documentele germane, mărturiile supraviețuitorilor și procesele verbale ale proceselor din România, 75 000 de evrei (majoritatea localnici) au fost uciși la Bogdanovca, Dumanovca și Acmacetca la sfârșitul anului 1941 și începutul 1942. În septembrie 1942, secretarul general al guvernului transnistrean a recunoscut că 65 000 de evrei localnici „dispăruseră" din districtul Odessa (adică fuseseră omorâți)[347]. În plus, potrivit unui raport românesc, 14 500 de evrei localnici au fost forțați să traverseze Bugul, unde au fost împușcați de germani[348].

Autoritățile sovietice au estimat că 150 038 de evrei au fost uciși în județele Golta și Berezovca[349]. La 1 noiembrie 1943, Cartierul General al Armatei a 3-a a înregistrat 70 770 de evrei trăind în Transnistria, dintre care 20 029 erau evrei localnici[350]. Luând în considerare aceste cifre, se poate stabili că între 150 000 și 180 000 de evrei localnici au fost uciși sau au pierit în Transnistria. La sfârșitul ocupației române, în Transnistria rămăseseră numai 20 000 de evrei localnici. Cel puțin 15 000 de evrei din Regat au pierit în Holocaust (în pogromul de la Iași și deportările în Transnistria).

Diverși cercetători au estimat în mod diferit numărul evreilor români și ucraineni uciși sub administrație românească în timpul Holocaustului. Dinu C. Giurescu numără cel puțin 108 710 evrei români care au murit în Transnistria; dar acest număr nu-i include în rândul victimelor pe evreii ucraineni și nici pe evreii uciși pe loc în Basarabia și Bucovina. Conform lui Dennis Deletant, în Transnistria au pierit între 220 000 și 270 000 de evrei, în timp ce Radu Ioanid susține că sub jurisdicția românească au murit cel puțin 250 000 de evrei. Matatias Carp menționează că au dispărut 264 900 de evrei români, dar aici nu sunt incluși evreii ucraineni. Râul Hilberg citează distrugerea a 270 000 de evrei aflați sub autoritate românească, iar Marcu Rozen numără aproximativ 115 000 de evrei români și 155 000 de evrei ucraineni uciși în Transnistria. În fine, Jean Ancei afirmă că numai în Transnistria au murit 310 000 de evrei, la acest număr adăugându-se încă 100 000 de evrei uciși în Basarabia și Bucovina în timpul campaniei din 1941 din aceste provincii[351].

În concluzie, numărul total al evreilor români și ucraineni care au pierit în teritoriile aflate sub administrație românească este între 280 000 și 380 000.

347. Comandantul jandarmeriei din Transnistria către guvernul transnistrean, 11 septembrie 1942, *ibid.*, p. 161.
348. Minutele convorbirilor dintre Davidescu și Steltzer, 13 martie 1942, Arhiva Ministerului de Externe, problema 33, voi. 16, p. 58 (USHMM, RG 25006M, rola 6).
349. Nota de la 31 decembrie 1944 a filialei Odessa a Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, Arhiva PCUS din Odessa, 2-2-52, p. 25.
350. Arhivele Speciale din Moscova, 493-1-6, p. 187, Jean Ancei, Documents, ed. cit., voi. 7, doc. 393, p. 547.
351. Dinu C. Giurescu, *România în al doilea război mondial*, All Educațional, București, 1999, pp. 70-91; Dennis Deletant, „Ghetto Experience in Golta, Transnistria, 1942-1944", *Holocaust and Genocide Studies*, voi. 18, nr. 1, 2004, p. 2; Radu Ioanid, *The Holocaust in România : The Destruction of Jews and Gypsies under the Antonescu Regime, 1940-1944*, Ivan R. Dee, Chicago, 2000, p. 289; Râul Hilberg, *op. cit.*, voi. 3, p. 1220; Matatias Carp, op. cit., voi. 1, p. 19; Marcu Rozen, *The Holocaust under the Antonescu Government: Historical and Statistical Data about Jews in România, 1940-1944*, ediția a III-a revăzută, ARJVH, București, 2004; Jean Ancel, *Transnistria*, ed. cit., voi. 1, p. 531.

Обстановка, предшествующая Холокосту *(стр.19-21;.58-67)*

Корни румынского антисемитизма

Корни румынского антисемитизма связаны с зарождением современного румынского государства и становлением традиционных культурных национальных ценностей, которые сопровождали объединение княжеств, борьбу за независимость и создание Великой Румынии. Антисемитизм, который заявил о себе в Румынии в период между двумя мировыми войнами, вырос непосредственно из зерен, посеянных основными событиями развития страны, начиная с середины XIX века. По мотивам, которые различались у разных деятелей и разных групп, в политической, культурной и духовной жизни румынского общества существовали в разных формах и с разной интенсивностью сильные антисемитские течения. Они были особенно активны в период, предшествующий восхождению к власти Национал-христианской партии в 1937 г., установления королевской диктатуры в 1938 и национал-легионерского государства, руководимого Ионом Антонеску в 1940 – т.е. другими словами в период, который взорвался Холокостом.

Антисемитские акции этих, следующих друг за другом, правительств были вызваны настроениями, проникавшими в румынский идейный лексикон задолго до 1930-х гг. и до роста влияния нацистских сил из Германии. Все они, в разной степени и разными способами использовали те или иные основные элементы довольно популярной антисемитской концепции, акцентируя в большей или меньшей степени определенные темы, иногда дополняя привычную терминологию нерумынскими антисемитскими выражениями и предлагая, одни больше, другие меньше, насилие как способ решения своих задач. Идеология всех трех правительств была продолжением антисемитских идей, которые зародились в румынском обществе до первой мировой войны. Безусловно, после прихода к власти в Германии Гитлера политики с радикальным антисемитским мировоззрением оказались более легитимными в общественном мнении. Новое же, что привнесло с собой правление Национал-христианской партии, королевская диктатура, власть Железной гвардии и Антонеску, была не усвоенная ими природа антисемитизма, а то, что антисемитизм перешел из разряда словесных проявлений и отдельных вспышек насилия в область правительственной политики и государственных актов.

Антисемитская политика правительства Национал-христианской партии, королевской диктатуры и национал-легионерского государства подготовила почву для событий более тяжких, произошедших во время войны при режиме Антонеску. Он решил ликвидировать евреев в Румынии путем румынизации (лишении их собственности и способов существования), депортации и, в конце концов, уничтожения. Эти изменения приветствовались, или, по меньшей мере, допускались большинством в политической, культурной и религиозной элите. И не удивительно. Потому что эти политические преобразования проходили как естественное продолжение идей, занимавших существенное место в политическом, культурном и духовном дискурсе XIX века – периода борьбы за создание независимого румынского государства, которое Антонеску и его окружение хотели восстановить.

Еврейская община в период Великой Румынии

Еврейская община в период Великой Румынии была разнообразна и многочисленна, с корнями в истории и цивилизации Регата (– Королевства – так называют территорию страны в рамках границ государства, образованного при объединении Молдовы и Валахии – пер.), габсбургской Австрии, Венгрии, до первой мировой войны, и Российской империи. Согласно переписи 1930 г. в Румынии проживало 756 930 евреев – 4,2% всего населения, число которое, без сомнений, выросло в следующем десятилетии. Евреи составляли 13,6% от, примерно, 3 632 000 городских жителей и всего 1,6% – от 14 421 000 сельских. Более двух третей евреев жили в городах и чуть меньше трети – в сельских поселениях. Как это видно из таблицы еврейское население не было распространено равномерно по всей стране:

Евреи в процентном отношении ко всему населению по провинциям и проживанию в городе/ селе, 1930 I

	Население		% евреев от общего числа	% евреев от общего числа городских жителей	% евреев от общего числа сельских жителей
	Всего	Евреи			
Румыния	*18 057 028*	*756 930*	*4,0*	*13,6*	*1,6*
Олтения	1 513 175	3 523	0,2	1,6	<0,1
Мунтения	4 029 008	94 216	2,1	7,8	<0,1
Добруджа	815 475	4 031	0,5	1,8	<0,1
Молдова	2 433 596	162 268	6,5	23,1	1,2
Бессарабия	2 864 402	206 958	7,2	26,8	4,3
Буковина	853 009	93 101	10,8	30,0	3,9
Трансильвания	3 217 988	81 503	2,4	8,6	1,3
Банат	939 958	14 043	1,2	5,8	0,2
Кришна-Марамуреш	1 390 417	97 287	6,4	16,7	3,8

Представляя интересы различных групп и общин, еврейское население, состояло из нескольких изолированных общин, различных по политической истории тех режимов, при которых они прежде жили, по уровню усвоения ими румынского языка и культуры, по степени приверженности к еврейской традиции и религиозной практике и по другим факторам.

К сожалению, при этом элита, поднявшаяся в 1918-1920 гг., когда впервые в новой истории все румыны объединились в одно государство, воспринимала всех евреев, без исключения как врагов.

К евреям Регата, более ассимилированным в Валахии, менее в Молдове, – относились одинаково недоброжелательно. И дело не только в политических, экономических, культурных и религиозных причинах, подпитывающих рост румынского антисемитизма в десятилетия, предшествующие большой войне. Иностранная помощь в борьбе за получение евреями гражданства, создавала впечатление, что они при поддержке чуждых стране сил пытаются ограничить суверенитет румынского государства. Евреи из Трансильвании и Кришна-Марамуреша, большинство из которых говорили одинаково на венгерском и идиш, воспринимались «чужими» не только потому, что не были христианами, но и потому, что их культурная идентификация и политическая лояльность по отношению к Австро-Венгрии после 1867 г. были созвучны мадьярскому большинству в Венгрии. Составляя 5% населения Венгрии, евреи до войны по переписи культурной принадлежности записывали себя венграми, таким образом, помогая венграм заявить себя большинством в этом государстве. Евреи воспринимались румынами как согласные, или потенциально согласные, с ревизионистскими претензиями венгров. Буковинские, и внедренные в немецкую культуру габсбургской монархией, и говорящие на идиш, – одинаково были помечены знаком «чужой» только потому, что жили в той части Молдовы, которая была оторвана габсбургской монархией в 1775 г. и возвращена Румынии только в 1918. И, наконец, бессарабские евреи – в большинстве своем говорящие на идиш и русском, чаще, чем в других регионах живущие в селах, – служили моделью стереотипа чужого еврея, против которого антисемиты из Регата агитировали десятилетиями.

Неудивительно, что в такой атмосфере антисемитизм царил в новом румынском государстве, увеличенном сразу после первой мировой войны. Он проявлял себя в трех формах – культурной/интеллектуальной, политической и народной.

Румыно-германские отношения накануне и во время Холокоста

Антонеску и Германия

Когда Антонеску пришел к власти, в сентябре 1940 г., отнюдь не было очевидным, что он станет фаворитом Берлина. Нацисты считали его потенциальным послом Румынии у себя. Тем не менее, допуск Антонеску к этой должности осложнялся его пусть и осторожным заявлением: Антонеску критиковал Мюнхенскую Конфернцию и примирительную политику Англии и Франции.[352] При этом, когда Румыния Антонеску сблизилась с Осью, 23 ноября 1940 г., он продемонстрировал необычное преклонение перед «германским выбором». Концепция режима Антонеску предполагала Румынию, способную возвратить себе потерянные земли и участвовать в новом международном порядке, спланированном еще Тройственным Союзом.[353] Выступая против поддержки Германией украинского государства или территориальных претензий Болгарии, вице-председатель Совета министров Михай Антонеску во время встречи с Гитлером 27 ноября 1941 г. добавил к этой концепции и расистский элемент. «Для меня самое заманчивое в европейской реконструкции это решение славянского вопроса»; для поддержки прочного мира необходимо «чтобы германские действия против славян были бы связаны с деятельностью латинской расы; наша позиция относительно славян не должна колебаться, напротив, политика, сосредоточенная на их изоляции, нейтрализации или захвате славянских территорий должна признаваться законной».[354]

Михай Антонеску уточнил, что поддержка Германией украинских и болгарских притязаний равнозначна несправедливому отношению к Румынии и румынскому народу, который «есть и был антиславянским так же, как и всегда был антисемитским».[355] Эта риторика была хорошо принята Гитлером, который использовал ее, чтобы заявить, что в Европе есть место только для двух рас – германской и латинской. Требуя объединиться против славян, он предложил Михаю Антонеску «завоевывать сколько угодно [территорий] на Востоке» до тех пор, пока румынские колонии будут помогать достижению победы в «общей борьбе против славян».[356] Также Гитлер выразил уверенность, что поддержит возврат Северной Трансильвании под суверенитет Румынии.

---

352. Gh. Barbu *Le troiseme hommé de l'Axe*. Paris, 1950, p.189
353. Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry During The Holocaust (далее - *Documents*)/ed. J. Ancel – Jerusalem, 1986, vol. 9, pp..134-135
354. Там же, doc 105 .p. 280,
355. Там же, p. 281
356. Там же, p. 284

Румыния, Германия и «Окончательное решение»

«Еврейский вопрос» или отношение к евреям в Румынии не были ни темой обсуждения, ни поводом к противоречиям или причиной несогласия между Германией и национал - легионерским правительством. Не было ни одного выражения несогласия со стороны лидеров легионерского режима по поводу поведения нацистской Германии. Сразу Берлин рассматривал легионерские выступлениям против еврейской собственности или самих евреев как одну из сторон фашистской революции в Румынии, подобно тому, что происходило в Германии. Во время двух встреч Иона Антонеску с Гитлером (22-23 ноября 1940 и 14 января 1941 г.) отношение к евреям серьезно не обсуждалось. Совпадение комплекса политических проблем Румынии и немедленных интересов Германии в период подготовки войны против Советского Союза и кампании на Балканах легли в основу румыно-германской связи. Нацистское правительство – Гитлер, министерство иностранных дел, Риббентроп, военная миссия и посольство Германии в Бухаресте – было заинтересованно в румынских ресурсах, особенно в пшенице, сельхозпродукции и угле, ну и, конечно, в предоставлении Рейху в будущей войне румынской армии. Антисемитская политика, которая в идеологии нового фашистского правительства занимала центральное место, мало интересовала немцев. Кроме того, к этому времени цель и перспективы «окончательного решения» еще не были ими ясно сформулированы; следовательно, нацисты по этому поводу не оказывали на Румынию давления.

Некоторые пропагандистские антисемитские публикации в Румынии обеспечивались германским посольством, как путем подкупа отдельных журналистов различных газет, так и финансовой поддержкой обеих антисемитских партий – Национал-христианской Октавиана Гоги и А.К. Кузы и Железной Гвардии. *«Porunca vremei»*, полуофициальная газета антисемитского движения, писала 15 августа 1940 г.: «испытание на прочность консолидации Румынии будет длиться, пока еврейский вопрос не будет разрешен по превосходной немецкой модели». Нацистская модель предполагала «жесткие репрессии» и «высылку» евреев из страны. Это лишь один пример из сотен газетных статей тех лет.

Далее на стр.60-62 с ссылками на архивные документы и публикации приводятся примеры румыно-германского сотрудничества в предвоенные месяцы.

Перед войной с Советским Союзом румыно-германские военные связи укрепились, активизировалась подготовка к общей войне, Антонеску ожидал от этого не только возвращение Бессарабии и Буковины, но и сплочения Румынии перед «славянской угрозой». Визит Антонеску в Мюнхен 12 июня 1941 г., во время которого уточнялись детали военного сотрудничества, практически решил судьбу евреев Бессарабии и Буковины. К этому времени Гитлер, под влиянием своих генералов, не очень доверял военным качествам румынской армии и отводил ей второстепенную роль, как например «защита румынских территорий от проникновения русских сил»…

19 июня генерал Илие Штефля, один из доверенных лиц Антонеску, передал в армию секретным циркуляром приказ Антонеску «выявить всех жидов, агентов или сочувствующих коммунистам (…) Министерство внутренних дел должно знать, где они находятся, чтобы следить за их передвижением и суметь в нужный момент применить необходимые меры»[357]. Этот приказ соответствовал, полученным ранее Вермахтом от фельдмаршала Вильгельма Кейтеля.

В конце июля 1941 г. румынская армия быстро выслала в Могилев (Украина) около 25 000 евреев, но получила от немцев приказ их вернуть, расстреляв примерно 12 000.[358]. Антонеску искал поддержки у посла Килингера, доказывая, что возвращение евреев в Бессарабию «противоречит директивам фюрера, данным в Мюнхене, по поводу обращения с восточными евреями»[359]. Очевидно, что Ион и Михай Антонеску не всегда были готовы придавать значение инструкциям немецких советников, целью которых было помочь румынам разобраться с «особыми миграциями на территориях, находящихся под румынской и немецкой администрацией»[360]. Незадолго до 21 июня 1941 г. Особая служба информации (SSI) сформировала т.н. Специальный эшелон по образцу *Айнзацгрупп*, на который была возложена задача – охранять тыл от «шпионажа, саботажа и террористических актов». *Оперативный эшелон*, как его позже назвали, состоял (как и *Айнзацгрупп*) из небольших формирований – команд. Эшелон состоял из 160 отборных военных и вскоре был размещен в Бессарабии. Первая его операция была проведена в Яссах 29-31 июля 1941 г. Оттуда вместе с 4-й румынской армией переместился в Бессарабию, где сотрудничал с *Айнзацкомандой* 11-б в экзекуциях в Бельцах и Кишиневе. С айнзацкомандами, перейдя Прут, работали и Эшелон, и жандармерия, и другие военные части, вовлеченные в уничтожение евреев. И все же взаимоотношения между различными подразделениями *Айнзацгрупп* D и румынскими частями были далеки от идеала. Немцы были довольны тем, что румыны действуют по их указке, но разочарованы беспорядками, которые это сопровождали.

Эмиссары Гиммлера, работающие в Вермахте, продолжали свое дело и на территории Украины, оккупированной румынами (Транснистрия). Представители немецкой и румынской армий встретились 17 августа 1941 г. в Тигине, чтобы

357. Jean Ancel *Documents* -vol. 6, doc. 1, p.1
358. Arhivele Statului, fond Preşedinţia Consiliu lui de Miniştri, Cabinet, dosar nr. 89/1941, f. 16.
359. *Documents on German Foreign Police.* 1918-1945 (далее - DGFP), vol13, no207, pp.318-319
360. Цит. по: Problema evreiască în stenogramele Consiluilui de Miniştri, Bucureşti, 1999, p. 265

обсудить границы Транснистрии и разделении ответственности внутри провинции. Задача, поставленная *Айнзацгруппой*, – сопровождать наступающие части и сразу же уничтожать евреев – была непосильной. Взамен, их надо было сконцентрировать в трудовые лагеря, пока не появится возможность эвакуировать на восток «до завершения военной операции»[361]. Это соглашение, подписанное 30 августа 1941 г., обязало румынский режим в ускоренном порядке переместить за Буг евреев, выживших в Бессарабии и Буковине, и около 200 000 украинских евреев, переживших первый вал экзекуций *Айнзацгруппы* D.

7 августа 1941 г. Михай Антонеску попросил Гиммлера вернуть в Бухарест советника по еврейским делам Густава Рихтера, который в июле уже успешно поработал в Румынии. Он ему благодарен и надеется возобновить совместную деятельность, «поскольку еврейский вопрос требует международного разрешения, радикального и окончательного, с использованием германского опыта»[362].

Следуя советам Рихтера и по настоянию немецкого посольства, румынское руководство потребовало от Еврейского управления Румынии [орган самоуправления – пер.] запретить сионистскую деятельность, переписать «людей еврейской крови» и начать техническую подготовку к депортации в лагерь смерти Бельзек. Более того, крупномасштабное уничтожение евреев и упорство Антонеску в достижении «Окончательного решения» на освобожденных румынских территориях, потом и в Транснистрии, вызывали восхищение нацистов, особенно Гитлера.

23 января 1942 г., на следующий день после Ванзейской конференции, Рихтер попросил Михая Антонеску приостановить высылку евреев из Румынии, «имея в виду неизбежность «Окончательного решения» еврейского вопроса в Европе».

М. Антонеску в принципе согласился, но корабли с евреями продолжали покидать Румынию[363]. И все же Ион Антонеску не мог дождаться результатов немецкого Окончательного решения. На заседании правительства 16 декабря 1941 г. он заявил: «Жидовский вопрос обсуждается в Берлине. Немцы хотят выгнать жидов из Европы в Россию и поселить в определенных зонах, но для выполнения этого плана нужно время»[364].

По свидетельству комиссара по делам евреев Раду Лекки «когда [Антонеску] впервые встретился с Рихтером и обсуждал с ним реорганизацию [положения] евреев, у [Рихтера] были уже готовы все планы»[365]. К концу апреля 1942 г. Рихтер отказался от анонимности и, минуя румынское правительство, оповестил евреев Румынии, что их судьба определена. Он опубликовал статью в посольской газете Bukarester [Tageblatt], советуя евреям не питать иллюзий по поводу возможностей «Окончательного решения». «Еврейский вопрос в Румынии будет решен по европейскому образцу», – объявил Рихтер[366].

361. Jean Ancel, *Documents*, ed. cit., vol. 9, doc. 83, pp. 188-191.
362. Jean Ancel, Documents, ed. cit., vol. 5, doc. 3, pp. 3-6.
363. Jean Ancel, *Documents*, vol. 3, doc. 311, pp. 494-495.
364. *Procesul marei trădări naţionale*, Bucureşti, 1946, pp. 34-35.
365. Arhivele Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 123, p. 82.
366. G. Richter, „Judische Fata Morgana", *Bukarester Tageblatt*, 26 aprilie 1942 ; см: Jean Ancel, *Documents*, ed. cit., vol. 3, doc. 360, p. 588.

Переговоры о «европейском решении» относительно евреев Регата и юга Трансильвании проводились тщательно и эффективно. Они должны были быть истреблены не в восточных территориях или в России, а в лагерях смерти Польши. В июне 1942 г., под впечатлением немецких побед на территории СССР, после выдвижения румынской армии на Кавказ и перехода Дона, Антонеску согласился, что «Окончательным решением» вопроса о румынских евреях должна быть их депортация[367]. В июле-октябре 1942 г. был разработан план их депортации в лагеря уничтожения Губернаторства [территория Польши – пер.]. Весной 1942 г. в Румынии оставалось примерно 300 000 евреев. Бессарабия и Буковина, кроме Черновцов, к этому времени уже были *Judenrein* (чистые от евреев).

Два немецких документа от 26 июля и 11 августа 1942 г. упоминают о предстоящей депортации румынских евреев: один, подписанный Генрихом Мюллером, руководителем отдела IV B RSHA, адресован министерству иностранных дел Германии, другой – доклад Мартина Лютера, сотрудника этого министерства, – руководителю полиции безопасности и S.D., *рейхсфюреру* SS Генриху Гиммлеру[368].

Во время допроса в Иерусалиме Адольф Эйхман признался, что редактировал письмо, подписанное Мюллером. В нем Мартину Лютеру, помощнику секретаря начальника департамента (Инланд II) министерства иностранных дел, сообщалось, что депортация румынских евреев начнется 10 сентября 1942 г.

Густав Рихтер разработал детальный план депортации 275 000 евреев для уничтожения в лагерь Бельзек, Польша. В нем перечислены основные элементы процесса: идеологическая подготовка; инструкции, включающие логистику и операционное планирование; способы камуфляжа и дезинформации, направленные на предотвращение паники среди евреев; решение законодательных проблем между Румынией и Германией; использование местных *юденратов*. Согласно плану Рихтера при пересечении границы евреи лишаются румынского гражданства, нетрудоспособные же должны быть подвергнуты «особым мерам». Руководствуясь директивами RSHA, Рихтер заручился официальным письмом от Михая Антонеску, в котором подтверждается согласие на депортацию[369]. Тот факт, что Рихтеру нужно было письменное подтверждение от помощника Иона Антонеску, свидетельствует о неоднозначности положения подчиненных Эйхмана в странах-союзниках Германии – Болгарии, Венгрии, Румынии, Италии – где нацисты напрямую не могли проводить депортации, необходимо было участие этих правительств.

19 августа 1942 г. подготовка к решению «еврейского вопроса» в Румынии была завершена, как с политической точки зрения, так и в разработке этапов его практического воплощения. План Рихтера был результатом долгих переговоров – с конца декабря 1941 по июль 1942 года. Существовало две версии плана, румынская и немецкая[370]. 11 сентября 1942 г. Лекка предоставил М. Антонеску румынский план, согласованный с Рихтером. В нем подтверждалось согласие Румынии на депортацию

367. *Yad Vashem Studies* 16, 1984, pp 381-420
368. Jean Ancel *Documents* -vol. 4..doc. 41,p.78. и doc. 104-105
369. Там же, vol. 4..doc.65, p.120.
370. Там же, vol. 3, pp.391-398, 406-415

и оговаривались некоторые исключения. Немецкое предложение было значительно жестче. Оно предполагало и депортацию евреев, бывших граждан Германии, Чехословакии и Хорватии, как потерявших гражданство.

Румынский план Лекка «смягчил», добавив условия, предполагавшие эмиграцию в Палестину 3000 евреев в обмен на два миллиона лей. Деньги должны были быть оплачены Еврейским управлением Румынии (румынским *юденратом*) «для создания фонда, обеспечивающего дешевый кредит новым румынским производствам, которые будут размещены в ранее принадлежавшим евреям»[371]. Нацисты не скрывали своих планов. Будучи уверенны в их реализации, они поспешили объявить о депортации в *Bukarester Tageblatt*, немецкой газете, выходившей в Белграде, за 8 августа. Когда поезда в Бельзен так и не пошли, Рихтер опубликовал в той же газете другую статью, назвав ее «Слуги евреев». В ней он обвиняет барона Нюменна (богатого еврея-выкреста) и Вильгельма Фильдермана (руководителя Союза евреев Румынии) в том, что они пытаются «тормозить депортацию любыми способами, вовлекая в это выдающихся румынских политиков и предпринимателей[372]. Рихтер возмущался румынами, препятствующими депортации евреев, уверяя их, что несмотря ни на что Европа будет очищена от евреев до конца войны, а позиция Румынии перед лицом Германии будет более безопасной, если они не будут вмешиваться в процесс. Чтобы оправдать свой провал Рихтер, переслал эту статью Эйхману 15 ноября 1942 г.

По мнению Фильдермана немецкие угрозы облегчили положение румынских евреев, потому что спровоцировали недовольство в рядах элиты, обостренно ощущающей все, что связанно с независимостью страны[373]. Таким образом, планы Рихтера и Лекки провалились, и депортации румынских евреев не было. Посол фон Киллингер, сопровождаемый Рихтером, 26 ноября 1942 г. посетил М. Антонеску, требуя объяснений по этому поводу. Министр иностранных дел ответил, что маршал Антонску «все решил, лишь отложил это, предполагая сначала выселение из Трансильвании»[374]. После Сталинграда румынское правительство официально уведомило Берлин, что единственное решение еврейского вопроса в Румынии – эмиграция»[375]. Антонеску не уступил нацистам, несмотря на настойчивое давление – сначала немецкого посла, потом в ходе встречи с Гитлером и Риббентропом в апреле 1943 г. – выполнить свои обязательства по депортации румынских евреев[376]. Более того, Антонеску и его режим уберегли евреев Регата и Трансильвании от последствий применения нацистами методов «окончательного решения».

371. Там же, vol. 3, p. 167
372. Там же, vol. 4, pp.297-298
373. Там же, vol. 4, doc. 152, p. 302
374. Там же, doc. 186, p. 365
375. Там же, doc. 285, p. 524
376. Там же, vol. 4, doc. 203, p. 399

Настроения среди евреев при отступлении из Бессарабии, севера Буковины и Херца *(стр 79-82)*

В румынской историографии, господствует клише, согласно которому евреи Бессарабии и севера Буковины относились оскорбительно к румынскому руководству и войскам во время отступления 28 июня-3 июля 1940 г. Это фальшивое утверждение используется, чтобы придать законный характер последующим антиеврейским действиям со стороны румын.

Положение евреев в Румынии (1919-1940 гг.)

9 декабря 1919 г. в рамках Версальского договора румынское правительство совместно с Францией, Англией, Италией и США подписало Договор о национальных меньшинствах. Это соглашение обязывало Румынию предоставить гражданство всем австрийским и венгерским поданным, рожденным на территориях (Трансильвания и Буковина), объединенных с Румынией в 1918 г. По этому документу признавалось на равных правах гражданство всех евреев, живших в Румынии и не имевших другого гражданства. Эти обязательства, взятые на себя румынским государством, были закреплены в Конституции Румынии (1923 г.). Она запрещала дискриминацию по признаку религии, конфессии, этнической принадлежности или языку (ст. 7 и 8)[377]. В Законе от 25 февраля 1924 г эти идеи материализовались. Было подтверждено румынское гражданство бывших подданных Австро-Венгерской и Российской империй, проживавших. в Трансильвании, Банате, Кришне или Марамуреше до 1 декабря 1918 г, в Буковине до 28 ноября 1918 г, и до 27 марта (9 апреля) 1918 г. в Бессарабии[378].

Эти законодательные рамки действовали примерно полтора десятилетия, в течение которых евреи были вовлечены во все области общественной жизни. В это же время заявляло себя антисемитское движение, политическими выразителями которого были Лига национал-христианской защиты А. Кузы и Железная гвардия (с 1930 г.), известная и как Легион Михаила Архангела. Действуя под именем «Все для Страны» (название «Железная гвардия» было запрещено) партия добилась на декабрьских выборах 1937 г. 15,5% всех голосов, заняв третье место. Поскольку это голосование не принесло ни одной партии более 40%, требуемых действующим тогда законом, король Карол II, укрепляя собственную власть, возложил на Национал-христианскую партию задачу сформировать правительство. Это политическое образование было создано в 1935 г. путем слияния Лиги национал-христианской защиты под руководством А. Кузы с Национал-аграрной партией, руководимой Октавианом Гогой. Правительство Гоги-Кузы, как стала называться эта правительственная формула, существовала 44 дня.

Правительство О. Гоги предприняло первые антисемитские меры, опубликовав

377. Ioan Scurtu, Constantin Mocanu şi Doina Smârcea, *op. cit.*, p. 558
378. Lya Benjamin, *Evreii din România între anii 1940-1944*, ed. cit., vol. 1, *Legislaţia antievreiască*, pp 26-27

21 января 1938 г. Декрет №169 о пересмотре гражданства. Декрет требовал от евреев в течение 20 дней после публикации местными властями списков граждан, предоставить свидетельство о месте их проживания с 1918 по 1924 г. Хотя в Регате этот срок был продлен, многие евреи не смогли предоставить нужные документы, еще и потому, что чиновники попросту чинили препятствия.

Как следствие – из 617396 евреев (84% из общего по стране числа 728 115 евреев) 225 222 потеряли румынское гражданство и были вынуждены считаться иностранцами. Они могли оставаться в Румынии лишь по ежегодно возобновляемому разрешению.

Пересмотр гражданства стал прелюдией распространения внешнего и внутреннего антисемитизма, он ужесточил положение евреев и предвосхитил серию антисемитских мер, приведших к трагедии румынских евреев.

Евреи и отступление из Бессарабии и севера Буковины.

Существует много архивных документов, свидетельствующих о положении гражданских лиц в Бессарабии и на севере Буковины в период 28 июня-3 июля 1940 года. Многочисленные военные (операционные донесения, отчеты, информационные рапорты, телеграммы и т.п.) и гражданские (административные доклады, полицейские донесения, личные дневники) документы указывают на то, что в Бессарабии и на севере Буковины отдельные евреи участвовали в антирумынских и просоветских акциях. Исследователи, настаивающие на значении этих документов, ссылаются на такие действия, как водружение красных флагов, демонстрации симпатий к советской власти, дружеские митинги в честь советской армии, оскорбление румынских национальных символов, памятников и церквей, конфискация имущества армии и различных гражданских учреждений, участие в разоружении румынских частей советскими войсками, издевательства над военными и даже их убийство. Уточняется, что эти акции происходили в городах со значительным еврейским населением – Черновцы, Сторожинец, Хотин, Сороки, Кишинев, Четатя Албэ, Бельцы, Унгены, Измаил и т.д. – или в селах, расположенных на пути отступления румынских частей. Некоторые историки считают, что большое число подобных обвинительных документов отражают историческую реальность: евреи в Бессарабии и на севере Буковины были настроены антирумынски[379]. Однако критический анализ документов и свидетельств говорит о том, что на деле все было далеко не так, как в катастрофических представлениях, живущих в общественном мнении с момента потери Бессарабии и севера Буковины. Во-первых, многие инкриминирующие документы, содержат обобщения и коллективные обвинения типа: «евреи из Буковины», «кишиневские евреи», «еврейское население Бельц», «евреи и коммунисты из Романешт» и т.п. Конкретные же ситуации и имена почти не называются.

379. Jean Ancel, *op. cit.* См. также: Alexandru Safran, *Un tăciune smuls flăcărilor. Comunitatea evreiască din România, 1939-1947*, Hasefer, Bucureşti, 1996, p. 18

Во-вторых, принимая во внимание драматические обстоятельства, при которых эти документы писались, понятно, что они обрастали слухами и преувеличениями тех, кто вздрагивал, при виде «коммунистов», «евреев», «иудео-коммунистов»… Нередко употребление подобных выражений прикрывало плохую организацию отступления. Например, после того, как генерал Константин Антонисеску сбежал из Тарутино в Галац, оставив личный состав на избиение, его действия вменились в вину национальным меньшинствам, в том числе и евреям. Похожие случаи произошли с генералами Иоаном Рошкой и Марином Попеску.

В-третьих, многие румынские историки популяризируют неправдивые свидетельства, чтобы оправдать антиеврейские нападки 1940 года. В своей книге о маршале Антонеску, Георге Барбул приводит рассказ о происшедшем с двумя румынскими офицерами в 1940 и 1941 годах. В первом случае капитан Энеску, не выдержав издевательств, которым его подвергли единецкие евреи во время отступления из Бессарабии, покончил жизнь самоубийством. Во втором – капитан Никулеску, свидетель этой трагедии, поклялся отомстить. Вернувшись в Единцы летом 1941 г., он выполнил клятву, убив много евреев. Призванный к ответу Ионом Антонеску, офицер реабилитировал себя на полях сражений. Капитан Никулеску погиб при осаде Одессы[380]. Но и история, и ее персонажи в данном случае вымышлены[381].

В-четвертых, если бы все евреи не были бы лояльны к Румынии, не было бы случаев, когда они, в основном богатые, уходили бы вместе с частями румынской армии. Страх перед советской оккупацией у евреев был не меньшим чем у румын. К сожалению, для некоторых евреев румынские власти, воплощавшие планы эвакуации «Тудор» и «Мирча», чинили препятствия, не давая возможности присоединиться к колоннам.

В-пятых, украинцы из Бессарабии и севера Буковины были известны просоветским поведением, они тепло принимали Красную Армию. Поскольку в докладах не было разделения между евреями и украинцами, невозможно точно определить уровень участия евреев [в этих акциях – пер.]. Известно, что даже немцы, позже [после войны, при советской власти – пер.] высланные за то, что их поддерживал III Рейх, вели себя также.

И в-шестых, даже некоторые румыны с радостью приняли «советских» в Бессарабии и на севере Буковины. Известен случай в Сороках. Здесь местная знать – примар Георге Лупашку, бывший префект Петре Сфеклэ, председатель отделения Фронта национального возрождения (Национальной партии) Александру Аноп и школьный инспектор Петре Хрицку организовали митинг для приема «советских освободителей». Судя по записи, сделанной королем Каролем II 30 июня 1940 г., это был не единичный случай:

«Известия из Бессарабии все грустнее. К сожалению, я был прав с так называемой реорганизацией F.R.N. (Фронта национального возрождения),

380. Gheorghe Barbul, *Memorial Antonescu. Al treilea om al Axei*, Institutul European, Iaşi, 1992, p. 131.

381. Minai Pelin, *op. cit.*, pp. 88-101.

многие его руководители показали себя настоящими большевиками, оказавшись среди первых с красными флагами и цветами встречающих советские войска»[382].

Пытаясь справиться с тяжелейшим кризисом, который ставил под вопрос выживание режима, власти сделали из евреев «политический громоотвод», направив на них вал народного недовольства. Показатель этого – реакция румынской прессы, которая возмущалась больше евреями, чем настоящим агрессором – Советским Союзом. Поскольку печать в 1940 г. была под цензурой, государство могло бы повлиять на это неестественное явление. Типичной формой заблаговременно превратить евреев в козла отпущения было предупреждение лидеров общины о том, что власти смогут допустить репрессии против евреев[383]. В своих *Воспоминаниях* главный раввин Александру Шафир записал, что 26 июня Михай Георгияну, министр внутренних дел, в беседе с ним и Фильдерманом, потребовал предостеречь евреев Бессарабии и севера Буковины от провокаций против военных и гражданской администрации.[384] После этого, несмотря на предпринятые попытки, еврейские лидеры так и не смогли встретиться с румынскими чиновниками высокого уровня. Чтобы выразить недовольство еврейской общины злоупотреблениями против румынских войск в Бессарабии, Федерация еврейских общин поручила главному раввину выступить в Сенате. Речь не была произнесена, поскольку заседание Сената не состоялось. Официальная позиция была выражена в день национального траура 3 июля 1940 года. В документе выражалась лояльность евреев Регата к Румынии, напоминалось, что евреи отдавали свои жизни за страну во время Войны за независимость 1877 г., Балканской, 1913 г., и Великой [так в румынской традиции называется первая мировая – пер.] войн[385].

В это же время газета *«Curierul israelit»* за 10 июля 1940 г. опубликовала статью, в которой подчеркивалась разница между евреями, проживающими в Регате и на оставленных территориях, и критиковались последние за их антирумынское поведение во время отступления. Целью подобных инициатив было уменьшить ожесточение против евреев к западу от Прута и сохранить их сотрудничество с румынским населением.

Румынской армии, покидающей Бессарабию и север Буковины, противостояли не только советские войска, но и враждебность части населения, включая и членов местных еврейских общин. Исходя из этих реальных обстоятельств, власти вольно или невольно проецировали в общественное мнение идею «коллективной вины» евреев, что оказалось преддверием страшной трагедии евреев на территориях, оказавшихся потом под румынской администрацией.

---

382. Carol al II Între datorie şipasiune, vol. 2. – Bucureşti, 1996, p. 208
383. Там же, p..52
384. A. Şafran *Un tăciune smuls făcărilor. Comunitate evreiască din România, 1939-1947*. Bucureşti, 1969, pp-51-52
385. *Apud* Alex Mihai Stoenescu, pp.106-107

Антисемитская пропаганда и официальная риторика об угрозе «иудео - большевизма». Румынские евреи и коммунистическое движение. 1938 – 1944 гг.

(стр. 87-105)

Введение

Одна из центральных тем фашистской идеологии – «иудео - большевизм» – основана на том, что в происхождении коммунистического движения (большевистской революции) видит связь между евреями и коммунистами, считая евреев вдохновителями разрушения политического порядка и возлагая на них за это всю ответственность. Есть еще один, более ранний, вариант полицейского видения проблемы как «иудео-масонского» союза. Теория иудео-большевистского союза распространена значительно шире и влечет за собой более серьезные политические последствия. В истории антисемитизма эта тема рассматривалось с трех разных и взаимодополняющих точек зрения:

- как формула эпистемологическая, гипердетерминистская («дьявольская причинность», проанализированная Леоном Поляковым[386]) – познавательная структура донаучной (примитивной) мысли;
- в собственно политической истории рассматривается отношение социалистических революционных движений к антисемитизму и еврейской эмансипации;
- в социальной истории – проявления фашистского и сталинистского насилия над еврейскими общинами.

Установка на дьявлизацию еврея, подразумевающая его ответственность за любой общественный кризис, демонстрирует не только силу воспроизводства архаичных стереотипов, проходящих сквозь время, но и ограниченность беспомощных научных объяснений перед подобными идеологическими фикциями. Такая установка оправдывает антинаучный и вненаучный анализ, опирающийся на положения, пережившие не одну историческую метаморфозу. Считаясь с тем, что отражено в научной литературе и с особенностями периода 1938-1944 гг. в истории Румынии, необходимо сделать следующие замечания.

1. С точки зрения политической истории, примыкание отдельных представителей еврейского меньшинства к социалистическому и рабочему движению было одной из форм интеграции их в общественную и политическую жизнь Румынии, отражающей надежды на эмансипацию. В Румынии между двумя мировыми войнами социалистическое движение, будучи полиэтническим, нерелигиозным, атеистическим и интернационалистским, оказалось в авангарде модернезационных процессов. С другой стороны, евреи в этом движении с политической точки зрения не выступали от имени общины, организованной в

---

386. Leon Poliakov, La causalite diabolique: essai sur l'origine des persecutions, Calman-Levy, Paris, 1980.

другие представительские структуры, а их конфессиональная принадлежность не имела значения для партии с воинственно атеистическим мировоззрением. Большое число представителей этнических меньшинств в коммунистической партии Румынии этих лет – прямое следствие межнациональных конфликтов и дискриминационной политики по отношению к меньшинствам. Следует упомянуть и тот факт, что, в общем благоприятные, соглашения о равных правах евреев и социалисты, и коммунисты использовали, например, перерабатывая некоторые стереотипы для карикатур на капитализм и буржуа (символическая фигура еврея-ростовщика). Критика международной плутократии может составить общую культурную основу, на которой сходились или сближались националистические и социологические позиции, составляя один из исторических корней фашизма, национал - социализма и, в Румынии, национал - коммунизма Чаушеску.

2. С точки зрения истории политических идей, теории о существовании всемирного союза евреев (в который вписывается тема «иудео - большевизма») – продукт некоей дьявольской картины мира[387], результат секуляризации религиозных суеверий (Карл Поппер). «Дьявольская причинность» – специфический гипердетерминизм формы произвольной социологии, которая систематическим способом придает отдельным группам или индивидам сверхъестественную способность провоцировать сакральные события, выгодные им. «Дьявольская причинность» (Леон Поляков), специфическая «примитивная ментальность» (Леви-Брух), скорее донаука, чем дологика (Леон Бруншвиг), – формы мистического мышления в современном обществе или проявления интеллектуального спада в обществах советского типа. Нужно различать способность подобных суеверий к воспроизводству и политическое использование таких формул, как «иудео-большевизм», в идеологических конструкциях с криминальными последствиями.

3. Самый сильный аргумент против тезиса об иудео-большевистском союзе евреев – благополучное существование еврейских общин до Холокоста. Вопреки антисемитским утверждениям отношение основной массы евреев с буржуазно-демократическими режимами строились в рамках двух исторических процессов: ассимиляция и социальная активность. Идеология революционного спасения на самом деле не была популярна, поскольку еще с начала XIX в.[388] вызывала рост политического антисемитизма. Отсутствие «морали господства», непризнание законности насилия, особенно физического насилия, характеризуют исторический уклад евреев. Связь евреев с насилием, которое «фашистско-сталинистское мировоззрение», породило в Центральной Европе 30-40-х гг., была значительно менее категоричной, чем других этнорелигиозных общин. Это статистически подтверждается целым рядом показателей: взаимодействие в сфере экономики, педагогики, связь с государством,

387. Примером может служить тезис Мирчи Элиади о «терроре истории»
388. См. Victor Karady, „Les Juifs et la violence stalinienne», *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*. 120, decembrie 1997, pp. 3-31

межобщинные контакты, соседство и родство, сексуальная жизнь, брачная и внебрачная, формы социального поведения (в том числе и отношение к спиртному и алкоголизму) и т.п. Совокупность этих фактов определяет форму коллективного контроля, ограничивающую проявление насилия в еврейской среде. Сравнительно с другими европейскими этнорелигиозными группами, евреи издревле, в силу своей традиционной культуры, отвергающей насилие, практически не занимались военным обучением, что делало невозможной их военную карьеру и одновременно исключало участие в боевых ритуалах.

Вот как, основываясь на глубоких исследованиях, описывает французский социолог Виктор Каради жизнь венгерских евреев в первой половине XX века. Это очень похоже на то, что было в Румынии:

> «Если преступления и правонарушения против государства были очень редки, агрессии против личности среди этого населении было еще меньше. Чем жестче были преступления, тем меньше было среди их исполнителей евреев. Они принимали участие в нанесении физического вреда (поджоги), в присвоении чужого имущества (кражи, грабежи). Как правило, они не прибегают к физическому насилию. Единственное исключение – дуэли, составляющие кодекс чести в кругах ассимилированной аристократии, но противоречащие Уголовному кодексу. Правда, значительное число евреев-дуэлянтов – это исключение, подтверждающее правило (…) Короче, акты насилия составляют лишь пятую часть (20,3%) всех правонарушений, совершенных евреями, тогда как среди неевреев – это две пятые (42,1%). Свидетельство этому можно найти в различных вариантах во всей прессе тех лет. Таким образом, можно сделать вывод о семейной морали (и, предположительно, школьном воспитании), об отношении к государству, к взаимоотношению полов, о занятиях в свободное время и т.п. Это дает возможность судить о том, что ассимилированный иудаизм в период старого венгерского режима *(до войны)* доказывает умение совладать с агрессивностью и относительное стремление к отказу от физической силы»[389].

В таких условиях массовые насилия против евреев в годы войны и опыт Холокоста совершили глубокий переворот в душах выживших. Они привели к разрыву морального согласия со старым обществом, к появлению радикальных настроений в сионистских контраассимилиационных движениях и, в меньшей степени, скорейшему усвоению социалистических идей. В Румынии настроения против ассимиляции, очень популярные после 1944 г., были, во-первых, следствием Холокоста, во-вторых – политики насильственной ассимиляции и национальной дискриминации.

389. Victor Karady, *op. cit.*, pp. 19-20.

«Иудео -большевизм» в прессе военного периода

Унифицированный дискурс

Просматривающего румынскую прессу с 1 января 1938 по 23 августа 1944 гг., преследует в первую очередь *идеологическое единообразие*: газеты, а еще больше журналы того времени, по меньшей мере, когда затрагивают вопросы внутренней и внешней политики, выражают одинаковые мнения, одинаковую точку зрения, одинаковую веру. Многообразие голосов, хотя и неравноправных, характерное для прежнего периода, начало затихать сразу, с начала 1938 г., тут же сменившись единственным голосом. Голосом политического режима – сначала правительства Гоги, потом королевской диктатуры и, в конце концов, правительства Иона Антонеску.

Запрет правительством Гоги сразу после своего утверждения демократических газет – *Adevărul, Dimineaţa* и *Lupta* – продемонстрировал, что впредь у прессы будет другой режим, что она поставлена под контроль цензуры. Когда позже, в июне 1940 г., Карол II реорганизовал Фронт национального возрождения в Партию Нации, она с гордостью была определена «единственной и всеобщей партией». Документ, выпущенный по этому поводу, ясно объявляет преступным «устный или письменный призыв к изменению политической строя, который установлен Указом-законом (Decret-lege) об учреждении «Партии Нации»[390]. Никифор Крайник, имея ввиду «усовершенствование» начинания национал-христианского правительства, подчеркнул: «Блестящий акт румынского законодательства свершил Октавиан Гога, запретив в 1938 г. [газеты] *Adevărul, Dimineaţa* и *Lupta*. Остальное сумел завершить я, когда в должности министра пропаганды уничтожил все ежедневные, еженедельные и ежемесячные еврейские издания в Румынии. Святое право говорить от имени румынизма принадлежит исключительно румынам. Мы можем говорить от имени местных чужаков, потому что мы – хозяева этой земли»[391]. А в 1942 г. Михай Антонеску, подводя триумфальный итог правления Иона Антонеску, посвятил целую главу «Национальной пропаганде», в основу которой легли статистические данные о действиях, предпринятых режимом против свободы слова: «Здоровая румынизация прессы привела к закрытию 30 незначительных газет, из которых 12 ежедневных и 18 другой периодичности; 4 на иностранных языках и 26 на румынском»[392]. Взамен министерство пропаганды открывает свои издания: *Cuvântul Mareşalului către sătenii* [*«Обращение маршала к селянам»* - пер.], *Basarabia, Bucovina, Transnistria, Argeşul, Pentru Jertfitori, Dacia Traiană, Soldatul, Der Soldat, Il Soldato*, которые полностью его обслуживали.

390. *Universul*, anul al 57-lea, nr. 170, 23 iunie 1940, p. 1.
391. Nichifor Crainic, „După douăzeci de ani», *Gândirea*, anul XX, nr. 10, decembrie 1941, p. 515. Ion Al. Brătescu-Voineşti, „Am văzut pe Mareşalul», *Curentul*, anul XVI, nr. 5408, 8 martie 1943, pp. 1, 5.
392. „Doi ani de guvernare a Mareşalului Antonescu. Expozeul d-lui prof. Mihai Antonescu la radio», *Viaţa*, anul II, nr. 501, 10 septembrie 1942, p. 7.

Унифицированный политический дискурс проявлялся не только в этих официальных изданиях, но и в газетах и журналах, на первый взгляд независимых, а на самом деле – характерных для того времени официозах, насаждающих национализм: *Curentul, Viaţa, Universul, Gândirea, Convorbiri literare, Vremia (Războiului)*, даже *Revista Fondaţiilor Regale* и т.д., не говоря уже о *Porunca vremei* или *Sfarmă Piatră*, для которых экстремистское мировоззрение было честью. Лейтмотив этого дискурса, распространявшийся во всей румынской прессе, можно определить двумя словами: антидемократизм и прототалитаризм. Идея, завоевавшая тогда души, как ее определил Памфил Шейкару – редактор и владелец важнейшей газеты *Curentul* – была в том, что *«демократия ликвидирована»*[393], что ей противопоставлен другой политический порядок, по роду своему, фашистский или национал-социалистский[394], что смена эта, в историческом смысле и с румынской точки зрения, настолько же желательна, насколько и неизбежна. Это вело к культу таких европейских фигур, которые своей политикой воплощали «новое направление» в истории, как Адольф Гитлер, Муссолини, Салазар, Ион Антонеску. Румынская пресса того времени полна не только дифирамбами в их адрес[395], но и взглядами, речами, статьями, их или тех, кто им вторил – Геббельса, Альфреда Розенберга, фон Риббентропа, Манфреда фон Киллленгера, графа Чиано и многих других, воспроизводя ли их полностью, щедро ли цитируя, но всегда восторженно.

От «иудео-демократии» к «иудео-коммунизму/ иудео-большевизму»

В учении, демонизирующем демократию, чаще всего приводился аргумент, что этот политический строй по существу означает «господство чужаков, жидов»[396], как сказал на одной конференции министр культов и искусств в «национал-легионерском» правительстве Траян Брэиляну. Ассоциирующейся с тезисами «жидо-масонство» или «плутократия», принцип *демократии*, по мнению этих критиков, был, в высшей степени, еврейским или обслуживал исключительно еврейство. Так думал, например, и Никифор Крайник: «Еще вчера притязания

393. Pamfil Şeicaru, „Stat totalitar», *Curentul*, anul XIII, nr. 4458, 11 iulie 1940, p. 1. Vasile Netea, „Stat şi Naţiune», *Vremea Războiului*, anul XIV, nr. 646, 3 mai 1942, p. 1; Nichifor Crainic, „Aliaţii lui Hitler», *Gândirea*, anul XX, nr. 7, septembrie 1941, pp. 337-340.
394. Leonida C. Pop, „Naţional-socia-lismul - axă de purificare a Europei», *Viaţa*, anul I, nr. 77, 17 iunie 1941, p. 1; Mircea Pop, „Actualitatea fascismului», *Viaţa*, anul I, nr. 214, 2 noiembrie 1941, p. 1.
395. „Adolf Hitler, sinteză a veacurilor», *Viaţa*, anul I, nr. 24, 24 aprilie 1941, p. 5 ; Ion Băleanu, „Adolf Hitler, omul providenţial al Europei», *Viaţa*, anul I, nr. 22, 20 aprilie 1941, p. 6.; C. Rădulescu-Motru, „Mareşalul Ion Antonescu», *Revista Fundaţiilor Regale*, anul VIII, nr. 8-9, august-septembrie 1941, pp. 243-248.
396. См. „Problema elitelor în Statul legionar. Conferinţa d-lui prof. Traian Brăileanu, ministrul Cultelor şi Artelor», *Curentul*, anul XIV, nr. 4640, 13 ianuarie 1941, p. 3.

румынского национализма трагически гибли из-за международной еврейской силы, пересаженной на западную демократию, терроризировавшей правительства страны. Опутанные ею, мы были вассалами *иудео-демократии*, а румынский национализм по их воле был бессилен»[397].

Выжившая западная демократия представлялась пронизанной и контролируемой евреями. Американская президентская администрация, британское правительство Уинстона Черчилля описывались как марионетки в руках евреев[398].

Большинство румынских публикаций представляло европейский дух, зарожденный в Великобритании, развращенным чуждым, неевропейским влиянием: «Сегодняшняя межконтинентальная война должна сделать выбор между европейским духом (олицетворенным Гитлером) и англо-саксонским, который создал Европу, но был искажен иудаизмом. Победа может быть только за Европой, которая представляет аристократию духа»[399].

Румынская пресса того периода наводнена, особенно после июня 1941 г., шумной и однообразной риторикой Оси о «защите Европы», на каждом шагу в ней встречаются словосочетания типа *«святая война», «крестовый поход», «победа Креста»* и т.п., которые должны были быть определяющими «европейский дух» и понятие *«Европа»*. «Роль рубежа, которую играет Румыния в истории старого континента»[400] стала навязчивой темой газет и журналов. Публичная речь, постоянно описывая мифы о спасительной миссии войны, которую ведет Германия, и союза с ней, была насыщена жертвенно-победной, героической экзальтацией.

Момент заключения союза между Великобританией и Соединенными Штатами, с одной стороны, и Советским Союзом, с другой, в ретроспективе видится как поворотный, когда тезис «иудео - демократия» резко заменяется в румынской прессе «иудео - коммунизмом». Военный союз она с маниакальной настойчивостью объясняла «общим» для двух столь разных миров – еврейским элементом. В Англии «воцарилась дьявольская еврейская сила, чтобы разрушить крепость изнутри. (...). Родина Корлайла, апологета героизма, стала джунглями, захваченными бездушными ордами коммунистическими иудео - масонами»[401].

Скольжение от одного положения к другому не было новостью в румынской политической культуре, особенно часто проявляясь в 30-х гг., так что для резкого и якобы тотального поворота в военное время была подготовлена площадка. Тудор Теодореску-Бранеште, выдающийся журналист-демократ, в последнем номере газеты *Adevărul*, который он мог выпустить, отметил все более четкое в умах экстремистов совпадение между понятиями «демократия» и «коммунизм»:

397. *Viaţa*, anul I, nr. 3, 2 aprilie 1941, p. 7.
398. *Viaţa*, anul I, nr. 262, 20 decembrie 1941, p. 7.
399. *Viata*, anul I, nr. 259-260, 18 decembrie 1941, pp. 1, 3.
400. Там же., p. 3
401. *Viaţa*, anul II, nr. 530, 9 octombrie 1942, p. 3.

«В том, что сегодня общественное мнение по большей части заблуждается и отвергает свободолюбивые идеи, связывая себя с принципом диктатуры, нет его вины, виновны те, кто способствовал этому заблуждению. Не забывайте, что годами искренние, умеренные демократы объявлялись «большевиками», хотя те, кто это объявлял, хорошо знали, что в их лице люди видели глубокую связь идей свободы и равенства с существующей конституционной монархией. Потому и старались скомпрометировать и придушить любую реальную, взвешенную демократическую инициативу»[402].

Большинством демократия и коммунизм воспринимались как родственные понятия, органически между собой связанные: коммунизм есть (был) ничто иное, как одно из лиц демократии, выявивших ее сущность и /или радикализировавших ее.

Военный союз между англо-американцами и советскими рассматривался как неопровержимое и сокрушающее доказательство существенного сходства между демократией и коммунизмом. Несмотря на различные расхождения между этими двумя политическими системами, признаваемые иногда даже теми, кто подчеркивал их «сущностное» подобие, обе они представлялись – сразу с начала 40-х гг. – произведением одного автора (иудаизм), имеющими общую цель (иудейское господство), глубоко враждебными Европе. Официальная нацистская точка зрения – основанная на том, что Гитлер называл «иудео-большевистским заговором» и «заговором между евреями и демократами, большевиками и реакционерами»[403] против германской нации – была воспринята и поддержана в румынских изданиях, которые могли еще выходить.

Понятие «иудео - большевизм»

Если понятие «иудео-демократия» употреблялось в румынской прессе того времени ограниченно, то положение о «иудео - коммунизме» просматривалось ярче и развивалось с большей силой, хотя оба они в большинстве контекстов оставались взаимозаменяемыми[404].

Советский ультиматум июня 1940 г., в результате которого были потеряны территории, и, годом позже, вступление Румынии в войну на стороне Оси против Советского Союза, резко усилили и расширили хождение стереотипов о «иудео - большевизме» в румынской прессе. Если представление евреев неверными румынскому государству, его предателями было не новым, то меры, предпринятые сначала в январе 1938 г., узаконенные после потери территорий в 1940 г., в опосредованном восприятии – произошедшем из официального – привели к новому упрощению: еврейскому меньшинству приписывалась склонность к коммунизму. Согласно взглядам румынской политической элиты журналисты все чаще стали

402. *Adevărul*, anul 51, nr. 16.539, joi, 30 decembrie 1937, p. 1.
403. *Viaţa*, nr. 85, anul I, 25 iunie 1941, p. 1. ; *Viaţa*, anul I, nr. 225, 13 noiembrie 1941, p. 5
404. *Curentul*, anul XIV, nr. 4798, 26 iunie 1941, p. 1.

прибегать к инсинуациям о непреодолимой связи Советского Союза и румынских евреев, особенно из Молдовы.

Притом в большинстве средств информации считалось, что советский режим во многом – дело рук евреев. Положение о том, что большевистская революция 1917 г. произошла под руководством евреев, формулировалось весьма четко: «Большевистская революция была подготовлена Лениным и жидами: Троцким, Зиновьевым, Каменевым, Урицким. (...) За всеми этими русифицированными именами скрываются Бронштейн, Радомильский, Апфельбаум. (...) В подпольном собрании 10 октября 1917 г., на котором было принято решение о вооруженной революции, принимали участие семеро жидов, пятеро русских (трое из которых были женаты на жидовках) и один поляк»[405]. Это оценивалось как «самая большая иудейская наглость всех времен»[406]. Настроенный таким образом, режим не мог не говорить о еврейском господстве: так, например, «у жуткого Сталина советником был еврей Каганович, что и определило направление Коминтерна»[407]. В Советском Союзе, утверждал Михай Антонеску, вице-председатель Совета министров в 1942 г., «интеллигенты – рабы, крестьяне – камни, а евреи – хозяева»[408]. Даже Никифор Крайник, чьи выступления, и политические и журналистские, сурово судили эпоху, не стеснялся говорить о «иудео-большевизме» и о «иудео-большевистской России»[409]. Еврейский элемент был обвинен и в потере Бессарабии и Буковины. И уже не только ежедневные газеты, но и уважаемые культурно-просветительские издания при упоминании Советского Союза ссылаются на «иудео-большевизм». Например, журнал *«Convorbiri literare»* тоже включился в общий хор, употребляя такие выражения, как «иудео-коммунистический большевизм советских республик», или «еврей большевик Бела Кун»[410]. Главный редактор И.Е. Торуциу говорил об «апокалипсической схватке в крестовой войне между иудео-большевистским сверх государством и цивилизованными народами Европы»[411]. Конечно же, эти мысли не могли отсутствовать и в таких традиционно экстремистских изданиях, как *«Sfarmă Piatră»* или *«Porunca vremii»*[412].

Словом – пропагандистки создавалось неопровержимое представление о равенстве понятий «еврей» и «коммунист», или «большевик».
В этих условиях пристрастие евреев к советскому государству, сразу после его расширения до Прута, стало в прессе лейтмотивом. Газета *«Curentul»* в июле 1940 г.

405. *Curentul,* anul XIV, nr. 4837, 4 august 1941, p. 2.
406. *Viata,* anul I, nr. 270, 30 decembrie 1941, p. 5.
407. *Curentul,* anul XIV, nr. 4833, 31 iulie 1941, p. 1.
408. *Universul,* anul al LIX-lea, nr. 181, 6 iulie 1942, p. 3.
409. Nichifor Crainic, „Aliaţii lui Hitler», ed. cit., p. 337.
410. „Pentru un nou răsărit», *Convorbiri literare,* anul LXXIV, nr. 7, iulie 1941, p. 709.; Horia I. Ursu, „Rolul poporului român în apărarea Europei», *Vremea Războiului,* anul XIV, nr. 640, 8 martie 1942, pp. 1, 14.
411. I.E. Torouţiu, „Suflete închiriate», *Convorbiri literare,* anul LXXIV, nr. 8-10, august-octombrie 1941, p. 949.
412. „Alianţa judaismului cu bolşevismul», *Porunca vremii,* anul XI, nr. 2299, 9 august 1942, pp. 1,3.

помещала «репортажи» с новой румыно-советской границы, в которых описывался непрерывный исход румынских евреев в Бессарабию, только что ставшей советской:

«Интересно, что среди тех, кто переходит Прут, большинство – евреи, без различий в социальном статусе или давности проживания в стране. Можно видеть на Портовой улице длинные колонны телег, полных великолепных чемоданов, кофров, набитых изысканной одеждой и дорогими вещами, а рядом – группы евреев, судя по внешнему виду, людьми культурными, с положением»[413]. Автор не прибегает к терминам «иудео-большевики» или «иудео-коммунисты», чтобы обозначить этих скитальцев, но он вдохновлен убеждением, что какая-то сверхъестественная сила влечет евреев в советский мир, что-то необъяснимое, иррациональное, свойственное только им.

Идея о том, что бессарабское и буковинское еврейство радовалось по поводу присоединения к Москве, и проявляло при этом антирумынские и просоветские чувства имеет и безапелляционные «доказательства». Статья в газете *«Viaţa»* (главный редактор Ливиу Ребряну), посвященная вопросам демографии Кишинева, основанная на неопровержимых данных (собранных, однако, румынскими властями), утверждает в ноябре 1941 г.:

> «Когда в прошлом году советская Россия завоевала Бессарабию, в Кишиневе было 120 000 жителей. Поскольку для евреев в Румынии большевистский рай был очень привлекательным, многие из них переехали в Бессарабию; так под большевистским господством в Кишиневе оказалось почти миллион жителей. После пожара, сбросившего большевиков, и их ухода в Кишиневе осталось не больше 38 000 жителей. Стольких нашла при пересчете румынская администрация»[414].

В этом же ключе газета *«Universul»* (главный редактор и владелец Стелян Попеску) публикует фотографии людей, выражающих радость, сопровождая их подписью: «Демонстрации иудео-коммунистов в Кишиневе по поводу похищения Бессарабии и Северной Буковины красными бестиями». В комментарии к этим снимкам подчеркнуто: «Отвратительные рожи на фотографиях – кишиневские евреи». На этих картинках нет даже маленького признака для такой идентификации; уверенность автора безоговорочна. Статья заканчивается призывом к каре: «Понимаем, как трудна будет работа наших властей по выявлению врагов и убийц. Но тем, кто найден и чья вина доказана, нет пощады»[415].

«Нет пощады» – почти афоризм, подразумевающий единственно возможное настроение в политической и журналистской лексике на румынских просторах. Начиная с правительства Гоги, пресса одобряет, когда в собственных комментариях, когда путем популяризации, непрерывно следующие друг за другом антиеврейские законы и меры, игнорирующие элементарные политические и правовые нормы.

413. „Exodul evreiesc din portul Galaţi continuă», *Curentul,* anul XIII, nr. 4470, 23 iulie 1940, p. 1.
414. „Populaţia actuală a Chişinăului», *Viaţa,* anul I, nr. 225, 13 noiembrie 1941, p. 1.
415. Elefterie Negel, „Bucuria evreimii la răpirea Basarabiei», *Universul,* anul al LVIII-lea, nr. 213, 9 august 1941, p. 7.

В таком политическом и социальном климате антиеврейские акты, даже если они шли вне установленного законодательства, и подпадали под уголовный кодекс, казались оправданными и вызывали сочувствие. Легионеры при погроме января 1941 г в бухарестских кварталах Вэкэрешть и Дудешть воспользовались такой «вседозволенностью». В это можно убедиться по прессе, которая спустя почти три недели сообщала, что ограбления, разрушения, поджоги, убийства зарегистрированы «как и среди невинных румын, так и особенно в еврейских кварталах Вэкэрешть и Дудешть, где и произошли настоящие погромы»[416]. Официальное сообщение, тогда же опубликованное, о 236 убитых, из которых 118 евреев, заканчивалось предложением, внушающим, что были смягчающие обстоятельства: «Больше половины павших были коммунистам из рабочих, ремесленников, приказчиков, шоферов, учеников и т.д.»[417]. Словом, заслужили свою участь...

Представление журналистами румынского еврейства как захваченного идеей коммунизма, в дальнейшем, после вступления Румынии в войну, существенно усилилось. *«Curentul»* в июле и августе 1941 г. широко освещала, например, «разрушение Кишинева» и поджог кафедрального собора, без сомнения приписывая это прокоммунистическому местному еврейству: «Жиды, большие приверженцы коммунизма, удирая за Днестр, сожгли самый дорогой алтарь не только для Бессарабии, но и для всей Румынии»[418]. Так же представлялось и происходящее в Северной Буковине. Руководитель газеты Памфил Шейкару, часто употребляя клише «иудео-большевизм», в согласии со своими коллегами, таким образом влиял на общественное мнение: «Год большевистской оккупации дал повод евреям продемонстрировать свою ненависть, они смогли участвовать в беспримерных подлостях, настолько, что совместное проживание евреев и румын в Буковине может оказаться провокацией»[419].

Год советской оккупации Бессарабии представлялся как год оккупации, собственно говоря, еврейской. *«Viața»*, например, говорила о «жидовском господстве между Прутом и Днестром. Так в бессарабской системе образования учительство было доверено евреям, «в основном выродженцам с точки зрения морали». В конце статьи в форме вопроса сформулирован вывод-реванш: «Из пустыни (евреи) вышли, туда и вернутся, ну а мы, румыны, восстановим гнезда, оскверненные за год иудео-коммунистической оккупации»[420].

Такое настроение в периодической печати не могло создаваться без опоры на точку зрения государства. Первой мерой, предпринятой Ионом Антонеску, «Conducătorului Statului» (руководителем государства – пер.), сразу же после вступления Румынии в войну, было «удаление» из сельской местности в Молдове

416. *Curentul*, anul XIV, nr. 4663, 7 februarie 1941, p. 7

417. *Curentul*, anul XIV, nr. 4663, 7 februarie 1941, p. 8.

418. *Curentul*, anul XIV, nr. 4832, 30 iulie 1941, p. 5.; *Curentul*, anul XIV, nr. 4837, 4 august 1941, p. 7; *Curentul*, anul XIV, nr. 4843, 10 august 1941, p. 5.

419. *Curentul*, anul XIV, nr. 4891, 27 septembrie 1941, p. 1.

420. *Viața*, anul I, nr. 271, 31 decembrie 1941, p. 5.

евреев, которых считали, конечно же, потенциальными друзьями врагов. Государственное сообщение об этом во всех газетах было набрано большими красными буквами. В том, что правительство Антонеску считало румынских евреев (не только сельских) безусловными предателями, можно убедиться по тому, как, без тени сострадания, не подвергая сомнению законность подобного акта, сообщалось в газетах о «500 евреях коммунистах, казненных в Яссах» – жуткое, но предсказуемое следствие болезненной мании «иудео-большевизма». Более того, в официальном сообщении по этому поводу говориться о «иудео-большевистском населении», виноватом в обстрелах немецких и румынских солдат, массы призываются к доносительству, под угрозой, в противном случае быть подвергнутым подобным же санкциям: «Кто не сообщит об этих нарушителях порядка и безопасности, будет расстрелян со всей семьей»[421].

«Иудео-коммунизм» стал эндемическим психозом в равной мере и в политике и в прессе. Репрессивные меры достигли черты злоупотреблений и жуткого самоуправства. Следующее сообщение о геноциде в Яссах оповещал общественное мнение, что власти готовы пойти дальше: «Каждая попытка повторения подобных подлых нападений будет беспощадно пресечена. За каждого немецкого или румынского солдата будут казнены 50 иудео-коммунистов»[422]. А журналисты лишь приветствовали решительность, с которой власть Антонеску собирается наказывать «предательство иудео-коммунистов».

В такой обстановке жизнь евреев в Бессарабии и Буковине превратилась в ад. «Вон отсюда всех евреев, – писал из Бессарабии военный корреспондент газеты *«Curentul»*, – они шпионы, всегда готовые саботировать действия, направленные на национальные интересы, и радующиеся, если могут поспособствовать успехам большевиков». Поэтому, говориться далее, «изо дня в день ужесточаются меры безопасности. Все города и местечки освобождены от евреев от 16 до 55 лет, для которых местом проживания станут лагеря». Затем корреспондент с нескрываемым удовлетворением описывает еврейскую трагедию, увиденную на месте: «По дорогам Молдовы встретил многочисленные колонны повозок и обозы, полные потерянных жидов. (…) А женщины и старики, пока оставшиеся в местечках и городах, носят отличительный знак – желтую нарукавную повязку с жидовской звездой. Наступит и их час. (…) Если мы выполним свой долг в этой святой войне, нас ждут две победы: поражение большевизма и крушение жидовизма»[423].

В Буковине ситуация была та же, и пресса так же без колебаний пропагандировала и поддерживала меры румынской администрации. Алексей Риошану, уполномоченный Антонеску в Буковине, издавал приказы, определяющие положение местных евреев, обязующие их, например, носить на груди «еврейскую звезду». Один такой приказ был обнародован афишей, в которой говорилось: «Доводим

421. *Universul*, anul al LVIII-lea, nr. 175, 2 iulie 1941, p. 1.

422. *Curentul*, anul XIV, nr. 4806, 4 iulie 1941, p. 1.

423. *Curentul*, anul XIV, nr. 4809, 7 iulie 1941; *Curentul*, anul XIV, nr. 4843, 10 august 1941, pp. 1, 4.

до общего сведения, что в Черновцах были арестованы 50 боевиков евреев, чью жизнь и состояние может гарантировать только поведение всего еврейского населения. Если евреи предпримут даже самую незначительную попытку насилия против румынской или союзнической армии, все заложники будут казнены». Политики-антисемиты пользовались всеми атрибутами государственного терроризма, а газеты и журналы считали это законным. В юридических документах, одобряемых прессой, евреи представлялись настоящими преступниками.

Выводы идеологии «иудео-большевизма»

В представлении политиков и журналистов, обрисованном выше, «иудео-коммунизм» предстоит теорией абсолютного зла, которое – особенно на фоне войны – концентрирует в себе, реализует и как бы идеологически завершает «пороки» еврейства, описанные традиционным антисемитизмом. В этом смысле взгляды министра пропаганды Третьего рейха Геббельса были хорошо восприняты румынской прессой того времени: «Жиды – причина войны. Поэтому они не могут быть недовольны нашим обращением. Они это заслужили»; или «Эту войну евреи хотели сами. (...) Она может привести к тяжким решениям, но это не имеет значения перед лицом грозящих от них опасностей. (...) Задумывая план уничтожения немецкого народа, они сами себе подписали смертный приговор»[424].

Это мнение было хорошо воспринято бухарестским режимом. Так, отвечая В. Фильдерману, Ион Антонеску подчеркнул, что «война, развязанная иудой против Германии, оборачивается против них самих»[425]. В свою очередь румынская пресса в своих публикациях поддерживала эту точку зрения, говоря о «войне еврейства», о том, что «сегодняшняя война, со всеми ее бедами, была затеяна и поддерживается мировым еврейством[426] и т. п.

Законная защита большинства от такого типа «еврейской угрозы» требует решительных и радикальных мер. При чтении прессы тех лет не раз наталкиваешься на мысль об узнаваемости и желанности «конечного решения еврейского вопроса». «Только перешагнув через трупы жидовства и большевизма, человечество обретет покой, процветание и духовную миссию, доверенную нам Провидением», – писал Илие Радулеску, руководитель газеты *«Porunca vremei»*. А.К. Куза, десятилетиями «специализирующийся» на еврейской проблеме, в многочисленных интервью и декларациях настаивал на «ЕДИНОМ РЕШЕНИИ» (выделено автором) путем вывоза евреев на внеевропейские территории (Уганда, Мадагаскар, Родезия, Палестина). Газета *«Curentul»*, часто посвящающая этой теме свои статьи, иногда выражала сочувствие странам, куда могут поселить евреев – звериное лицо гуманизма – иногда выражала мнение, пророчествуя или призывая, что «решение еврейского

424. *Viaţa*, anul III, nr. 738, 10 mai 1943, p. 3
425. *Viaţa*, anul I, nr. 213, 1 noiembrie 1941, p. 8.
426. *Porunca vremii*, anul XI, nr. 2320, 4 septembrie 1942, pp. 1, 3.

вопроса должно стать ПОДВИГОМ (выделено автором) во имя мщения и спасения мирового порядка[427]. Газета *«Unirea»* поддержала такое «решение», сформулировав неприкрытые угрозы в случае, если евреи не согласятся «добровольно» покинуть Румынию: «Вне зависимости от появления возможностей меры искоренения будут предприняты немедленно»[428].

Участие евреев в коммунистическом движении. Между мифом и реальностью

1. Принадлежность, приверженность, симпатия к той или иной политической партии или общественному движению, связанному с партией – личное дело каждого, его свободный выбор. Это результат взаимодействия самых различных факторов: внутригосударственная экономическая и социальная стабильность, особенности политической системы (политическая и гражданская открытость), международная политическая обстановка, принадлежность к общинным или гражданским структурам, возраст, место проживания и т.д. То есть в условиях недемократического режима, подталкивающего политиков к дискриминации по этническому или расовому признаку, люди, принадлежащие к особо преследуемой общине, вероятнее всего оказываются участниками акций тех партий и общественных организаций, которые сосредоточены на борьбе против системы и/или расистской политики, которую она проводит. Такая индивидуальная реакция не согласована с реакцией этнической общины.

2. Общинные структуры автономны и имеют самоидентификацию. По поводу неординарных исторических ситуаций они вырабатывают мнение, которому могут следовать члены общины. В условиях недемократической политической системы, которая не признает специфику этнической или религиозной общины и проводит шовинистическую, антисемитскую политику, вытесняющую представителей меньшинства из зоны гражданского, экономического и политического права община или выражает свои претензии (Еврейское управление), или борется за свободу и выживание своих членов. Пример – действия, предпринятые В. Фельдманом для предотвращения депортаций или помощи депортированным в Транснистрию...

3. В Румынии коммунистическая партия в 1938-1944 гг. проводила политику, критикующую антисемитскую политику диктаторского государства. В вопросах отношения к национальным меньшинствам, в своей антифашистской политике КПР следовала положениям Коммунистического интернационала.
Документы КПР 1938-1944 гг., собранные в Национальном архиве Румынии, дают возможность судить об отношении партии к еврейской проблеме. С этой точки зрения документы выражают три положения коммунистической партии, которые можно сформулировать так:1) прямое отрицание дискриминации и антисемитских

427. Alex. Hodoş, „Ascultă, Israele!», ed. cit., p. 1
428. *The Holocaust and Romania*, Bucureşti, 2003, p. 313

политических акций государства; 2) реакция эта адекватна событиям и 3) отношение к Холокосту в Румынии как к позору.

Заметим, что, исключая третье положение, первые два были по меньшей мере привлекательны для румынских евреев, живших в тот период с обостренным чувством незащищенности.

Вот несколько примеров, иллюстрирующих точку зрения коммунистической партии, упоминаемую выше.

Критика процесса румынизации – влияние этого процесса на социально-экономическое положение евреев[429].

> «Правительство Антонеску-Симы на базе закона о «румынизации персонала» по всей стране принялось увольнять десятки тысяч рабочих и служащих – евреев и венгров, заменяя их своими приверженцами, главным образом, из беженцев… На предприятиях еврейских, венгерских или с иностранным капиталом (кроме немецких) назначены несколько тысяч хорошо оплачиваемых комиссаров по румынизации… Под эгидой «румынизации промышленности и торговли» легионеры и их вооруженные сторонники по всей стране приступили к экспроприации, под угрозой смерти, больших и маленьких еврейских магазинов… Легионерский режим во главе с генералом Антонеску и Хорией Сима не только подталкивает к дележу, но и делит, законно или нет, еврейское имущество»[430].

Критическая оценка воинственного антисемитизма, поддерживаемого законом – в январе 1938 г., после антисемитских манифестаций в Трансильвании, «коммунистическая партия должна по-марксистски объяснить массам смысл периодических погромов, объяснить, что это не случайные инциденты, а результат национальной политики диктатуры финансового капитала». Защита евреев и солидарность перед лицом воинственного антисемитизма имело целью привлечение евреев к левому коммунистическому движению. «Доводя до сведения масс отношение революционного пролетариата, коммунисты сеют среди национальных меньшинств симпатии к революционным рабочим организациям».

Антисемитизм использовался коммунистической партией в классовой борьбе для противопоставления буржуазии и пролетариата. Так она отмежевывалась от политических высказываний лидеров еврейской общины: «Коммунистическая партия должна постоянно себя проявлять, показывая действия (выступления Эли Берковича и Фильдермана в Парламенте, полное молчание венгерской партии), полные трусости и слез буржуазии, и заклеймить Румынское еврейское управление и венгерскую партию, заключившие союз с палачами своих народов»[431].

429. Arhivele Naţionale ale României (ANR), fond CC/PCR-Cancelarie, nr. 2520, dosar nr. 5/1941, „Scrisoare despre înfrângerea rebeliunii legionare», *Istoria Partidului Comunist Român* (documentar Institutul de Studii Istorice şi Social Politice de pe lângă Comitetul Central al Partidului Comunist Român - ISISP), vol. 5, documentul 3, „De la regimul legionar la dictatura militară», februarie 1941.

430. *Istoria PCR*, vol. 5, documentul 3, „De la regimul legionar la dictatura militară», februarie 1941.

431. ANR, dosar nr. 3/1938, „Instrucţiuni. Sarcinile PC din România faţă de agitaţiile antisemite».

Антифашистские или направленные против диктаторского политического режима документы выражают, кроме всего, и позицию компартии относительно равных прав для национальных меньшинств. – «Защита национальных прав и обличение демагогии правительства в этой области»[432] или «Против политики преследования по национальному признаку, за аннулирование законов о пересмотре гражданства, за восстановление в списках списков граждан тех, кто из них был вычеркнут, за отмену «закона о защите национального труда», (…) за равные права для всех народов Румынии»[433].

Еврейский вопрос освещался и в переписке коммунистов с III Интернационалом. Вот цитата из послания, написанного после легионерского погрома:

> «Железная гвардия сильно утратила свое влияние. Этот погром многим открыл глаза. Грабежи, пожары и убийства, о которых писали газеты, кажутся игрушкой, по сравнению с тем, что было на самом деле. 21-22 января, до того, как легионеры предприняли атаку на Совет министров, Антонеску не вмешался. Легионеры вволю пограбили Вэкэрешть, Оцешть и другие районы. По улице (бульвару) Домницей легионеры устроили оргию. В толпу танцующих, как бешенные, легионеров втолкнули группу евреев и евреек, так, «танцуя», легионеры забили этих людей насмерть железными крюками. Посылаем вам несколько фотографий»[434].

КПР, в общественных организациях, которые она контролировала, давала возможность евреям бороться и за свои специфические интересы; так она считала, что в Союзе патриотов «еврейская группа должна иметь свою комиссию, чтобы они занимались чисто еврейскими вопросами»[435].

Так же КПР организовал сеть помощи евреям, оказавшимся в Транснистрии, в лагере Вопнярка, где большинство заключенных были евреями и коммунистами[436].

Напомним, что в 1942 г., когда румынские коммунисты остались заключенными в лагере Тыргу-Жиу, коммунисты еврейского происхождения, более 400 человек, были депортированы в Вопнярку. Из-за того, что их кормили испорченным

432. ANR, dosar nr. 13/1939, «Scrisoare trimisă din ţară, informează despre acţiunea întreprinsă de Secretariatul PCR cu prilejul Consfătuirii reprezentanţilor partidelor politice din România, 16 mai 1939», 19 mai 1939.

433. ANR, dosar nr. 11/1938, documentul «Platforma - Contra pericolului crescut de fascism şi război, pentru unirea poporului român cu popoarele conlocuitoare. Către toţi cetăţenii dornici de pace, democraţie şi progres. Către poporul român şi popoarele conlocuitoare din România», mai 1938.

434. ANR, dosar nr. 5/1941, «Scrisoarea tov. Zimmer adresată tov. Draganov despre înfrângerea rebeliunii legionare», martie 1941.

435. ANR, dosar nr. 28/1943, «Proces verbal încheiat în şedinţa CC/PCR din 29-30 august 1943, în care s-a analizat situaţia internaţională şi locul României în cadrul acesteia, sarcinile PCR în etapa actuală precum şi raporturile dintre Uniunea Patrioţilor, PSD etc», 30 august 1943.

436. ANR, dosar nr. 39/1943, «Proces verbal întocmit în şedinţa CC/PCR din 3 oct. 1943 intitulat «Şedinţa Sergiu»», în care este menţiunea „Frontul Plugarilor ajută regulat Vapniarca», inv. 2348, dosar nr. 3/1943, «Corespondenţa unor evrei deportaţi în Transnistria», 1943.

кормовым горохом, большинство из них вернулись от туда парализованными. Более 40 осужденных румынских коммунистов-евреев были переведены из Вопнярки в рыбницкую тюрьму. И только трое из них выжили.

Есть и косвенные сведения о Холокосте, в которых избегается упоминание «еврейского населения», вместо чего употребляется выражение «совместно проживающие народы». Так неожиданна реакция на ясский погром. Документ КПР после возмущенного описания результатов правления Антонеску: «бедность, голод, тяжкий труд, национальное рабство, заключения тысяч людей в концлагеря, массовые расстрелы евреев и патриотов, сокрушительная война в интересах немецких фашистов», – говорит о том, что «убийство 2 000 патриотов в Яссах и других по всей стране не должно запугать румынский народ»[437]. Антисемитский погром превращается в массовое убийство «патриотов».

В докладе секретариата ЦК КПР от 20 мая 1938 г. описывается тяжелое положение евреев, вызванное Законом о пересмотре гражданства, но они не называются:

> «Королевская диктатура, «пересмотром гражданства», из-за которого сотни и тысячи людей лишаются его, развязала бешенный террор против совместно проживающих в Румынии народов. Варварским применением «закона о защите национального труда» другие сотни и тысячи мужчин и женщин вырваны из производства и выгнаны со службы. Королевская диктатура проводит шовинистическую политику подстрекательства румынского народа против совместно проживающих народов, подвергая этим опасности страну, в случае агрессии против Румынии фашистских стран»[438].

Документ ЦК КПР по следам легионерского погрома минимизирует еврейскую проблему, определяя легионерское движение как «сеяние и подпитку бешеного шовинизма среди румын, ненависть и подозрительность между народами. Легинаризм означает для трудящихся 12-16-ти часовый рабочий день за ничтожную оплату, погромы против революционного рабочего класса и угнетенных наций»[439].

4. Как показывает социолог Андрей Рот, в период между двумя мировыми войнами представительство евреев в Коммунистической партии Румынии было непропорционально высоко по сравнению с представительством их как демографической группы в общем населении страны. «Это слишком высокое представительство евреев в коммунистическом движении, – считает А. Рот, – отнюдь

437. Istoria PCR, op. cit., documentul 7, «Platforma-Program din 6 septembrie 1941 intitulată: Lupta poporului român pentru libertate şi independenţa naţională», elaborată de CC/PCR, septembrie 1941.
438. Istoria PCR, op. cit., documentul 7, «Platforma-Program din 6 septembrie 1941 intitulată: Lupta poporului român pentru libertate şi independenţa naţională», elaborată de CC/PCR, septembrie 1941.
439. ANR, dosar nr. 32/1941, «Circulară a CC/PCR în care se enumeră sarcinile organizaţiilor de partid după rebeliunea legionară», februarie 1941

не означает ни, что большинство евреев были коммунистами, ни, что большинство коммунистов были евреями». Так, например, в 1933 г. евреи составляли 4% всего населения, в это же время в компартии, насчитывавшей 1665 членов, их было 18,22% (303 человека из общины в 750 000). Это была практически третья по численности этническая группа после венгров – 26,8%, и румын – 22,65%[440]. Между 1933 г. и 23 августа 1944 г. изменилось число членов партии. Так, согласно ноте ЦК КПР, в 1940 г. было 3-4 тыс.коммунистов, а накануне 23 августа 1940 г. их число приблизилось к тысячи[441].

Тезис о «иудео - коммунизме» преимущественно использовался как пропагандистский для дезориентации людей. Его породили не оценка статистических данных и не политическая сила КПР в обществе. Наоборот, между 1938 и 1944 годами членов партии было очень мало (сейчас считается, что к 23 августу 1944 г. их было 1000 человек), даже если считать симпатизирующих, участвующих в общественных организациях, близких к КПР, можно было насчитать около 4-х тысяч. С другой стороны после 1924 г. КПР была вне закона и имела крайне ограниченные возможности влияния на политическую жизнь. Связь между пропагандой и исторической реальностью вполне объясняет включение представителей национального меньшинства в борьбу компартии. Привлечение венгров и евреев в КПР было возможно и потому, что партия в эти годы заявляла свой антифашистский характер и четкую (идеологическую и практическую) позицию в национальном вопросе, о чем свидетельствуют и приведенные документы. Позиция КПР по отношению к национальным меньшинствам соотносится с положениями III Интернационала и подразумевает, по большому счету, самоопределение народов.

5. После оккупации Бессарабии и Буковины летом 1940 г. еврейское население страдало от советской армии и администрации. Есть статистические данные, именные списки, свидетельствующие о депортации евреев из Бессарабии и Буковины. Идеологическим критерием, по которому велась депортация, была «классовая борьба». Под нее попадали участники сионистского движения, считающегося советской властью буржуазным, евреи, принадлежащие к мелкой буржуазии (коммерсанты) и члены традиционных в Румынии партий. Из Кишинева пришли статистические данные[442], позволяющие восстановить такую пропорцию еврейского населения в общей массе депортированных и заключенных в 1940-1941 гг.:

440. Dinu C. Giurescu, „Evreii români 1939-1944», *Realitatea evreiască*, nr. 51, 1997.
441. Ioan Chiper, „Consideraţii privind evoluţia numerică şi compoziţia etnică a PCR, 1921-1952», *Arhivele Totalitarismului*, anul VI, nr. 21, 4/1998.
442. D. Boicu (ed.), Cartea memoriei, catalog al victimelor totalitarismului comunist, Ştiinţa, Chişinău, 1999.

Населенный пункт	Количество депортированных	Депортированные евреи	В процентах
Кишинев	589	158	26,82
Бельцы	291	116	39,86
Бендеры	203	64	31,52
Бричаны	46	18	39,13
Липканы	35	18	51,42
Кагул	149	45	30,2
Калараш	60	31	51,66
Бравичи	28	14	50,00
Чимишлия	67	15	22,38
Всего	**1468**	**479**	**32,68**

Выводы

Проанализированные доводы подтверждают, что идея «иудео-большевизма» и «иудео-коммунизма» далека от того, чтобы служить концепцией для объяснения и оценки генезиса и трансформации коммунизма как политического движения, партии или политической власти в Румынии, она была и есть сейчас лишь выражение антисемитской, тоталитаристской и националистической пропаганды. Оба этих термина стали банальными инструментами в арсенале шовинистов, помогающими увести от реальных политических или экономических проблем к примитивному, скованному суеверием, восприятию мира. Такие поверхностные утверждения, работающие лишь на уровне антисемитских лозунгов, идущие от стратегии поиска «козла отпущения», возбуждают иррациональные страхи и способствуют разобщению людей. Единственным реальным объяснением этого может быть лишь инерция мышления, индивидуальная или коллективная, способная предсказуемо реагировать на ту или иную общность людей: их дискредитацию и наказание.

Принадлежность человека к какому либо политическому движению или партии – добровольный выбор, на который влияют внутренняя и международная историческая обстановка, общественное и семейное окружение, образование и т.п. Непропорционально высокое представительство этнических меньшинств в левом политическом движении в межвоенное время было спровоцировано подъемом фашизма и нацизма в Европе.

Период, когда особое внимание к мифу о иудео-большевизме и демонизация его были наиболее распространены, сложные связи между политичесими партиями и общинными институтами, вовлечение людей из разных этнических групп в политическую жизнь, – все это до сих пор изучено мало.

Холокост в Румынии

(отрывки, связанные с Бессарабией и Буковиной) *стр.125-148; 156-166;174-178*

Румынские власти и решение «еврейского вопроса» в Бессарабии и Буковине

«Специальные посланники правительства Рейха и господина Гиммлера», как их назвал Михай Антонеску, прибыли в Бухарест в марте 1941 г. для обсуждения судьбы евреев Румынии. В большинстве своем делегация состояла из офицеров SS, был представитель Гестапо, специальный представитель Эйхмана в Румынии и атташе по еврейскому вопросу при немецком посольстве. «Они предложили…, чтобы в Румынии контроль над евреями и их организация были бы исключительно делом немцев, поскольку Германия готовит глобальное решение еврейского вопроса. Я [М. Антонеску] отказал»[443]. Однако это не правда. Михай Антонеску не только согласился, но и хвалился одобрением, которое он и Кондукэторул выразили на заседании кабинета [министров]. Во время третьей встречи в Мюнхене 12 июня 1941 г. Гитлер открыл пред Антонеску «прямые пути обращения с восточными евреями». Румынский лидер вспоминал потом этот документ в переписке с министром иностранных дел Германии[444]. Михай Антонеску заметил на заседании правительства 5 августа, что достиг согласия с посланником Гиммлера по еврейскому вопросу. Согласования с SS по поводу евреев из Бессарабии и Буковины известны со встречи 23 сентября в ставке Гитлера, в Житомире, Михая Антонеску и министра иностранных дел Германии И. фон Риббентропа. Здесь Риббентроп призвал активизировать участие Румынии в уничтожении евреев Регата и юга Трансильвании. М. Антонеску согласился с депортацией евреев из Румынии и доложил, что в Бессарабии, Буковине и Транснстрии согласовали (*Abmachungen*) с SS[445].

Идея «окончательного решения» [еврейского вопроса] выражалась и в риторике Иона Антонеску. 22 июня 1941 г он хвалился, что «решительно приступил» к процессу румынизации [румынский вариант арианизации], экспроприировал еврейскую собственность и укрепил сотрудничество с Германией «во имя защиты постоянных интересов *нашего жизненного пространства*». Накануне ожидаемой победы [на территории Бессарабии и Буковины – пер.] Германии (17-18 июня 1941 г.) вождь Румынии информировал правительство о планах относительно еврейского населения обеих провинций. Руководство не испытывало никаких сомнений по поводу значения секретного приказа о «зачистке территории». Выступление Михая Антонеску 3 июля 1941 г. в Министерстве внутренних дел вышло в брошюре ограниченным тиражом. Десятый пункт говорит об ужесточении режима по отношению к евреям:

---

443. Arhivele Ministerului de Externe din România, dosarul «Ankara», vol. 1, pp. 108-109.
444. Documents on German Foreign Policy 1918-1945. Лондон, 1964 (далее DGFP). vol. 13, doc. 207, pp. 318-319
445. United Restitution Organization, *Dokummentensfmmlung*. – Frankfurt a M., 1960, vol.3, p.578

«Сейчас самый благоприятный момент для полного освобождения от этнического угнетения, для пересмотра национальной политики и очищения нашего Рода от всех чуждых его духу элементов, паразитами застивших наше будущее. Чтобы не упустить эту уникальную возможность, надо быть неумолимыми»[446]. Он развил эту тему на заседании кабинета министров 8 июля 1941 г.:

> «Рискуя быть непонятым некоторыми традиционалистами из вас, настаиваю на насильственном переселении всех евреев из Бессарабии и Буковины, которых нужно вышвырнуть за границу… Надо быть неумолимыми… Не знаю, когда еще румынам представится такая свобода действий для этнического очищения и пересмотра национальной политики… Настал час, когда мы стали хозяевами на своей земле. Воспользуемся им. Если надо, прибегнем к оружию. Пусть даже войдем в историю варварами… Формально имею право утверждать, что это незаконно… А не формально – полная свобода.»[447]

Политика этнической чистки и ее и исполнение в Бессарабии и Буковине

Приказ об истреблении части бессарабских и буковинских евреев и депортации остальных был отдан Ионом Антонеску по собственной инициативе, без давления со стороны немцев. Исполнение этой задачи он возложил на жандармерию и армию, сформировав особый «преторат» – военное образование, которому было поручено временное управление территорией. Командующий Генеральным штабом Иосиф Якобич поручил главе II отдела Генштаба подполковнику Александру Ионеску выработать план «удаления иудейского элемента с бессарабской территории путем создания и приведения в действие команд, идущих впереди румынских войск». Осуществление его началось 9 июля. «Задача этих команд – создать в селах атмосферу, неблагоприятную для иудейских элементов, настолько, чтобы люди сами искали и устраняли их способами, которыми они сочтут более удобными. К приходу румынских войск такая атмосфера должна быть не только создана, но и действовать»[448]. По поручению Генштаба эти команды (о чем позже свидетельствовали выжившие евреи) подстрекали крестьян, внушая им, что старые друзья и соседи обернулись врагами. Армия получила «специальные приказы» от генерала Илие Штефли, а его адъютант, генерал Ион Топор, должен был следить за их исполнением.

Специальные приказы раз от разу пересматривались гражданскими и военными властями, которые не решались ликвидировать евреев, боясь последствий или не веря в существование подобных распоряжений. В Четатя Албэ, например, майор Фриган из местного гарнизона требовал письменных инструкций, чтобы начать экзекуции. Претор (комендант) 3-й армии полковник Марчел Петалэ приехал в

446. Mihai Antonescu, „Pentru Basarabia şi Bucovina, îndrumări date administraţiei dezrobitoare», Bucureşti, 1941, pp. 60-61.
447. Jean Ancel, *Documents*, ed. cit., vol. 6, doc. 15, pp. 199-201.
448. Arhiva Ministerului Apărării Naţionale (MApN), Colecţia armatei a 4-a, rola 781, dosar nr. 0145-0146.

Четатя Албэ, чтобы проинформировать майора о том, что предусмотрено по поводу евреев из гетто. На следующий день 3500 евреев, из оказавшихся в городе, были уничтожены[449].

Румынская армия

Первые части, вошедшие в Буковину, были боевыми: кавалеристская бригада и батальоны инфантерии (охотничьи) №№ 9, 10 и 16, сразу за ними – 7-ая дивизия инфантерии во главе с генералом Олимпиу Ставратом. Дорога, по которой они шли, стала роковой для евреев севера Румынии, района, где находились самые большие еврейские поселения, – Херца, Новоселица, Хотин и Липкань – насчитывавших тысячи жителей. Исполнялись специальные приказы лишь небольшим количеством солдат, под командованием претора Вартика. Их действия регистрировались Думитру Хатману, секретарем претора, который сопровождал часть, и потому мог быть очень точен[450].

Первые убийства произошли в Сирете (юг Буковины), в пяти километрах от новой границы с «Советами». Евреи пешком были доставлены в Дорнешть, в 12 километрах от города. Десять человек, неспособных к такому маршу, – старики и инвалиды – шли сзади, рядом с несколькими женщинами, их опекающими. Недалеко от города женщин насиловали солдаты 7-ой дивизии, а стариков, обвиненных в «шпионаже и нападении на румынскую армию», убил комендант дивизии. В тот же день все остальные были расстреляны на мосту через Прут на глазах согнанных сюда специально жителей Сирета[451].

3 июля в буковинском селе Чудей было расстреляно 450 местных евреев. В тот же день в своих домах были расстреляны 200 евреев из Стороженец; 4 июля почти все евреи из сел Ропча, Иорданешть, Пэтрэуц, Панка и Брэскэуц, окружавших город Стороженец, были истреблены при активной помощи местных румын и украинцев; 5 июля был замкнут круг убийств уничтожением тысяч евреев в селах Стэнешть, Жадова Веке, Костешть, Хлиница, Буденец и Чиреш, а так же большинства, выживших в Херца, Винница и Ростоки-Вижница. Истребление большинства еврейского населения Черновцов, длившееся четыре дня, тоже началось 5 июля, когда объединенные румыно-германские войска вошли в город.

Город Херца был занят 9-м батальоном 4-5 июля. Евреи, вышедшие приветствовать солдат, были избиты и раздеты. В тот же день 9-й батальон во главе с генералом Олимпиу Ставратом и его адъютантом вошла в город. Вартик, тут же назначенный новым примаром, организовал «гражданскую гвардию», единственной задачей которой было с помощью армии выявить и арестовать евреев. В результате четыре солдата и члены гражданской гвардии собрали 1500 евреев в четырех синаго-

449. Jean Ancel, *Documents*, ed. cit., vol. 6, doc. 15, p. 214.
450.. Там же, p. 425.
451. Там же.

гах и подвале, где жестоко их избивали. Евреи были выявлены быстро при помощи местного информатора, который хорошо знал их дома. Новая местная власть и представитель армии проверили список «подозреваемых» и на следующий день, 6 июля, были отобраны евреи, согласно специальному приказу, подлежащие расстрелу. «Подозреваемых» определял член гражданской гвардии, который заодно силой вывел из синагог молодых девушек и отдал их на поругание солдатам. Евреи – в большинстве своем, женщины с маленькими детьми и старики – были выведены к мельнице, стоявшей на окраине, и расстреляны там тремя солдатами. При расстреле этой группы возникли технические трудности, поскольку не учли вопрос захоронения. После экзекуции груда трупов, валявшаяся в крови, охранялась солдатом, который «время от времени стрелял в кучу, когда замечал, что кто-то из умирающих шевелился». В другом подобном случае, маленькую группу из тридцати двух молодых мужчин вывели в частный сад и заставили копать яму, затем построили их лицом к могиле и расстреляли. Наряду с крупными акциями были бессчетные случаи убийств отдельных людей. Например, раввина вместе со всей семьей убили в своем доме; пятилетняя девочка была сброшена в яму и оставлена там умирать; а солдат, только что участвовавший в расстреле тридцати двух людей, ради собственного удовольствия убил и молодую мать. Все выжившие были позже высланы в Транснистрию[452].

Новоселица была оккупирована 7 июля 1941 г. 16-м батальоном, за которым сразу же вошли 9-й и 10-й. Не прошло и дня, как во дворах и на улицах валялись трупы 930 евреев и 5 христиан. 8 июля в город, находящийся в жутком состоянии, вошла 7-ая дивизия. Претор Варатик принял руководство и распорядился запереть 3000 евреев на винокурне. Кроме того, по его представлению и с одобрения Ставрата, были расстреляны 50 евреев, якобы ответственных за «одного неопознанного еврея, стрелявшего по войскам». Когда лейтенант Эмил Костя, командир Военной полиции, и еще один офицер отказались убивать евреев, несколько жандармов из Хотина вместо них убили 87 человек[453].

Сопротивление русских, цели, поставленные перед собой румынской администрацией, и трудности, вызванные рельефом местности, привели к тому, что в ходе кампании по «очистке территории» бессарабские евреи понесли самые большие потери. В день возвращения румынами Еденец, 6 июля, войсками было расстреляно около 500 евреев. Дата 7 июля обозначена убийством евреев в Пырлице и Бельцах. На следующий день тысячи евреев были расстреляны в Бричень, Липкань, Фалешть, Маркулешть, Флорешть, Гура-Каменке и Гура-Кайнарь[454]. До 9 июля этот вал злодеяний, чинимых объединенными румыно-немецкими силами, докатился до еврейских поселений в Пласа Ниструлуй (около Черновцов), Зонлакие, Рапуженец, и Котмань на севере Букковины. Десять маленьких сел стали *Judenrein* (очищенны-

452. Там же p. 427.
453. Там же p. 431
454. О судьбе евреев Бричень, Липкань, Фалешть,Маркулешть и Флорешть J. Ancel şi Th. Lavi (redactori). *Pinkas Hakehilot. Enciclopedia comunităţilor evreieşti. România*, în ebraică, vol. 2, Ierusalim, 1980. ; Jean Ancei, *Documents*, ed. cit., vol. 2, doc. 38, pp. 410-411.

ми от евреев)[455]. 11 июля «очистили от евреев» Линкэуц и село Чепелеуц Хотинского уезда. Тогда же в Бельцах 15 начала работу *Einsatzgruppe (Айнзацгруппа)* D. 12 июля было расстреляно 300 евреев из Климэуц Сорокского уезда. Дата 17 июля вошла в историю, как начало уничтожения и депортации десятков тысяч евреев Кишинева. Больше тысячи, возможно 10 000, евреев были уничтожены в один день. В июле Айнзацгруппа расстреляла еще 682 еврея из Черновцов, 551 из Кишинева и 155 из Тигины, а до 19 августа убито 4425 еврея в зоне от Хотина до Ямполя. Ликвидация самых крупных еврейских центров в Бессарабии, начавшись таким образом, закончилась, когда не осталось ни одного еврея, к концу октября 1941 г. Истребление евреев в Четатя Албэ (юг Бессарабии) следовало во многом этому образцу. Это была генеральная линия первой фазы Холокоста в Румынии, проведенная с помощью 11-й германской армии и *Einsatzgruppe* D, но без давления с их стороны.

Жандармерия

За несколько дней до 21 июня 1941 г. жандармерия трех городов Молдовы, Роман, Фэлтичень и Галац, получила приказ очистить местность[456]. В специальных приказах от 18 и 19 июня предвиделись задачи жандармских легионов в Бессарабии и Южной Буковине. Генерал Константин (Пики) Василиу, главный инспектор жандармерии, дал офицерам в Романе такие инструкции: «Первое, к чему надо приступить, – это *очищение территории.* Под очищением территории подразумевается: истребление на месте всех евреев, оказавшихся в сельской местности; на городской территории – заключение их в гетто; арест всех «подозрительных», партийных активистов, тех, кто при советской власти занимал ответственные посты, и передача их под охраной в участок»[457]. Командир жандармского легиона в Оргееве, по воспоминаниям одного из его подчиненных, говорил, что «нужно уничтожать евреев, от младенцев в пеленках до немощных стариков – все они опасны для румынской нации»[458]. Главный инспектор администрации нового правительства в Бессарабии 9 июля отчитался перед генералом К. Войкулеску, что в Бельцком уезде сразу после ввода жандармерии и полиции «начались действия по очистке территории»[459].

Комендант города Роман майор Филипп Беки вручил специальный приказ Оргеевскому легиону. Он открыто заявил, что они идут в Бессарабию, где территория «должна быть полностью очищена от евреев». Он же сообщил начальником отделений, что «евреев следует расстреливать»[460]. Несколькими днями позже, по приказу Беки и под наблюдением его адъютанта, капитана Юлиана Адамовича, Оргеевский легион был направлен в пограничный город Унгены.

455. Carp M. Cartea neagră. – Bucureşti. – 1948, vol. 3, p. 35 ; YVA 0-11/89, PKR III, pp. 261-262
456. Jean Ancel, «Calea românească de rezolvare a «problemei evreieşti» în Basarabia şi Bucovina, iunie-iulie 1941», *Yad Vashem Studies*, 19, 1988, pp. 207-208.
457. Jean Ancel, *Documents*, ed. cit., vol. 6, doc. 41 şi 43, pp. 444-445
458. Там же, vol. 6, nr. 43, p. 477.
459. Arhivele MApN, colecţia Armata a 4-a, rola 655, dosar nr. 0473.
460. Jean Ancel, *Documents*, ed. cit., vol. 6, p. 207.

Командир взвода Василе Ефтемие, секретарь легиона и командир дивизиона сигуранцы, размножил и распространил среди начальников отделений и постов приказы об «очистке территории», подписанные в Романе[461]. После этого Оргеевский легион направился в Бельцкий уезд и 12 июля дошел до Кырново, первое село в Оргеевском уезде, где жандармы начали расстреливать местных евреев. Точно определенный, маршрут следования Оргеевского легиона – пример того, как выполнялись эти приказы. В сельской местности именно жандармы были их исполнителями. Большинство из них служили в этих же селах до 1940 г., знакомство их с местностью и местными евреями облегчало задачу. Руководство жандармерией в Буковине было возложено на полковника Иона Мынекуца, а в Бессарабии – на полковника Теодора Микулеску. Территория была поделена между легионами во главе с офицерами в чине полковника или подполковника. Жандармский комендант, зная цель – не только уничтожение евреев, но и выявление, и арест подозреваемых, дезертиров, брошенных советских солдат, партизан и парашютистов, – занимался еще и комплектованием личного состава за счет резерва и молодых солдат, мобилизованных по краткосрочному призыву в жандармерию, а не в регулярную армию. Молодые, от 18 до 21 года, люди – «допризывники» на короткий срок обучения тоже были предоставлены в распоряжение жандармерии. Жандармерия пользовалась сетью информаторов, наблюдавших за населением еще в 1940 г., были и местные добровольцы, помогающие выявлять, арестовывать и уничтожать евреев[462].

Войдя в село, жандармы первым делом арестовывали евреев. Большинство этих арестов проводилось при содействии местного населения и информаторов. Были случаи, когда на помощь жандармам приходили местные священники[463]. Как правило, у евреев, переданных жандармами армии, не было шанса выжить, их тут же расстреливали[464]. Поразительно, но самая серьезная проблема, с которой сталкивались жандармы, было не само убийство, а погребение жертв, что называлось «санитарной» деятельностью. В одном из докладов начальника Полиции безопасности и SD фон Риббентропу 30 октября 1941 г. отмечалось:

> «То, как румыны себя ведут с евреями лишено метода. Ничего не имели бы против многочисленных казней, если бы техническая подготовка и исполнение их были бы удовлетворительными. В основном румыны оставляют трупы на месте расстрела, не захоронив. Начальник Айнзацкомманды предложил румынской полиции работать в этом направлении более методично»[465].

Несмотря на протесты немцев система, при которой евреи сами себе должны были рыть могилы, кардинально не изменилась, просто жандармы стали использовать

461. Там же, doc. 41, p. 445.
462. Там же,, vol. 6, doc. 43, pp. 512-513.
463. Там же,, pp. 458, 461.
464. Там же,, p. 449; doc. 42, pp. 470-471.
465. Documentele de la Nurnberg, NO-2651, Jean Ancel, *Documents*, ed. cit., vol. 6, p. 499.

для убийств овраги. Так же использовались траншеи и рвы (противотанковые и др.), оставленные советскими войсками, заставляли местных жителей забрасывать трупы землей, после чего приводили очередную партию жертв. Реки Прут и Реут, особенно Днестр, оказались наиболее предпочтительными для жандармов и армии местами казни и захоронения. Первые 300 жертв из Стороженец были загнаны жандармами в воду и там расстреляны, 60 из них спаслись, переплыв на другой берег Днестра.[466] 6 августа жандармы 23-й роты полиции расстреляли 200 евреев и сбросили трупы в Днестр[467]. Евреи из Новоселиц, дошедшие до берега, видели плывущие по воде трупы[468]. *Айнзацгруппа* D расстреляла на берегу Днестра 800 евреев, потому что они не могли согласно приказу перейти реку[469].

Летом и осенью 1941 г. по полям и дорогам Бессарабии шли колоннами евреи под жандармским конвоем. Их сопровождали к месту казни мобилизованные жандармами крестьяне с лопатами и заступами, служащие и примары. После расстрела евреев они их закапывали и возвращались домой с одеждой, личными вещами жертв; ценности и деньги жандармы забирали себе. Часто жандармы всю ночь до работы пьянствовали. В селе Григорьевка Лэпушянского уезда кутили после убийства шестидесяти еврейских мужчин, когда на следующий день ликвидировали остальных 140, несколько жандармов остались на месте казни, чтобы «охранять трупп»[470].

По возвращении в Бухарест после освобождения Бессарабии и Буковины и до нападения на Одессу Антонеску изложил свои идеи по поводу войны с евреями:

> «Это жестокая борьба. Речь идет о жизни и смерти. Мы с немцами против евреев… Мы занимаемся тотальным очищением от евреев и от всех, просочившихся к нам… Если мы не будем вести эту войну за очищение расы от людей, которые истощают нашу жизнь, экономическую, национальную и физическую, окажемся перед опасностью окончательной гибели. В результате этой политики сделаем однородной Бессарабию, Буковину и Молдову, а позже – мы, или потомки – и Трансильванию.
>
> Я отдаю себе отчет, что, очищая от евреев-паразитов румынский род, мы создаем экономический кризис. Но это война, и нация вынуждена чем-то жертвовать. Если мы в этой войне победим, то окажемся в выигрыше. Пройдем через кризис, чтобы избавиться от евреев… Если упустим исторический момент, потеряем его навсегда. Если же евреи выиграют эту войну, нам не жить»[471].

466. Matatias Carp, op. cit., vol. 3, doc. 20-26, pp. 37, 65-70.
467. Jean Ancel, *Documents*, ed. cit., vol. 5, doc. 35, p. 42. См. так же Matatias Carp, op. cit., vol. 3, doc. 23-24, pp. 67-69.
468. Там же, vol. 3, doc. 20-26, pp. 37, 65-70.
469. Там же, vol. 3, p. 38.
470 Jean Ancel, *Documents*, ed. cit., voi. 6, doc. 37, p. 341.
471. Lya Benjamin (ed.), *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniştri*, Hasefer, Bucureşti, 1996, pp. 298-299 (doc. 109).

Разногласия

Несмотря на то, что Михай Антонеску заключил *Abmachungen*-ы (соглашения о сотрудничестве на местах) с SS (например, с *Айнзацгруппой* D, действовавшей в зоне операций румынских частей) и с другими немецкими соединениями, отношения между различными подразделениями *Айнзацгруппы* D и румынской армией, жандармерией, полицией и специальными эшелонами были далеко не идеальными. Немцы были довольны только тогда, когда румыны действовали по их указке. Когда же они нарушали план – когда совсем не устраняли последствий казней и оставляли незахороненными трупы, когда грабили, насиловали, расстреливали на улицах или брали взятки у евреев – нацисты бывали возмущены. Их письма, протесты, приказы на эту тему касались отсутствия организации и планирования, а не самих преступлений. Например, 11 июля 1941 г. командир *Айнзацгруппы* 10b (подразделение *Айнзацгруппы* D), докладывая о грабежах в Фалештах (евреи там уже были уничтожены), заметил, что «меры, предпринятые против евреев до вхождения *Айнзацкоманды*, были лишены какого-либо плана». Каждый раз, когда предпринимались какие- нибудь действия, не только против евреев, но и против украинцев в Буковине и Бессарабии, немцы спешили высказать свое мнение[472]. Шли донесения о том, что между Днестром и Днепром еврейский вопрос решается не так, как требуется[473].

Поспешные депортации

В конце июля, начале августа немецкие части уничтожения, срочно подтянутые на Украину вслед за боевыми частями, были заняты ликвидацией украинских евреев. В таких условиях координация с германской армией была ослаблена и строилась лишь на результатах переговоров между Гитлером и Антонеску 12 июня в Мюнхене. Румынская армия начала депортацию десятков тысяч евреев, арестованных в городах и на дорогах вблизи Днестра, в регион, который стал называться Транснистрией. Эта акция началась, как только войска дошли до Днестра. К концу июля Румынская армия собрала около 25000 евреев около села Кослав, на Днестре[474]. Некоторых пригнали из Буковины, других – с севера Бессарабии, больше всего из Бричан и окрестных сел. Сразу после того, как германо-румынские силы вошли на Украину, 24 июля, эти евреи были отправлены за Днестр. Румынские солдаты не обеспечили колонны ни продуктами, ни водой и заключили евреев в импровизированные лагеря за колючей проволокой, расположенные в чистом поле. Тех, кто падал по дороге, расстреливали. Слабые умирали от голода. На этом этапе немецкие офицеры распорядились проводить конвои к Могилеву. Румынские жандармы перегнали тысячи евреев через Днестр к Резине и Ямполю, но в Транснистрии еще были

472. Нюренбергские документы, NO-2651, 2934, 2938, 2949, 2950.
473. Там же, NO-52, 4540
474. Arhivele Statului din Bucureşti, Preşedinţia Consiliului de Miniştri, Colecţia Cabinet, dosar nr. 76/1941, p. 86; copie la USHMM, RG 25002M, rola 17.

немецкие войска. Они вытесняли колонны евреев обратно, в Бессарабию. С другой стороны, «Г-н генерал Антонеску приказал пресекать любое проникновение на нашу территорию. Евреи, перешедшие границу и попытавшие вернуться, будут казнены как шпионы»[475]. Представитель Кондукэторула в Буковине Александру Рошиану доложил 19 июля, что «согласно полученному по телеграфу приказу», евреи, вернувшиеся через Днестр, «расстреляны по моему приказу и при мне»[476]. Командующий 4-й румынской армии дал распоряжение своим частям и подразделениям жандармов, не допускать возвращения евреев с Украины[477].

Румынские солдаты продолжали пригонять к Днестру колонны евреев с севера Бессарабии, совершая каждую ночь грабежи и насилия, заканчивающиеся расстрелами. Это делалось, чтобы убедить остальных быстрее перейти на другой берег по временным мостам. Сотни евреев были вытолкнуты за Днестр, тех, кто пытался вернуться, расстреливали. Сотни людей были расстреляны на берегу и сброшены в прибывающую после сильных дождей воду… Передвижение колонн с места на место создавало дополнительные трудности, которые командование не предвидело. По дорогам были разбросаны тысячи трупов, к которым с нетерпением тянулись бессарабские крестьяне, чтобы раздеть и вырвать золотые зубы. Это раздражало немцев.

30 июля 11-я германская армия потребовала, чтобы румынский Штаб приостановил расстрел евреев, переходящих Днестр. «В Ямполе находятся много тысяч жидов, среди которых женщины, дети и старики, переправленные румынскими властями через Днестр. Эта масса никак не охраняется, не обеспечена едой… Многие умирают от голода, …появилась опасность инфекционных заболеваний. Поэтому командование Германской армии предпринимает меры, чтобы притормозить последующий переход жидов через Днестр»[478]. На практике эти меры выливались в расстрелы тысяч евреев на берегу.

Как утверждал Антонеску, он выразил протест послу Киллингеру по поводу возвращения немецкой армией евреев на румынскую территорию, поскольку это противоречило заявлениям Гитлера в Мюнхене. Служащие Министерства иностранных дел в Берлине, утверждая, что «в официальной стенограмме беседы … нет ничего об этом», не осмелились уточнить у Гитлера, что он сказал Антонеску. Посол Карл Риттер, член кабинета Риббентропа, допускал, что «обсуждение проблемы восточных евреев возможно» и рекомендовал принять во внимание претензию генерала Антонеску и не возвращать евреев в Бессарабию». 4 августа самая большая часть огромной колонны евреев, выдавленных жандармами с бессарабского берега Днестра, скопилась в Могилеве. В течение трех дней немцы провели «отбор» и расстреляли стариков и больных, заставив молодых рыть могилы. Немецкие и румынские

475. Arhiva Securităţii (Arhiva Chişinău), colecţia 229, subcolecţia 2, dosar nr. 165 (229-2-165), p. 79.
476. Arhivele Statului din Bucureşti, Preşedinţia Consiliului de Miniştri, Colecţia Cabinet, dosar nr. 89/1941, p. 15.
477. Jean Ancel, *Documents*, ed. cit., vol. 10, doc. 27, p. 83.
478. NDM, Colecţia Armatei a 4-a, Dosar 781, p. 136; copii în Jean Ancel, Transnistria. 1941-1942: *The Romanian Mass Murder Campaign*, Goldstein-Goren Diaspora Research Center, Tel Aviv, 2003, vol. 2, doc. 10, şi USHMM, RG 25003M, rola 12.

солдаты убили около 45000 евреев. Колонна пошла дальше вдоль украинского берега Днестра. С каждой остановкой число евреев уменьшалось из-за казней, смертей от голода и бессилия. 17 августа колонна была возвращена в Бессарабию, в Ямполе, при переходе через узкий мост, построенный румынской армией, из 25000 евреев выжило меньше 13000, их заточили в Вертюженский лагерь[479].

Транзитные лагеря и гетто

Генеральный штаб решил приостановить депортацию до того, как уточнится статус украинских территорий, которые должны были быть отданы Румынии. Таким образом, в Бессарабии временно стали создаваться лагеря и гетто. Специальный приказ по этому проекту от 8 августа регламентировал правила заключения, определял особую ответственность за их выполнение, подчеркивая, что евреи не должны быть на содержании государства. До своего выезда в Кишинев губернатор Бессарабии генерал Константин Войкулеску беседовал с Кондукэторулом, который его познакомил с характером своей политики в обеих провинциях и дал несколько неписанных распоряжений. Основная проблема, которую должен был решить губернатор, была – еврейская. После этого Войкулеску рапортовал Антонеску: «… подтверждаю, что евреи кишат по всей Бессарабии, в основном в Кишиневе; на пятый день по прибытии в Кишинев нижеподписавшийся распорядился организовать лагеря и гетто»[480].

Гетто были новостью для Румынии. Поэтому советник председателя Стэнеску поехал в Варшаву «для изучения концентрации в определенных кварталах, осуществленной немцами, и использования их опыта»[481]. Варшава была особой моделью: гетто здесь стало самым большим в мире. Почти 350000 евреев ожидали здесь смерти. Но еще до возвращения Стэнеску военный комендант Кишинева полковник Думитру Тудосе начал исполнять директивы Войкулеску. 12 августа он с гордостью докладывал: «Очистил город от евреев и других врагов, придав ему румынское, а главное, христианское лицо. Организовал еврейское гетто в таких условиях, что ни сейчас, ни в будущем от них не будет никакой опасности»[482]. Возобновив депортацию, румынские власти построили несколько десятков лагерей и гетто, из которых евреев эвакуировали в семь больших лагерей, и утвердили гетто в Кишиневе. К концу августа в них были заключены около 80000 евреев: 10365 человек в Секуренах, 11762 – в Единцах, 2634 – в Лимбений Ной, 3072 – в Рышканах, 3253 – в Рэуцел, 22969 – в Вертюженах, 11000 – в Мэркулештах, 11525 – в Кишиневе и 5-6 тыс. – в небольших сооружениях по югу Бессарабии[483].

К концу августа Войкулеску сообщил, что «еврейский вопрос в Бессарабии решен. Сегодня в бессарабских селах нет ни одного еврея, а в городах организованны

479. Arhivele Statului din Bucureşti, Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 71/1941.

480. Jean Ancel. *Documents,* vol. 10. doc. 61. p. 143.

481. Arhivele Statului din Bucureşti, Preşedinţia Consiliului de Miniştri, Colecţia Cabinet, dosar nr. 167/1941, p. 42.
482. Arhiva NDM, dosar nr. 656. p. 13.
483. Jean Ancel. *Documents,* ed. cit., vol. 5. pp. 52, 99, 131-133, şi vol. 10, pp. 100-102, 138

гетто для оставшихся»[484]. Первый этап уничтожения в Бессарабии и на севере Буковины состоялся по прямому распоряжению Антонеску. Комитет по расследованию беспорядков в кишиневском гетто (сформирован по требованию Антонеску, чтобы разобраться в быстром и необъяснимом обогащении некоторых офицеров, и способе конфискации золота у заключенных), руководимый К. Никулеску констатировал, что при строительстве лагеря (после «зачистки территории») и начале депортации 25000 евреев «умерли естественной смертью, бежали или были расстреляны»[485].

Участь выживших во время первой волны уничтожения в обеих провинциях была определена Ионом Антонеску и доведена до сведения армии. Эта операция, не зафиксированная письменно, не могла оставить документального следа, и никто не взял на себя ответственность за нее. В докладах же по результатам расследования случаев коррупции в румынской армии и среди руководства дезавуируются почти все секретные распоряжения, включая устные. Таким образом, режим Антонеску не смог утаить ответственность за заключение евреев в лагеря и гетто, насаждение террора и организацию депортации. Условия в этих лагерях, с принудительным трудом, голодом, грабежами, страданиями, насилием, казнями и болезнями, приводили к десяткам тысяч смертей.

Соглашение в Тигине

30 августа статус Транснистрии был, в конце концов, прояснен: провинция была передана Румынии согласно обещанию, данному Гитлером Антонеску. Генералы Николае Тэтэрану, от Генштаба, и Артур Хауф, от Вермахта, подписали «Соглашение о безопасности, управлении и экономической эксплуатации территории между Днестром и Бугом и Бугом и Днепром». В 7-м параграфе идет речь о евреях из лагерей и гетто Бессарабии и Буковины и о тех, кто проживал в Транснистрии: «Сейчас невозможна эвакуация евреев через Буг. Они должны быть сконцентрированы в трудовых лагерях, где обязаны работать до окончания военных действий, когда можно будет их эвакуировать на восток»[486]. В этом соглашении подтверждается, что конечной целью является «очищение» Бессарабии и Буковины от евреев.

В конце августа Антонеску встретился в Тигине с губернаторами Бессарабии, Буковины и Транснистрии, а именно с Войкулеску, К. Колотеску и, очевидно, Георге Алексияну. Войкулеску резюмировал: «Получил указания, из которых следует проведение операции пересылки евреев к Бугу»[487]. Антонеску предложил Генеральному штабу, чтобы депортацию возглавил Топор. Не было ни административных формаль

484. *Curentul*, 27 august 1941.
485. „Raport de anchetă nr. 2 al Comisiei instituită conform ordinului d-lui Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului, pentru cercetarea neregulilor de la ghetoul din Chişinău, în decembrie 1941», Arhiva din Chişinău, 106-1-69, pp. 48-55 (отчет Niculescu).
486. Государственный архив Одесской области, Украина, кол. 2361, подкол. Ic, pp. 45-46
487 . Jean Ancel, *Documents*, ed. cit., vol. 10, doc. 61, p. 139.

ностей, ни списков депортированных, только «группы, точно просчитанные». Майор Главного штаба Тарфел ссылался на неписанный приказ, который предлагал «забрать у евреев все документы, находящиеся при них». Действительно, евреи прибывали в Транснистрию без удостоверений личности; их документы сжигались в пунктах перехода Днестра. Полковник Ион Паладе при переходе конвоев из лагерей к Днестру кратко проинформировал жандармских офицеров: «По приказу Генерального штаба евреи, которые из-за бессилия или болезни не могут идти в колоннах, должны быть уничтожены»[488]. Так, за два дня до выхода каждой колонны впереди ее посылался жандарм, который (в присутствии местных жандармов и допризывников) должен был обеспечить, чтобы «через каждые 10 км рылись ямы на 100 человек, куда будут собирать тех, кто не сможет поспевать за конвоем: они будут расстреляны и погребены»

Антонеску наметил начало депортации на 15 сентября 1941 г. Предварительно Генштаб срочно запросил у Топора сведения о «конкретной ситуации во всех еврейских лагерях и гетто в Бессарабии и Буковине», включая количество евреев и частей охраны[489]. В этом не было никакого немецкого вмешательства

Днестр переходили в пяти местах. Перечисляем их с севера на юг: Атаки – Могилев Подольский, Косэуц – Ямполь, Резина – Рыбница, Тигина – Тирасполь и Олонешты – Яска. Через первые три пункта прошла большая часть евреев. Первыми, 16 сентября, стали заключенные лагеря Вертюжаны, последние колонны ушли в конце декабря. Паладе и его подчиненные действовали по устному приказу, предполагавшему убийства и грабежи. Командир 60-й роты, контролирующий переход на Атаки, запросил письменный приказ, Капитан Титус Попеску ответил: «Относительно евреев не нужны письменные документы»[490].

6 октября Ион Антонеску сообщил правительству об этнической чистке в Бессарабии: «Что касается евреев, я предпринял меры для полного и окончательного искоренения их в этом регионе. Процесс идет. Есть еще в Бессарабии около 40000 евреев, которые в течение нескольких дней перейдут Днестр, а если обстоятельства позволят, пойдут дальше, за Урал»[491]. По сведениям генеральной инспекции жандармерии в Бессарабии, депортация проходит «при отменном порядке и спокойствии»[492]. Как и раньше, во время депортации сотни людей ежедневно гибли от голода, жажды, побоев и пыток; убивали изнасилованных девушек и женщин; убивали и евреев, пытавшихся найти заработок. Дороги к Днестру были усеяны трупами. Способ грабежа и убийств был необычен для Холокоста: крестьяне подходили к жандарму из конвоя, показывали на еврея, чья одежда и обувь им приглянулись, и предлагали цену, обычно 1000-2000 лей. После недолгой торговли жандарм стрелял в еврея, крестьянин расплачивался и раздевал труп.

Официальное ограбление евреев было санкционировано Антонеску и проводилось при помощи Национального банка Румынии. 5 октября маршал распорядился

488. Comisia Niculescu, raport nr. 2, p. 54.
489. Inspectoratul General al Transnistriei către Topor, 11 septembrie 1941; Matatias Carp, op. cit., pp. 122-123.
490. Jean Ancel, *Documents*, ed. cit., vol. 5, doc. 110, p. 170.
491. Lya Benjamin. p. 326.
492. Jean Ancel, *Documents*, ed. cit., vol. 5, nr. 44, p. 101.

об *«обмене украшений и драгоценностей, принадлежащих евреям, эвакуирующимся из Бессарабии и Буковины, во избежание грабежей»*[493]. Другие приказы облегчали «обмен» [фактически – конфискацию – пер.] имеющихся у евреев леев на рубли, потом на немецкие оккупационные марки (RKKS). После первой стадии этих грабежей, 17 ноября, Национальный банк информировал министра финансов: «Поскольку операция принятия драгоценностей у евреев Бессарабии и Буковины завершилась, просим назначить Вашего делегата, в присутствии которого мы вскроем ящики, где хранятся эти вещи, для их инвентаризации»[494].

То, как Антонеску вел себя с евреями, не осталось незамеченным Гитлером. За несколько дней до встречи в Тигине, он сказал Геббельсу: «В том, что касается еврейского вопроса, можно быть спокойным, пока такой человек, как Антонеску, занимается этим значительно решительнее, чем мы до сих пор»[495]. Согласно секретным сведениям 91845 евреев было депортировано из Буковины, 55867 – из Бессарабии и 9367 – из Дорохой. В Транснистрии немцы схватили одиннадцать тысяч евреев, пытавшихся бежать от германской и румынской армий[496]. В это время румынские власти делали все возможное, чтобы ввести в заблуждение запад по поводу этнических чисток. Посол Соединенных Штатов Франклин Мотт Гюнтер после встречи с Ионом и Михаем Антонеску 4 ноября, где он выразил протест против антиеврейских жестокостей, докладывал Госдепартаменту в Вашингтон:

> «Настойчиво и твердо дал понять высшему руководству, что мое правительство и американский народ неизбежно отреагируют на негуманное отношение, заключающееся в незаконных убийствах безвинных людей, лишенных защиты, детально описав все жестокости против румынских евреев. Мои замечания вызвали огорчение у маршала Антонеску и исполняющего обязанности премьер-министра Михая Антонеску за отдельные «ошибки» и «безответственность», они обещали впредь соблюдать умеренность… Тем не менее программа уничтожения систематически продолжается, и нет никакой надежды для евреев, пока у власти сегодняшний режим, находящийся под немецким контролем»[497].

Транснистрия: зона этнического «депозитария»

Территория между Днестром и Бугом, награда Гитлера Антонеску за участие Румынии в войне против Советского Союза, была названа «Транснистрией». По переписи, проведенной СССР в 1939 г., население этой территории перевалило за три миллиона человек. Больше всего украинцев и русских, примерно 300000 молдаван, 331000 евреев и 125000 немцев. Несмотря на усилия советской власти искоренить еврейскую идентичность, к моменту оккупации региона немецко-румынскими войска-

493. Arhiva din Chişinău, 1607-1-2, p. 171
494. Jean Ancel, *Documents*, ed. cit., vol. 5, nr. 114, p. 179.
495. Joseph Goebbels, Tagebucher 1924-1945, Piper, Munchen, 1992, vol. 4, pp. 1059-1060.
496. Matatias Carp, op. cit., vol. 3. pp. 95-97, 99, 104 (doc. 39, 41, 43, 46, 55); DGFP, seria D, vol. 11, vol. 2, doc. 207, pp. 318-319.
497. Jean Ancel, *Documents*, ed. cit., vol. 3, doc. 221, p. 339.

ми евреи оставались евреями. Мужчины были мобилизованы в советскую армию, но не все добрались до своих частей. Многие евреи не ушли с советской армией, что во многом, увеличило бы их шансы на спасение. Но они не знали о фашистских преследованиях евреев, да и стремительное нападение немцев от Львова к Черному морю отрезало пути к спасению не только для евреев.

Оккупационный режим был утвержден 9 августа 1941 г в Тирасполе (Одесса к тому времени еще не была занята). Губернатором стал профессор Георге Алексияну, известный антисемит, друг и бывший коллега Михая Антонеску. Транснистрия была поделена на тринадцать уездов, во главе каждого – префект в чине полковника или подполковника армии или жандармерии. Эти уезды включали 64 округа, управляемые преторами. К началу войны Антонеску верил, что Транснистрия будет оккупирована неограниченное время. На заседании правительства 16 декабря 1941 г. он сказал Алексияну: «Правь так, как будто Румыния обосновалась на этой территории на два миллиона лет. Что будет, потом увидим… Ты абсолютно свободен. Выгоняй людей на работу хоть кнутом, если не понимают…, если же будет необходимость, и по-другому не получится, выгоняй под пулями; для этого не нужно мое вмешательство»[498]. Алексияну хвалился перед Антонеску, что следует принципу фюрера (*Fuhrerprintzip)*: «Один человек, один приказ, одна ответственность. Это воля Кондукэтора, Главнокомандующего, передающаяся в самые отдаленные уголки». Официальная валюта в Транснистрии была RKKS, ничем не обеспеченная банкнота, имевшая хождение на всей советской территории, оккупированной немцами. Обменивались деньги по курсу: 60 лей или 20 рублей за марку. Понятно, что, как и до депортации, это было грабежом евреев. Национальный банк Румынии конфисковал у евреев деньги, заменив их по абсурдному курсу рублями, которые иногда переводил в RKKS.

В начале войны в Транснистрии действовали 3-я и 4-я румынские армии. Помимо жандармерии и полиции. Армия отвечала за наказание, арест и преследования евреев. Офицеры инициировали антиеврейские мероприятия и наблюдали за тем, как их приводят в действие гражданские власти или жандармы. Если происходящее не соответствовало приказу, виновных наказывали. В первый период оккупации, в августе - конце сентября 1941 г., в ликвидации евреев румынские части сотрудничали с немецкой армией и *Айнзацгруппами*. Согласно оценке Олендрофа, было уничтожено около 90000 евреев.

Жандармские части, которые занимались «зачисткой территории», были прикомандированы к армии и отвечали за всю Транснистрию. Жандармы определяли места, где депортированные пересекали Днестр. Они отслеживали «транспортировку, дисциплину и контроль за еврейским населением, то есть перемещение евреев из зон плотного заселения в малонаселенные». Другими словами, осуществляли продвижение колонн, как из депортированных, так и из местных евреев, к Бугу[499]. Наводящая ужас украинская полиция, точнее украинцы, вооруженные румынами, так же

498. *Procesul marii trădări naţionale*, Bucureşti, 1946, pp. 148-149.
499. Государственный архив Одесской области, 2242-4-5с, р. 3.

играла важную роль в невиданных преступлениях администрации зимой 1941-1942 гг. в концлагерях на берегу Буга. Эти люди по всей Транснистрии охраняли гетто и лагеря, входили туда, когда их помощь была необходима для выполнения акций, продиктованных румынской администрацией, в основном это были массовые казни.

Ежедневная жизнь в Транснистрии

24 декабря 1941 г. в Могилевском округе, у Днестра, находилось 56000 румынских евреев. Здесь выжило больше евреев, чем в других местах Транснистрии. Немецкое влияние было не таким сильным, и еврейская община сумела лучше организоваться, особенно в самом Могилеве. Но кроме Могилева и Балты было и много других округов. Евреи, депортированные из Румынии, находились в 120 населенных пунктах по всей территории Транснистрии. В одних было от одного до шести депортированных, в других – тысячи, здесь условия существования были особенно тяжелыми. Так часть евреев из Могилева были перемещены в Шаргород и другие близлежащие места, где их участь была особо страшной. М. Кац, бывший глава городской общины рассказывает:

> «В местечке Коноткэуцы, рядом с Шаргородом, в поле стояла длинная темная конюшня. Семьдесят человек, мужчин, женщин, детей, лежали вповалку, у половины не было ни одежды, ни каких бы то ни было средств к существованию… Все жили нищенством. В гетто Халчинцы люди ели собачий труп, который должны были закопать… Его засыпали угольной кислотой, и несмотря на это, они все равно ели… В Грабвицах евреи жили в пещере. Они не могли расстаться с семьюстами могилами близких… Похожие картины я видел в Виной, Немерче, Пасинке, Личинцах, Личиник, Озаринец, Виндичень. Всюду изнуренные, подавленные люди. Кто-то работает на ферме, но большинство живет подаянием»[500].

Евреи, депортированные из Бессарабии и Буковины, умирали от тифа, голода и холода. Раздача еды была нерегулярной. Многие жили на подаяние или обменивали одежду на еду, оставаясь практически раздетыми. Ели листья, траву, картофельные очистки, спали в конюшнях и свинарниках, часто даже без пучка соломы. Депортированные евреи, кроме заключенных в рыбницкую тюрьму и в лагеря Печора и Вапнярка, размещались в гетто или местечках, где были обязаны выполнять различную черную работу, и подвергались «естественному» процессу уничтожения голодом и болезнями. Этот «естественный отбор» прекратился к концу 1943 г., когда румынские официальные круги начали менять свое отношение к евреям.

500. Julius Fisher, *Transnistria: Ttie Forgotten Cemetery*, T. Yoselof, South Brunswick, NJ, 1969, p. 105.

В январе 1942 г. вспыхнула эпидемия сыпного тифа. В Цыбулевке (Балтский уезд) зимой 1941-1942 гг. умерло 1140 из 1200 депортированных[501]. Уже к 20 января 1942 г. из этих 1200, оказавшихся в лагере в ноябре, в живых осталось лишь 100 мужчин, 74 женщины и четверо детей, у большинства ноги и руки были отморожены. Некоторым, за деньги или одежду, удавалось добиться разрешение на проживание в городе. Из 9000 евреев, оказавшихся в Шаргороде (Могилевский уезд), 2414 заболели тифом и 1414 умерли от этой болезни. В июне 1942 г. эпидемия стихла, но в октябре вспыхнула вновь. К этому времени община подготовилась и предприняла меры против вшивости. Было зафиксировано 92 случая брюшного тифа при небольшой (сравнительно) смертности и 1250 – недоедания, из которых 50 со смертельным исходом[502]. Гигиенические условия были очень тяжелыми и в Могилеве. На 24 апреля 1942 г. там был зарегистрирован 4491 заболевший тифом, из них 1254 умерли. Департамент здравоохранения Могилева однажды зафиксировал 7000 случаев тифа в городе. Зимой, в мороз, было невозможно хоронить трупы, что привело к дальнейшему распространению эпидемии. Кроме болезней, отсутствия еды, одежды, крова, депортированные в Транснистрии страдали и от принудительных работ. В Лабижине, например, 1800 евреев из Дорохой и Черновиц вынуждены были работать в каменных карьерах в особо тяжелых условиях[503].

В Транснистрии было два лагеря – Вапнярка и Печора. В сентябре 1942 г. около 2000 евреев («сочувствующих коммунистам» и тех, кто в 1940 г., в рамках обмена населением, пытались перейти на советскую территорию) были депортированы в Транснистрию. Многие из них были уничтожены сразу по прибытии, примерно 1000 дошли до лагеря Вапнярка, где им выдали кормовой горох (*Tathyrus savitus*), непригодный для людей. Сразу же тяжело заболели 611 заключенных, некоторых частично парализовало[504]. На входе в лагерь Печора была надпись «лагерь смерти». Инспектор жандармерии в Транснистрии генерал Илиеску рекомендовал присылать сюда самых бедных и держать их до наступления смерти, без надежды на возможность выжить в Печоре[505]. Как показывает историк Матиас Карп, Печора была самым страшным местом заключения в Транснистрии:

> «Спасенные рассказывали невероятное. На берегу Буга стоял лагерь, окруженный тремя рядами колючей проволоки и охраняемый военными. С немецкого берега по разным поводам в лагерь врывались сотрудничающие с ними люди, сбивали в кучу заключенных и убивали их. Из-за невыносимого голода, заключенные ели навоз, позже и трупы. Восемьдесят процентов из них гибли и лишь двадцать [сбежавшие по невнимательности охраны] – выжили»[506].

В свидетельствах выживших упоминаются и случаи каннибализма в Печоре.

501. Архив Мемориального музея Холокоста в США. Румынская служба информации RG 25004M, фонд 40012, том 1, ролик 28
502. Carp M. Cartea neagră. – Bucureşti. – 1948, vol. 3, p. 325
503. Там же, с.280
504. Там же, СС.210,376-377
505. Там же, с.280
506. Там же, с.368

Местные евреи

После первой волны уничтожения, прокатившейся над провинцией сразу после оккупации, выжившие местные евреи вернулись в свои разграбленные и разрушенные дома. Согласно докладам жандармерии и правительства, из 331000 украинских евреев по переписи 1939 г. 150-200 тысяч, включая 90000 из Одесского уезда, к этому времени были живы. Входя в уездные города, румынская армия, сопровождаемая жандармскими частями, потом и префектами, сразу начинала активно выявлять всех евреев, чтобы заключить их в гетто и лагеря[507].

4 августа 1941 г. командование 4-й армии сообщило всем военным, жандармским и полицейским частям, что «евреи в городах и селах Украины должны быть собраны в гетто»[508]. Это решение, принятое Антонеску, было передано через Военную комендатуру и подписано генералом Тэтэрану: «Для предупреждения актов шпионажа и терроризма предприняты меры для заключения евреев в гетто и принуждения их к труду»[509]. Войдя в уездный город, префекты приказывали евреям зарегистрироваться у новой администрации и, оставляя свои дома, перейти в гетто. Так Василе Ника, префект Балтского уезда, дал «всем жидам» три дня для перехода в гетто, зону, состоящую из трех улиц. Установил обязательный труд для евреев от 14 до 60 лет и обязал носить желтый знак: «Любой жид, то ли житель Балты, то ли уезда, из других ли мест, оказавшись в Балте, направляется в гетто. Так же будут организованны гетто и в других городах уезда. Любой акт неповиновения, мятежа или терроризма со стороны одного жида из гетто будет наказан смертью его и еще двадцати других»[510].

Депортации и Марши смерти

30 сентября 1941 г. командующий 4-й армии поставил перед Генеральным штабом вопрос: «Что делать с гражданским еврейским населением из Транснистрии?». Ответ Антонеску был ясен: «Все евреи, оказавшиеся в Транснистрии, должны быть интернированы в лагеря на Буге, устроенные г-ном губернатором Транснистрии… Их имущество должно быть изъято в пользу местных властей»[511]. В начале октября Антонеску санкционировал перевод (т.е. уничтожение) украинских евреев на берег Буга и разграбление их имущества. Но не только украинские евреи были депортированы к Бугу. Посланник Эйхмана Рихтер докладывал руководству, что Антонеску решил сосредоточить у Буга 110000 евреев из Бессарабии и Буковины «с целью их уничтожения»[512]. Исполнение было возложено на руководство Транс нистрией, в распоряжении которого были жандармские части и войсковые подраз

507. Государственный архив Одесской области, фонд 2730,дело 1с, с.1
508. ANRM, col. 693, subcol. 2, dos.299, p.26
509. NDM, Colecţia Armatei a 4-a, dos.781, p162
510. Государственный архив Одесской области, 2358, инвентарь1, дело 2, с.4
511. NDM, Colecţia Armatei a 4-a, dos.779, p.164, 165
512. Jean Ancel, *Documents*, ed. cit., vol. 5, doc. 87, p. 110.

деления. Алексияну описал операцию командующему 4-й армией:

> По последним данным все евреи из Бессарабии и Буковины эвакуированы на западный берег Буга, где останутся на эту осень, после чего, по соглашению с Германией, смогут пересечь Буг.... До сих пор в Транснистрию вошли около 15000 евреев.... Этой осенью должны войти еще около 150000»[513].

Румынские власти не обеспечивали выживание евреев ни во время переселений, ни в лагерях и гетто. Работал принцип: «Евреи должны жить за свой счет». При этом они должны были иметь силы для различных принудительных работ, жандармы безжалостно расстреливали тех, кто работал медленно[514].

Все колонны грабились жандармами. Молодых женщин и девушек насиловали офицеры, которые организовывали привалы в местах, где удобнее было устраивать оргии. Нападали и банды украинцев, убивали, грабили, а иногда и просто раздевали сотни евреев, оставляя их на дороге умирать от холода. Командиры конвоев не отвечали за жизнь евреев, только за их передвижение. У этих людей не было ни документов, ни имени. Украинские добровольцы (позже называвшиеся украинской полицией) сопровождали колонны, проявляя еще большую жестокость, чем жандармы. Непривыкшие к местности, жандармы частично перепоручали добровольцам охрану колонн. *Айнзацгруппы* D вооружали украинцев, которые помогали в уничтожении десятков тысяч евреев.

Перемещение евреев к Бугу в колоннах, насчитывающих тысячи человек, продолжалось с октября по декабрь 1941 г. в обстановке тотального беспорядка. Тысячи евреев оставались в городах и селах, где были гетто и временные лагеря. Рассматривая депортацию как военную операцию, Антонеску заметил на одном из заседаний правительства, что у него были проблемы «с теми, кого отправлял к Бугу. Только я знаю, сколько их умерло по дороге»[515]. Жандармский инспектор генерал Василиу 9 ноября 1941 г. подал Кондукэтору рапорт, согласно которому первый этап депортации евреев из Бессарабии и Буковины завершился, и о 108002 евреях «сведения прилагаются». Карта, сопровождающая рапорт, показывает, что евреи могли быть проведены в три зоны у Буга: 47545 – на север, в Митки, Печору и Рогозное, 30981 – в центр, в Ободовку и Балановку, и 29476 – в Бобрик, Кривое Озеро и Богдановку[516]. Источники Рихтера доказывают, что Антонеску сконцентрировал у Буга 110000 евреев – граждан Румынии, намереваясь их уничтожить. В это же время Антонеску требует выяснить «почему «не все евреи эвакуированы к Бугу, на восток от железной дороги «Жмеринка – Одесса». Расследование показало, что в декабре 1941г. 79507 евреев, депорти

513. Государственный архив Одесской области, 2242, инвентарь 2, дело 76

514. Там же, 2242-2-680, с. 50

515. Problema evreiască în stenogramele Consliului de Miniştri. Bucureşti, 1996, p. 337

516. Arhiva Ministerului de Interne, dos. nr.18844, vol.3

рованных на запад от этой линии, были еще живы[517]. При этом к началу румынской оккупации жили еще 150-200 тысяч евреев.

Резня в округе Голта

Поскольку немецкие оккупационные власти отказались заниматься румынскими и украинскими евреями, администрация Транснистрии сама должна была решать эту проблему. В округе Голта, у Буга, с конца декабря 1941 по май 1942 г. их зверски уничтожали. Под руководством жандармского подполковника Исопеску Голта стала «Царством смерти», местом, где располагались три больших лагеря смерти, Богдановка, Думаневка и Ахмичетка, и десять лагерей поменьше.В них были заключены примерно 10000 местных евреев, 30000 бессарабских (в основном из кишиневского гетто) и 65-70 тыс. из Одессы и южных уездов Транснистрии. Но и до кампании по уничтожению евреи ежедневно умирали в таком количестве, что Исопеску приказал жандармам и примарам, «мертвых жидов хоронить на глубине двух метров. Тех, кто закопан на полметра, перезахоронить глубже», добавив, что «больные, старики и дети должны быть перемещены в Богдановку»[518]. К ноябрю 1941 г. Богдановка стала местом скопления полутрупов.

Приняв уезд, Исопеску писал, что нашел здесь много лагерей для евреев, «собранных из местных городков» (украинских евреев), а больше для тех, кто «перешел через Днестр» (депортированных из Бессарабии и Буковины). К началу октября «около 15000» евреев было «собрано» (заключено) в селе Вэздовка, подокруг Любашевка, другие же 3000 – в Кривое Озеро и Богдановку. «В Вэздовке вспыхнул тиф, и умерло около 8000», – доложил Исопеску. Примар и пехотный полк, стоящий в селе, просили, чтобы лагерь перевели, «поскольку это источник инфекции». Ослабленные голодом и больные тифом, евреи не могут хоронить трупы, а солдаты и крестьяне отказываются подходить к лагерю»[519].

Исопеску перевел около 10000 евреев, оставшихся в Вэздовке и Кривом Озере, «в совхозные свинарники» в Богдановке. Но еще до входа «партии жидов из Вэздовки» туда же перевели «с одесского направления примерно 9000 жидов, таким образом, сегодня с теми, кто уже там был, и теми, кто пришел, оказалось 11000 жидов в колхозном свинарнике, вмещавшем лишь 7000 свиней»[520]. Исопеску пишет: «Сегодня пришел примар и руководитель колхоза, недовольные тем, что я сказал о 40000 (евреях), идущих со стороны Одессы. Совхоз не может разместить всех, и оставшиеся на улице за место убивают тех, кто оказался в свинарнике, а полиция (украинская) и жандармы не справляются с организацией захоронений, и, поскольку вода в Буге

517. Arhivele Statului din Bucureşti, Preşedinţia Consiliului de Miniştri, Colecţia Cabinet, dos. nr.86/1941, pp.325-327

518. Государственный архив Николаевской области 2178-1-66, с. 90

519. Там же, с.155

520. Там же.с.151b

используется как питьевая, вскоре может вспыхнуть эпидемия во всем регионе»[521]. Судя по одному из докладов жандармерии, более 67000 евреев были сосредоточены в Богдановке и, частично, в Доманевке вместе с 30000, депортированных из Бессарабии[522].

Чтобы понять детали, упомянутые Исопеску, надо иметь в виду, что первый мороз в 1941 г. ударил 4 ноября, температура продолжала падать, достигнув к декабрю минус 35 градусов по Цельсию. Те, кому не удалось протиснуться в один из ужасных, полных вшей и фекалий свинарников, умирали ночами от холода, потому так жестока была битва за место в нем. Перенаселение лагеря продолжалось, большинство евреев были больны тифом. По пятьсот человек ежедневно умирали в Богдановке и по двести – в Думаневке. И Исопеску, и Алексияну надеялись, что немцы возьмут евреев на себя и уничтожат их на своей территории. Губернатор докладывал Антонеску 11 декабря 1941 г.: «Для решения еврейского вопроса в Транснистрии ведем сейчас переговоры с немецкими властями о переходе их (евреев) за Буг. В некоторых местах, как например, в Голте, часть евреев начала переходить Буг. *Не будет покоя в Транснистрии, пока не будет исполнено распоряжение Хауф-Тэтэрану о переходе жидов через Буг*»[523].

Военные части, расквартированные в округе Голта, просили префектуры об «удалении» лагерей, но не нашли для этой цели никакой свободной площади[524]. Украина Антонеску заканчивалась на Буге, и к середине декабря огромные массы евреев, живых, мертвых и полуживых, были сконцентрированы в лагерях Богдановка (около 52000) и Думаневка (примерно 20000 человек) – воплощение Исопеску самого жуткого кошмара, растянувшегося на три километра по восточному берегу Буга. Кто-то был размещен в свинарники (их было не больше 50), конюшни и сараи, многие оставались на улице. Силосные ямы были полны трупов. И живые, и мертвые были брошены на смертоносный зимний холод.

Уничтожение более 70000 евреев, выживших в Богдановке, а потом и в Доманевке, было санкционировано Антонеску. На заседании правительства 16 декабря Алексияну проинформировал, что 85000 евреев принесли тиф «в те села, куда пришли. Необходимо их продезинфицировать, иначе заразят всех». Ответ Антонеску был короток: «Оставьте их умирать»[525].

Другой пример решения об уничтожении десяти тысяч евреев и сожжении трупов был проявлением связей с немецкими оккупационными войсками на Украине и недовольства *Айнзацгрупп* отсутствием организованности со стороны румын, особенно их неспособностью захоронить трупы. Район Ландау в округе Березовка насчитывал десять тысяч местных немцев – *Volksdeutsche*, еще столько же проживало на восточном берегу Буга (прежде Николаевская область), оккупированном нацистами. Окружной комиссар (*Gebietskommissar)* Николаева Скутер, по должности равный Исопеску, предупреждал Алексияну о страшной эпидемиологической катастрофе, вина за которую лежит на румынских властях. Немцы не просили убивать евреев, лишь «по возможности перевести их так далеко в глубь Транснистрии, чтобы переход евреев через Буг был бы невозможен».

Несмотря на то, что нацистские власти с противоположного берега Буга безусловно хотели, чтобы румыны сами решали свой «еврейский вопрос», Алексияну, основывался на соглашении в Тигине, которое обязывало *немцев* уничтожать евреев, собранных на Буге: «Отвечаю, что согласно Тигинской конвенции от 30 августа 1941 г., ст. 7, следует, что евреи из Транснистрии должны быть эвакуированы на восточный берег Буга. Сейчас, когда операция завершена, мы их здесь держим и не можем вернуть, ввиду перехода ими Буга. Просим сообщить, возможно ли исполнение решения конвенции»[526]. Так как ответ румын запоздал, Скутер выслал еще одну телеграмму, в которой подтвердил просьбу: «Ежедневно умирает масса евреев, которые едва присыпаются землей. Это влечет неизбежную опасность для немецких сел в Транснистрии и соседней территории Немецкого комиссариата на Украине. Для спасения армии немецкая администрация и население просят предпринять энергичные меры». На переведенной телеграмме Алексияну сделал заметку: «Какой был дан ответ?». На этот вопрос его заместитель, генеральный секретарь Эммануил Черкавский, отреагировал так: «Ответил генеральному комиссару Опперману, что приняты меры для сжигания еврейских трупов»[527].

Украинские полицейские, приведенные из Голтского уезда на помощь местным жандармам, расстреляли примерно 48000 евреев из Богдановки. Погром начался 21 декабря и продолжался до 24 декабря. После перерыва на Рождество казни возобновились 28 декабря, продолжаясь до 30 декабря, и шли еще между 3 и 8 января 1942 г. Евреев заставляли раздеваться, убийцы, пьяные от самогона (алкогольный напиток из свеклы), стреляли им в затылок[528]. Золотые зубы выбивали ударом при клада или клещами, сдергивали кольца, иногда вместе с пальцами. Тела сжигали 200 молодых евреев, специально для этого отобранных, 150 из них оказались среди тех, кого расстреливали последними. Один из выживших описал это так: «Ставим для сжигания трупов штабеля. Ряд соломы, на него кладем людей [слоем] примерно 4 метра шириной, высотой больше, чем одно тело, длиной – 10 метров. По краям и в середину кладем дрова, и опять – ряд людей и ряд соломы с дровами, зажигаем штабель и готовим новый. Это длилось около двух месяцев, пока не превратили в пепел наших братьев. В сильные морозы мы грелись у теплого пепла»[529].

521. Там же.с.151-151b
522. Arhiva Ministerului de Interne, dos. nr.18844, vol.3
523. Государственный архив Одесской области, фонд 2242, инвентарь 1, дело 677, с. 197
524. Государственный архив Николаевской области 2178-1-12, с. 90
525. Ministerul de Interne, Arhiva Operativă, dos. nr. 40010, vol. 78, p. 358

526. Государственный архив Одесской области, фонд 2242, инвентарь 1, дело 1486, сс. 180-180 b
527. Там же, сс. 200-200 b
528. Эта массовая казнь и сожжение трупов детально проанализированы во время процесса над Исопеску в 1945 г. Описание составлено по румынским документам, найденным в архивах Одессы и Николаева. См.: Actul de acuzare, rechizitorile şi replica acuzşrii la proctsul primului lot de criminali de război. – Bucureşti, 1945
529. Yad Vashem, PKR, doc.4, p.70

В Думаневке, еврейском местечке на дороге, соединяющей Одессу с Голтой, собралось около 20000 евреев из Одессы и соседних местечек. Между 10 января и 18 марта 1942 г. 18000 из них были убиты местной украинской полицией и румынскими жандармами. Притом, что эти трупы сразу же были захоронены, их потом выкопали, чтобы сжечь, во избежание эпидемии.

Претор Теодор Илиеску докладывал:

> «В Думаневке есть еврейский лагерь, который представляет опасность для местных властей и автохтонного населения. Из-за жутких условий, в которых живут евреи и насекомых, которыми они полны, созданы благоприятные условия для распространения тифа, холеры и других болезней. В этом селе было расстреляно значительное число евреев, захороненных в несоответствующие требованиям ямы, где они были закопаны на глубину не больше ½ м., а с таянием снега вода просочилась в землю. Это представляет опасность для общественного здоровья,… потому просим вашего соизволения, распорядиться о перемещении лагеря в Богдановку… Ничего не могу поделать, но ежедневно умирают 30-50 человек».

Исопеску записал на полях этого рапорта: «Действовать согласно приказу №23. Трупы должны быть сожжены, чтобы не распространять заразу»[530].

Ахмачевка располагалась на Буге, в 18 км южнее Богдановки и в 18 км севернее Думаневки, в 60 км. от города Голта. По документам видно, что на самом деле это была большая свиноводческая ферма. Расположенная вдали от поселений, хорошо охраняемая, она в начале марта 1942 г. была приспособлена Исопеску для изоляции неспособных к труду и исполнению других служб евреев, включая стариков и детей[531]. Туда же, в качестве наказаний за непокорность, за сопротивление насилию со стороны жандармов или представителей румынской администрации, например, за нежелание отдавать ценности, отправляли и здоровых евреев. Вскоре в Ахмачевке уже было 4000 человек, около них – более сотни сирот.

Часть фермы, где был расположен лагерь, состояла из четырех свинарников, открытых ветру, снегу и дождю, и большого хранилища. В каждом свинарнике, перегороженном досками, было набито почти по 1000 человек. Хранилище было отдано сиротам. Ахмачетва была окружена тремя рядами колючей проволоки и глубоким рвом, ее охраняли украинские полицейские, подчиненные румынским жандармам[532]. Задачей лагеря было уничтожение изоляцией. Еда была совершенно скудной, и евреи «днями лежали на земле или лежаках, не имея сил двигаться»[533]. Через несколько недель большинство умерли от истощения, оставшиеся были изнурены до предела[534].

Сначала одному из заключенных поручалось, следить за порядком в лагере.

530. Государственный архив Николаевской области 2178-1-58, сс. 358-358 b
531. Ehrenburg I., Grossman V- Cartea neagră. – Bucureşti, 1946, p. 103
532. Actul de acuzare, rechizitorile şi replica acuzşrii la proctsul primului lot de criminali de război. – Bucureşti, 1945, p.30
533. Там же, сс. 70-71
534. Carp M. *Cartea neagră*. – Bucureşti. – 1948, vol. 3, p. 255

Это было бесполезно, потому что евреи падали от слабости. Внешняя охрана была расслаблена, а украинские полицейские от случая к случаю заходили в лагерь для рутинной проверки. Румынские жандармы покупали у евреев одежду за несколько картофелин, украинской же полиции эти «сделки» были запрещены. Чтобы как-то утолить голод, большинство евреев остались без одежды, закутываясь в рванье или в упаковочный картон. Те немногие, кого полицейские смогли отобрать зимой 1942 г. для работы по лагерю и вокруг, были разуты.

Голод был не единственным убийцей в Ахмачевке. Большинство заключенных страдали от брюшного тифа, дизентерии и фурункулеза. Приносили смерть малярия и столбняк. Не было никакой медицинской помощи. Из примерно 4000, пришедших в лагерь сначала, к маю еще было живо несколько сотен человек. С тех пор, как Исопеску принял на себя руководство «человеческими отбросами» – евреями, регулярно отправляемыми в Ахмачевку, это «царство смерти», здесь постоянно находилось до несколько сотен человек, несмотря на возрастающую смертность. В эти месяцы в округе была еще одна вспышка тифа, и 24 мая префект телеграфировал в жандармский штаб Транснистрии: «Вместо лагеря Богдановка я организовал для жидов Ахмачевку, тоже в районе Думаневки. Настоятельно просим не отправлять их в Богдановку и Думаневку, откуда все переведены в Ахмачевку»[535].

Ахмачевка вселяла страх в сердца всех евреев Голты – и выживших во время массовых казней, совершавшихся румынами, и среди тех, кто вскоре после этого был сюда депортирован, и тех, кого пригнали в зону в начале 1943 году. Заместитель префекта использовал слово Ахмачевка, чтобы выманить деньги у евреев, депортированных в Голту прямо из Румынии летом 1942 г. Его угроза формулировалась одним предложением: «Тебя ждет Ахмачевка»[536].

Истребления в Березовке

В Транснистрии была самая большая на Украине концентрация *Volksdeutschen* – этнических немцев. Перепись, организованная нацистами в начале 1943 г., показала, что здесь проживали 130866 немцев из 169074, зарегистрированных на всей территории, подведомственной *Рейхскомиссариату* Украины. Около 100000 из них жили в городах и селах вокруг Одессы. До войны Одесская область включала в себя почти весь юг Транснистрии. Немцы, проживавшие здесь, составляли почти 40% всех советских немцев, находящихся на оккупированной нацистами территории. Судя по немецким источникам, в Транснистрии было более тридцати немецких сел с населением за 1000 человек в каждом[537].

535. Государственный архив Николаевской области 2178-1-4, с. 478
536. Actul de acuzare, rechizitorile şi replica acuzşrii la proctsul primului lot de criminali de război. – Bucureşti, 1945, p.71
537. K. Stumpp, „Verzeichnis der deutschen Siedlungen in Gebiet Odessa (mit Karte)», în Heimatbuch der Deutschen aus Russland, 1956, pp. 181-193.

Колонны бессарабских евреев проходили через немецкие села севернее Днестровского лимана к северо-западу от Одессы и восточнее Тирасполя. Так, пешие колоны депортированных из южной Транснистрии к округу Голта, пересекали десять немецких поселений. Свидетель описывает жажду крови у новичков СС, которые стреляли в толпу евреев[538]. Среди этнических немцев в Одессе и вокруг нее работала и *Einsatzgruppe* D, насчитывающая примерно 500 человек. Вспомогательные части вошли в Буковину и Бессарабию к концу августа 1941 г. и сразу же возглавили кампанию по уничтожению [евреев][539]. *Einsatzkommando* 12 терроризировала регион Бергдорф-Глюксталь, к востоку от Дубасар, Хофнугсталь, в Тираспольском и Ананьевском округах, на севере в городе Катарцы и в восточной части Березовского округа, у Буга – в Спейер-Ландау.

Einsatzkommando 11b действовала в районе Зельц (на Днестре, юго-восточнее Тирасполя), в Кучурганах, где жили немцы, в городке Раздельное, по обе стороны проходящей там железной дороги, в районе Гросс-Любенталь, к юго-западу от Одессы, на границе с Бессарабией, и вокруг оккупированной Одессы. Одесса была доверена румынам, и *Einsatzgruppen* вскоре должны были переместиться в Крым, в Семфирополь. В связи с этим, еще находясь поблизости, они организовав новую администрацию, занялись проблемами здравоохранения и образования и выдавали документы, удостоверяющие принадлежность к германской расе. В октябре *Einsatzgruppe* D покинула большую часть Транснистрии, оставив лишь в Дубасарском округе малочисленную вспомогательную часть, известную как *Nachkommando* SS, продолжать ликвидацию еврейского населения[540].

Было еще одно нацистское учреждение – *Volksdeutsche Mittelstelle (VoMi)*, которое себя позиционировала как «организация по связям для решения проблем этнических немцев». *VoMi* организовывал среди местных немцев кружки, привлекая их к участию в экзекуциях. Г. Гиммлер инструктировал *VoMi* «осуществлять контроль над местными немцами в оккупированных регионах СССР»[541]. В Транснистрии VoMi создал *Sonderkommando Russiand (SkR)* – истребительную команду из местных немцев, членов SS. Хорст Хофмейер, оберфюрер SS, которого повысили до звания бригаденфюрер, 9 ноября 1943 г. учредил штаб в немецком городе Ландау Березовского округа. Ландау находился на Буге, в центре региона, плотно населенного немцами. Вспомогательные соединения расквартировались и в немецком селе Халбенштадт, и других местах. *VoMi* состоял из восьмидесяти новичков, организовавших SkR. К концу же 1942 г. их число выросло до 160, включая и агентов SS. Зона проживания немцев была поделена на восемнадцать районов, во главе каждого стоял человек из SS, которому помогали минимум три члена *SkR*[542].

538. Буксвелер М. Этнические немцы во второй мировой войне / Ин-т диаспоры. – Телль Авив, 1980, сс. 345-348 (идиш)
539. Yad Vashem. PKR/V, doc.4, pp. 1263-1265
540. Буксвелер М. Этнические немцы во второй мировой войне / Ин-т диаспоры. – Телль Авив, 1980, с.267
541. Нюренбергские документы, NO-4274
542. Буксвелер М. Этнические немцы во второй мировой войне / Ин-т диаспоры. – Телль Авив, 1980, с.274

SkR официально начала действовать в Транснистрии 20 сентября 1941 г. Но еще до согласования с румынскими властями, она запрашивала одно ведомство за другим и привлекала местное население на службу Рейху. Румынские жандармы, кроме небольших патрулей, не имели доступа в зоны, контролировавшиеся *SkR*. Это были земли немецких сел и городов и наделы, принадлежавшие немцам до большевистской революции. Поэтому немецким селам (в большой Украине их было сравнительно не много) стали принадлежать огромные территории, где они образовали «анклав», в котором окружение Гиммлера чувствовало себя хозяевами. В Березовском округе было сорок два таких села, в том числе: двенадцать в районе Березовки, тринадцать – в Мостовое и двенадцать – в Ландау. Население их выросло до 16200 человек[543].

Положение немецких общин в Транснистрии было оговорено в Бухаресте и Одессе. Переписка между послом Германии Манфредом фон Килингером и Антонеску в ноябре 1941 г. подтвердила для румынской стороны, что только VoMi представляет этнических немцев в Транснистрии. Алексияну и его префекты должны сотрудничать с Хофмейером и районными комендантами во всем, что касается немцев[544].

Алексияну и Хофмейер встречались 8 декабря в Одессе и 13 декабря в Тирасполе, где официально подтвердили положение государства в государстве, которое уже существовало в Транснистрии. В конце концов, румынское правительство признало части самообороны, «которые вооружаются и обучаются *Volksdeutsche Mittelstelle*… Их организация и командование находятся исключительно в ведении *VoMi*»[545].

Когда были открыты для изучения советские архивы, стала известна переписка между транснистрянской администрацией и *Gebietskommissar* (главой округа). Согласно прежним договоренностям, колонны, идущие, например, из Одессы на Березовкеу и Веселиново, не сразу приводились в немецкие села, скорее евреев направляли напрямую к Бугу, чтобы они, безразлично как, перешли на другой берег. *Gebietskommissar* Николаева Скутер направил префекту Березовки Логину телеграмму, в которой обращает внимание на экологическую катастрофу, созданную румынами:

> «Напротив поселков Михайловка и Новая Одесса (по Бугу около 60 км. севернее Николаева), на противоположном [румынском] берегу Буга, километров 20, в глубь провинции [Транснистрия] находится группа в 70000 евреев. Румынский военный конвой заявил, что распущен, поскольку евреи оставлены на произвол судьбы, умирая от голода и холода. Среди евреев распространяется сыпной тиф. Они ходят повсюду, обменивая одежду на продукты, поэтому в опасности и германская территория, куда они легко добираются через Буг по льду.
>
> Комиссар Николаевского уезда просит, как можно быстрее решить судьбу евреев и по

543. Государственный архив Одесской области, фонд 2361, инвентарь 1с, дело2, с. 240; фонд 2242, инвентарь 1, дело1087, с. 114
544. Там же, фонд 2359, инвентарь 1, дело24, с.3
545. Там же

возможности перевести их настолько вглубь Транснистрии, чтобы переход через Буг был бы невозможен»[546].

В ответе губернатора на полях письма префекта – ссылка на имеющееся соглашение:

«Ответить телеграммой, что Тигинская конвенция от 30 августа 1941 г., ст. 7, предполагает отправить евреев на восток от Буга после завершения там военных действий. Держим их здесь и не можем вернуть во внутренние регионы, имея в виду их переход через Буг. Просим сообщить о возможности исполнения решений конвенции»[547].

Скутер получил такую же телеграмму от генерального секретаря правительства Эммануила Черкавски-Желита. Послание, которое можно было понимать как инструкция Алексияну, объясняло что сбор евреев в концентрационные лагеря (в оригинале – *Konzentrationslagern*) по берегу Буга должен происходить согласно Соглашению в Тигине (ст. 7), подписанным генералом Хауфом: «Возвращение евреев вглубь Транснистрии сейчас невозможно по техническим причинам». 16 февраля Алексияну получил перевод одной из двух телеграмм и задал вопрос: «Каков был ответ?». Черкавский: «Ответил генералу Опперману, что предпринимаю меры для сжигания трупов евреев»[548].

Алексияну и Хофмейер периодически встречались, чтобы уточнять практические соглашения и контролировать уничтожение, захоронение и сжигание. Эти «соглашения» заключались устно, и румыны, как правило, избегали упоминать о сжигании трупов и массовых казнях в документах, адресованных немцам. Иногда на полях писем, докладов и телеграмм находятся комментарии и распоряжения по поводу трупов, брошенных в чистом поле, их сжигания, соглашений, разрешающих румынам отправлять десятки тысяч евреев за Буг. В повестке дня одной из двух встреч 7 марта записано: «Растадт, Березовского уезда – расстрелянные и незахороненные евреи»[549].

Когда сотрудничество в области уничтожения в Березовском уезде стало уже рутинным, и почти все одесские евреи были мертвы, Эйхман, редактировал документ «Депортация румынских евреев в *Rihskommisariat* Украины». Главный эксперт по ликвидации евреев усмотрел в нем явное несоответствие между немецкими и румынскими методами. Эйхман хвалил желание румын избавиться от евреев, но не одобрял «сегодняшние» их действия. Он «в принципе» был согласен с депортацией, но критиковал «преждевременную и непланомерную» эвакуацию тысяч евреев в *Rihskommisariat* Украины как угрозу эпидемии и голода не только для немецкой армии, но и для местных резидентов. Эйхман писал: «Кроме всего эта преждевременная и непланомерная эвакуация румынских евреев на оккупированные восточные территории представляет серьезную опасность для проведения депортаций гер-

546. Государственный архив Одесской области, фонд 2242, инвентарь 1, дело1486, с. 180-180b; фонд 2242, инвентарь 1, дело1087, с. 114
547. Там же стр. 178
548. Там же стр. 199
549.Там же, фонд 2242, инвентарь 1, дело 1085 сс. 4-5.

манских евреев. Потому прошу румынское правительство вмешаться, чтобы навести порядок в передвижении нелегальных колонн евреев»[550].

Если же румыны продолжат депортацию евреев через Буг, Эйхман предложил SD (нацистской службе безопасности) свободу действий по ситуации. В любом случае Эйхман, будучи одним из руководителей RSHA, не имел право диктовать украинской полиции безопасности, *Einsatzgruppen* и *VoMi*, а у Гиммлера такие права были. В Бухаресте фон Киллингер встретился с Михаем Антонеску, который позже беседовал с Алексияну о ситуации на месте и обещал скорый ответ. Министр иностранных дел Германии ответил Розенбергу 12 мая, что обращался к правительству Румынии. На что посольство в Бухаресте сообщило ему, что Алексиану должен ответить коротко Михаю Антонеску, после чего «вице-председатель Совета министров прояснит позицию Румынии». При этом министр добавил, «что 28000 евреев привели в немецкие села Транснистрии. Вскоре они были убиты»[551].

Известно, что 14500 евреев из Бессарабии и Буковины, одна партия в 6500 человек и другая – 8000, были пригнаны поближе к Бугу, в районе Николаева, и переданы немцам на другом берегу. Оказавшись на территории, они были убиты местными немцами, организованными в нацистские банды на обоих берегах реки. Притом, что немцы жили по обе стороны Буга, немецкие власти были недовольны наличием вблизи поселений нагромождением еврейских трупов[552].

По переписи, проведенной нацистами в 1943 г. в Николаевской области (по советскому административному делению) проживало 27078 этнических немцев[553]. Попытки согнать одесских евреев к их поселениям вызвали такое сильное сопротивление, что упомянутые уже 14500 человек были убиты, а партии на Вознесенск при остановлены. Колонны, добравшиеся до Березовки и Веселиново, перевели в другое место, вблизи от линии Березовка-Веселиново – в своего рода треугольник между Березовкой, Мостовое, Лихтенфельдом и Раштадтом. Зимой 1941-1942 гг. эти колонны целыми днями тащились к Бугу по заснеженным холмам. По всей дороге стояли жандармские сержанты. Выжившие никогда не забудут недели непрерывного хождения по кругу. Невыносимый холод, отсутствие убежища. В чистом поле колонны были предоставлены сами себе, пока жандармы пытались найти ближайшее село[554]. В маленьком немецком королевстве на Буге евреям некуда было бежать, а большинство украинцев не хотели или не осмеливались им помочь. После телеграммы Скутера евреев оставили без конвоя, ежедневно умирало много человек. Мертвых бросали в поле, проблема захоронения возникла лишь весной[555].

Большинство колонн согнали в украинские села Березовского округа, где евреев затолкали в неприспособленные конюшни, склады и другие хозяйственные

550. Нюренбергские документы, NO-4817
551. Там же
552. Arhiva Ministerului de Externe din România, rola 6 p. 58
553. Букселер М. Этнические немцы во второй мировой войне / Ин-т диаспоры. – Тель - Авив, 1980, с.347 (Советская перепись показала здесь 30911 немцев – 6,2% населения)
554. Ancel J. *Transnistria*, 1941-1942. – Iaşi, 1998, vol.1, pp.313-320
555. М. Этнические немцы во второй мировой войне / Ин-т диаспоры. – Тель - Авив, 1980, с.322

постройки ферм. Конец других оказался в развалинах сел, опустошенных войной действиями SkR, изгонявших украинских крестьян. Жандармы ушли, оставив на украинскую милицию охрану евреев. О их судьбе ничего не известно. Разбросанные по сотням сел, жандармы наблюдали больше за фермами, их было очень мало, чтобы поддерживать порядок. Более того, как заметил SS офицер из SkR, «румыны не хотели пачкать руки»[556], так что и массовые казни в этом «царстве смерти» тоже были возложены на украинскую милицию. Таким образом, евреи были рассеяны вне немецких сел, чтобы другим досталась грязная работа – уничтожение евреев.

Первый, известный нам, акт истребления евреев, пригнанных из Одессы, произошел 31 января 1942 г. в селе Подолянка, около анклава Новая Америка, к северу от Веселиново и Раштадта. Десять «немецких гражданских полицейских», т.е. членов Selbscutz, из немецкого села «выдернули из этого лагеря 200 евреев, которых вывели на окраину села и расстреляли». Их трупы сожгли, а оставшиеся вещи унесли в Новую Америку[557].

Первое известие о том, что ожидает одесских евреев, прибыло 1 февраля от майора Иона Попеску, командира жандармов Березовки: «Полиция Раштадта расстреляла 130 евреев из Новой Умани, сожгли трупы и разделили их вещи между жителями немецких поселений»[558]. Через две недели он же докладывал:

> «Взвод жандармов в Мостовое сообщает, что 800 евреев из колонии Градовка расстреляны немецкой полицией Раштадта. Также он докладывает, что для евреев, используемых [для работ] в селах Дворянка, Кринички, Кудзня, Майтовка, Котоня и Рипяки, нет места для размещения, и предлагает попробовать перевести 650 евреев, собранных в этих селах, на освободившееся место в Градовке, где можно устроить их в лучшие условия»[559].

Несколько следующих месяцев в жандармских сводках сообщалось о тысячах евреях, убитых *SkR* и *Selbstschutz*. Румыны перегоняли евреев и не давали им убегать, убийства же совершали *Selbstschutz* по приказу *SkR*. Жандармы собирали евреев там, где немецкие отряды смерти могли действовать быстрее и эффективнее. Личные вещи жертв доставались тем, кто казнил. В отличии от румын, немцы сжигали трупы сразу, чтобы предупредить эпидемию. *SkR* требовал от румынских властей не допускать прохода колонн через немецкие села или по их границе[560].

9 марта немецкие отряды смерти из Мостовое и Завадовка убили 772 еврея из лагеря в селе Чихрин. 13 марта за околицей немецкого села Картайка семнадцать «членов частей SS» расстреляли 650 евреев из лагеря Жульевка. «До казни евреев раздели, ценности, деньги и одежду, снятую с них, взяла немецкая полицияи отнесла в Картайку. Трупы были сожжены». 16 марта доложено о 120 евреях из лагеря Катоуся, убитых «полицейской частью SS» состоящей из семнадцати человек из немец-

556. Там же
557. Государственный архив Одесской области, фонд 2361, инвентарь 1, дело 7, с. 96
558. Там же
559. Там же, с. 98
560. Там же, с.102-105

кого села Новые Кандели, к востоку от Березовки, эти евреи также были ограблены до того, как их уничтожили. В этом докладе проявляется уровень румыно-немецкого сотрудничества в ликвидации евреев. После казни 300 евреев, охваченных паникой, бежали из лагеря в Лисиновке, «и жандармский легион получил приказ поймать их и вернуть в лагерь». Другими словами, *SkR* убивал евреев, а жандармерия отвечала за то, чтобы они оставались на местах.

18 апреля оказалось, что 483 еврея, «приведенных (в Бернадовку) из Одессы, были убиты немецкими полицейскими из этого села. В этот день *SkR* не должен был выезжать на задание, поэтому жандармы привели евреев к самому селу. А к концу мая новый жандармский командир, капитан М. Илиеску, доложил, что полиция SS из Лихтенфельда на колхозной ферме Сухая Верба убила 1200 евреев[561].

Поскольку мы располагаем сейчас всеми рапортами жандармов о ликвидации одесских евреев и знаем, об отправленных в RSHA, в Берлин, донесениях *SkR*, можем сделать вывод: К началу мая было убито 28000 евреев, пригнанных в немецкие села Транснистрии, это объясняет исчезновение большинства евреев, отправленных из Одессы поездом. Не найден ни один выживший. Местные этнические немцы, эмигрировавшие в Германию, США и Канаду, никогда не признают своего участия в геноциде. Прокуратура Западной Германии в 1961 г. заявила, что не обнаружила ни одного еврея в немецкой зоне, выжившего от *VoMi*[562].

В сентябре 1942 г. 598 евреев – мужчин, женщин и детей, в большинстве своем – бессарабцев – были высланы из Бухареста в Мостовое. К началу октября еще одна партия из 150 евреев, главным образом коммунистов, была депортирована в Транснистрию. Первая группа, переданная жандармами немецким командам смерти в Роштадте,тут же была расстреляна. Выжило шестнадцать человек[563]. В мае 1942 г. Генеральный штаб армии поставил перед Кондукэтором вопрос, имеют ли немецкие полицейские (*SkR*) право расстреливать в Березовке тысячи евреев и сжигать трупы. Ответ Антонеску: «Нет смысла Главному командованию заниматься подобными вопросами»[564].

За лето 1943 г. команда смерти из Роштадта казнила более 1000 евреев, собранных в селе. Впервые один свидетель выжил и описал картину уничтожения. Можно говорить об единственном известном свидетельстве (кроме рапортов жандармов) о методах истребления, применяемых *Selbstschutz*-ом под руководством *VoMi*. Переданные *SkR*, евреи были загнаны румынскими жандармами во двор жандармского легиона в Березовке. Им сказали, что отправляют в Мостовое, но до этого привели в Роштадт, который, по словам свидетеля, находился рядом, на холме:

> «Привели сюда, рядом с большой колонной, которая уже здесь была, приказали раздеться, забрали все ценные вещи… После этого поставили в ряд, лицом к ямам, в которых

561. Carp M. Cartea neagră. – București. – 1948, vol. 3, p. 226-227; Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry During the Holocaust. – Ierusalim, 1986, vol. 5, p. 263-264, 274
562. Буксвелер М. Этнические немцы во второй мировой войне / Ин-т диаспоры. – Телль Авив, 1980, с.317
563. Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry During the Holocaust. – Ierusalim, 1986, vol. 5, p. 442-454
564. Там же, с. 193

было что-то черное (смола). Мы были на склоне, а немцы, в черной одежде с блестящими нарукавными повязками – на вершине холма. Тысяча (на самом деле – сотня) человек стояли в чистом поле… В это время нелюди напились и стали насиловать красивых женщин и девушек. Нас охватила паника. Расстреляли несколько маленьких детей, оторванных от материнской груди, и опять пили. Без тени сочувствия по приказу командира начали стрелять по рядам. Стрельба сопровождалась нашим плачем и наглым гомоном, который мы слышали из немецкой колонии (для них это был праздник, развлечение). Ряд за рядом падали один или несколько сразу в приготовленные ямы, они быстро наполнялись, потому что были неглубокими, их копали больше в длину… К 6 часам вечера казнь закончили. Один-два человека остались на ногах, и вот одного привязали к машине и потащили с большой скоростью, второго раздавил мотоциклом пьяный нацистский офицер. Все это проходило на наших глазах… Немцы подожгли трупы, и они горели, как солома, потому что их облили бензином, а на дне ямы была смола. В нацистском лагере было большое веселье»[565].

Сразу после войны советские источники сообщили о 20000 евреев, убитых таким же образом в Роштадте Сухой Балке, совхозе к северу от Мостовое[566]. Страх перед эпидемией ускорил сжигание трупов, смола предотвращала заражение воды. Привычка румын, бросать останки в Буг, вызывала у немецких властей серьезные претензии, поскольку река использовалась для снабжения питьевой водой. Очевидно, немцы стали сжигать трупы в общих ямах летом 1942 г. или немного позже. До того они, судя по всему, испепеляли трупы в специально построенных приспособлениях. Информация о сожжении трупов местными немцами всплыла во время допросов Алексияну в апреле 1946 г., накануне его процесса в Бухаресте. Уничтожение евреев не было в центре внимания, но дознаватели спрашивали у бывшего губернатора о том, где проходили эти зверства. Он отвечал: «Сожжены были [евреи] в Ростове. Немцы закапывали трупы в противотанковые рвы. Потом обливали бензином и трупы были сожжены»[567]. Профессор права, исправляющий все типографские ошибки в своих документах, Алексияну «перепутал» Ростов с Роштадтом. Роштадт был немецким селом в Транснистрии, куда румынские жандармы пригоняли евреев, о чем ему впрямую докладывали, Ростов – русский город, почти в 750 км восточнее. Никто не заметил «ошибку», но в феврале 1941 г. Алексияну и Хоффмейер обсуждали ситуацию, когда именно в Роштадте евреи были расстреляны и не захоронены.

Пересылка евреев частями SS на другой берег Буга

В процессе спешной ликвидации украинских евреев осенью 1942 г. немцы обнаружили нехватку рабочих рук на строительстве Durchgangstrasse IV, стратегической дороги, которая должна была соединить Польшу с Южной Украиной. Поэтому транснистрянская администрация начала снабжать нацистский режим Украины и части SS, сформированные из местных немцев, евреями, как депортированными

565. Yad Vashem, 0-33779, pp. 23-25

566. Ehrenburg I., Grossman V- Cartea neagră. – Bucureşti, 1946, p. 105

567. Arhiva Ministerului de Interne, dos. nr.40010, vol.45, p. 246

из Румынии, так и местными. Дорога тянулась от Львова на Сталино (нынешний Донецк – пер.), на север от Азовского моря и на восток от Ростова (ворота на Кавказ и Сталинград). Она проходила и через Братслав (к западу от Буга), Немиров, Гайсин, Ивангород и Кировоград (восточнее Буга). Тысячи евреев гибли в рабочих лагерях этих городов. Команды SS периодически переходили на румынский берег Буга и уводили с собой тысячи евреев для работы на строительстве дороги. Украинская милиция и добровольцы из Литвы помогали их охранять и потом и ликвидировать на немецкой стороне. Было по меньшей мере 15000 евреев, переданных румынами немцам, и оставленных там умирать[568].

В августе 1942 г. префект Тульчина (бывший префект Березовки) Логин запросил разрешения Алексияну передать SS более 5000 евреев для строительства дороги Немиров-Брацлав-Семинки-Гайсин. Префект просил губернатора удовлетворить просьбу «командования частей SS», поскольку ему эти евреи не нужны, так как нет в его уезде проекта такого размаха, и он не хочет их дальше кормить». Алексияну это одобрил[569]. Два месяца спустя была сделана первая «поставка» – около 3000 евреев, в большинстве своем депортированных из Черновцов, которых SS Hauptsturnfuhrer (капитан) Франц Кристофер перевел на немецкую сторону. Первыми казнили стариков и детей, а уже в октябре 1943 г. большинство, даже трудоспособные, были убиты.

2 августа 1942 г. 200 евреев, работавших на ферме в Тульчине, были переданы немцам и на грузовиках перевезены на восточный берег Буга. 52 ребенка были спасены родителями, выбросившими их из кузовов. Оставшиеся евреи и местные крестьяне привели их в гетто Тульчина. Румынские власти получили в обмен на это спасение большую сумму денег. Когда же дети, пешком, были доставлены в лагерь, они уже были сиротами[570].

Другие 100 депортированных из Черновцов евреев были передоверены немцам 1 марта 1943 г. Выживший описал свою пересылку в трудовые лагеря в Семинки, около Братслава:

> «Было известно, что немцы, работавшие в трудовых лагерях на Буге и в… местах, отведенных для работ на (румынском) берегу, как Семинки, и Братслав, применяли зверские методы уничтожения большинства переданных им евреев. Поэтому депортированные воспринимали передачу их немцам как окончательное и бесповоротное обречение их на смерть. На румынской стороне нас пытали, морили голодом, холодом, но всегда был шанс выжить»[571].

Трудовые лагеря с другой стороны Буга изучены частично. С тех пор, как открылись украинские архивы, стало возможно исследовать роль румынских властей в

568. Ancel J. *Transnistria*, 1941-1942. – Iaşi, 1998, vol.1, pp.322-330

569. Государственный архив Одесской области, фонд 2242, инвентарь 1, дело 1088, с.148, 150, 151

570. Сагр М. *Cartea neagră*. – Bucureşti. – 1948, vol. 3, p. 300. Префектом Тульчина, принявшим это решение был полковник Константин Нэстураш,, румынский поэт, известный под романтическим псевдонимом Поянэ Волбурэ

571. Yad Vashem, 03-1536, pp. 7-8

передаче евреев частям SS в *Reichkommissariat* Украины. Администрация Транснистрии понимала, что это означает, и ни один еврей не был передан без согласия с румынской стороны. Алексияну видел в этом и возможность избавиться от евреев, и способ подчинения: трудитесь, а то… На восьмой конференции префектов и высших чиновников в Одессе 20 сентября 1942 г. губернатор сказал: «Префекты, имеющие *евреев и цыган,* организовывают их работу на любом предприятии, согласно Распоряжению [23] и данным инструкциям. Кто не хочет работать, будет отправлен за Буг»[572]. Префект Голты Исопеску не смог удовлетворить требование немцев, потому что у него, как и у его восточных соседей летом 1942 г. «истощился запас» евреев. В марте 1943 г. он писал Алексияну: «Немецкие власти за Бугом просят у меня взамен еды 2000-3000 жидов. Если в принципе это одобряется, прошу разрешить Березовскому уезду дать некоторое количество жидов из лагеря Мостовое, поскольку у нас их недостаточно. Передадим непокорных, подозрительных и бесполезных». Алексияну разрешил передачу депортированых из Мостовое, Сливино и Вопнярки[573]. Все знали, что никто из них никогда не вернется. Другой проект касался постройки нового моста через Буг, соединявшего юг Транснистрии с Reichkommissariat-ом Украины. Строительство было поручено немецкой фирме из Рейха. Работа началась весной и закончилась в декабре 1943 г. Четыре тысячи евреев, в основном депортированных из Румынии, были переданы командам SS и размещены в трех лагерях на румынском берегу Буга (Трихатки, Варваровка и Колосовка) и в двух – на немецком (Курьевка и Матиевка). С начала использовали 1500 «гражданских рабочих», Антонеску сам решил предложить для этого евреев. Румыны послали молодежь и специалистов из районов, где еще оставались евреи: Могилев, Тульчин, Балта, Жугастру и Рыбница. Балта предоставила немцам больше 800 евреев: 700 разнорабочих и 130 профессионалов, из Могилева прислали «скопом» всего 829 человек, Тульчин – 1000-2000, другие по возможности[574].

Даже округ Голта письменно просил губернатора передать в распоряжение немцев «всех цыган 20-40 лет», кто еще остался и всех трудоспособных евреев[575]. В октябре 1943 г. в округе было еще примерно 2000 живых евреев, администрация мобилизовала лишь пятьдесят, остальные были больными и калеками[576]. Румынское руководство железной дороги в Транснистрии привлекло для работ на линии Журалевка-Тульчин около 400 «пригодных и здоровых» евреев», набранных в гетто. В приказе администрации было сказано: «Эти евреи должны быть предоставлены в распоряжение организации Einsatzgruppe-Rusland Sud[577]. После медицинского осмотра они были переданы жандармами. В октябре представитель жандармерии передал их Sonderkommando в Варваровке, где начали восстанавливать участок железной дороги между Колосовкой и Трихатками. К началу декабря осталось лишь 100 «трудоспособных». Инженер Управления железных дорог, два месяца тому назад одобривший их приезд, решил, что выжившие должны немедленно быть подвергнуты медицинскому осмотру «уполномоченным румынским врачом, а все больные и те, кто не сможет пережить зиму, отправлены в гетто, откуда были приведены, на их место должны быть присланы другие»[578].

572. Государственный архив Одесской области, фонд 2242, инвентарь 1, дело 22, с.69
573. Там же, фонд 2242, инвентарь 1, дело 1496, с.161. Резолюция губернатора – на полях
574. Carp M. Cartea neagră. – Bucureşti. – 1948, vol. 3, p. 386
575. Государственный архив Николаевской области 2178-1-372
576. Там же
577. Государственный архив Одесской области, фонд 2361, инвентарь 1, дело 591, с.92

Статистические данные о Холокосте в Румынии и на подконтрольных ей территориях

В 1930 г. в Великой Румынии жило 756 930 евреев – 4.2% от восемнадцати миллионов жителей страны. В 1940 г., по данным генерального директора Центрального института статистики Румынии, в стране проживало чуть меньше 800000. Эти данные, основанные на результате переписи 1930 г., были обнародованы в первых публикациях института[579]. Архивные материалы, собранные как в румынских, так и бывших советских коллекциях (Кишинев, Одесса, Николаев). Копии подлинных документов можно найти в архивах Национального мемориального музея Холокоста Соединенных Штатов и Яд Вашема в Израиле. В этих документах содержатся данные не только о судьбе евреев под властью румын, но и о том, как режим Антонеску отслеживал процесс их уничтожения.

Количество евреев в Бессарабии и Буковине в августе 1941 г.

Бессарабия. К концу августа 1941 г., после провозглашения и частичного исполнения политики «очищения территорий», румынская жандармерия насчитала 55887 евреев, оставшихся в Бессарабии и Буковине. Конечно, были и неучтенные. «Беспорядки» в кишиневском гетто – грабеж евреев скорее в личных целях, чем в пользу государства, – беспокоил Антонеску, потребовавшего учреждения комиссии для проверки ситуации под руководством полковника Никулеску[580]. Доклад комиссии включал также распоряжения администрации Антонеску о ликвидации евреев. Данные о числе евреев в нем практически соответствует количеству евреев в Бессарабии (без 55887 из Хотинского округа), также упоминаются 25000 евреев, «умерших своей смертью, убежавших или расстрелянных»[581]. Число евреев, найденных тогда там достигало примерно 80000 человек.

К концу июля 1941 г., накануне официальной капитуляции Транснистрии перед румынской администрацией, румынские солдаты и жандармы сконцентрировали на севере Бессарабии десятки тысяч евреев, заставляли их через Днестр покинуть

578. Там же, фонд 2361, инвентарь 1, дело 592, с.4
579. Academia Română, seria a3-a, vol. 21,memjrandumul 14, anexa 3
580. ANRM, fond 706, inv.1, dos. 69, p.49
581. Там же, , pp.48-55; Carp M. *Cartea neagră.* – Bucureşti. – 1948, vol. 3, p. 62-63; Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry During the Holocaust. – Ierusalim, 1986, vol. 5, p. 193

территорию, расстреливали сотнями, выбрасывая трупы в реку. В конце июля и начале августа около 32000 евреев перегнали через Днестр. Это число выводится из полученных жандармами разнообразных докладов и приказов, касающихся возвращения их в Бессарабию. Из примерно 32000 евреев спаслись лишь 12600. Это были последние, пригнанные в Бессарабию из Украины через Кэсэуць, заключенные потом в Вертюженский лагерь[582]. Между 8 и 20 тысяч евреев были убиты на украинском берегу Днестра румынскими и немецкими солдатами[583]. Таким образом, эти 32000 должны быть дополнены примерно 80000 евреями, которых румынская армия застала в Бессарабии. Значит, к моменту оккупации в Бессарабии находилось 112000 евреев. Это – неполное число. На Украине до 16 августа добычей немецкой армии стали, по меньшей мере, 11000 [бессарабских] евреев, пытавшихся убежать в Россию[584]. То есть в начале оккупации румынами Бессарабии здесь находилось не менее 122000 евреев.

Буковина. Согласно докладу губернатора Буковины от 9 апреля 1942 г., до депортации в этой провинции проживало 103172 еврея, а в Дорохой – 11923[585]. Значит, к началу депортаций и до исполнения приказа об очистке территории в Бессарабии и Буковине жили 170962 еврея.

Число евреев, уничтоженных в транзитных лагерях в ходе «очистки территории» и при депортации

Неизвестно ни число евреев, убитых с начала июля по конец августа 1941 г., ни количество сумевших эвакуироваться в Советский Союз. Правительственные документы свидетельствуют о том, что большинство евреев из сел и городов юга Буковины и Бессарабии были уничтожены румынской армией и местным населением. Так известно, что Einsatzgruppe D убили тысячи евреев в Черновцах и Бессарабии. Число убитых евреев – это данные из румынских документов: 25000 бессарабских евреев, упомянутых в докладе Никулеску и около 20000 в период «спешной депортации»[586]. Кроме того, спасатель Траян Попович говорит о примерно 15000 евреях из сел севера Буковины, убитых соседями и румынской армией[587]. Более 45000 евреев, скорее всего это число ближе к 60000, были убиты в Бессарабии и Буковине.

Количество депортированных евреев

Согласно докладам губернаторов Бессарабии и Буковины, адресованным Министерству управления Буковиной, Бессарабией и Транснистрией (СВВТ), в 1941 г.

582. Arhivele Naţionale, Preşedenţia Consiliului de Miniştri, Administraţia Antonescu, dos. nr. 76/1941, pp. 86, 91
583. Там же; Сагр М. *Cartea neagră.* – Bucureşti. – 1948, vol. 3, p. 104-106
584. *Documents on German Foreign Policy*, seria D, voi. 13, doc. 207, pp. 318-319.
585. Arhivele Ministerului de Externe din România, Problema 33, vol.22, p.130
586. Arhivele Statului din Bucureşti, Preşedinţia Consiliului de Miniştri, Colecţia Cabinet, dos. nr.71/1941, p. 91; Carp M. Cartea neagră. – Bucureşti. – 1948, vol. 3, pp.104-106
587. Там же, p.182

было депортировано 147712 евреев. Из них 91485 были из Буковины (без округов Хотин и Дорохой) и 55867 из Бессарабии[588].

Возможно, реальное число – больше. В докладе главного инспектора жандармерии генерала К.З. Василиу от 15 декабря1941 г. указано, что 108002 еврея из Бессарабии и Буковины были депортированы в три уезда на востоке Транснистрии, рядом с Бугом: 47545 были заключены в Тульчине, 30981 – в Балте и 29476 – в Голте[589]. SSI рапортовал Антонеску 24 декабря 1941 г., что на западе Транснистрии (западнее железнодорожной ветки Жмеринка - Одесса находятся 56000 евреев из Бессарабии и Буковины и небольшое число из других районов[590]. Эти два доклада были сделаны практически в одно и то же время и относились к двум разным зонам депортации. Они приводят к выводу о том, что в декабре 1941 г. в Транснистрии было депортировано, по меньшей мере, 164000 евреев. К этому надо прибавить 6737 евреев, депортированных в 1942 г.: 4290 из Буковины, 231 из Бессарабии и 2216 из Регата и юга Трансильвании. После этих депортаций лишь 17159 евреев были оставлены в Буковине (исключая уезд Дорохой), из которых 16794 – в Черновцах. Вместе с Дорохой еврейское население составляло 19475 человек[591]. Общее число евреев, депортированных из Бессарабии, Буковины, Дорохой и Регата, исчислялось от 154449 (147712+6737) до 170737 (164000+6737)

Количество румынских евреев, выживших в Транснистрии

В официальном докладе администрации председателя Совета министров румынскому правительству 15 ноября 1943 г. сказано, что в Транснистрии живы 49927 евреев, из которых 6425 – уроженцы Регата[592]. То есть до 15 ноября, по одним данным – 104522, по другим – 120810 румынских граждан еврейского происхождения погибли в Транснистрии.

Судьба местных евреев в Транснистрии

По советской переписи населения 1939 г. в Транснистрии [провинция включала Одесскую область и часть Винницкой] проживало 331000 евреев, из которых 200961 – в Одессе. Румынские оккупационные власти застали в Транснистрии 150000-200000 евреев. Румынские и советские источники свидетельствуют о том, что в Одессе около 25000 евреев были расстреляны, повешены или живьем сожжены. Только в Дольнике советские власти эксгумировали 22000 трупов[593]. К этому числу

588. Arhivele Ministerului de Externe din România, Problema 33, vol.22, p.130
589. Arhiva Ministerului de Interne, dos. nr.18844, vol.3 p. 246; Нюренбергские документы, PS-3313
590. Arhivele de Stat ale Cabinetului Primului-Ministru, Colecţia Cabinetului Militar, dos. nr. 86/1941, pp.325-327. Эти другие районы были: Ямполь – 262 еврея, Рыбница – 427 евреев и Тирасполь -70 евреев
591. Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry During the Holocaust. – Ierusalim, 1986, vol. 1, pp. 153-154; 215, 217, 287
592. Arhivele Ministerului de Externe din România, Problema evreiască, vol.22, p.589
593. Одесский архив Коммунистической партии, 2-2-52, с.22

можно добавить расстрелянных на улицах и в других местах. По мнению префекта Голты Модеста Исопеску, только в его округе к началу ноября 1941 г., до создания лагеря в Богдановке, было убито примерно 10000 местных евреев[594].

В январе, феврале 1942 г. от 33000 до 35000 евреев были депортированы из Одессы в Березовку. 28000 из них были казнены SS. Тысячи (возможно 30000) евреев из Одессы и соседних мест были этапированы на Березовку в конце 1941 г.[595] 32433 евреев были «эвакуированы из Транснистрии», т.е. депортированы в Голту, где большинство было уничтожено. Данные немецких документов, свидетельства выживших, и протоколы процессов в Румынии свидетельствуют о 75000 евреев (в большинстве своем местных), убитых в Богдановке, Думаневке и Ахметовке в конце 1941 – начале 1942гг. В сентябре 1942 г. генеральный секретарь транснистрянского правительства признал, что в Одесском округе «исчезли» 65000 местных евреев (возможно, были убиты)[596]. Плюс к этому, согласно одному из румынских докладов, 14500 местных евреев были насильственно переправлены через Буг, где их расстреляли немцы[597].

Советские власти подсчитали, что 150038 евреев были уничтожены в уездах Голта и Березовка. Генеральный штаб 3-й армии к 1 ноября 1943 г. зарегистрировал в Транснистрии 70770 евреев, из которых 20029 – местные. Принимая во внимание эти данные, можно установить, что 150000-180000 местных евреев были убиты или погибли в Транснистрии. К концу румынской оккупации в Транснистрии оставалось лишь 20000 местных евреев. Самое меньшее 15000 евреев из Регата погибли в Холокосте (ясский погром и депортации).

Разные исследователи различными способами исчисляют количество румынских и украинских евреев, уничтоженных под румынским управлением во время Холокоста. Дину К. Джюреску насчитал самое малое 108710 румынских евреев, умерших в Транснистрии, но в это количество не вошли ни жертвы среди украинских евреев, ни убитые на местах в Бессарабии и Буковине. Согласно Денису Дилетанту в Транснистрии погибли 220000-270000 евреев, тогда как Раду Ионид считает, что под румынской юрисдикцией умерло не менее 250000 евреев. Матиас Карп говорит о 264900 исчезнувших румынских евреях, но он не включил в это число украинских евреев. Рауль Хилберг считает, что при румынском управлении уничтожены 270000 евреев, а Марку Розен называет такие числа убитых в Транснистрии: примерно 115 румынских евреев и 155000 украинских. Жан Анчел утверждает, что только в Транснистрии умерло 310000 евреев, к этому количеству надо прибавить еще 100000, убитых в Бессарабии и Буковине во время кампании, проведенной в этих провинциях в 1941 г.[598]

Таким образом, общее количество евреев, погибших на территории, бывшей под румынским управлением исчисляется между 280000 и 380000 человек

594 Государственный архив Николаевской области 2178-1-2, p. 151

595. Государственный архив Одесской области, фонд 2242, инвентарь 1, дело 1487, cc.190-193; Государственный архив Николаевской области 2178-1-2, p. 151

596. Там же, с. 161

597. Arhivele Ministerului de Externe din România, Problema 33, vol.16, p.58

598. Одесский архив Коммунистической партии, 2-2-52, с.25

Lista de documente din Arhiva Națională ale Republicii Moldova

Перечень документов из Национального архива Республики Молдова

CONDUCEREA SI ADMINISTRAREA BASARABIEI

Nr.61 Cabinet

24 Iulie 1941.-

COPIE

Cu onoare se face cunoscut:

1. Se vor face lagăre unde vor fi strânşi evreii din provincie, cari să fie întrebuinţaţi la lucrările de refacerea drumurilor şă şoselelor, la repararea podurilor, astuparea tranşeelor, strângerea sârmei de pe câmp etc.

2. Everii dela oraşe, se vor înscrie la Primării în termen de trei zile, arătând şi profesiunea ce o au. Ei vor fi organizaţi pe grupe condusă de un şef dintre ei şi întrebuinţaţi la lucrări. Seful grupei împreună cu întreaga familie, răspunde de modul cum membrii grupei execută lucrările.

Pentru oraşul Chişinău, se vor accelera operaţiunile de înfiinţarea unui ghettou aşa cum am ordonat.

3. In declaraţiile ce vor da, evreii dela oraşe, vor arăta:

- Profesiunea, atât a bărbaţilor cât şi a femeilor şi copiilor(în scopul organizării lor pe profesiuni),
- Dacă la retragerea armatelor române în luna Iunie 1940 au locuit în acel oraş sau în altă parte.

IMPUTERNICITUL CONDUCATORULUI STATULUI
PENTRU CONDUCEREA SI ADMINISTRAREA BASARABIEI

G E N E R A L,

C.Gh.Voiculescu

Comunicat:

Prefecturilor de judeţ
Primăriilor
Comand.Militar Chişinău
Insp.Poliţie Chişinău
Poliţiilor
Legiunilor de Jandarmi.

Pentru conformitate,

C O P I E.-

CONDUCEREA SI ADMINISTRAREA BASARABIEI

Nr.734.-

24 a u g u s t 1941

Copie depe referat din nota informativă înreg.la Nr.2241 din 21 August 1941 a Insp-Jandarmi Chişinău.-

CATRE
COMANDAMENTUL MILITAR

Sunt juste afirmaţiile Colonelului T.Mecu-lescu.-

Personal ducându-mă la aerodrom am făcut constatarea că paza este iluzorie.-

Trebuesc luate măsuri altfel ne vom pomeni cu toţi jidanii peste noi sau fugiţi.-

Unităţile de gardă nu vor sta mai mult de trei zile în ghettou.-

G E N E R A L,
(ss) C.Gh.Voiculescu

p.conf.

C O P I E.-

RNAMANTUL BASARABIEI
Nr.156/c.-
Septemvrie 1941

COLONEL DUMITRESCU EUGEN
COMANDANTUL MILITAR AL GHETOULUI

Se trimite alăturata Notă Informativă.-

Vă rog a cerceta şi raporta, stabilind vinovăţiile

Interesează în special eşirele evreilor din ghettou pe bază de favoruri, aşa cum se semnalează.-

GUVERNATORUL BASARABIEI
GENERAL,

(ss) C.Gh.Voiculescu

p.conf.

C O P I E.-

-. NOTA INFORMATIVA.-

Cu privire la evreii din Ghettoul Chişinău deţinem următoarele informaţiuni:

Evreii din ghetto au un comitet de conducere compus din 20 evrei.-

- Un presedinte;
- Doi vice presedinte;
- Un secretar şi şasesprezece membri.

Acest comitet funcţionează pe baza aprobării Comandamentului Militar al Municipiului Chişinău şi reprezintă interesele Comunităţii Evreeşti faţă de autorităţile administrative şi Militare

Activitatea acestui comitet este supraveghată de Comandamentul Militar Chişinău şi de Comandamentul Ghettoului.-

O parte dintre evreii din ghettou întreţin legături cu personalităţi creştine din oraş-persoane care intervin la organele militare pentru a satisface anumite doleanţe ale acestor evrei.

Printre aceste persoane semnalăm pe avocatul A.Gheorghiu din localitate.-

Unii evrei şi mai cu seamă evreicele mai impunătoare-mai bine-se bucură de unele favoruri din partea autorităţilor militare-astfel obţin autorizaţii de a ieşi în oraş permanent sau temporar care autorizaţii se reînoesc la expirare.-

Dintre aceste persoane se cunosc:evreica Mina Fleiger de an 18 care are autorizaţie de a ieşi din ghettou în oraş prin intervenţia D-lui Lt.Colonel Crăciunescu Comandantul Pieţii.-

Evreica Gherştein de ani 20 avea autorizaţia D-lui Colonel Tudose de a eşi în oraş fără escortă.-

Evreii din ghettou locuesc câte 3-5 familii într'o clădire case foste proprietăţi ale evreilor fugiţi sau rămaşi pe loc.-

Cu alimente se aprovizionează depe piaţa ghetto-ului care este abundentă.-

Din cauza lipsei de îmbrăcăminte şi aşternut mulţi dintre ei se îmbolnăvesc şi mor zilnic câte 10-15.-

S'a ivit câteva cazuri de febră tifoidă şi tifos exantematic, pentru care cazuri s'au luat măsuri de izolare, în spitalul evreesc din ghettou.-

Starea de spirit a evreilor:sunt paşnici şi supuşi.-

Au credinţa că situaţia lor se va îmbunătăţi.-

A circulat svonul că unii evrei s'au exprimat că vor învinge ruşii şi că atunci se vor răsbuna pe noi.-

Aceasta rămâne de verificat.-

-----.---

MANTUL BASARABIEI
Nr.145/c.
15 Septembrie 1941

C=O P I E

SECRET

COMUNICAT: TOATE PREFECTURILE
INSPECTORATUL DE JANDARMI BASARABIA
INSPECTORATUL POLITIEI CHISINAU
COMANDAMENTUL MILITAR CHISINAU

Cu începere dela 15 Septembrie 1941, interzic c
desăvarşire eşirea din lagăre şi din ghetto-uri a evreilor.-

Sunt permise numai eşirile pentru munci şi numai sub comandă militară.-

Orice abatere va fi aspru sancţionată, răspunzând în primul rând Comandanţii de lagăre şi de ghetto-uri.-

GUVERNATORUL BASARABIEI
G E N E R A L,

C.Gh.Văiculescu

.conf.

M E M O R I U

asupra

PROBLEMEI EVREILOR DIN B A S A R A B I A

I.- GHETO-UL CHISINAU

Sosit la Chişinău în ziua de 19 Iulie a.c., pentru executarea unei dispoziţiuni a Dvs., transmisă telegrafic de Marele Cartier General prin Comandamentul Militar Iaşi, am găsit în Basarabia situaţia inerentă unei zone pe unde a trecut războiul.

Este de remarcat însă, că însărcinarea ce mi se încredinţase, la acea dată nu putea să capete o învestitură oficială şi categorică, precizându-se atribuţiunile, raporturile de conlucrare, subordonare, etc.

Aşa încât, din acest punct de vedere, condus numai de directivele mari primite dela Dvs., am pornit la lucru, pentru a mă încadra în însărcinarea primită.

Prima problemă care s'a pus în mod imperios, ţinând seama de starea de spirit a populaţiunii, de ideile directoare dela Centru, precum şi de faptul că evreii trebuiau supuşi unui regim corespunzător atitudinii şi faptelor din epoca cedării Basarabiei, a timpului petrecut sub dominaţiunea sovietică şi a comportării lor pe timpul operaţiunilor militare din Iunie şi Iulie 1941, - a fost problema evreească

In această ordine de idei, constatând că evreii forfotesc în întreaga Basarabie şi în special la Chişinău, numai la 5 zile după sosirea subsemnatului la Chişinău, am dat ord.Nr.61 din 24.VII.1941 (se alătură în copie), privitor la înfiinţarea de lagăre şi gheto-uri. Prin acelaş ordin, am prescris ca operaţiunile de înfiinţarea gheto-ului Chişinău să fie accelerate.

Aceste dispoziţiuni au fost luate cunoscând ideea de bază a Dvs. asupra felului cum trebuiau să fie trataţi evreii.

După sosirea mea în localitate, s'a prezentat Colonelul Tudose D., în calitate de Comandant Militar al Chişinăului, cu atribuţiunile specificate în ordinul Armatei IV-a ce se alătură în copie.

Din el, rezultă că acest Comandament nu avea niciun raport de subordonare Imputernicitului Dvs. în Besarabia.

Se menţionează că acest ordin al Armatei IV-a nici nu a fost comunicat în scris nouă (conţinutul lui a fost adus verbal la cunoştinţa mea).

In cadrul ordinului nostru Nr.61/1941 şi pe baza instrucţiunilor ce Comandamentul Militar avea dela Marele Cartier General, pază şi conducerea gheto-ului Chişinău au revenit de drept autorităţilor militare, fiind în zona de operaţiuni, respectiv Comandamentului Militar Chişinău, iar în alte lagăre ofiţerilor numiţi în acest scop.

In raport de necesităţi operative şi de ordinele ce a primit dela Marele Cartier General, Comandamentul Militar Chişinău a făcut paza gheto-ului cu o serie nesfârşită de unităţi, din care unele nu au concurat la această pază decât câteva zile.

Dintre unităţile ce au participat la pază, se citează :

- Compania 1 din Reg.50 Inf.
- 0 unitate din Reg.68 Inf.
- Bat.20 M.D. Lt.Col. Grigorescu N.
- Comp.10 Poliţie Sublt. Puşcaşu
- Comp.23 " Cpt.Paraschivescu.

Succedarea multor unităţi la paza gheto-ului nu putea să ducă decât la rezultate nesatisfăcătoare, din punct de vedere al executării dispoziţiunilor de pază în ghetou.

Consecinţă a acestei stări de lucruri, a determinat Guvernământul să intervină în mod repetat prin ordine şi măsuri ce se cereau a se lua, ca rezultat al informaţiunilor de abuzuri semnalate şi cari nu se încadrau în ideile Dvs. în privinţa problemei evreeşti.

Pentru ilustrare, se alătură anexele Nr.1, 2 şi 3.

Se accentuează şi de astă dată, cum am făcut-o şi în alte rânduri, că hoţii au fost foarte mulţi, depăşind mijloacele noastre de a ne informa şi a putea lua toate măsurile de sancţionare.

De asemenea, se accentuează, că în întreaga această activitate de urmărire a hoţilor, am cerut concursul Serviciului Special de Informaţii, C.I. Chişinău, singurul element pe care l-am socotit capabil să ne ajute în această operă de purificare.

Concursul acestui Serviciu a dus la descoperirea majorităţii cazurilor arătate în anexele 2 si 3.

II.- EVACUAREA EVREILOR

Această operaţiune ne-a fost hotărâtă de Dvs. într'un Consiliu la Tighina, la care a luat parte şi ceilalţi guvernatori de provincii, cu care ocazie am primit indicaţiuni precise de felul cum urmează să se execute operaţiunea trimiterii evreilor pe Bug.

Executarea acestei operaţiuni cădea asupra Marelui Cartier General, care prin Marele Pretor a luat măsuri de executare.

Intr'adevăr la baza acestei operaţiuni, stă instrucţiunea Marelui Pretor General Topor, dela Marele Cartier General din 7 Septembrie (a se vedea anexa Nr.4).

Pornind dela această instrucţiune, Inspectoratul Jand. Basarabia în unire cu delegatul Marelui Cartier General Lt. Colonel Palade a întocmit instrucţiunile necesare (a se vedea anexa Nr.4), cari urmăriau ca operaţiunea evacuării să fie făcută în cât mai bune condiţiuni.

Din examinarea documentelor ce constitue această anexă, rezultă că:

- Evacuarea evreilor a fost ordonată, organizată şi condusă de Marele Cartier General, prin Inspectoratul Jand. Basarabia şi un delegat al Marelui Cartier General;
- Dispoziţiunile Marelui Pretor, precum şi ale Inspectoratului Jand.Basarabia, supuse nouă au fost aprobate pentrucă operaţiunea era bine organizată şi în mod civilizat (Este suficient să se indice că numai pentru gheto-ul Chişinău, s'au pus la dispoziţie circa 1.000 căruţe). Deşi această operaţiune ca executare cădea în sarcina organelor Marelui Cartier General, am urmărit modul cum s'a desfăşurat şi am satisfăcut diferitele cereri ce mi s'au făcut pentru înlăturarea piedicilor ce surveniau, astfel că astăzi se poate afirma că programul de evacuare a fost executat întocmai - deci a fost bine organizat - şi că în mod practic în Basarabia nu se mai află decât circa 130 evrei în gheto-ul Chişinău (din care aproape jumătate copii şi bolnavi).

III.- OPERATIUNILE ORGANELOR B. N. R.

Călăuzit de grija de a nu se risipi valori importante dela evrei, am luat următoarele măsuri:

- Am dat Ordonanţa Nr.4 (se alătură) privitoare la aur sub orice stare sau formă, precum şi la bacnote ori monede străine;

- Am cerut în mod repetat ca orgahele B.N.R. să vie pe teren, pentru a proceda la ridicarea valorilor dela evrei, cu împlinirea formelor legale. O parte din corespondența purtată în jurul acestei chestiuni, se alătură în copie.

- Am cerut sucursalei B.N.R.Chişinău verbal, de a înfiinţa în gheto-ul Chişinău un oficiu de schimb. Aceasta din cauza informaţiunilor pe cari le primeam în legătură cu neregulile ce se săvârşiau în gheto.

Din activitatea desfăşurată de organele B.N.R., se constată că:

- Aceste organe s'au prezentat cu întârziere pe teren, deşi intervenţiunile noastre au fost făcute la timp. Când au venit, o bună parte din evrei fuseseră evacuaţi (lagărul Vertujeni, iar evreii din Chişinău şi Mărculeşti primele transporturi - au fost prinşi pe drum la Orhei şi Rezina).

Operaţiunea de evacuare fiind organizată de Marele Cartier General, Guvernământul nu a putea opri, întrucât nu primise dela B.N.R. nicio comunicare, deşi era interesată în cauză.

Acţiunea delegaţilor B.N.R. locali cari cunoşteau Ordonanţa Nr.4 şi cari ca oameni de finanţe trebuiau să ştie că la evreii din gheto-uri şi lagăre se gasesc valori pe cari aceştia nu le declaraseră, potrivit ordonanţei citate,- a fost inexistentă.

Din această cauză, operaţiunea transporturilor de evrei din gheto-ul Chişinău a început fără asistenţa organelor B.N.R.

- In modul de a lucra, organele B.N.R.nu au luat toate măsurile de a fi ferite de suspiciuni.

In această ordine de idei, se alătură copie de pe raportul Nr.38 din 22 Octombrie 1941 al Companiei 23 Poliţie.

Sesizat de acest raport, am chemat în aceiaşi zi la guvernământ pe directorul B.N.R.Chi-inău şi delegatul B.N.R pentru schimb, cetindu-le raportul de mai sus, accentuând asupra procedeului întrebuinţat pe care ofiţerul îl considera ca defectuos.

Mi s'a replicat, de către ambii, că persoanele delegate sunt de foarte mare încredere, că nu se pot juca şi compromite situaţia pe care o au în B.N.R. şi că propunerile făcute de ofiţer nu pot fi satisfăcute faţă de posibilităţile cari le au.

In ceiace priveşte şoferii, mi-au afirmat că sunt persoane de încredere, pe cari pot conta, deşi au făcut

oarecari mici nereguli.

M'au asigurat că totul se petrece în ordine şi legal.

Tôtuşi, analizând şi cercetând astăzi procedeul întrebuinţat de delegaţii B.N.R., se desprind următoarele:

1/.Comisia a lucrat la Chişinău pe baza unei delegaţii dată de Ministerul de Finanţe şi nu pe bază de lege.

2/.Comisia de luarea aurului dela Evrei n'a avut o constituire cu un magistrat care să procedeze legal.

3/.Nu s'a consemnat într'un proces verbal, semnat de toţi membrii comisiei cantitatea aurului precum şi evaluarea bijuteriilor ridicate dela fiecare, astfel că nu se poate controla de nimeni dacă nu s'au comis sustrageri.

4/.Nu s'a sigilat pe loc aurul ridicat zilnic astfel ca seara să nu se poată sustrage.

IV.- INVENTARIEREA SI DEPOZITAREA BUNURILOR MOBILE

Din momentul care evreii au început a pleca peste Nistru, punându-se problema inventarierii şi depozitării bunurilor mobile ce rămâneau dela aceştia, în grija de a nu se risipi nimic din tot ce trebuiau să aparţină Statului am dat o serie de dispoziţiuni. Conţinutul lor se arată în anexa Nr.5

Din examinarea acestor documente, rezultă că:

- Guvernământul a întâmpinat rezistenţă din partea Comandamentului Militar Chişinău. In această privinţă, este cu totul caracterisitcă Nota Conducătorului Directoratului Românizării GIURGIUVEANU, care fixează atitudinea Comandantului Militar al Chişinăului, Colonel DUMITRESCU EUGEN, din care reese în mod evident tendinţa de independenţă faţă de Guvernământ, ca o consecinţă a dispoziţiunilor primite dela Marele Cartier General.

V.- IMIXTIUNEA DE ATRIBUTIUNI

Vă este cunoscut Dvs. ce grave consecinţe decurg din imixţiunea de atribuţiuni pentru rezolvarea multor probleme ce se pun în Basarabia.

Rezolvarea problemei evreeşti a suferit de acelaş neajuns, pentrucă:

- evacuarea a fost organizată şi condusă de Marele Cartier General, folosind Inspectoratul Jand.Basarabia;
- guvernământul a ajutat când i s'a cerut ca operaţiunile să nu fie stingherite;
- deci, lipsa unei acţiuni unitare.

Totuşi, pe răspundere proprie, de câteori am constat că se petrec lucruri neregulate, am intervenit imediat pri ordine şi măsuri (ase vedea raportul Nr.831/c din 2 Decemb 1941).

Este locul să înfăţişez aci şi situaţia Curţii Marţi le Chişinău, care:

- a fost înfiinţată la cererea mea, aşa cum făcusem şi la Cernăuţi;

- ca funcţionare a fost dată însă Comandamentului Mi tar Chişinău (a se vedea D.M.Nr.1552 din 29.VIII.941 dată Ministerul Apărării Naţionale şi instrucţiunile relative, se alătură în copie).

Se citează cazurile de clasare a dosarelor fostului prefect de Ismail, Stoenescu şi fostului chestor al Poliţi Chişinău, Maior Vasilescu, pe care n'am putut să le urmăres neavând calitatea (se alătură ordonanţele de clasare).

Am socotit întotdeauna că în concepţiunea Dvs. şi di toate ordinele verbale ce aţi dat, respiră că Guvernatorul este a tot puternic şi autorizat pentru măsuri generale asu pra tuturor autorităţilor ce există şi funcţionează în cuprinsul provinciei.

Statutul Basarabiei - art.6 şi 7 - contravine însă acestei concepţiuni, de o manieră cu totul desarmată, pentru că:

a/.Poliţia şi siguranţa aparţine Centrului;

b/.Jandarmeria - idem;

c/.Justiţia - idem;

d/.Armata - idem;

e/.Invăţământul superior;

f/.Porturile şi căile de comunicaţie pe apă;

g/.Drumurile naţionale;

h/.Vămile;

i/.Regiile publice;

l/.Casele Autonome;

m/.Administraţiile comerciale cu caracter general;

n/.Propaganda;

precum şi toate serviciile de competinţa celorlalte Ministere, pentru cari nu s'au creiat Directorate corespunzătoare.

Responsabilităţile Guvernatorului sunt de cadrul general însă.

In consecinţă, este normal că dacă Guvernatorului i se cere întreaga responsabilitate, să i se dea şi întreaga autoritate şi mijloacele de a conduce.

Măsurile luate în ultimul timp de Dvs. prin oprirea

categorică de a se mai amesteca autorităţile centrale în conducerea şi administrarea Provinciilor, precum şi normele de coordonare prin Preşedinţia Consiliului de Miniştri, sunt foarte bine venite.

VI.- ACTIUNEA DE PURIFICARE.

Tinând seamă de directiva Dvs. de a pune pe baze noui de cinste, muncă, dreptate, abnegaţie şi omenie, noua orânduire în Basarabia, am căutat prin toate mijloacele să imprim elementelor chemate să activeze în această provincie punctul Dvs. de vedere. In acelaş timp să sancţionez fără milă pe toţi cei care nu au înţeles să se încadreze în aceste idei fundamentale.

In acest scop, pe lângă elementele (9 dedectivi) pe cari Dvs. personal mi le-aţi pus la dispoziţie, jandarmerie şi poliţie, am făcut apel şi la ajutorul Serviciului Special Informaţii C.I. Chişinău:

Astfel, în ceeace priveşte problema evreească, acţiunea de purificare pe care am dus-o constă din :

1/.Inlocuirea Colonelului TUDOSE D. din fruntea Comandamentului Chişinău,

2/.Respingerea cererii Colonelului Tudose, ofiţer activ, de a i se da în arendă via Weissberg, în suprafaţă de circa 10 ha.

Acest ofiţer încă de pe când se găsia ca, Comandan militar luase în custodie această vie, fără nicio aprobare

De altfel, acest fapt a stat la baza cererii mele de a fi înlocuit.

3/.Pentru cei găsiţi că au făcut fapte reprobabile în legătură cu valorile dela evrei, i-am trimis la Curtea Marţială (a se vedea anexele 2 şi 3).

4/.Pentru cei împotriva cărora nu au fost probe suficiente, am dispus să fie urmăriţi şi când convingerea va fi făcută, să fie trimişi şi aceştia în faţa Curţii Marţiale. Intre aceştia, figurează şi Colonelul de Stat Major EUGEN DUMITRESCU Comandantul Militar al Chişinăului.

5/.Pentru a putea executa opera de purificare, în special în ghetO-ul Chişinău, am cerut Marelui Stat Major, să ni se pună la dispoziţie 2 magistraţi militari. Ni s'a comunicat că ni se dau 4, cari s'au şi prezentat, însă cu destinaţiunea Curtea Marţială, iar nu Guvernământul cum se cerus Totuşi, am utilizat aceşti ofiţeri, introducându-i în gheto cu misiunea de a aresta pe oricine ar fi contravenit legilo

Acţiunea acestora nu a putut fi la înălţime, întrucât unii din ei erau căsătoriţi cu evreice.

9^ 11

6/.Urmărindu-se aceeaşi acţiune de purificare, în spe cial pentru a stabili vinovăţiile ofiţerilor, Serviciul Spe cial de Informaţii semnalează că un grup de 13 evrei încea că să părăsească gheto-ul, oferind o sumă impartantă. Se propune a li se întinde o cursă. ceeace s'a aprobat, cu asistenţa parchetului militar şi executat, în scopul:

- <u>principal</u>: de a se identifica ofiţerii cari ar f amestecaţi în operaţiunile de evadare a evreilor din gheto;
- <u>secundar</u>: de a stabili procedeele folosite de evrei pentru evadare.

Această operaţiune s'a raportat Dvs. prin Darea de Seamă pe timpul 15 - 31 Octombrie a.c., înaintată cu Nr.56 din 2 Noembrie 1941.

Modul cum s'a executat această operaţiune se arată mai jos:

Parchetul Militar Chişinău a fost sesizat de Guvernământ de evadarea unor evrei din ghetoul Chişinau şi din informaţiunile S.S. reeşind, că sunt amestecaţi şi ofiţeri în această înlesnire de evadare, s'a dat asistenţa unui Pro curor Militar, pentru dovedirea faptelor.

- La 28 Octombrie 1941, funcţionarul Madan dela S.S însoţit de un procuror militar s'au transportat în apropierea gheto-ului, unde într'adevăr s'au prezentat 13 evrei,în frunte cu Kremer Kisil;

Au fost urcaţi într'o maşină militară şi după puţin vreme după plecarea maşinei, evreii prin Kisel Kremer achi lui Madan suma de 120.000 lei în bacnote de hârtie şi 40 piese în monede aur, în asistenţa procurorului.

- Debarcaţi la S.S., au fost identificaţi şi li s'a făcut o percheziţie de către Procurorul Militar, care după încheerea actelor i-a lăsat la dispoziţia S.S. pentru cercetarea lor în legătură cu ofiţerii care erau amestecaţi la evadarea evreilor din ghetou.

- După plecarea procurorului, pe la orele 23 noaptea funcţionarii S.S. (Madan, Nedu, Cojocaru) fac o nouă percheziţie, fără a mai cere autorizaţia şi fără a înştiinţa Parchetul Militar.-

- Evreii fiind trimişi pentru a fi evacuaţi, la punctul de control Visterniceni, au declarat,că au avut aur mult, dar le-a fost luat de S.S., când li s'a efectuat a 2-a percheziţie.

Cercetarea îşi urma cursul la Parchetul Militar.

Aurul şi bijuteriile dela percheziţie s'au predat cu forme legale Băncii Naţionale Chişinău.

./.

- La 21 Noembrie 1941, S.S. raportează direct Serv lui Central de pe lângă Preşedinţie, că au găsit 352 m aur într'o hrubă la sediul serviciului.

- La 22 Noembrie curent, dosarul cu cercetarea pen este luat dela Parchetul Militar de Inspectorul Băncii ţionale, Domnul Păunescu şi nu l-a mai înapoiat cu toa la venirea Sefului Parchetului Militar din permisei, l Noembrie c. l-a cerut în repetate rânduri pentru a con cercetările.

- Parchetul civil în posesia dosarului luat dela Pa tul Militar de Inspectorul Păunescu, care l-a dat acest arestează 3 funcţionari dela S.S. bănuiţi că ar fi fura aurul dela evrei şi cărora le-a deschis acţiune penală tru furt calificat (funcţionarii Madan, Nedu şi Cojocar

7/.In sfârşit, în afara cadrului problemei evreeşti toate cazurile din domeniul administraţiei, jandarmerie poliţiei, etc. ce s'au semnalat, au fost sancţionate pe şi fără cruţare.

VII.- C O N C L U Z I U N I

Este posibil ca unele din măsurile luate să nu-şi f atins în mod total ţinta.

Este cert însă, că n'au scapat atenţiunii noastre.

Deasemenea, este posibil că unele măsuri să nu fi fost pe placul anumitor persoane interesate sau de rea c dinţă.

In această ordine de idei, se alătură câteva decupă din ziarul "Raza", condus de cunoscutul legionar preot V. Ţepordei, care este şi şeful redacţiei din Chişinău al z rului "Basarabia" editat de Ministerul Propagandei.

Ca rezultat, în Basarabia este obiect de discuţie curentă chestiunea inutilităţii Guvernământului ca organ administrativ şi aceasta din cauza neîntrebuinţării elemen telor autohtone.

GUVERNATORUL BASARABIEI
General G. Voiculescu

-. T A B E L .-

indicând cazurile mai caracteristice de incercări din partea evreilor de a anula efectele internării în ghetto-ul Chișinău, cu arătarea măsurilor luate.-

Data.	In ce a constat incercarea?	Măsurile luate.
21 August 1941	Serviciul Special Informații C.I. Chișinău semnalează că evreica Grobruk, sora sa, precum și o soră a cunoscutului bijutier Atațki fac sforțări pentru a pleca în Regat, pentru procurarea actelor oferind suma de 1,000,000 lei și unele bijuterii.- La fel un alt jidan, neindentificat, care pentru a merge la Cernăuți, ar fi oferit suma de lei 500,000.-	Să se continue supravegherea.- Prinși asupra faptului, să fie arestați.
[illegible] August 1941	Serviciul Special de Informații C.I. Chișinău semnalează cazul avocatului Gachelarescu, care vine dese ori din București, împreună cu soția sa cumpărând obiecte de valoare dela evrei și aducând bani contra comision: - evreului avocat Sudit Iosif și - evreului Rodel.-	Să se continue supravegherea.- Prins asupra faptului să fie arestat.-
28 August 1941	Serviciul Special Informații C.I. Chișinău semnalează pe evreii Targâs, Cogan, Suleac și Steinberg că s'ar ocupa cu achiziționare de aur și bijuterii.-	Continuarea supravegherii.- Prinși asupra faptului să fie arestați.-
[illegible] Septem. 1941	Serviciul Special de Informații C.I Chișinău semnalează că evreii Tarnis Strul, Ghildin Iacob, Cogan, Suleac, Haschel, și Steinberg Saia se ocupă cu cumpărarea și vânzarea de diferite obiecte de aur.-	Cu Nr.109/C din 12 Sept.1941 am ordonat să fie trimiși la Curtea Marțială.-
30 Septem. 1941	Serviciul Informații al Guvernământului semnalează din nou pe avocatul Sachelarescu care vine la contact cu diferiți evrei bogați, în special Saşa Iaroslavschi.-	Continuarea supravegherii.- Prins asupra faptului, să fie arestat.-
[illegible]0 Septem. 1941	Serviciul Informații al Guvernământului semnalează că evreul Lewy. se ocupă cu strângerea de aur și vânzarea lui la ofițeri germani.-	Să fie arestați-

Data.	In ce a constat incercarea ?	Măsurile luate.
[illegible] Octomb. 1941	Inspectoratul Poliție Chișinău semnalează că unii militari germani ridică din ghetto-uri evrei-în special evreice.-	Să fie ceruți și introduși la loc în ghettouri și lagăre.- Dacă se întâmpină rezistențe, să se raporteze telegrafic Guvernământului
11 Octomb. 1941	Președenția Consiliului de Miniștri Cabinetul Civil Militar cu telegrama Nr.12669 din 11 Octomb. 1941 ordonă ca evreul avocat Sudit să fie transferat la București, pentru a lua contact cu Wilman șeful Comunității evreilor din România.-	Dând ordin de executare mi s'a raportat că numitul evreu nu se mai află în ghettou, fiind plecat pe căi necunoscute Comandamentului Militar Chișinău la București. Ipoteză plauzibilă, deoarece nu s'a mai făcut nicio revenire la ord.Nr. 12.669/1941.- Am deferit și această chestiune Curții Marțiale
16 Octomb. 1941	Comitetul evreilor a fost în audiență la Guvernator, cerând păsuirea până la primăvară. Idem medicii evrei din ghetto.	Nu li s'a aprobat cererea.-
16 Octomb. 1941 și date ulterioare.-	Evreul Solomon Sur cere a fi lăsat în ghetto-ul Chișinău, pentru diferite motive (bolnav, bun român etc.-)	Se respinge cererea, punându-se în vedere Comandamentului Militar cu ord.Nr.6264 din 6 Nov.194[illegible] al trece peste Nistru.- Fiind sezizat că totuși evreul n'a fost trimis, am dispus să se controleze aceasta.-Intr'adevar, se găsește în gheto, având asupra sa o autorizație dată de Comandamentul Militar Chișinău (se alătură în copie). Am dat ordin să fie ținut sub strictă supraveghere pentru a nu dispare.-
17 Octomb. 1941	Se semnalează că evreul Apotekar, folosindu-se de oficiile Maiorului de rezervă Mardare Petre în calitate de procurator, asociat sau altă formă, ar încerca să deposedeze Statul de averea mobilă și imobilă pe care acesta o are.-	Cu ord.Nr.421 din 17 Octimbrie 1941, chestiunea a fost trimisă la Curtea Marțială.
[illegible] Octomb. 1941	Moise Preigher și Avram Nemirovschi, prin preotul pensionar V.Gumă din Chișinău, încearcă să obțină eșirea din ghetto.-	Nu s'a aprobat.-
29 Octomb. 1941	Inspectoratul Poliție Chișinău raportează că un subofițer germna în complicitate cu femeia Marinescu Maria și fiica acesteia Sonia a în	După terminarea cercetărilor, să fie trimisi peste Nistru.-

Data	In ce a constat încercarea?	Măsurile luate.
	Iaroslavschi Naum, Hana şi Sura Steinberg, Pulverman Gharç, Mordco şi Ischail Steinberg, Roitman Ester, Margules Alexandru.	
4 Noemv. 1941	Serviciul Special Informaţii C.I. Chişinău semnalează că un grup de 13 evrei ,în frunte cu G.Kreimer oferă bani pentru a fi duşi la Bucureşti.-	Se aproba întinderea unei curse, pentru: - a da de urma funcţionarilor ce s'ar fi făcut vinovaţi de luare de mită; - a stabili modul în care evreii evadează din ghetto.- In acelaş timp, cu ord.Nr.565 şi 583/1941, s'a trimis chestiunea Curţii Marţiale.-
0 Noemv. 1941	Se semnalează că Lt.Pop ar fi luat bani dela evrei, pentru a le înlesni eşirele din ghetto în oraş.	Cu ord.Nr.656/C din 10 Nov.1941, chestiunea a fost trimisă Curţii Marţiale.-
1 Noemv. 1941	Se semnalează că în casa evreului Miçu Cogan, un cismar a introdus în tocul unui pantof-aur.-	Cu ord.Nr.667 din 11 Nov.1941, chestiunea a fost trimisă la Curtea Marţială.-
6 Noemv. 1941	Chestura Poliţiei Chişinău raportează că s'au arestat în gara Chişinău familia Mihel Svartzberg(compusă din soţ, soţie şi fiu)în seara de 15 Noemvrie în momentul când vroia să ia trenul pentru Constanţa, de unde să plece în Palestina.-	Am ordonant să fie trimişi Curţii Marţiale. Curtea Marţială desesizându-se, am dispus să fie introduşi în ghetto, unde să fie ţinuţi sub strictă supraveghere de Comandamentul Ghettoului.- Autorizaţia pe baza căruia aceşti evrei urmau să treacă Prutul pela Reni, Nr.229 A./1941 eliberată de Comandamentul Militar Chişinău, se alătură în copie.-

C O P I E.-

COMANDAMENTUL MILITAR AL CHISINAULUI

CABINETUL MILITAR

Domnul Solómon Sur va rămâne pe loc în ghetto până la 25 Noemvrie 1941 pentru a pleca în Palestina, în cazul că nu va pleca acolo va fi evacuat peste Nistru având voie a face deplasarea pe cont propriu cu mijloace de transport Hipo sau auto.-

COMANDANTUL MILITAR AL MUNICIPIULUI CHISINAU

COLONEL, (ss) DUMITRESCU

13 Noemvrie 1941
Chişinău

18 Noemvrie 1941
Chişinău

Conform cu originalul

St.Procuror Militar

Indescifrabil

P. Conf.

...ANDANTUL MILITAR MUNICIPIUL CHISINAU

C O P I E.-

-.AUTORIZATIE DE CALATORIE.-

Subsemnatul Colonel Eugen Dumitrescu în calitate d
Comandant Militar al Municipiului Chişinău,bazat pe or
nul Preşidenţiei Consiliului de Miniştri Nr.15.035 din
22 Octomvrie 1941,comunicat nouă de Guvernământul Basa-
rabiei cu Nr.457/C din 25 Octomvrie 1941,s'a autorizat
familia Mihel Schwartzberg,Clara Schwartzberg şi fiul
Moisei Schwartzberg,de a nu mai evacuaţi.-

Numiţi plecând în Palestina se autoriză de noi a
călători cu trenul dela Chişinău la Constanţa prin punc
tul Reni-Galaţi.-

Se autoriză deasemenea a lua cu ei obiecte casnice
şi de îmbrăcăminte până la una sută Kgr.în gemantane sau
la vagonul de bagaje.-

Călătoria va avea loc între 15-17 Noemvrie 1941.

Drept care s'a eliberat prezenta,pentru a-i servi
la nevoie.-

COMANDANTUL MILITAR AL MUNICIPIULUI CHISINAU
COLONEL,
(ss) Dumitrescu Eugen

Vezi pe verso.- Nr.229 A.din 14 Nov.1941

p.conf.

-. N.O T A .-

Familia Schwartzberg compusă din trei persoane merge
în Palestina,cu plecarea din portul Constanţa în ziua de
20 Noemvrie 1941.-A vedea biletul de vapor.-

PLECA cu vaporul "STRUMA"

COMANDANTUL MILITAR AL MUNICIPIULUI CHISINAU
COLONEL,(ss) Dumitrescu Eugeniu

p.conf.

PROVINCIA BASARABIEI

ORDONANȚA Nr. 4

**Noi, General C. GH. VOICULESCU, Împuternicitul Mareșalului ION ANTONESCU pentru administrarea Basarabiei eliberate,
în temeiul puterilor ce ne-au fost conferite:**

ORDONĂM:

ART. 1. – Toți deținătorii de aur, în orice stare sau formă, precum și de bancnote ori monede străine sunt obligați să le depună la sediile Băncii Naționale a României din Basarabia eliberată. Depunerea se va face în termenul următor: pentru deținătorii care locuesc în Chișinău în termen de 3 zile dela data afișării prezentei ordonanțe – pentru deținătorii cari locuiesc în alte localități în termen de 5 zile dela data afișării prezentei ordonanțe în localitatea respectivă.

ART. 2. – Nu sunt supuse aplicațiunii prezentei ordonanțe obiectele și lucrurile de aur cari servesc uzului propriu – obiectele de artă, tacâmurile, bijuteriile, obiectele destinate cultelor religioase, lucrările dentare și chirurgicale, substanțele chimice și farmaceutice în afară de cazul când se dovedește că acestea au fost fabricate în scopul de a se eluda prevederile prezentei ordonanțe. Această enumerare este limitativă.

ART. 3. – Banca Națională a României, prin sediile sale, va cumpăra aurul și devizele la prețul și cursurile oficiale, eliberând depunătorilor borderouri prin care se constată această operațiune.

ART. 4. – Infractorii la prevederile prezentei ordonanțe se pedepsesc cu MOARTEA în conformitate cu dispozițiunile Decretului-Lege Nr. 2018 din 10 Iulie 1941, iar valorile care formează obiectul infracțiunii se vor confisca. Constatarea infracțiunii se va face de organele delegate în acest scop de Banca Națională a României prin încheierea de proces-verbal care se va înainta instanțelor militare competente.

Valorile care formează obiectul infracțiunii se vor ridica odată cu încheerea procesului-verbal și se vor depune la Banca Națională a României până la intervenirea hotărârii definitive.

În cazul unei condamnări definitive, valorile confiscate vor fi cumpărate de Banca Națională a României în condițiunile art. 3, iar contravaloarea se va depune la Administrația Financiară pentru a fi vărsată la bugetul general Guvernământului Basarabiei eliberate.

ART. 5. – Oricine ar descoperi o infracțiune la dispozițiunile prezentei ordonanțe, ori vor avea informațiuni cu privire la săvârșirea ei, și care va denunța în scris Banca Națională a României, sau organele de constatare menționate în art. 4, va avea dreptul la o primă egală cu 25% din contra valoarea în lei a valorilor confiscate. Plata se va face în numerar de Banca Națională a României imediat după ce hotărârea de condamnare a rămas definitivă.

Dată în Chișinău, la 28 August 1941.

Împuternicitul Mareșalului ANTONESCU
pentru Administrarea Basarabiei
General, C. GH. VOICULESCU

Copie

TELEGRAMA

PRESEDINTIEI CONSILIULUI DE MINISTRI

Rugăm dispuneți ca Banca Națională să schimbe suma de lei 112.000 ruble, strânse dela evrei din lagărul Vărtăjeni, jud. Soroca, fiind necesară întreținerii acestora.

IMPUTERNICITUL MARESALULUI ANTONESCU
PENTRU ADMINISTRAREA BASARABIEI
G E N E R A L
/ss/ C.Gh.Voiculescu

Nr.358
29 August 1941.

pt.conformitate,

COPIE depe adresa Băncii Naţionale a României,Bucureşti,Nr.2343, din 9 Septembrie 1941, Serviciul Inspecţiuni.

Inreg. sub Nr.4528/1941.

Domnului General C. VOICULESCU
Imputernicitul Domnului Mareşal ION ANTONESCU
pentru administrarea Basarabiei.

C h i ş i n ă u.

DOMNULE GENERAL,

In baza telegramei Dvs. Nr.359 din 29 August a.c. adresată Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, şi în conformitate cu dispoziţiunile primite dela Dl Vice Preşedinte al Consiliului de Miniştri, avem onoare a vă aduce la cunoştinţă că am autorizat agenţia noastră din Soroca, să schimbe suma de ....
Ruble 1.12o.ooo - colectată dela evrei din lagărul Vărtejani jud. Soroca, în aceleaşi condiţiuni în care s'a efectuat schimbul până la închiderea Oficiilor.

Vă rugăm să binevoiţi a da dispoziţiuni să se întocmească un tablou nominativ cu specificarea sumei colectate dela fiecare evreu din lagăr.

Tabloul certificat de către Comandamentul lagărului va fi prezentat printr'un delegat la agenţia noastră din Soroca, care va elibera adeverinţe pentru fiecare din evreii menţionaţi în tablou, plătind câte 1 leu de fiecare rublă şi maximum 1o.ooo lei de persoană.

Delegatul lagărului va avea cu sine şi o delegaţie prin care va fi autorizat să depună la Banca Naţională a României, Soroca suma de ruble 1.12o.ooo şi să primească contravaloarea în lei, semnând valabil de primirea sumei.

Primiţi, vă rugăm, Domnule General, asigurarea înaltei noastre consideraţiuni.

BANCA NATIONALA a ROMANIEI

/ss/ Indescifrabil /ss/ Indescifrabil

pt.conf.

C o p i e

GUVERNAMANTUL BASARABIEI
Directoratul Afacerilor Ad-tive
Nr.1384
1941 Septembrie 18
-.-

COMANDAMENTUL MILITAR
C H I S I N A U

Avem onoare a vă ruga să binevoiţi a lua măsuri, să se întocmească un tabel de toate rublele ce posedă evreii din ghettou, în vederea schimbului.

G U V E R N A T O R
G e n e r a l
/ss/ C.Gh.Voiculescu

D i r e c t o r
/ss/ Gh.Gociman

pt.conf.

C o p i e

TELEGRAMA

MINISTERUL F I N A N T E L O R

B U C U R E S T I

Din ordinul Domnului Mareşal ANTONESCU, opriţi orice operaţiune de schimb de ruble la populaţia jidovească/sau la germani stop

G U V E R N A T O R
G e n e r a l
/ss/ C.Gh.Voiculescu

Nr.2527
1941 Octombrie 2.

pt.conf.

GUVERNAMANTUL BASARABIEI
Nr.9
1941 Octombrie 8.
-.-

C o p i e

SECRET-CONFIDENTIAL

C ă t r e
COMANDAMENTUL MILITAR şi
BANCA NATIONALA CHISINAU
-.-

Avem onoare a vă face cunoscut că, Domnul Mareşal ANTONESCU ordonă ca în înţelegere cu Banca Naţională, să se procedeze la schimbul bijuteriilor şi metalelor preţioase pe care le posedă evreii ce se evacuează din Basarabia şi Bucovina, după următoarele norme:

- se vor plăti adeste valori la cursul oficial Kassenschein, eventual în ruble; în nici un caz nu în lei;
- schimbul va fi controlat de elemente de încredere şi se va evita orice abuz;
- se vor lua toate măsurile necesare pentru a se evita vânzările de sub mâna şi dosirea prin îngropare sau diszrugere.

Operaţiunile de schimb se vor face înainte de plecarea evreilor din lagăre şi la punctele de trecere în Ucraina.

Cu această ocaziune li se vor schimba şi lei contra Kasenschein iŋ mod obligatoriu.

Comunicându-vă cele ce preced, vă rugăm să binevoiţi a lua măsuri pentru executare.

p.GUVERNATOR

Pt.conf.

C o p i e.

TELEGRAMA FULGER

PREFECT județelor: Bălți, Soroca.

Binevoiți a cunoaște că, Domnul Mareșal ANTONESCU ordonă ca în înțelegere cu Banca Națională să se procedeze la schimbul bijuteriilor și metalelor prețioase pe care le posedă evreii ce se evacuează din Basarabia și Bucovina, după următoarele norme

- se vor plăti aceste valori la cursul oficial în Kassenschein, eventual în ruble, în nici un caz nu în lei stop
- schimbul va fi controlat de elemente de încredere și se va evita orice abuz stop
- se vor lua toate măsurile necesare pentru a se evita vânzările de sub mâna și dosirea prin îngropare sau distrugere stop

Operațiunile de schimb se vor face înainte de plecarea evreilor din lagăre și la punctele de trecere în Ucraina stop

Cu această ocaziune li se vor schimba și lei contra Kassenschein în mod obligatoriu stop

Rugăm luați măsuri de executare.

G U V E R N A T O R

Nr. 9
1941 Octombrie 9.

pt.conf.

COPIE după adresa Ministerului Finanțelor - Direcțiunea Generală a Mișcării Fondurilor, Nr.269274 din 14 Oct.1941.

Inreg. sub Nr.4830/94

Domnului GUVERNATOR al
BASARABIEI.

Ca urmare la nota Președinției Consiliului de Miniștri Nr.8507 din 5 Octombrie 1941, cu privire la schimbarea bijuteriilor și metalelor prețioase pe cari le posedă evreii ce se evacuează din Basarabia și Bucovina, avem onoare a vă face cunoscut următorele precizări:

Plata acestor obiecte se va face în ruble, la paritatea de 1 rublă = 40 lei.

Obiectele vor fi cumpărate de sediile B.N.R. din localitățile respective, aurul fiind plătit la greutatea și la finețea lui, pe cursul oficial.

Pietrele și alte obiecte prețioase, vor fi plătite pe baza unei evaluări, făcută de un expert specialist și numai pe o cotă de 20% din aceste evaluări, care ar fi echivalentă cu proporția dintre aurul la cursul oficial și aurul la cursul liber.

Vă rugăm, însă, ca de acord cu organele Băncii Naționale a României, să se retragă și chitanțele de depunere a rublelor, înainte de plecare, evreilor din această categorie.

p.MINISTRU /ss/ Indescifrabil

/Director General
/ss/ Indescifrabil

pt.conformitate,

COPIE.-

GUVERNAMANTUL BASARABIEI
Nr.368/C.-
10 Octomvrie 1941

Cu ocazia operaţiunii ultime de curăţire a pămân tului Basarabiei de evrei, atrag serioasa atenţiune as pra următoarelor:

Curăţirea va fi totală, nefiind îngăduit sub nici un motiv, ca după ce operaţiunea va fi încheiată, să se mai găsească pe teritoriu vrun evreu, indiferent din ce cauză. In consecinţă, se vor lua măsuri de strângere lor de peste tot (dela munca de folos obştesc, împrumut şi la Germani etc) Din călcarea acestei dispoziţiuni vor decurge grave răspunderi şi sancţiuni.-

GUVERNAMANTUL BASARABIEI
GENERAL,
(ss) C.Gh.Voiculescu

Comunicat:
ate Prefecturile.-
spectoratul Jandarmi Basarabia
nspectoratul Poliţie Chişinău.
omandamentul Militar Chişinău.-

O SECRET

Inspectoratul Jandarmi Chişinău

INSTRUCTIUNI

Cu privire la evacuarea evreilor din lagărul Vertujeni -Soroca

Evreii din Lagărul Vertujeni se evacuiază la Est de Nistru, confor ispozitiunilor superioare -

Evacuarea se face pe la podurile Cosăuti -Iampoli şi Rezina - Râbni

Până la podurile Cosăuti şi Rezina transportul evreilor cade în sar ina Comandantului Lagărului Vertujeni şi a Comandantilor de Legiuni oroca şi Orhei -

După trecerea la Est de Nistru, grupurile de evrei sunt luate în rimire de organele jandarmereşti ale Inspectoratului Jandarmi Tran- nistria, care le conduce la regiunele de destinatie -

Trecerile de peste poduri se vor efectua cu începere din ziua de e se va comunica ulterior de M C G prin Lt Colonel Palade) easta fiind în functie de data când podurile dela Cosăuti şi Rezina r fi reparate şi redate circulatiei -

ANIZAREA ŞI EXECUTAREA MASURILOR PANA LA PUNCTELE DE TRECERE PESTE STRU

a) - Trei etape astfel ca în ziua hotărâtă pentru trecere coloanele fie prezente la poduri -

b) - Constituirea coloanelor : Din două în două zile se expediază la lagărul Vertujeni coloane de câte 1600 evrei (în care se va socoti rbatii, femei şi copii) din care o coloană de 1600 se expediază spre ul Cosăuti - Iampoli, iar altă coloană tot de 1600 se expediază spre zina -

Din grupele de 1600 ce ajung la un pod, se trec în prima zi numai , rămânand ca restul de 800 să fie trecuti în a doua zi .-

a fel se va proceda cu grupul ce soseşte la cellalt pod .-

c) - In principiu pentru cei ce merg la Cosăuti, prima etapă până la xandru Cel Bun, a doua etapă până la Pădurea Rediu (Nord-Vest Soro-), iar a treia etapă pană la platoul Sud - Cosăuti.- (conform schite urate).-

Pentru cei ce merg la Rezina prima etapă până la pădurea Sud Cuhurești ,a doua etapă până la Miguleni ,iat a treia etapă până l Rezina .(conform schitei alăturate) -

Aceste etape pot suferi modificări după o recunoaștere la fata locului de către Comandantii Legiunelor Orhei și Soroca justificat de mijlocul de cazare(adăpostirea contra intemperiilor).-

d).-Itinerarii

Pentru punctul de trecere Cosăuti -Iampoli se xxx va urma drumu Vertujeni,Slobozia ,Voroncău,Racovăt,Volcasele,Ocolina ,Cosăuti(platoul sub Cosăuti) - Conform schitei anexate).-

Se va evita marșul pe șoseaua principală Florești-Soroca și trecerea prin orașul Soroca -

Pentru punctul de trecere Rezina se va urma drumul :

Vertujeni-Vertujeni st.Cosăuti-Unchitești-Cuhurești-Cobâlnea Sestaci- Szibho - Miguleni -Mateuti-Cioara-Rezina - (Conform schitei anexate).-

e) - Trecerile

Se vor face în grupe de câte 800 evrei zilnic sub supravegherea căpitanului Ramadan Victor dela Legiunea Jandarmi Soroca pentru punctul Cosăuti și a Locot Popciu dela Legiunea Jandarmi Orhei pentru punctul Rezina -

Predarea grupelor jandarmilor dela Est de Nistru fără nici o formalitate ,care au deja ordin pentru primirea și executarea lor.-

Ofiterii dela punctele de trecere sunt obligati ca din ziua începerei trecerilor ,să se raporteze în fiecare seară la ora 20 prin Legiunea Jandarmi respectivăla Inspectoratul- Jandarmi Chișinău numărul celor ce au trecut în ziua respectivă - Această comunicare se va transmite de Inspectorat la Marele Pretor -

Comandantii de Legiuni în acord cu autoritătile administrative , vor dota fiecare convoi cu câte 30 - 60 cărute ,pentru transportul celor ce nu pot executa marșul pe jos (bătrâni,bolnavi,copii mici etc) -

Deasemenea vor lua măsuri pentru curătirea terenului ,adunând pe cei rămași în urmă și pentru îngroparea imediată a celor ce eventual ar înceta din viată în timpul marșului -

f) - Hrănirea pe timpul marșului până la punctul de trecere .-

Prin mijloacele bănești de care dispun evreii la lagăr și prin mijloacele proprii la care vor concura și Prefecturile de Judet înlesnind procurarea pâinei și făinei de porumb contra cost .-

g) - Tratament din punct de vedere disciplinar .-

Pentru cei ce nu se vor supune ,se vor proceda conform normelor stabilite în legile ,ordonanatele și Decret Lege în vigoare -

Se atrage atentia Comandantilor de convoaie a supraveghea și aplica cele mai severe sanctiuni jandarmilor ,cari pe timpul marșului vor comite acte de jaf asupra evreilor din convoaie -

h) - Prescriptiuni diverse

- Executarea marșului se va face în cea mai perfectă ordine ,-evitându-se pe cât posibil trecerile prin sate și contactul cu populatia -

Cartiruirea la sfârșitul etapelor de marș se va face în localităti numai în caz de timp nefavorabil .- Pe timp frumos coloanele se vor repauza în câmp la ferme izolate sau la adăposturi improvizate de Legiuni .-

Trecerile peste Nistru se vor efectua în principiu între orele 7 și 9 în fiecare zi dându-se posibilitatea ca și escortele la Est de Nistru să îndepărteze grupul de evrei la o distantă de 10 Km de punctele de trecere .-

INSPECTOR JANDARMI CHISINAU

COLONEL ss Meculescu

Pentru Conformitate

Inspector Jandarmi Chișinău

Colonel

Meculescu

N Ө T A

1.-Operaţiunea de evacuare a evreilor, începe la 12.IX. cu lagăru Vertujeni spre Căsăuţi şi Rezina, după instrucţiunile ce va da Inspect. Jand. Chişinău

2.-Grupe de maxim 1600 inclusiv copii, trec însă peste Nistru de maxim 800 pe zi.-

3-. Câte 40-50 căruţe de fiecare grup.-

4.-Grupele pleacă din Vertujeni din 2 în 2 zile.

5.-La fiecare trecere câte un ofiţer de jandarmi dela Legiune.-

6.-Trecerea fără nici o formalitate.-

7.-Itinerariile se fixează de Lt. Colonel Palade cu Comandanţii Legiunei.-

8.-2 Plotoane suplimentare ca ajutor.-

9.-Jadarmii posturilor teritoriale concurs la curăţirea terenului şi îngroparea morţilor cu locuitorii.-

10.-Modoul de comportare faţă de cei ce nu se supun ?(Alexianu).-

11.-Să nu fie vămuiţi.-Vor fi împuşcaţi cei ce jefuesc.-

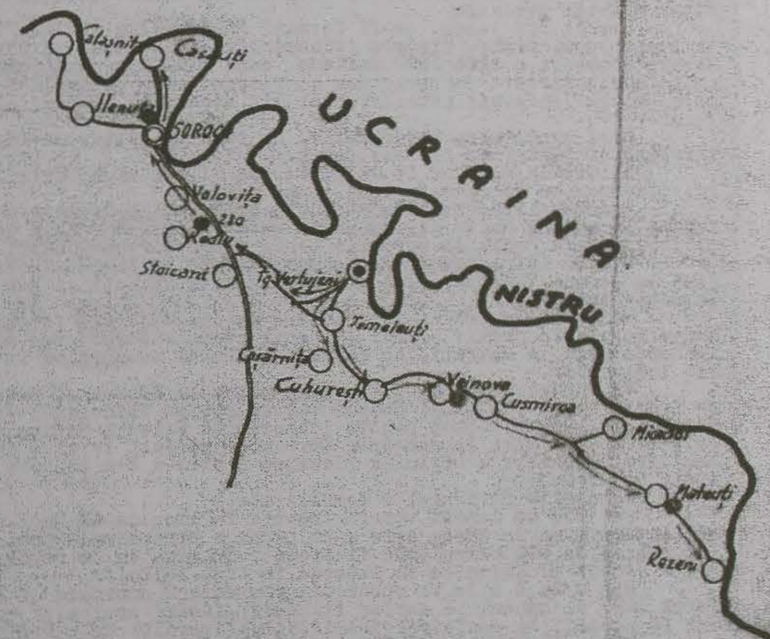
General (ss) Ioan Topor

Pol.
Lt. Colonel Lazăr R.
..conmeşte lucrarea
..după normele ce-i
..dat personal
Lucrarea va fi ga-
..până mâine 9.IX.
1941 ora 16.-
..l.(ss) Meculescu

7 Septembrie 1941

p. Conformitate
Inspector Jandarmi Chişinău
Colonel,
T. Meculescu

I N S T R U C T I U N I

relative la evacuarea evreilor din lagărul Vertijeni-Soroca

In conf.cu ordinul D-lui General ,,are Pretor,binevoiţi a executa următoarele:

Evacuarea celor 22.150 evrei din lagărul vertujeni-Soroca va începe în ziua de 12 Septembrie 1941 ora 8 precis pentru a fi trecuţi peste Nistru în Ucraina.-

Pentru evacuarea acestora,se dă două itinerari de marş şi anume:

a)Itinerar ce va fi deservit de punctul de trecere Cosăuţi, pleacă din Vertijeni pe drumul de care ce trece pe la Vest de satul Cremenea,apoi pe şoseaua Gura-Camenca-Soroca,Soroca-Cosăuţi;

b)Itinerar al 2 -lea ce va fi deservit de punctul de trecere Rezina,va urma drumul:Vertijeni-,,emeleuţi-Văscăuţi-Topurde-Cusmirca-Mateuţi-Rezina.-

Evreii din lagăr vor fi formaţi în grupe de maximum 1600 inclusiv copii pentru fiecare itinerar,formând astfel un convoiu. Aceste convoaie a câte 1600 suflete sunt dirijate pe itinerariile arătate sub directa supraveghere şi răspundere a ofiţerilor lagărului şi cu jandarmii necesari,-tot din efectivul de pază al lagărului.-

Deci conducerea lagărului va da câte un ofiţer de fiecare itinerar şi jandarmii necesar pazei.-

Aliura de marş va fi de 30 Km. pe zi,iar efectuarea întregului itinerar se va face în trei etape astfel:

-Pentru itinerariul"a"-Cosăuţi,prima etapă de marş dela Vertujeni la comuna Radiu depe şoseaua Gura-Camenca-Soroca,a doua etapă dela comuna Rediu la Soroca,a treia etapă Soroca-Cosăuţi.-

Pentru itinerariu"b"Rezina,prin etapa de marş dela Vertujeni la comuna Voinova,a 2-a etapă Cuhureşti-Mateuţi şi 3-a etapă Mateuţi-Rezina.-

Ofiţerii lagărului vor conduce aceste convoaie şi care vor merge cu ele respectiv primul itinerar până la Soroca,iar al 2-lea itinerar până la Mateuţi,iar de aici convoiul se conduce la ofiţerii legiunilor.-

Cu conducerea convoailor dela punctele Soroca şi Mateuţi, se însărcinează Căpitanul Ramadn Victor,pentru itineraiul Soroca-Cosăuţi,iar Locot.Popoiu pentru itinerariul Mateuţi-Rezina.-Aceşti ofiţeri se vor găsi la punctele Soroca şi Mateuţi în ziua de 14 Sept.ora 20,pentru a organiza plecarea pentru a 2-a zi spre punctele de trecere.-

Trecerile fără nici o formalitete.-

Cei 800 de oameni vor fi trecuţi în ziua de 15 Sept.pe posibilităţile ce se ivesc spre a nu produce paricadarea podurilor, iar restul de 800 oameni,vor fi trecuţi în ziua de 16 Septembrie.-

Acest mecanism se va succeda în timp astfel:

Din 2 în 2 zile va porni din nou câte 2 convoaie de aceiaşi forţă 1600 de oameni pe acelaş itineariu,făcând aceleaişi halte şi vor fi predaţi la aceleiaşi localităţi ofiţerilor dela Legiuni.-

Ofiţerii dela Legiuni,vor avea cu ei jandarmii plotonului dela reşedinţa legiunei respective,care vor fi întrebuinţaţi dela punctul de luarea în primire până la trecerea Nistrului,pentru pază.Aceşti doi ofiţeri a-i legiunilor deci,se vor găsi în punctele Mateuţi-Soroca-Cosăuţi şi Rezina în raport cu calculul ce trebuie a-l face,ţinând bine seama că aceste convoaie dela Vertujeni vor pleca din 2 în 2 zile,deci exact timpul pentru retrecere după care se vor înapoia imediat la Mateuţi-Soroca de unde vor lua alte convoaie în primire.-

Comandanţii de legiuni în unire cu autorităţile administrative vor dota fiecare convoiu cu câte 50 căruţe,care vor transporta din bagaje,şi pe cei neputincioşi de a executa marşul.Tot comandanţilor de legiuni le revine sarcina de a da ordine posturilor pe itinerarii,de a concura la curăţirea terenului,îngroparea morţilor cu locuitorii şi a stabili din timp localurile de carteruire,la margini de sat prin şoproane,remize,etc.,căutând astfel a împedica epidemiile.-

Pentru ofiţerii conducători de convoaie se atrage atenţiunea a pune în vedere escortei a nu-i jefui pe evrei,iar cei ce

-2-

...mite asemenea fapte vor fi împuşcaţi.-

P R E S C R I P T I U N I .-

Pentru cei ce nu se vor supune,se vor proceda conform norme... ...noscute şi stabilite în legile,ordonanţele şi decretelor le... ... vigoare.-

-Se anexează schiţa cu itinerariile şi haltele ce se vor ...ta.-

...CTOR JANDARMI CHIŞINAU

...EL,(ss)T.Meculescu

Pentru conformitate

INSPECTOR JANDARMI CHIŞINAU

COLONEL,

T.Meculescu

TRICT SECRET.- Inspectoratul Jandarmi Basarabia Chi.-

INSTRUCTIUNI.-

Referitor la evacuarea evreilor din ghetoul Chişinău şi a celor din Sudul Basarabiei.-

---

Evreii din ghetoul Chişinău şi cei din ghetourile din Sudul Basarabiei - Bolgrad.Cahul,Chilia,Ismail şi Vâlcov - se evacuiază la Est de Nistru conform dispoziţiunilor superioare.-

Trecerea lor peste Nistru se va face:

-Pentru ghetoul Chişinău,la punctele de trecere Rezina-Râbniţa şi Tighine-Tiraspol.-

-Pentru cei din ghetourile din Sudul Basarabiei la punctul de trecere Tighina -Tiraspol.-

După trecerea la Est de Nistru,convoiurile de evrei sunt luate în primire de organele jandarmeriei ale Inspectoratului Jandarmi Transnistria,care le conduc în regiunile de destinaţie.-

Trecerile peste punctele de mai sus,se vor efectua cu începerea din ziua de 16 Octombrie 1941.-

A.EVACUAREA GHETOULUI CHISINAU.-

1.-ORGANIZAREA EVACUARII.-

Evacuarea evreilor din ghetoul Chişinău,se va face în convoiuri de 1500 suflete fiecare(în care se socotesc bărbaţi,femei, copii)sub paza jandarmeriei Inspectoratului Jandarmi Basarabia Chişinău,Companiei 23 Poliţie şi Compania 82 Poliţie.-

Convoiurile se delpasează spre punctele de trecere peste Nistru,în marş pe jos.Pentru transportul celor neputincioşi(bolnavi,copii şi bătrâni)şi a bagajelor strict necesare,fiecare convoiu se va dota prin grija Comandantului Legiunei respective,în unire cu autorităţile administrative,cu 100-120 căruţe de rechiziţie.-

2.-CONSTITUIREA COLOANELOR:

Cu începre din ziua de 12 Octombrie 1941,orele 7,30,se expediază zilnic din ghetoul Chişinău,coloane de 1500 de evrei,din care o coloană se îndrumează spre podul Rezina,iar coloana zilei

următoare,spre podul Tighina.In consecinţă coloanele spre punctul de trecere Rezina,vor pleca din Chişinău în ziua de 12,14 şi 16 Oct.1941,iar cele spre punctul de trecere Tighina,în ziua de 13,15 şi 17 Oct.a.c.,unde vor ajunge conform tabelei de marş,alăturată prezentelor instrucţiuni.-

Din convoiurile de 1500 ce ajung la podul Rezina,se trec în prima zi numai 750,urmând ca restul de 750 să fie trecuţi a 2-a zi.La fel se va proceda şi cu convoiul ce vine la punctul de trecere Tighina.Dacă se pot trece toţi 1500 se vor trece toţi.-

Constituirea coloanelor în ghetoul Chişinău se va face de organele Comandamentului Militar Chişinău,iar predarea acestor către excortele de jandarmi,se va face în afară de ghetou.-

3.-ITINERARII.-

Evacuarea către cele 2 puncte de trecere - Rezina şi Tighina se va executa pe 2 itinerarii:

a)itinerariul Nr.1: Chişinău-Peresecina-Orhei-Chiperceni-Rezina.-

Acest itinerari se va parcurge în 4 etape:

-Chişinău-Peresecina 28 Km,
-Peresecina-Orhei 14 Km,
-Orhei-Chiperceni 20 Km.şi
-Chiperceni-Rezina 18 Km.-

Excorta convoiului până la Orhei se va executa de Comp.23 Poliţie,iar de aici cade în sarcina Legiunei Jandarmi Orhei,care ia măsurile necesare,în vederea rechiziţionării căruţelor şi constituirea escortei.-Legiunea Orhei destină un ofiţer care primeşte convoiul şi-l conduce până la punctul de trecere Rezina.Primirea convoiului se va face în afara oraşului Orhei.-

Compania 23 Poliţie va primi convoiurile conduti tuite de organele Comandamentului Militar Chişinău,la 500m.din colo de C.F.R. Visterniceni,unde Legiunea Jandarmi Lăpuşna va trimite şi cele 120 căruţe necesare convoiului.-

b)itinerariu Nr.2:Chişinău-Mereni-Bulboaca-Tighina.-

Acest itinerariu se va parcurge în 3 etape:

-Chişinău-Mereni 18 Km,

-Mereni-Bulboaca 22 Km,

-Bulboaca-Tighina 16 Km.-

Escortarea convoiului până la Bulboaca se va executa de Comp.82 Poliţie,iar de aici cade în sarcina Legiunei Jandarmi Tighina,care ia măsurile necesare,în vederea rechiziţionării lor de căruţe şi constituirea escortelor.Legiunea Mobilă Iaşi va primi convoiurile constituite de organele Comandamentului Militar Chişinău în afară de ghetou,300 m.dincolo de bariera Tighinei,unde Legiunea Lăpuşna trimite şi cele 120 căruţe necesare convoiului.-

Legiunea Tighina,destină un ofiţer care primeşte convoiul dela Legiunea Mobilă Iaşi şi-l va conduce până la punctul de trecere.-

4.-TRECERILE:

Trecerile evreilor peste Nistru se vor executa zilnic în grupe de câte 750,sub supravegherea Locot.Popoiu dela Legiunea Orhei pentru punctul Rezina şi a ....dela Legiunea Jandarmi Tighina,dela punctul Tighina.-

Operaţiunea propriuzisă a trecerilor peste Nistru se va executa în dimineaţa zilei următoare, ajungerei convoiului la punctul de trecere,între orele 7-12,în principiu.-

Predarea convoiurilor de evrei,organelor jandarmeriei dela Est de Nistru se va face fără nici o formalitate,acestea având deja ordin pentru primirea lor şi ducerea mai departe.-

Ofiţerii dela punctele de trecere sunt obligaţi să raporteze în fiecare seară la orele 18,prin Legiunea de jandarmi respectivă,Inspectoratului,numărul evreilor ce au trecut Nistrul în ziua respectivă.-

B.EVACUAREA EVREILOR DIN SUDUL BASARABIEI.-

1.-ORGANIZAREA EVACUARII .-

Evacuarea evreilor,din ghetourile Cahul,Ismail,Bolgrad,Chişinău şi Vâlcov se va face într'un singur convoiu, care va pleca din localitatea respectivă în direcţia Tarutino Jud.Chilia Nouă,unde aceste convoiuri rămân până când sosesc toate convoiurile din localităţile sus amintite.-

Dela Tarutino se va forma un singur convoiu,care se va îndruma spre punctul de trecere Tighina.-

Convoiurile se deplasează în marş pe jos.-

Pentru transportul celor neputincioşi,fiecare convoiu se va dota prin grija Comandanţilor legiunilor respective,în unire cu autorităţile administrative,cu număr 1 de căruţe necesar transportării bolnavilor,bătrânilor şi copiilor mici,cât şi a bagajului strict necesar.-

2.-CONSTITUIRA COLOANELOR:

Expedierea coloanelor de evreii din Sudul Basarabiei,se va executa după cum urmează:

a)Din oraşul Cahul cu începere din ziua de 15 Oct.1941, orele 7.30 cu direcţia Tarutino pe următorul itinerar:Cahul-Taraclia-Congaz-Bejghioz-Tarutino.-

Acest itinerar se va parcurge în 4 etape:

-Cahul-Taraclia 18 Km,

-Taraclia-Congaz 20 Km.,

-Congaz-Bejghoj 22 Km.,

-Bejghioj-Tarutino 18 Km.-

Din toţi evreii aflaţi în ghetoul Cahul se va forma un singur convoiu.-

b)Din oraşul Ismail cu începerea din ziua de 15 Oct.orele 7.30 cu direcţia Tarutino pe următorul itinerar:Isamil-Cairaclia Dermendere - Vaisal - Cubei - Traianu Nou- Maldiaroslava - Tarutino.-

Acest itinerar se va parcurge în 4 etape:

-Ismail - Dermendere 20 Km.

-Dermendere-Cubei 30 Km,

-Cubei-Traianu Nou 18 Km,

-Traianu Nou-Tarutino 30 Km.-

Din toţi evrei aflaţi în ghetoul Ismail se va forma un singur convoiu care în comuna Cubei va primi şi convoiul dela Bolgrad,contopindu-se cu acesta şi continuând deplasarea spre Tarutino împreună.-

c)Din orașul Bolgrad cu începere din ziua de 16 Oct.1941 ele 7.30 cu direcția Tarutino pe următorul itinerar:Bolgrad-bei-Traianu Nou-Tarutino.-

Acest itinerar se va prcurge în 3 etape:

-Bolgrad-Cubei 18 Km,

-Cubei-Tranainu Nou 18 Km,

-Traianu Nou-Tarutino 30 Km.-

Din toți evrei aflați în ghetoul Bolgrad se va forma un ngur convoiu cu direcția Tarutino.Acest convoiu în comuna Cubei contopește cu convouiul sosit la Ismail,predându-se evreii ortei,al Ismailului,iar escorta venită dela Bolgrad se înapoia la Bolgrad.-

d)Din orașul Chilia Nou,cu începere din ziua de 15 Oct.1941 ele 7.30 cu direcția Tarutino pe următorul itinerar:Chilia Nouă mitrești-Burgugii-Ploțk - Teplița - Crasna - Tarutino.-

Acest itinerar se ve parcurge în 4 etape:

-Chilia Nouă- Dumitrești 24 Km,

-Dumitrești -Burgugii 22 Km,

-Burgugii-Ferașampenhaus 22 Km.-

-Ferșampenhaus-Tarutino 24 Km.-

Din toți evrei aflați în ghetoul Chilia se formează un ngur convoiu cu direcția Tarutino.Acest convoiu în comuna Dumi-ești primește convoiul venit d la Vâlcov cu care se contopește, tinuând împreună delpsarea spre Tarutino.-

e)Din ghetoul Vâlcov cu începere din ziua de 15 Oct.1941, le 7.30 cu direcția Tarutino pe următorul itinerar:

-Vâlcov -Jibrieni,Dumiterești-Burgugii -Ploețk-Teplița -sna -Tarutino.-

Acest itinerar se va prc rge în 4 etape:

-Vâlcov-Dumit ești 34 Km,

-Dumitrești-Burrgugii 22 Km,

-Burgugii-Persampenhaus 22 Km,

-Persampenhaus-Tarutino 24 Km.-

Din toți evreii aflați în ghetoul Vâlcov,se va forma un

singur convoiu cu direcția Tarutino.-

Etapa Vâlcov-Dumitrești se va parcurge începând din c brieni cu căruțele,luând în considerarea mărimei etapei(34 numărul mic de evrei ce se află internați la ghetoul Vâlc ntru transportarea cărora ar necesita un număr redus de c re se vor scoate de Legiunea Chilia din comuna Jibrieni.-

Acest convoiu în comuna Dumitrești se va contopi cu co ul venit dela Legiunea Chilia Nouă.-

Evrei se predau escortei venite dela Chilia,iar escort Vâlcov se înapoiază.-

Escortarea convoialor dela localitatea Cahul,Ismail,Bol d,Chilia Nouă și Vâlcov se va face de către jandarmii Legi lor respective împreună cu o escortă dată de Poliția orașulu pectiv.-

In acest scop,comandanții de legiuni i-au contact cu po ția orașului de reședința și hotărasc de comun acord tăria es rtelor pentru fiecare convoiu.- Se va cere ca pentru fiecare nvoiu,poliția respectivă să detașeze un comisar.-

In Tarutino,se va forma un singur convoiu care va pleca i în ziua de 19 Oct.1941,orele 7.30 cu direcția Tighina pe u toral itinerar:Tarutino-Borodino-Manzâr-Căușăni-Tighina.-

Acest itinerar se va parcurge în 4 etape:

-Tarutino-Borodino 18 Km.,

-Borodino-Manzâr 21 Km,

-Manzâr-Căușani 20 Km.,

-Căușani-Tighina 21 Km.-

Escortarea acestui convoiu până la comuna Manzâr se va fe de o unitate a legiunei Chilia Nouă sub comanda unui ofițer ce re-l va destina Legiunea.-

In comuna Manzâr acest convoiu va fi luat în primire de orta Legiunei Jandarmi Tighina sub comanda uni ofițer destinat Legiune.-

Parcurgearea itinerariului până la Tarutino,și de aici pâ-la Tighina se va executa conform tabelului de marș,alăturat zentelor instrucțiuni.-

Legiunea Jandarmi Chilia Nouă va asigura din timp paza, area şi hrănirea la Tarutino a convoiurilor ce vor sosi aici asemenea va concentra din timp în Tarutino un număr de 60 căţe necesare transportului bolnavilor, copiilor şi bătrânilor d Tarutino la Manzir.-

Idem Legiunea Tighina va concentra din timp în Manzir 60 ruţe necesare transportului neputincioşilor pe distanţa Manzi ghina.-

<u>PRESCRPITIUNI DIVERSE</u>:

<u>a)Hrănirea pe timpul marşului</u>:

Prin mijloacele băneşti de cari dispun evreii la lagăr ş in mijloace proprii,.-

<u>b)Tratament din punct de vedere disciplinar</u>:

Pentru cei ce nu se vor supune, se va proceda conform normelor stabilite în legile, ordonanţele şi decretelor legi în vigoare.-

Se atrage atenţiunea commandanţilor de convoaie a supravegea şi aplica cele mai severe sancţiuni jandarmilor, car pe tim l marşului vor comite acte de jaf asupra evreilor din convoaie

<u>c)Executarea marşului</u>:

-Se va face în cea mai perfectă ordine, evitându-se pe cât sibil trecerile prin sate şi contactul cu populaţia.-

-Comandanţii coloanelor iau măsuri în timpul marşului pen a curăţirea terenului, adunând pe cei rămaşi în urmă şi îngroând imediat pe cei ce eventual vor înceta din viaţă.-

Se atrage atenţia că operaţiunea de evacuare se execută d mandanţii de legiuni în unire cu poliţia locală, (în cazul evaării din Sudul Basarabiei).-Ambele aceste organe, rămân răspunzăare, dacă se va mai găsi un singur evreu pe teritoriul urban a rural, după executarea acestei operaţiuni.-

Pentru transportul jandarmilor, a Companiei 23 Poliţie, la Orhei la Chişinău, i se pune la dispoziţie Căpitanului Parasivescu un număr de 2 camionete ale Inspectoratului, în care op acesta va lua contact cu Locot.Zahalca Traian dela bir.arma-

ent al Inspectoratului.-

NSPECTOR JANDARMI BASARABIA CHIŞINAU

OLONEL, (ss) T.Meculescu

<u>omunicat</u>:

Marele Pretor cu raport.
Legiunea Jandarmi Lăpuşna, Orhei,
Tighina, Chilia Nouă,
Ismail, Cahul, Comp. 23 Pol.
Compania 82 Poliţie.-

Pentru conformitate

INSPECTOR JANDARMI CHIŞINAU

COLONEL,

T.Meculescu

T A B E L D E M A R Ș

pentru convoiurile de evrei ce se evacuiază la Est de Nistru

din ghetoul Chișinău

Itinerar	Coloana	Plecarea din Chișinău	Sosirea la Rezina și Tighina	Trecerea peste Nistru	Obs.
Chișinău-Rezina	I	12.X.941 ora 7.30	15.X.941 ora 18	16-17.X.941	1500 suflet
	II	14.". " " "	17.". " "	" 18-19 " "	Idem
	III	16.". " " "	19.". " "	" 20-21 " "	Cât mai rămân
Chișinău Tighina	I	13.X.941 ora 7.30	15.X.941 ora 18	16-17.X.941	1500 suflet
	II	15.". " " "	17.". " "	" 18-19 " "	Idem
	III	17.". " " "	19.". " "	" 20-21 " "	Cât mai rămân

Șeful Biroului Poliției
Locot.,(ss)E.Lujanschi

Pentru conformitate
Șeful Biroului Poliției
Locot., [signature]
E.Lujanschi

Inspect. General Jand.

Inspect. Jand. Chiș.

Tabel de Marș

Pentru convoaele de marș a evreilor ce se evacuiază din Județul Basarabi[a] la Est de Nistru.

Nr. cor.	Itinerariul	Coloana	Plecarea convoaelor din ghetou			Tarutina / Sosirea			Plecarea			Tighina Sosire.			Trecerea peste Nistru		Obs.
			Luna	Ziua	Ora	Luna	Ziua	Ora	Luna	Ziua	Ora	Luna	Ziua	Ora	Luna	Ziua	
1	Cahul-Tarutino	I.	X.	15.	7.30	X.	18	18	X.	19	7.30	X.	22	18	X.	23	Dela Tarutino acea
2	Ismail-Tarutino	I.	X.	15.	7.30	X.	18	18	X.	19	7.30	X.	22	18	X.	23.	5 convoiuri se în-
3	Bolgrad-Tarutino	I.	X.	16.	7.30	X.	18	18	X.	19	7.30	X.	22	18	X.	23.	nesc într'un convoi
4	Chilia-Tarutino	I.	X.	15.	7.30	X.	18	18	X.	19	7.30	X.	22	18	X.	23.	cu direcția Tighi[na]
5	Vâlcov-Tarutino	I.	X.	15.	7.30	X.	18	18	X.	19	7.30	X.	22	18	X.	23.	

Șeful Biur. Poliției
Locot. M. Lujanschi

Pentru conformitate
Șeful Biuroului Poliție
Locotenent, [signature]

Pol.
dat ordin de urmare
Colonel (ss) Meculescu

Nr.341 din 22.X.1941

Legiunea jandarmi Orhei

Am onoare a raporta că astăzi dimineață 22 Oct. a.c., în conformitate cu ord.M.C.G.podul de peste Nistru dela Rezina, s'a demontat și strâns la mal.-

Față de această situație, nu mai putem efectua tr[...]cerile. Avem rămași la Rezina 1000, la Orhei 1000 și sunte[m] informați că se pregătește plecarea unui covoi dela Flor[e]ști la Rezina.-

Rugăm să binevoiți a interveni să nu ni se mai trimită nici un convoi.-

Comand. Legiunei Jand. Orhei
Maior (ss) Bechi

p. Conformitate
Inspector jandarmi Chișinău
Colonel,

Intr. Nr 3434 din 23 Oct 1941

Copie

Nr 700

1941 Octombrie 21

Legiunea Jandarmi Orhei
către

Inspectoratul Jandarmi Chişinău

22 Oct. 1941

Am aratat acest ordin la Guvernamant care a dat ordin Prefecturi-lor.-

Colonel, (ss) Meculescu

Am onoare a vă raporta că în conformitate c
-rdinul Nr 4029 al Guvernământului Basarabiei se i
terzice toate rechizitiile în vederea muncilor agr
cole .-

In baza acestui ordin Prefectura Judetului C
hei nu ne mai poate pune la dispozitie nici un mij
lce de transport pentru transportarea bagajelor,co
ilor,femeilorşi infirmilor evrei,ce sunt în tranz
spre Rezina -

In această situatie nu mai putem efectua tr
sporturile de oarece convoaele sunt formate în ma
rea majoritate din femei,copii şi bătrânicare nu
merge pe jos ,în plus de aceasta au foarte xxxxx
mult bagaj -

Rugăm să binevoiti a interveni către Guver-
nământ de a da ordin ,să ne pună la dispozitie nu
rul necesar de cărute în vederea acestor transpor

Totodată rugăm a interveni şi la Comandamen
tul Militar Chişinău de a nu le mai da voie să ma
ia cu ei aşa mult bagaj,decareca este greu de tra
sportat -

Comandantul Legiunei Jandarmi Orhei

Maior (ss) Vechi Filip

Pentru Conformitate

Inspector Jandarmi Chişinău

COLONEL

Meculescu

